

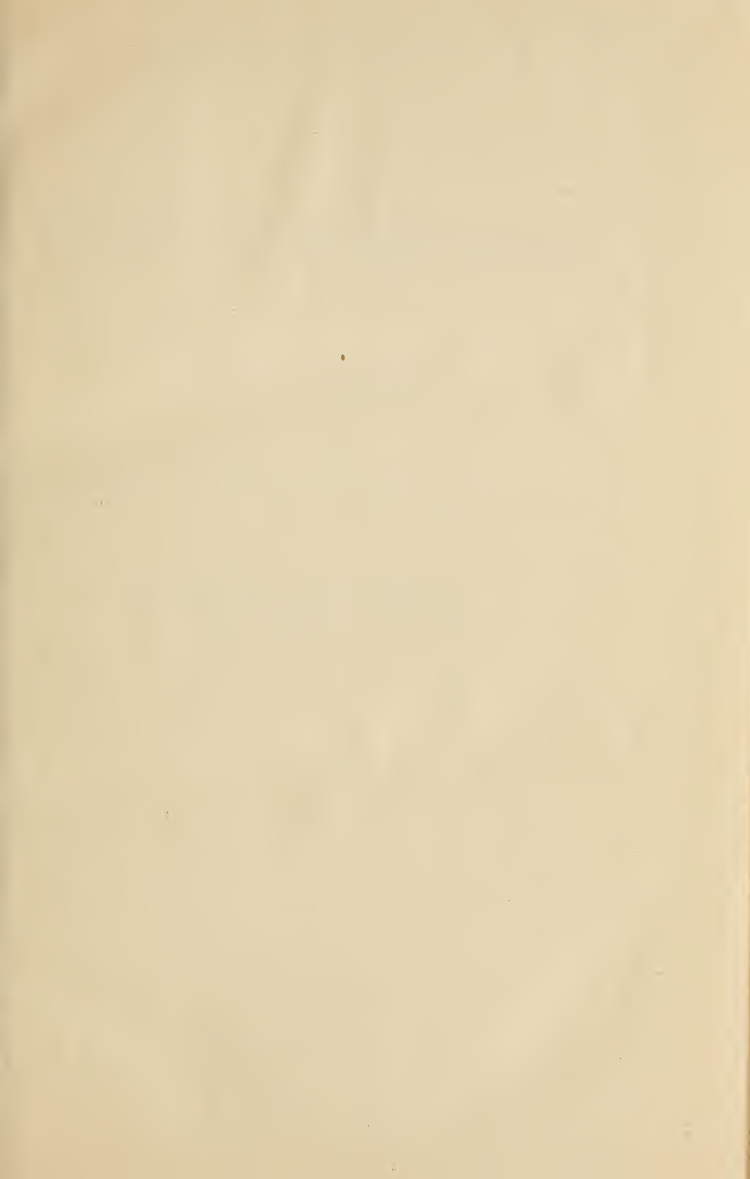

Class PG414.3

Book M6

Pravopis a mluvnice

77
796

jazyka českého,

jež tu dle potřeby praktické vykládá

Frant. Otakar Mikeš.

V PRAZE.

Tiskem a nákladem dra Edv. Grégra.

1867.

Vysoc ctěnému pánu
panu Marknu Hattalovi,
velozasloužilému jazykozpysci slov
6/12 1866. Fr. O. Mikeš.

PG 4143
.M6

53839
.04

Ú v o d.

I.

Staří Čechové, rovněž jako i ostatní Slované, měli již co pohané své zvláštní písmo, ne sice hned písmo hláskové, které se vyvinuje všude teprv postupujícím vzděláním, nebrž s počátku jenom písmo obrazné, písmo pomyslové. První o písmenech slovanských zprávu máme od mnicha jmenem Chrabr, z 10. anebo 11. století, a ten o tom praví, že „Slovené před tím“ (t. j. dokud nebyli ještě obráćeni na víru křesťanskou) „knih neměli, než črtami a řezami četli a hádali pohané jsouce.“ Asi takovětěž písmo měli i Germáni a nazývali je „runy“. Runy ty podobny jsou písmu latinskému, a sice některé tak, že tuto podobnost poznáš k velikému svému podivení na první pohled. A v skutku podle všeho zdá se, že nejsou nic jiného nežli písmena latinská, od Římanů ve styku obchodním a válečném na sever zanesená. Písmo římské však jest vypůjčené písmo řecké, a toto zase napodobené písmo fenické, a poněvadž Řekové i Feničané sami v záležitostech obchodních až do severní Evropy dojížděli, měli staří Slované runy pravdě podobněji spíše od Řekův anebo Feničanův samých. Němci vykládají slovo runa co „tajemství“. Slovanům by mohla znamenati runa tolik co „ryta“ (črta, řeza), když bychom totiž vzali za kořen slova toho slabiku *ru*, zeslabeně *ry*, jak se nám jeví v časoslově rýti ryju.

Druhý důkaz, že předkové naši písmo měli ještě pohané jsouce, obsažen jest v Libušině soudě. Takť nazývá se nejstarší památka písemnictví českého, ba slovanského vůbec, kteráž pochází nejspíše z 8. nebo 9. století, jsouc psána dle způsobu tehdejšího písmem, které se podobá latinskému a běží mezi vodorovnými čarami. A v tomto Libušině soudě čteme též slova: „desky pravdodaté,“ a rozumějí se tím dřevěné tabule, na kterých byla zaznamenána zákonní ustanovení na způsob stručných průpovědí. Měli-li však předkové naši „desky pravdodaté,“ měli také zajisté své písmo, kterým je byli mohli psáti.

II.

Řádné písmo přijali Čechové, Moravané a Slováci teprve pokřtěni byvše, a to bylo trojí: hlaholské, kyrilské a latinské. Písma hlaholského a kyrilského dostalo se předkům našim v 9. století (863—885) slovanskými apoštolý Kyrilem a Methodem, kteří zavedli na Moravě a v Čechách slovanské obřady a písmem tímto církevní knihy nám psali. Obřady slovanské však bohužel sočením kněží a mnichův německých netrvaly dlouho, neboť již v 10. století slovanské služby boží zase mizely. Jenom v klášteře Sáza vském, založeném r. 1030 od Břetislava I., nalezly na krátko útočiště, ale již r. 1096 vypuzeny jsou i odtud Břetislavem II., který i sem uvedl mnichy latinsko-německé. Slovanské služby boží od té doby jen tu a tam ještě živořily, až pak zase roku 1349 „otec vlasti“ Karel IV. je zavedl v klášteře „na Slovanech“ čili v Emauzích, rozvaleném však brzy potom ve válkách husitských.

Přeobtěžné a chumáčovitě písmo hlaholské pómíjíme docela majíce na zřeteli jen potřebu praktickou; o písmě kyrilském však připomínáme, že je sestavil bulharský mnich Konstantin, klášterním jmenem Kyril nazvaný, po němž tudy má také své jméno. Vida totiž,

že není možno, všechny zvuky slovanské naznačiti ani písmeny řeckými ani latinskými, a chtěje sestaviti dokonalou abecedu slovanskou, položil za základ abecedu řeckou, znamení hlásek, jakých Řekové nemají, dosadiv z abecedy národův jiných. Těmto písmenům dal potom i slovanské názvy: a z, buky, vědy, glagol atd., a proto jmenuje se celá ta abeceda (podle začátečních dvou písmen) jinak také azbukou. Tuto azbuku čili kyrilici přeměnil potom car Petr Veliký (1689—1725) lepším zakrouhlením na způsob písmen latinských, kteréž ouhlednější písmo ruské nazváno později graždanským, to jest měšťanským. Toto ruské písmo či tato graždanka vypadá a jmenuje i čte se takto:

А	a az	а	Т	τ	tverdo	t
Б	ó buki	b	У	y	yk	u
В	в vědi	v	Ф	φ	fert	f
Г	г glagol	g	Х	x	chěr	ch
Д	д dobro	d	Ц	ц	cy	c
Е	e jest	je	Ч	ч	červ	č
Ж	ж živětě	ž	Ш	ш	ša	š
З	з zemlja	z	Щ	щ	šča	šč
И	и iže	i	Ъ	ъ	jer	(znamení tvrdosti)
І	i i		Ы	ы	jery	y
К	κ kako	k	Ь	ь	jerъ	(jeřík; měkkost)
Л	л ljudi	l	Ѣ	ѣ	jať	ě
М	м mysletě	m	Э	э	e	
Н	н náš	n	Ю	ю	iu	ju
О	o on	o	Я	я	ja	ja
П	п pokoj	p	Θ	θ	thita	th) (jen ve slo-
Р	р rcy	r	Υ	υ	ižica	y) (vech řeck.)
С	c slovo	s				

Kdo zná toto písmo graždanské či ruské, pozná i písmo kyrilské. Psací písmo ruské liší se od tohoto tiskového jen nepatrně; píše se ležatě jako naše latinka. Srbové užívají krom písmen svrchu uvedených od nepaměti ještě také těchto: ѣ = *d*, ъ = *é*, ѣ = *dž*, a srbský

národovec Vuk Stefanovič Karadžič († 7. února 1864) zavedl mimo to ještě staženiny ѣ = *lj*, њ = *nj* (*ň*) a latinské *j*.

III.

Vedle liturgie slovanské bujela dopuštěním tehdejších našich knížat již v první polovici 10. století v Čechách také liturgie latinská, až konečně, opět dopuštěním tehdejších našich knížat, liturgii slovanskou docela vytiskla a sama jediná opanovala. S liturgií pak slovanskou vytištěno jest i slovanské písmo, které odtud nepatrné jenom po sobě zůstavilo stopy.

Zavedením písma latinského nastala v pravopise českém náramná spousta. Písmo latinské majíc toliko 24 písmen, rozmanitost českých zvuků doprosta naznačiti nemohlo. Staří písaři byli přinuceni tento nedostatek lečjak nahrazovati, píšice na př.:

uolte musa mezu sobu rouna, ki bi uladl uam po
t. j. volte muža mezu sobú rovna, ký by vládl vám po
selezu . . . deuce ruca na ui culade zlába, |
želězu . . . dievčie ruka na vy k vládě slaba, anebo:

Krassim kaza sie liczity a chitrey rziezci sie vczity
t. j. Krassím káza sě líčiti a chytřej řeči sě učiti
rzkucz: tymto muzov polekv, kdezto moczu nedotekv,
řkúc: tímto mužov polekú, kdežto mocú nedotekú,
trziety m kaza sluczisti gezdity amuze iako pssi bity,
třetím káza s lučišti jezdití a muže jako psy bítí, atd.

Vida tuto nemotornost v našem pravopise, navrhl Hus (upálen 1415), aby prostá latinská písmena, majíce naznačiti původní české znění, označována byla zvláštními znaky, čímž nastala pravopisu českému utěšenější doba, ač nebyl ode všech a ve všem přijat za příčinou choutek rozkolnických, jimiž Slované všech věkův skutečně přesmutným způsobem prosluli.

IV.

V středověku zpotvořením krásných okrouhlých tahův abecedy starořímské (antikvy) v úhly a rozmanité okružiny vzniklo zvláštní písmo mnišské čili švabach, a bylo v čas vynalezení knihtiskařského umění (1440) asi do roku 1467 po celé téměř západní Evropě v obyčeji, tak že zavládlo až do dob nejnovějších také všemi tiskárnami českými. Angličané, Francouzi, Vlaši, Španělé, Portugalové, Poláci dávno se ho už zbavili, v Čechách pak a na Moravě, kde se švabach tak rozšířil a vzmohl, že se jím nejen tisklo (jako u Slováků), než i psalo, antikva teprv před 40 lety začala opět rozšiřovati se a ovládla nyní docela. Švabachu a dcery jeho fraktury drží se už jenom Němci, užívající latinky toliko ve spisech vědeckých.

V.

Dle pravopisu Husova původní zvuk písmen latinských (na př. *c*, *s*, *r* atd.) měl býti dle potřeby zjinačen rozeznávacími čili diakritickými znaky (´ ° ; na př. *č*, *š*, *ř*, *ž*, *á*, *é*, *ú*), dále pak mělo se psáti po měkkých souhláskách *i*, po tvrdých *y*. Avšak, jak již praveno, tento pravopis nebyl ode všech a ve všem přijat, a teprve 105 a 115 let po jeho smrti bratři čeští zjednali mu volnější průchod, překladatelé pak bible Kralické (1579—1593) pravopisnou soustavu Husovu dokonali.

Časem podlehl i pravopis českých bratří některým změnám, z nichž

1. nejstarší jest zanedbání rozdílu mezi *ł* (tvrdým) a *l* (měkkým). Ve vyslovování *ł* a *l* nebylo již za doby Husovy činěno rozdílu v Čechách středních, zvláště okolo Prahy, kde lid němčinou nejvíce byl pokažen, tak že Hus Pražanům vytýká, že říkají: tobolka za: tobolka, líko za: lýko atd. Nejdéle šetřeno rozdílu toho v biblích, a i vydání konsistorní z r. 1857 (v kníž. arcib. knihtiskárně) věrně se ho drží; Josefa Jirečka čítanka

pro vyšší gymnasia také, ale jen ve výňatcích spisovatelův doby té, kdy ještě rozdílu toho bylo pilně šetřeno.

2. Až do r. 1809 psáno pravopisem českých bratří po *c*, *s*, *z* všude *y* a *ý*. Však toho roku navrhl první zpytatel slovanského jazyka, kněz Jos. Dobrovský (* 1753, † 1829), aby po *c* vyobcována byla hláska *y*, *ý* všude; po *s* a *z* pak tam, kde podle obdoby má býti *i* a *í*; na př.: nemohu vám pomoci (nikoliv: pomocy), udeřili na ně velikou mocí (nikoliv: mocý); tisíc, zima (nikoliv: tisýc, zyma). Naproti tomu zůstalo *y* i po *s* a *z* tam, kam podle proměny a obdoby náleží: *syn* od *sunus* (rozený); *syrový* od *surový*, *nákazy* od *nákaza*. *brzy* *brzo*.

3. Zároveň navrhl týž slavista, aby německé *v*, nazývané od starých učitelův našich *uf* a psávané vždycky na počátku slov místo *u* aneb *ú*, zaměněno bylo domácím *u*, *ou* a *ú*: místo *včiniti* tedy aby bylo: *učiniti*, místo *vmyšl* *oumysl*, *úmysl*. $\mathfrak{B}$ či latinským písmem: v mělo naznačovati zvuk, naznačený písmenem tím už v abecedě latinské. Tím pak stalo se zbytečným dosavadní dvojaté a od Němců vymyšlené *w*, které zůstalo jen pro německá a anglická slova: *Wolfram*, *whigové* (čti *uigové*, t. j. přátelé svobody v Anglii a severoamerickém soustátí), *Wales* (čti *Uéls*, hrabství v Anglii).

Roku 1842 jiný veleučený jazykozpytec slovanský, Pavel Josef Šafařík (* 13. kv. 1795, † 26. června 1861) navrhl ještě změny ty, aby

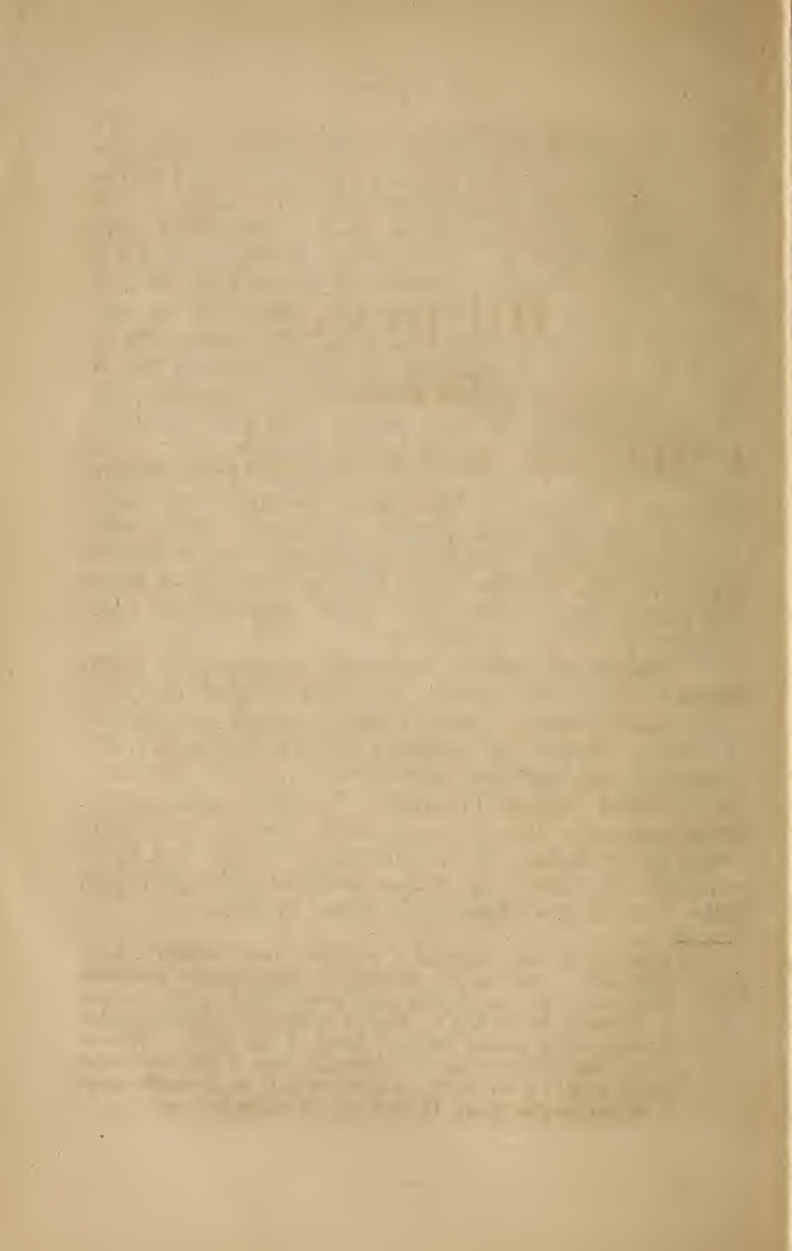
4. místo *g=j* (*gá=já*), a místo *y=j* v předponě *nej-* (*neylepší=nejlepší*) a v rozkazovacím způsobu (*dey=dej*) psala se skutečná hláska *j*, a místo *j* co dlouhého *i* aby se psalo také skutečně dlouhé *i* (*hledjm=hledím*), a

5. aby místo historického *au* psalo se podle skutečného vyslovování *ou* a na počátku slov také *ú*. Článek, v němž P. J. Šafařík tyto dvě změny a krom nich také změnu *v* místo *w* navrhuje, uveřejněn jest v Časopise českého Musea (ročn. 17. sv. 1.), a příslušná místa znějí takto: „Písmeno je tolik, co lučebný prvek;

z písmen stanou se slova, ze slov celá řeč; nelze tedy, abychom nevážíce si písmenkového základu, měli jej za věc nepatrnou a malichernou. Jednoduchá souslednost žádá, aby jeden a týž zvuk jednou také známkou se značil; zvuk jotový musí tedy nevyhnutelně jen *j* a ne třemi písmeny“ (*g, y a j*) „psán, a tak i dlouhé *í* čárkou znamenáno býti. V tom není ani sporu ani nedorozumění. Jedná se tu ale, jestli by se na této opravě přestatí mělo, aneb jestli by *au* v *ou*, *w* na *v* proměnění se dalo. Mám za to, že ano. Pravopis náš zakládá se zvláště na libozvuku; vyslovení dvojhlásky *au* zní v národu jako čisté *ou*, má-li totiž co dvojhlásky“ (to jest jedním dechem: *ou*) „a ne co dvě písmeny o sobě“ (*a-u*) „vyslovena býti, a žádoucí proměna v *ú* stane se tak lehce z *ou* jako z *au*. Kdybychom byli ode dávna psávali *ou*, nebylo by se stalo mnohé zpotvoření vlastních jmen, jako na př. Kaunic místo Kounic, Kauřim místo Kouřim. Vyřkne-li kdosi teď jméno Kounic jak sluší a patří, ubíhá málem v nebezpečí, že se mu vysmějí.“*)

Tohoto *au* (jakož i dvojatého *w*) užívají ve svých spisech ještě dosud pánové František Palacký dějepisec království Českého, Václav Vladivoj Tomek profesor rakouského dějepisu na vysokých školách Pražských a Jan Erazim Vocel profesor starožitností a české literatury na vysokých školách Pražských. Ve svých gymnasijských čítáncích píše tak též pan Josef Jireček, ministerní sekretář ve Vídni. V Jungmannově slovníku jest krom dvojitého *w* místo *v* a *au=ou* podle staršího pravopisu také *g* místo nynějšího *j*, a *j* místo nynějšího *í*.

*) Sem náleží také odpověď k otázkám stran mnohých místních jmen, jako na př.: Aujezd, o nichž mnohý z obecného lidu má za to, že je tak musí psáti dosud, proto že prý v obecních knihách a v „Popisu království Českého“ takto psána jsou a mnohé ouřady dosud je tak píšou. Rozhodnutí jest jednoduché to: jakmile jsme místo *au* začali psáti podle skutečného vyslovení *ou*, bude nám psáti i místní jména, jako: Oujezd atd., dvojhláskou *ou*.

bába jest matka mé matky, bába svatého Václava byla svatá Ludmila, baba jest stará nevrlá ženská; svatá svátost, jeho svatost = on jest svatý; hada máme v lese, ten chlapec nic neví, on všecko jen hádá; jest už to pátá pata co pleteš anebo kolikátá? líh jest látka prchavá, a dnes celý den poprchává; nejlepší jest práce stálá, sestra u háje stála a nehoda se jí stala že celá promokla; celá promoklá přišla domů; nehoda, která se stala, jest nehoda stalá, doba, která minula, jest doba minulá, tráva, která lehla, jest tráva lehlá, a sestra když se vyspala, jest vyspalá, a která se vyspala a jest vyspalá, není ospalá; volám, chovám, plesám, skoumám, kárám; dávám, hledávám, volávám, plesávám, skoumávám; rybám, rybách, rybami, ženám, ženách, ženami, horám, horách, horami, branám, branách, branami, mouchám, mouchách, mouchami, jehlám, jehlách, jehlami.

e, é: tebe, sebe, veze, leze po železe; deset, ocet, jezdec, sobec, jetele; kdo dává léky a léčí, jmenuje se lékař, ale kdo by jen lekal, mohl by se jmenovati lékař; této dobré staré hlásné, komorné, polesné, vrátné; dej pozor, kdy ta straka odlétá a přilétá, co ten chlapec obléká a svléká, do čeho se oblekl a co svlekl, jaký má oblek; veselé pachole vesele poskakuje, pilné a pracovitě děvče přede a plete.

i, í: kvílím, bílím, pílím (ich befeisse, beeile mich), popíjím, pobíjím, uklízím, pomíjím, trpím; pobiju, dopiju, pominu; hodina hodin, skalina skalin, novina novin, pastvina pastvin; stelivo, melivo, palivo; jedno víno, dvoje vína, okazuje se tvoje vina a jeho nevina, ty jsi vinen a on nevinen.

ó píšeme nyní už jen co citoslovce: ó Bože, a v některých cizích slovech: tón, pól; podle toho bylo by záhodno, psáti také: balón, anebo raději jak lid vyslovuje: baloun.

ú a *ů* zní oboje dlouze a oboje rozeznává se tedy dostatečně od *u* krátkého: ulevuju úleva, umlouvám úmluva, ukazuju úkaz; hůl, kůl, sůl, stůl.

ú bývá nyní jen v násloví: úmysl, úloha (jen ve slovech mohutný a slovatný píšou někteří spisovatelé nevědomky i ve slovostředí chybně: mohútný, slovútný); *ů* nebývá nikdy v násloví, nýbrž vždycky jenom v slovostředí: Bůh, dům, dvůr anebo na konci slov: mnoho domů(v), síla vojáků(v), deset chlebů(v), dvanáct synů(v).

ů není nic jiného než původní dlouhé *o* (ó); naše: Bůh znělo i v 14. století ještě: Bóh, kteréžto však *ó* v prodlužování a v proměňování příslušného slova stávalo se krátkým: Boha, Bohu, boží. Během 14. století vyslovováno a psáno místo *ó* rozpuštěně *uo*:

stuol, Buoh, kuol, suol, duom, duvor;

avšak na začátku 16. věku vyslovováno toto *uo* jako dlouhé *u*, tak že potom v psaní brzo přestalo se klásti *o* za *u*, a kladeno nad *u*: ů; není tedy kolečko nad *u* zajisté nic jiného nežli zmenšené a nad *u* postavené *o*:

stůl, Bůh, kůl, sůl, dům, dvůr.

Z toho tedy vidíme, že *ů* jest původně *ó*, a že nám tedy bude psáti *ů* všude tam, kde prodloužením anebo proměněním slova vystoupí na jevo *o*: sůl soli, hůl holí, kůl kolu, dům domu, dvůr dvoru, vůdce voditi, tvůrce tvořiti, chůze choditi, vůz voziti, vůle volný, hrůza hrozný, ¹⁾ vůně voněti, vůbec v obec, vůkol v okol ²⁾, vůčihledě v oči hledě, důchod dochoditi.

¹⁾ Místo **hrozný** píšou někteří spisovatelé *hrůzný*, když chtějí říci, že z něčeho šla hrůza, že něco vzbuzovalo hrůzu. Avšak slovo to nemá ani jediné obdoby, t. j. nemůžeme už ani o jediném slovu českém dokázati, aby své kmenové *ů* v odvozování podržovalo. Mámeť ze slova *vůle* vždycky jenom *volný* a nikoliv: vůlný, ze slova *sůl*: *solní*, *stůl stolní*, *dvůr dvorní*, *půst postní* atd., má tedy dle této obdoby také býti: *hrůza hrozný*. Svě *ů* podržují toliko cizí slova: kůr: kurní kůrový a trůn: trůnní. — Komu by se výraz *hrozný* zdál býti slabým pro věc, kterou jím naznačiti chce, ať sáhne k souznačným slovům: strašlivý, strašný, úžasný, děsný.

²⁾ Ze slova *vůkol* pošlo chybné podstatné jméno *vůkoli*. Slovo *vůkol* utvořeno jest tak jako *vůbec* a *vůči* z předložky *v* a z příslušného slova: v obec, v oči, v okol(o), což staří

ú vyslovuje obecný lid větším dílem jako *ou*; v mnohých slovech se místo něho *ou* také psává: úřad ouřad, úterý outerý, úhledný ouhledný, úkol oukol, účel oučel, úmysl oumysl, úloha (sem tam slyšeti také): ouloha; ale ve slovech únor, úcta a v několika jiných nenesse ani obecná mluva rozpouštění *ú* v *ou*: nepíšeť a nevyslovujeť se jinak nežli: úcta, únor. *ú* zůstává také vždycky ve slově ústa, a rozpouští se jen v jednotném čísle toho slova (ústo, ousto) ve složení s předložkou *s*: sousto = co jest s jedno ousto.

y a *ý*: vyložiti výklad (vejklad), vypsati výpis (vejpis), vymluviti výmluva (vejmluva), vyvinouti vývin, chýlím schyluju, hýbám pohybuj, kývám (kejvám) kynu, pokrývám (pokrejvám) pokryju, dýchám (dejchám) od-dychuju; pýcha (pejcha) pyšný hrdopýšek (hrdopejšek). Rozpouštění dlouhého *ý* v *ej* má svůj počátek už ve 14. věku, kde vůbec rozpouštění dlouhých samohlásek (*ó* v *uo*, *ý* v *ay* a *ú* v *au*) přišlo do obyčeje. Během času rozpouštěné z *ý* *ay* přehlaseno v *ey* a toto zase proměněno v nynější obecné *ej*. Odtud také vzalo svůj původ pravidlo, že *ý* píše se tam, kde v obecné mluvě říkáme *ej*: mlýn mlejn, pýcha pejcha, sýr sejr, hýbám hejbám, dobrý dobrej. Kde teprve proměňováním a odvozováním takové *ej* se vyskytuje, tam jest *y* krátké: omyl od mejliti mýliti, mlynář od mlejn mlýn, syrovátka od sejr sýr, zbytek od zbejti zbyti. (Sem však nepatří: psík psejče, nožík nozejk nozejček, vozík vozejk vozejček, nosík nosejček, síto sejto, cín cejn, líti lejti.)

---

prodlužovali: v uobec, v uoči, v uokol, a dohromady psáno: vuobec, vuoči, vuokol, a podle novějšího pravopisu: vůbec, vůči, vůkol. Avšak z příslovky *vůbec* nemáme podstatného jmena: (to) vůbčí aniž z příslovky vůči podstatného jmena: (to) vůčí, a nesmí tedy také býti z příslovky vůkol podstatné vůkolí, nýbrž z prosté předložky *o* a z podstatného jmena *kolo*: **okolí**, tak jako z předložky *o* a z podstatného *křídlo* jest nové podstatné: *okřídli* (výběžek země do moře), z *o* a *hrdlo* ohrdlí, a nikoli: vůkřídli, vůhrdlí.

Poznamenání. Toto rozpouštění *ó* v *uo* a *ý* v *ay*, *ey*, nyní *ej*, není ani rozpustilost ani svévolnost, nebrž vracení-se k tomu, z čeho *ó* a *ý* původ svůj vzalo. Základné čili prvotní samohlásky jsou totiž jen tři: *i*, *a*, *u*. Z těch povstaly všechny ostatní, a to:

1. lámáním krátké: *e* zlomením sprežky *ai*, (*ia*, *ie*, *ě* a *í*),

<i>o</i>	"	"	<i>au</i>	(<i>ua</i> , <i>uo</i> , <i>ú</i>),
<i>y</i>	"	"	<i>ui</i>	(<i>oi</i> , <i>oui</i> , <i>oy</i> , <i>ey</i>);
2. zdvojením a zdloužením dlouhé: z *aa* *á*, z *ii* *í*, z *uu* *ú*.

Slovo stůl na př. má svůj původ ze starého staul, v tomto staul přesmyknuto *u* před *a*: stual, *a* zeslabeno v *o*: stuol, *o* nad *u* postaveno: stůl; tak *i*: daum, duam, duom, dům.

Původ slova mlýn můžeme si vykládati takto: mluin, mloin, (*o* z *au*): mlauin, (*ui* = *y*): mlayn, (přehlasením *a* v *e*): mleyn, (staženě): mlýn. Býti = buiti, boiti, bauiti, bayti, beyti býti.

Obecná mluva jest tedy svým rozpouštěním *ý* v *ej* původnímu živlu bližší než řeč spisovná svým stahováním.

Zajímavo také jest, jak povstalo naše *ě* z *ai*. Vezměme na př. původní slova *vaira* a *maira*, tedy bude přesmyknutím: *viara*, *miara*, přehlasením *viera*, *miera*, skráceně: *věra*, *měra* (*nevěra*, *něměra*). Podle toho naše slovo tělo shoduje se úplně s francouzským *taille*: tělo, tielo, tialo, tailo.

ě. Vyslovení této hlásky vysvítá už z předcházející poznámky. V psaní hlásky té chybil by leda ten, kdo jest v pravopise teprv začátečník anebo písař nedbalý. Pro cvičení klademe sem toliko slova: pět, svět, běhá, větrá, město, měch, dědek dělá hněv, někdo, něco, tělo, těsto, věc; viděl jsem tě.

Dlouhé *ie* (*ě*) přešlo v nové češtině všude v dlouhé *í*: *viéra* *vě*ra *ví*ra, *miéra* *mě*ra *mí*ra, *diétě* *dě*tě *dítě*.

II. Samohlásky podle své tvrdosti a měkkosti.

Podle otevření ust jsou samohlásky:

a) široké: *a*, *e*, *o*, *u*, *y*,

b) úzké: *i*, *ia*, *ie*, *io*, *iú* (*ja*, *je*, *jo*, *ju*).

Široké jmenujeme jinak *trvrkými*, úzké jmenujeme jinak *měkkými*.

Místo *ie* píšeme nyní *ě*, stavíce ono před *e* stojící *i* na způsob kličky nad *e*: *ě*. Není tedy klička tato

původně nic jiného než *i*, t. j. nic jiného nežli obměkčovací znaménko. Avšak toto obměkčovací znaménko stavíme toliko na *e*, u ostatních pak měkkých samohlásek se tomu vyhýbáme. Místo vierný píšeme tedy ovšem: věrný, m. piena pěna, m. miesto město, m. tielo tělo, m. died děd, m. hádie hádě, m. niekdo někdo. Ale z ostatních změkčenin přechází měkkost na předcházející souhlásku: ďábel m. diábel, fal m. tial, vyňal m. vynial, topka m. tiopka, ujišťuju m. ujištiuju. V jediném časoslově pial a v jeho odvozeninách: rozpial atd. zůstává původní *ia*, ač i tu Šafařík podle předešlé obdoby: ďábel, fal, vyňal atd. začal psáti: řal, chtěje i tu přenéstí měkkost na předcházející souhlásku, ač skutečně, to jest, ve vyslovení, měkkost ta zůstává v *a*: pial.

Vyslovení samohlásky *ě* po souhláskách *c*, *l*, *s*, *z* a *ř* se zanedbalo: celý (cailý cialý cielý) místo cělý, seno (saino, siano, sieno) m. sěno, v kole (v koloj, v kolio, v kolie) m. v kolě, koze (kozai, kozia, kozie) m. kozě. I v takových případech jest tedy *e* původem svým měkké, a z té příčiny bude potřeba, abychom si rozdělili samohlásky přísněji na

- a) tvrdé č. široké: *a*, *o*, *u*, *y*,
 b) měkké č. úzké: *i*, *ia*, *ie*, *io*, *iu*,
 c) střední: *e*.

„Střední“ znamená podle toho při hláskách tolik *co*: brzy tvrdé brzy měkké, někdy tvrdé někdy měkké, i tvrdé i měkké.

Poznamenání. Ve slově *oběd* (z *ob* a *jed-jísti*) píšeme zvykem *ě* místo *je*, ačkoliv zde hlas *ě* či *je* nepovstal z původního *ai* jako ve slovech jiných, na př. běs m. biēs biās baiś (něm. bös), měniti miēniti miāniti mainiti, těsto tiēsto tiaŝto taisto atd. Ve slově *ob-jed* naopak není toto *j* původní, nebrž původnímu *admi* tak předsuto jako ve slově *jehně* čili *jahně* m. ahně z latinského *agnus* a v náměstce *já* (staročesky *jáz*) m. *az*. Ale vše to by nerozhodovalo, neboť i zde konečně mohli bychom *je* psáti staženě *ě*, kdyby touto hláskou vůbec nějaké slovo nebo slabika začínati

se mohla. Jako tedy nemůžeme místo jehně psáti ěhně, jako nemůžeme místo ob-žel psáti ob-ěl, tak nemá ani ve slově *objed* je stahováno býti v *ě*, neboť od složeniny *ě* ani slovo ani slabika nikdy se nezačíná. Píšeme-li tedy oběd složeninou *ě*, zapomínáme jaksi na původ a složení toho slova, což dáváme pak dále i tím na jevo, že dělíme: o-běd m. (ob-ěd) ob-jed.

III. Dvojhlásky.

Dvě rozdílné samohlásky (*o, u; i, a; . . .*) když se spojí v jednu slabiku (*ou, ia . . .*), činí dvojhlásku. Podle toho tedy všechny právě uvedené spřežky *ia, ie, io, iu* jsou také dvojhlásky. Znamka dvojhlásek jest, že se vyslovují jedním otevřením úst: *oukrop, soud, najdou*. Skutečně sbíhá se v nynější češtině už jen jediná dvojhláska *ou* a ta má svůj původ ze staršího *ú*: úřad ouřad, súd soud, klúb kloub, zapomenú zapomenou. Že ale *ou* nebývá vždycky dvojhláskou, dlužno se míti na pozoru, abychom ho nevyslovovali jedním otevřením úst i tam, kde dvojhláskou není. Dvojhláskou pak není tu, kde první částka jeho (*o*) patří k slabice předcházející a druhá částka (*u*) k slabice následující, což bývá často, když slova začínající od hlásky *u* (*učiti, užiti*) složíme se slovy, která se končí hláskou *o* (*do, po*): *doučiti* tedy zní: *do-učiti, poučiti po-učiti, nedouk nedo-uk, použiti po-užiti*. Skládání slov takových s předložkou pro jeví se býti zbytečným; nové slovo *proukázati* (*proukázati*) místo **prokázati** z řeči vyobcujme.

au co dvojhláska z nynější češtiny úplně vymizelo proměňivši se v násloví v *ú* nebo *ou* (*auřad ouřad úřad*), v slovostředí a v koncovkách nedůsledně v *ou* (*saud soud, pravau rukau pravou rukou*). Lidé obecní, zvyklí ze starších dob čísti *au* jako *ou*, dosud obyčejně se mýlí vyslovující i nynější *au* jako (dvojhlásku) *ou*, což jest naprosto chybné. *au* píše se nyní jen ve slovech složených, kde první část složeniny hláskou *a* se končí (*na, za*) a druhá část od hlásky *u* se začíná (*učiti, ujmouti*); *naučiti, nauka, zaujmouti* nemůže tedy zníti

jinak nežli: na-učiti, na-uka, za-ujmouti. Staré pa-uk a pa-učina píšeme a vyslovujeme nyní: pavouk, pavučina.

Co dvojhlaska sbíhá se au toliko ve slovech cizích: Auersperk, auktor, August, Aurelie, Australie, Austrie.

O zdánlivě dvojitém *oo* varujeme ty, kteří jsou zvyklí z němčiny čísti *oo* jako *ó*, aby v češtině vždycky skutečně dvě *o* vyslovili; poodejdu, poobčerstvím, poobživím, poobveselím zní tedy jako: po-odejdu, po-občerstvím, po-obživím, po-obveselím.

Konečně mějte se knihtiskárny a kamenotiskárny na pozoru, aby nepletly *I* s *J*; *I* jest samohláska (*i*), *J* souhláska (*j*); proto jest záhodno, aby spisovatelé v psaní zvuky ty rozeznávali píšíce $\tilde{I} = I$ a $\tilde{J} = J$.

IV. Souhlásky podle své tvrdosti a měkkosti.

Jako samohlásky jsou i souhlásky buď:

a) tvrdé: **h, ch, k, r, n, d, t,**

b) střední: *b, f, l, m, p, s, v, z,*

c) měkké: *j, c, č, ř, š, ž, ň, ě, ě.*

Těm, kteří českému čtení nejsou zvyklí, bývá obtížno, rozeznávati hlásky *h* a *ch*, *b* a *p*, *s* a *z*, *c* a německé *z*; *č*, *š* a *ž*. Uvedeme zde tedy pro cvik některé příklady:

h: aha! ejhle! hana, hanba, habr, holírna, holub, hora, houba, hody, bohatý, duha, oharek, ohnul, bahno, hrabal, hlas, hledal, hlava, hlína, hloubka, hluk, hra, hrob, hrom, hrnec, hrb, dlouhý, mnohý, noha, rohy, náhoda, huhňal, Bohumil, Bohuslav, Blahoslav; pro Boha pomohl podruhu čili podruhovi.

ch: chalupa, chyba, chrpa, chytrý, chladno, chlouba, chlum, chudák, chvíle, Náchod, sluch, duch, hluchý hoch, hrách, plachý, chrabrý, lichva, jinoch, chuchel.

b: beru, bral, beran, budu, houba, bratr, baba,

p: peru, pral, Perun, půjdu, houpá, praděd, papež.

s: sám, sebe, sekera, semlel, semeno, sesle, *) mísa,

*) Jest slovo čistě české, tvořené od sed sesti právě tak jako jesle od jed jísti: jedle jesle, sedle sesle.

seschl, sestavil, sestra, seznam, sebral, sehnal, sypek, skála, sklad, sklaplo, skopec, oves ovsa, srna, soused, báseň (gedicht).

z: zámek, zebe, záda, záplata, mrzne, lázeň, bázeň, zajíc, míza, zvon, zbohatl, zbledl, zmrzl, zhasil, zlomil, zrno.

c: celý, cibule, cihla, cín, cizí, cesta, církev, clo, cukr, cvok, laciný, otec, obec, vrabec, strýc, ovce, mnoho ovec, ovoce, ocet.

č: čelo, čas, černý, člověk čistý, čipera, čiprný, mlčí, čáp, čáka, Čína, Čech, hučí, bručí, cvičitel cvičí, cvrček cvrčí, včela bzučí.

š: široký, šibal, šije šil šila, šedý, šilhá, Češi, hoši, pije z číše, těším těšíš těší, těšil těšila těšilo, tiše, František píše, sršeň srší.

ž: žal, žalud, žába, žebrák, žádost, žena, žid, železo, žezlo, žíla, žebro, žejdlík, žežulka, čížek.

Na roztrídění samohlásek a souhlásek v tvrdé a měkké zakládá se dobrá polovice českého pravopisu, pokud se týče toho, kdy máme psát tvrdé *y* a kdy měkké *i*. Hlavní pravidlo zní, že

1. po tvrdých souhláskách nemůže následovati než zase tvrdá samohláska, tedy (v tomto našem přihlížení k *y* a *i*) po *h, ch, k, r, n, d, t y*:
hy, chy, ky, ry, ny dy, ty.

(Pro vydatnější cvik vyslovme v následujících příkladech slabiky, v kterých *y* jest, zvýšeným hlasem):

hynu, ohyzda, váhy, sáhy, koleje dráhy, ocelové kruhy, jedeme do Prahy, pohybují, ostruhy, potkal jsem (koho? co?) své milé druhy (kamarády), oběsili (koho? co?) vrahy, sluhové žalovali (na koho? na co?) na sluhy, stěžovali si na drahé koželuhy, snášejte se i (s kým? s čím?) s podruhy;

chyba, chytrost, chystal, chytal mouchy, schylovalo se k ránu, místo chýže praví se také chýše, ten člověk má samé pletichy a vrtochy, k obědu pozval (koho? co?) bělochy i černochoy, můžete-liž milovati (koho? co?) le-

nochy? spíše milujeme (koho? co?) divochy než padouchy, nevěsty daly si vyvolati (koho? co?) ženichy;

kytka, *) poskytují, ostatky (poslední dni v masopustě; svaté ostatky = relikvie), brky, krky, člunky, kroky, skutky, zvonky, čbány, hrnky, trnky, strunky, botky, rybníky, ručníky, pilníky; pozdravil (koho? co?) zpěváky i hudebníky, zastřelil (koho? co?) ptáky slavíky i čížky; nejen pořád na sedláky, ale někdy dojde také na vojáky; brzo nebudeme moci obstát (před kým, před čím?) před žebráky; světlem mámí (koho? co?) raky;

ryba, rychle, rypák, vyrypuju, hory, závory, mezery, sestry nabyly mé důvěry, letos panovaly větry a vichry, letními večery dostáváme též (koho? co?) komáry, myslivec pronásleduje (koho? co?) kocoury, nehněváme se nikdy na kmotry;

nyju (chřadnu, hořem, láskou = schmachten), nynížšek, od nynížška, maliny, kachny, ženy, panny, stěny, skaliny, vyšiny, podobizny, sosny, pradleny, švadleny, děsné sny, světlé ovčiny, americké mlýny; uhodil si (na koho? na co?) na pány i na čeledíny, známe (koho? co?) havrany i skřívany a jíme kapouny, ve válce sužuje vojsko (koho? co?) měšťany i vesničany, z dějin známe staré Pražany co statečné občany; Prušané stíhali (koho?) Rakušany, a Rakušané stíhali (koho?) Prušany;

dykyta, dýka, dudy, sady, sudy a soudy, hrady, dymokury (hromady mechu k zapálení), oddychuju, važme si dobré rady, ve všem budme bedliví (čeho?) pravdy, nedopouštějme se (čeho?) křivdy, bojím se vraždy, važme si svobody; umřel hladý, zahnal (koho?) hady, vyjmenoval mi (koho?) své dědy a pradědy, bude honba (na koho? na co?) na medvědy, židy vidíme po celém světě roztroušeny, žijte ve svornosti (s kým?) se sousedy;

*) Obecný lid říká chybně také květinám: kytky. Avšak slovo kytka znamená květiny dohromady svázané (strausz, bouquet), a nemůže se tedy nikdy říci: on trhá kytky místo on trhá květiny, leda by už měl kytky (květiny svázané) a z omrzelosti nebo z rozpustitosti trháním by je ničil.

tyčka, ustydl, trampoty, my si tykáme, tykvice
jmenuje se jináče turek, tyran, máme dvě paty, vojsko
české dělivalo se na roty, hledme si čistoty, přijdou na
tebe mrákoty, chraň nás Bůh žebroty, chromoty, slepoty,
čistotné byty, vlastenecké city, máme zdravé prsty, ne-
lezte přes ploty, napsal jsem tři listy, liška dáví ba-
žanty, myslivci mají chrty; děvečka zabila kohouty, aby
nebudili ráno hospodyni.

Z příkladův těchto bude si jistě každý pamatovati,
že po h, ch, k, r, n, d, t píšeme v českých slovech
vždycky *y* nebo *ý*. Kdy *ý*, poznáme podle toho, mů-
žeme-li je rozpustiti v *ej*: dým dejm, hýbati hejbati,
kýchati kejchati, rýč rejč, rýha rejha, rýpati rejpati,
krýti krejti, nýtek nejtek, týn tejn (hradiště).

Avšak jsou i slova, kde ani obecná mluva *ý* v *ej*
nerozpouští, ale v takových slovech poznáme délku
snadno už podle vyslovení: hrýzti (ale hryzu), chýliti,
chýže, ký (m. který na př. ký ďas, kýho ďasa), kým
(s kým jsi to mluvil?), s dobrým, silným mužem, dýmka,
dýně (tykev), týmě (temeno) a cizí jméno města: Londýn.
Rýma a dýka píšou také krátce: ryma, dyka.

Jako na vzájem za to, že ani mluva obecná v ně-
kterých těchto slovech *ý* v *ej* nerozpouští, přijímá zase
řeč spisovná některá slova s rozpuštěným *ý* (*ej*): hejč-
kati, hejl, kejhati (husa kejhá), rejže; jen zřídka píše
se také staženě: hýčkati, hýl, kýhati, rýže.

V mnohých slovech konečně proměňuje mluva obecná
é po tvrdých souhláskách v *ý*: děnko dýnko, déšť dýšť,
déle dýl, délka dýlka, stéblo stýblo.

Abychom se vyhnuli všelikému nedorozumění, budiž
strany n, d, t připomenuto, že se čte před *i* a *í* měkce,
totiž jako ň, ě, ě, tedy právě tak jako před *ě*: nikdo,
dílo, kohouti jsou na dvoře, kohoutí pero, hadi na za-
hradě ve zdi, hadí mlíčí, páni ti zde nebyli. Jak důle-
žita věc tato i ve vyslovování jest, na uváženou toho dá-
váme zatím tyto příklady: *ti* hadi uštkli *ty* pány (*kdo*

uštkl? hadi; *koho* uštkli? pány); *ti* páni rozsekali *ty* hady (*kdo* rozsekal? *ti* páni; *koho* rozsekali? *ty* hady); drozdi vlítli mezi bažanty (*kdo* vlítl? drozdi; mezi *koho*? mezi bažanty); bažanti vlítli mezi drozdy (*kdo* vlítl? bažanti; kam, mezi *koho*? mezi drozdy). *ti*, hadi, páni, kohouti, drozdi, bažanti čteme tak, jako by bylo psáno: *ti*, haďi, páni, kohouti, drozďi, bažanti; *ty*, hady, pány, kohouty, drozdy, bažanty vyslovíme dobře jen tehdá, necháme-li si záležeti, aby bylo před *y* slyšet *t*, *d*, *n* tak jak jsme je tuto právě napsali, tedy nikoliv *t*, *d*, *ň*. Ještě lépe snad to rozeznáme z příkladův: páni čbány, hadi sudy, kohouti ploty, běhouni balouny, drozdi ledy, chrti životy.

Jsou-li samohlásky a souhlásky rozděleny v tvrdé a měkké (široké a úzké), a píšeme-li po tvrdých souhláskách tvrdé samohlásky, tedy po *h*, *ch*, *k*, *r*, *n*, *d*, *t* *y*, rozumí se potom samo sebou, že po měkkých souhláskách píšeme měkké samohlásky; píšeme tedy

2. po měkkých souhláskách (*c*, *j*, *č*, *ř*, *š*, *ž*) měkké *i*, *í*:

c: cit, cizota, cíl, *cín*, *cíp*, církev, císař, cívka; *) věci v obci, ptáci v kleci, vojáci, zpěváci, pasáci, žebráci, na slunci, v líci, na srdci; téci (teku), tlouci (tluku), vléci (vleku);

j: ji (viděl jsem ji, navštívil jsem ji, potkal jsem ji), polední krajina sluje též jih, není jich tak mnoho, nebojím se jich, jiskry, jilec (rukojeť u kordu), jinovatka, jircha (zámiš, weissleder, sãmischleder), jistý jinoch, jizba, jízda, jím jíš jí, dal jsem to jemu a ne jí, jídlo, jíti, dojíti, v kroji;

č: čin, čiň, čipera, čistý, čižba (čihání na ptáky, vogelfang), číše, čižek, oči, otčím (nevlastní otec), ovčinec, počinek, řeči, hráči, mrhači, topiči, lupiči, boháči, roháči;

*) Slovo **cívka** hodí se velmi dobře místo rourka, které pošlo z německého röhren.

ř: řícti, říčice, řimbaba (mutterkraut), řivnáč n. hřivnáč (dounpák, holztaube; také: veliký boháč = steinreicher mann), šavle řinčí, co tomu mám říci? říčný, římsa, říše, říšský, řízný, říza (dlouhý šat), mořil, kořil, dvořil, stvořil; kmotři v žaláři; jsou tady kocouři, komáři.

š: šibřinky (narrenpossen), šimravý, široký, šije (krk), šik (vojsko se staví do šiku; truppenstellung, schlachtordnung), šíř, šířka, šíšák (sturmmaube), šíp, šipka, šípek, šídlo n. šídlo, šiju, pošinu (postrčím), našinec; jinoši, Češi, Vlaši, v olši.

ž: žid, židlice, žito, živý, živočich (to jest co žije a čije, latinsky: animal, něm. lebendes wesen), požitek (genuss), žiju, žila, žíně; růži, kůži, záliba v drůbeži, muži na věži.

Mluvíme-li v pravopise o shodě samohlásek se souhláskami, že totiž po širokých či tvrdých souhláskách mají následovati zase jen široké či tvrdé samohlásky, rozumíme tím tedy ve skutečné potřebě ze samohlásek toliko samohlásky *y*, *ý* a *i*, *í*. Neboť ostatní samohlásky: *a*, *o*, *u*, *ě* už vyslovením jsou tak zřejmé, že si je nikdo pomásti nemůže. Co se týká *h*, *ch*, *k*, *r*, *n*, *d*, *t*, mohly by vzniknouti v začátečnicku dvě pochybnosti. Předně by se mohl pozastavovati na tom, že po těchto tvrdých souhláskách následovává také samohláska *e*, a podruhé mohl by stran *n*, *d*, *t* opřít se vykládané tady shodě námitkou, že po nich následovávají také měkké samohlásky *i*, *í* a *ě*. Avšak z prvního zdánlivého sporu vyvede se sám hned, jakmile si vzpomene, že jsme samohlásku *e* poznali býti obojetnou, t. j. i tvrdou i měkkou, tak že tedy může státi i po tvrdých i po měkkých. Po tvrdých jest tvrdá, po měkkých měkká. A také v skutku shledáváme, že ji po tvrdých můžeme zaměnití obyčejně jinou, už původně tvrdou, jako ve slovech: sekera, hebký, zhebnouti, která se píšou též: sekýra, hybký, hy(b)nouti, tak, že v nich tedy tvrdé *e* se mění ve značnější a důraznější tvrdou: *y*. — Stran pochybnosti druhé, o *n*, *d*, *t*, mohli bychom se odvolati také k tomu,

co jsme byli už pověděli na str. 19 a 20, že jsou totiž tvrdými tehdá, když se vyslovují tak jak tuto jsou psány, že však před *i* přestávají býti tvrdými rovněž tak jako před *ě*. A tím by byly všeliké pochybnosti a námitky stran shody širokých souhlásek po širokých samohláskách vyvráceny.

Jinak má se věc s ouzkými čili měkkými samohláskami po ouzkých či měkkých souhláskách. V nejstarších dobách neznala slovanština a i nyní čím dále na východ (na Moravu, do Polska atd.), tím méně zná souslednost ouzkých samohlásek po ouzkých souhláskách. Píšemť zajisté podnes: jáma, cacorka, čáp, řada, šaty, šoupati, žába, žula (granit), župa, žumpa, tedy samé široké samohlásky *á, a, o(u), u* po ouzkých souhláskách *j, c, č, ř, š, ž*. Čeština tuto neshodu už ode dávna cítila a také už ode dávna široké samohlásky po úzkých souhláskách proměňuje v ouzké:

$$\frac{a, o, y,}{e}, \quad \frac{u,}{i}, \quad \frac{ú,}{í},$$

ale veskrz neprovedla *přehlasování* toto nikdy, proto že přehlasené samohlásky jsou ouzké a každá řeč už pro větší důraznost hledí zachovati co možná nejvíc samohlásek širokých. Také se jich lid pořád ještě rázně a statečně drží, říká na př. i v samé Praze dějopis m. přehlaseného spisovného dějepis, Vyšohrad m. přehlaseného a tudy slabšího Vyšehrad; na Moravě: čepica, holubica, moja duša; na Slovensku též tak a nad to i čapica, jačmeň, žart atd. místo spisovného: čepice, holubice, moje duše, ječmen, žert atd. Jak řeč spisovná v přehlasování se klátí, poznati nejlépe z toho, že v nejstarších písemných památkách českých čteme na př. muž*a*, muž*u*, ale naopak zase: muž*ev*, muž*em*, háj*ev*, místo čehož později psáno naopak přehlaseně: muž*e*, muž*i*, a druhé zas nepřehlaseně: muž*ův*, muž*ům*, háj*ův* atd. Ve 14. pak století jali se tehdejší „krasopisci“ přehlasovati s takovým zimničným záchvatem, že před

nimi ani slova jako: čas, jasný, žalář atd. neobstála a oni neostýchali se psáti: čes, jesný, želář atd., ba ani po tvrdých před nimi *a* neobstálo, tak že se jim vidělo psáti na př. nem, vem místo nám, vám. — Rovněž tak kvapně začalo se přehlasovati *u* v *i*: maži a piji m. mažu a piju, maží, pijí m. mažú, pijú (mažou, pijou), ba *i*: bojiji m. bojuju, spatřiji m. spatřuju, deset kop groší m. grošů, atd. Podnes klátí se jazyk spisovný i v přehlasování slov téhož původu, kdy totiž píše na př. čekati m. čakati, ale čáka a nikoliv čeka, ačkoliv obě slova jsou téhož původu; jindy zase i v témž slově jednou přehlasuje a podruhé nepřehlasuje: žel a žal.

Nejdéle odporovala přehlasovací moci široká samohláska *u*, tak že v Libušině soudě drží se na patřičných místech všude původně *u*. První přehlasování široké samohlásky *u* v ouzku *i* a *ú* v *í* shledáváme teprva 500 let později v Rukopise Kralodvorském, napsaném ku konci 13. století: Slavoji, Zaboji místo a vedle Slavovu, Zabovu a mečí místo mečú. Ale ve 14. století přehlasování *u* v *i* a *ú* v *í* tak rychle se zmohlo, že teprva nynější čeština mohla tomu zase položití meze, žádajíc důrazně, aby aspoň na př. místo: miluji a milují zavádělo se původnější miluju a milujou, souchotinářské pak meli a melí m. melu a (melú) melou naprosto vymýtivši.

Avšak nejen *po* souhláskách měkkých nastoupilo obyčejné přehlasování tvrdých samohlásek v měkké, ale i před nimi, ačkoliv jen co se týká samohlásky *a*. Ta totiž před měkkými souhláskami přehlasuje se v *e*: m. hajno říkáme i píšeme: hejno, m. daj, volaj: dej, volej, m. nejlepší nejlepši, m. zajtra zejtra; ba ani tam, kde bychom nepřehlaseného *a* k uvarování dvojsmyslu potřebovali, jako: prodej (prodej lacino) a prodej (dnes byl dobrý prodej), ani tu nepřehlaseného *a* se nedržíme, ač by nám dobře posloužilo: prodaj (dnes byl dobrý prodaj). V kořenech vyskytuje se takové zpětné přehlasování na př. ve slovech: krejčí m. krajcí od krájeti, hejno m. hajno od háj, vejce m. vajce, jakž patrně vi-

děti z 2. pádu množného čísla: vajec; „krasopisci“ zaváděli také tejný m. tajný atd.

Ze samohlásek tedy toliko *i*, *í* a *y*, *ý* působí v psaní obtíže, protože jich nyní vyslovováním nerozeznáváme. Samohlásky *a*, *o*, *u*, ačkoliv psání jich po rozdílných souhláskách není důsledně provedeno, přece nemohou dáti příčinu k pochybnostem, protože už vyslovováním jsou dosti zřejmé a jasné, tak že kdo má sluch, nemůže si pomásti *a s o* nebo *o s u*, *a s u* atd. Ale *i* a *y* může si pomásti po souhláskách obojetných, protože většina Čechoslovánův už ode dávna nerozeznává vyslovováním tvrdé slabiky *by*, *fy*, *ly*, *my*, *py*, *sy*, *vy*, *zy* od měkkých *bi*, *fi*, *li*, *mi*, *pi*, *si*, *vi*, *zi*, a v starých písemných památkách našich vyskytá se nejprve *i* místo *y*, později zase samé *y* místo *i*. Jest tedy jednou z hlavních úloh českého pravopisu, aby vytkl pravidla, kdy po souhláskách obojetných *i* a kdy *y* psáti dlužno. Stran souhlásek tvrdých a měkkých nemůže býti v příčině této pochybnosti, poněvadž tu jest provedeno důsledně pravidlo: po tvrdých *h*, *ch*, *k*, *r*, *n*, *d*, *t* jde vždycky tvrdá: *y*, *ý*; po měkkých *c*, *j*, *č*, *ř*, *š*, *ž* jde vždycky měkká: *i*, *í*.

IV. O souhláskách obojetných.

Kromě tvrdých a měkkých souhlásek máme ještě souhlásky obojetné neboli střední. Chceme-li o těch ustanoviti, jaké *i*, tvrdé-li (*y*, *ý*) anebo měkké (*i*, *í*) po nich psáti se má, považme prve, co nám slovo: „obojetné“ a nebo-li „střední“ znamená. Obojetné souhlásky zajisté jsou ty, které jsou i tvrdé i měkké, totiž v jedněch případech tvrdé, v druhých měkké. A podle tohoto ustanovení potom snadno si vyvodíme pravidlo, že

3. po souhláskách obojetných, jsou-li tvrdé, budeme psáti *y*, *ý*, a po souhláskách obojetných, jsou-li měkké, budeme psáti *i*, *í*.

Souhlásky obojetné jsou, jak známo, b, f, l, m, p, s, v, z. Z případův, kde tyto souhlásky jsou tvrdé a kdy po nich tedy píšeme y, uvedeme ke svému účelu tyto :

Po b, f, l, m, p, s, v, z píšeme y :

- a) ve jmenech rodu ženského i mužského, ukončených samohláskou a, když na místě tohoto a nastoupí i, kteréžto i jest potom tvrdé: y, jako :

ryba ryby, houba houby, hudba hudby, osoba osoby, družba družby, prosba prosby, služba služby, počtář Caraffa (Karafa) u počtáře Caraffy, skála skály, škola školy, křížala křížaly, kvičala kvičaly, Ludmila Ludmily, pohroma pohromy, jáma jámy, stoupa stoupy, kroupa kroupy, chalupa chalupy, kosa kosy, krása krásy, rosa rosy, stoklasa stoklasy, sláva slávy, tráva trávy, oprava opravy, doubrava doubravy, podkova podkovy, Morava Moravy, Sázava Sázavy, zpráva zprávy, slza slzy, koza kozy, zkáza zkázy, bříza břízy ;

- b) jest b, f, l, m, p, s, v, z tvrdé a píšeme tedy po nich y ve jmenech rodu mužského těmito souhláskami zakončených, a to vždycky, znamenají-li zakončená takto mužská jmena něco neživotného :

hrob hroby (ty hroby a těmi hroby), dub duby (ty duby a těmi duby), paragraf paragrafy (ty paragrafy a těmi paragrafy), kal kaly (ty kaly a těmi kaly), příval přívaly (ty přívaly a těmi přívaly), stůl stoly (ty stoly a těmi stoly), topol topoly (ty topoly a těmi topoly), klam a mam klamy a mamy (ty klamy a mamy těmi klamy a [těmi] mamy), strom stromy (ty stromy a těmi stromy), dům domy (ty domy a těmi domy), cep cepy (ty cepy a těmi cepy), chlup chlupy (ty a těmi), spis spisy (ty a těmi), les lesy (ty a těmi), vlas vlasy (ty a těmi), krov krovy (ty a těmi), mrav mravy (ty a těmi) hřbitov hřbitovy (ty a těmi), vůz vozy (ty a těmi), provaz provazy (ty a těmi), mráz mrazy (ty a těmi).

Mnoho jmen, která pod tato dvě pravidla patří, užíváme toliko v čísle množném: Chvatěruby, Kladruby,

Doudleby, Ouvaly, Kbely, Přílepy, Hlubočepy, Veltrusy, Klatovy, Kartouzy, Cetarazy (ceta = tretka, ozdůbka, penízek); jmena zemí: Portugaly, Rakousy, Francouzy (nyní obyčejně: Portugalsko, Rakousko, Francie) atd.

c) Ve množném čísle podstatných jmen mužských životných bytostí, ale jen na otázku koho, co? a kým, čím, nebo s kým, s čím? Za příklady služtež slova holub, posel, orel, vůl, kozel, čáp, chlap, kos, pes, pilous, páv, lev:

Rolníci zastřelili (koho? co?) holuby; král vyslechl (koho, co?) posly; supové neb supi přemohou někdy (koho, co?) orly, a orlové neb orli přemohou supy; řezníci ženou (koho, co?) voly; voli neb volové potrkali (koho, co?) kozly a kozli neb kozlové potrkali voly; nezdární chlapi pronásledovali (koho, co?) nevinné čápy, pokojný muž osopil se (na koho?) na dotíravé chlapy; kosy známe (koho známe?) co užitečné ptáky; držíme (koho, co?) psy, aby nám hlídali náš majetek; přehazujte často obilí, abyste vypudili (koho, co?) pilousy; pávy chováme jenom pro okrasu (koho, co chováme jenom pro okrasu? Odpověď: pávy); bude honba (na koho, na co?) na lvy.

Náš dědeček se těšívá (kým, čím?) svými holuby, mluvil jsem (s kým?) s Vašimi posly, jestřábi letí (s kým?) s orly, orlové neb orli letí (s kým?) s jestřáby, kozli neb kozlové trkají se (s kým?) s voly, voli neb volové trkají se (s kým?) s kozly, s čápy (s kým?) odletěli také kosové neb kosi, a s kosy (s kým?) odletěli čápi neb čáповé, se psy (s kým?) chodíváme na honbu a s pilousy (s kým?) rolník neobstojí, za pávy ([za] kým?) si vykračovali bažanti a přede lvy ([před] kým?) se valili sloni.

Doložka k literě a). Nyní uvažme ještě jednou slova lit. a) na str. 25. a všimněme si dobře jejich zakončení. Potom vizme tyto příklady:

Byla zdráva; byla sama tak laskava; byla každému ve všem práva; jak živa jsem to neslyšela; sama

tam nejsem povědoma; jsem žádostiva, bude-li ještě dnes hotova; pospíchala jsem dost, ale přece jsem už zmeškala; toho skutku nebyla jsem si tehdáž vědoma; chodila celý den bosa a tudíž nastydla; tím nebyla já vinna, ale ona to nevěděla; tvá dcera byla zdráva, ale bratrova nebyla zdráva; sousedova stodola vyhořela atd.

Zdaliž nemají všechna tato slova rovněž takového ženského zakončení jako všechna ženská jmena, kteráž jsme poznali pod lit. *a*) a jakých si můžeme sami přimysleti ještě veliké množství? Odpověď: Všecka tato slova (a ještě přemnoho jiných, která podle uvedených příkladů poznáme hned jak se nám namanou) jsou zakončena toutéž koncovkou ženskou jako jmena ženská na *a*. Z toho pak jde samo sebou, že s nimi stran této koncovky budeme nakládati též tak, jako jsme naložili s příklady ženských jmen pod lit. *a*), t. j. kde na místě koncovky *a* vystoupí na jevo *i*, bude toto *i* tvrdé: *y*. souhlásky tedy před ním předcházející jsou také tvrdé. Podle toho si tedy příklady v doložce k lit. *a*) spracujme a co se tudy objeví tvrdým, také tvrdě vyslovme:

Byly zdravý; byly samy tak laskavy; byly každému ve všem právy; jak živy jsme to neslyšely; samy tam nejsme povědomy; jsme žádostivy, budou-li ještě dnes hotovy; pospíchaly jsme dost, ale přece jsme už zmeškaly; toho skutku nebyly jsme si tehdáž vědomy; chodily celý den bosy a tudíž nastydly; tím nebyly my vinny, ale ony to nevěděly; tvé dcery byly zdravý, ale bratrovy nebyly zdravý; sousedovy stodoly vyhořely, atd.

Pozorný čtenář zajisté nespustil s myslí, že příklady ty vztahují se vesměs k rodu ženskému.

Doložka k lit. *b*). Dále přečteme si ještě jednu pozorně příklady na str. 25. lit. *b*). Potom proberme slova uvedená v doložce *a*) a porovnávejme je se slovy pod *b*). K tomu konci bude nám ovšem ženský rod slov doložky *a*) proměnití v rod mužský, protože slova uvedená pod lit. *b*) jsou rodu mužského. Budeme takto míti slova: byl, sám, zdrav, živ, povědom, hotov,

bratrův, otcův, sousedův atd., ku kterým se nám ve čtení anebo v mluvení namane mnoho jiných se zakončením podobným (b, l, m, p, s, v, z), jako zvláště časoslovný tvar na *l*: byl, stál, valil, hořel, padal, šuměl, šedivěl, promokl, rozvázal se, změnil, převrhl, zamotal, ulevil atd. — Všecka takováto slova mají tutéž obojetnou koncovku, jako jmena mužských bytostí neživotných, která jsme byli uvedli co příklady pod lit. *b*). Avšak poněvadž v takovýchto jmenech koncovky *b, f, l, m, p, s, v, z* jsou a zůstávají tvrdými, tak že po nich v množném čísle v příslušných pádech následuje *y*, bude *y* i ve slovech jako sám, povědom, zdráv, živ, hotov, stál, byl, hořel, padal atd., kdykoliv se k takovýmto mužským jmenům bytostí neživotných v čísle množném vztahují. Takové koncovky si pro cvičení nyní také tvrdě vyslovme:

Dub stál sám — duby stály samy; každý klam a mam byl mi znám — všeliké klamy a mamy byly mi známy; dub sám byl zdráv, druhý strom churavěl — duby samy byly zdravý, druhé stromy churavěly; dům hořel — domy hořely; cep náležitě dopadal — cepy náležitě dopadaly; les šuměl — lesy šuměly; vlas šedivěl — vlasy šedivěly; krov promokl — krovy promokly; okov se odvázal — okovy se odvázaly; mrav se změnil — mravy se změnilly; vůz se převrhl — vozy se převrhlly; provaz se zamotal — provazy se zamotaly; mráz ulevil — mrazy ulevily.

Z těchto dvou doložek budeme si pamatovati dvě věci:

nejprve, že slova jako: zdráva, bosa, povědoma, živa, známa, sama, hotova, bratrova, otcova, susedova atd., potom slova jako: byla, stála, věděla, valila, hořela, pila, šila, žila, hledala, vedla, promokla, přišla, odevzdala, změnila atd., kdykoli v nich na místo koncovky *a* nastupuje *i*, mají toto *i* tvrdé, t. j. *y*: zdravý, bosa, povědomy, živý, známy, samy, hotovy, bratrovy, otcovy, susedovy atd., potom: byly, stály, věděly, va-

lily, hořely, pily, šily, žily, hledaly, vedly, promokly, přišly, odevzdaly, změnilly, zamotaly atd. Vidíme, že slova ta se vztahují vesměs k rodu ženskému, a tu mají vždy bez výjimky koncovky tvrdé. Tvrdými zůstávají koncovky *ty*, třeba ženské jméno, ke kterému se vztahují, bylo koncovek měkkých. Tak na př. řeknu-li: ta věc byla mi povědoma, učiním množné číslo: ty věci byly mi povědomy, ačkoli slovo věc má koncovku měkkou i v čísle množném. Řeknu-li: země byla hotova, učiním množné číslo: země byly hotovy, ačkoli ženské jméno „země,“ ke kterému se to „byly hotovy“ táhne, jest koncovky měkké. Později uvidíme, že příčina toho jest proměna širokých samohlásek v široké: *a* v *y*: byla byly, zdráva zdrávy, bratrova mapa bratrovy mapy, osoba ta byla mi povědoma osoby ty byly mi povědomy.

Takovéto ženské koncovky s *y* přijala během 16. století také jména mužská bytostí neživotných (lit. *b*), a tedy také jiná slova s takovýmtéž zakončením, pokud se k takovýmto jmenům mužských bytostí neživotných vztahují. A to jest

druhá věc, kterou si z oněch doložek budeme pamatovati s malým toliko dodatkem, že ve slovech jako: bratrův, synův, otcův, zahradníkův; sám, zdrav, povědom, hotov; byl, stál, hořel, šuměl atd., zůstává toto *y* v množném čísle i tehdá, kdy se vztahuje ke jménu mužské bytosti neživotné, mající koncovku měkkou:

Ten kraj mi byl povědom — ty kroje mi byly povědomy (byly povědomy s tvrdým *y*, protože slovo „kroj“, ke kterému se to „byly povědomy“ táhne, znamená něco mužského neživotného, třeba mělo samo koncovku měkkou); ten boj sám stál mnoho peněz — ty boje samy stály mnoho peněz; bratrův obyčej se mi líbil — bratrovy obyčeje se mi líbily; otcův střevíc jest už hotov — otcovy střevíce jsou už hotovy; bratrův nůž nebyl ještě hotov — bratrovy nože nebyly ještě hotovy.

d) Více pro souvislost nežli pro tvrdost souhlásek b, l, m, p, s, v, z, pamatujme si ještě toto:

Ve jmenech středního rodu, zakončených samohláskou o (světlo, pásmo, maso, kladivo, slovo, železo) přichází tvrdost souhlásky před o předcházející platně na jevo v množném čísle na otázku čím? Na př:

Mnohými jídl^y kazíme si žaludek (čím kazíme si žaludek? jídl^y). Papírovými pásm^y dáváme si vyčalounovati pokoje (čím dáváme si vyčalounovati pokoje? pásm^y). Promluvil k němu těmito slov^y (čím? slov^y).

e) Konečně vystupuje tvrdost obojetných souhlásek na jevo ve slovech: byl (byl zde, byl u nás), bydleti, bystrý, hmyz, polykati, město Volyně, lysý, mysl, myš, pykati, pysk, pytel, zpytovati, syčeti, syn, sypati, sysel, sytý, v nerozlučné předložce vy- (vyhledati, vyjítí, vykřiknouti, vymyslíti, vyvinouti) vysoký, vyza (ryba jmenovaná po německu hausen; vyzina hausenblase), zvyk, jazyk a (ta) zyb (té zyi, moorland), o čemž zevrubněji uslyšíme níže.

Po b, f, l, m, p, s, v, z píšeme i í:

a) ve jmenech rodu ženského některou touto souhláskou zakončených, jako jsou: (ta) hloub, (ta) loub, (ta) leb; mysl, hůl, sůl, koupel; Chrudim, Kouřim, Vlašim, Příbram, ozim (zimní ošení); otep, step; (ta) ves, (ta) směs; Boleslav, Čáslav, větev, rakev, (ta) mosaz atd. Ve všech takovýchto ženských jmenech jsou koncovky b, l, m, p, s, v, z naprosto měkké, a není ani jediné otázky, na kterou by zde po nich mohlo následovati y. Na otázku kým, čím? kudy? t. j. v pádu 7. mají taková jmena v jednotném čísle í, a v množném čísle na otázku čím, čeho, koho? t. j. v p. 2. mají také í: „Na loubi“ říkáme také místo na půdě, neboť loubí (čím?), t. j. slovem loub rozumíme také půdu nad stavením pod střechou. Kosti ve lbi místo v lebce už málo

kdo píše. Buď vždycky dobré myslí. Naši vojáci bojovali s udatnou myslí. Rozhněvaný soused udeřil nezdárného kluka holí. V Čechách nedobývá se nikde soli (čeho se nedobývá? soli). Včera jsem nastydl v koupeli. Po celé Chrudimi jde o něm nejlepší pověst. V Kouřimi jsem ještě nebyl. Do Vlašimi se podívám co nejdříve. Příbrami jsou v Čechách dvě: v kraji Pražském a v kraji Čáslavském. Kolik jest v Čechách Příbramí? (čeho? 2. pád mn. č.). I na ozimi dějou se mnohé škody. Tři otepí slámy jest do malého slamníku dost (čeho jest dost? tři otepí). I v Rusku i v Uhrách jel jsem dlouhou stepí (kudy? čím?). V každé vsi nemohou míti školu. O směsi říkáme vždycky „ta“ směs: směsí (čím?) rozumíme obyčejně míchané pícní rostliny, potom pak míchaninu vůbec. Směsí (čemu?) říkají rolníci také směska. Okolo Boleslavi rozložila se veliká síla vojska. Do Staré Boleslavi chodí lid na pouť. Z Čáslavi do Kutné Hory nejsou ani dvě míle. Pták sedá na větvi. Strhla se krutá seč mezi Vlašimi a Blaníkem. Slovanův jest několik (čeho?) větví. V Praze mají truhláři sklady rakví (sklady čeho? rakví). Z mosazi děláme svícny, kliky, cihličky a mnoho jiných věcí.

b) ve množném čísle podstatných jmen mužských životných bytostí, ale jen na otázku kdo? co? (porovnej 3, c) str. 26.)

Holubi jsou několikteři (kdo jsou několikteři? holubi). Voli se pasou. Čápi chytají žáby. Jen chlapi se perou. Psi jsou nejvěrnější domácí zvířata. Pilouši dělají škodu na sejkách. Pávi jsou pyšní ptáci. Lvi, roztrhejte toho tyrana!

Místo takového *i* (tedy jen na otázku kdo? co?) klademe někdy raději *ové*: Poslové přinesli důležité zprávy. Orlové pustili se na stádo. Kosové umějí pěkně hvízdati.

c) Slova, jako: zdráv, živ, bos, laskav, práv, povědom, žádostiv, hotov, sám, králův, synův, zahradníkův, byl, slyšel, chodil, přišel, věděl, hledal, stál, letěl, trkal, psal atd., **kdykoliv** se **k** podstatným

jmenům mužských životných bytostí vztahují (srovn. 3. doložka k *b*) str. 27. a doložka k *a*) str. 26.); na př. Chodil celou zimu bos — chodili celou zimu bosí; věděl dobře, že jest to posel králův, ale nedbal — věděli dobře, že jsou to poslové královi, ale nedbali; buďte tak laskav, řekněte mi, dobře-li jsem tady šel, neboť zde nejsem povědom — buďte tak laskavi, řekněte mi, dobře-li jsme tady šli, neboť zde nejsme povědomi; zahradníkův pomocník přesadil strom, a učitelův syn přeložil celou stránku z češtiny do němčiny — zahradníkovi pomocníci přesadili stromy, a učitelovi synové přeložili¹⁾ celou stránku z češtiny do němčiny; jsem žádostiv, jak tu práci vyvedl — jsme žádostivi, jak tu práci vyvedli; včera byl ještě zdrav, a dnes oznamoval posel, že už jest mrtev — včera byli ještě zdraví, a dnes oznamovali poslové, že už jsou mrtvi; já vám byl²⁾ ve všem práv, ale můj dlužník neměl se mnou uznání — my vám byli²⁾ ve všem právi, ale naši dlužníci neměli s námi uznání.

---

¹⁾ Slova přeložiti a přesaditi jsou zde schvalně postavena vedle sebe, aby vysvitl jejich rozdíl; říkát mnohý i o převádění z jedné řeči do druhé: přesazovati, práci samé: přesazování, a tomu, kdo ji dělá, řekl by dle toho nejspíš také: přesazovatel. Ale to jest chyba: Čech z jedné řeči do druhé **překládá**, taková pak práce jmenuje se překládání, a mám-li ji hotovou před sebou, **překlad**, ten pak, kdo ten překlad dělal anebo vůbec překládá, nazývá se **překladatel**.

²⁾ Pravíme schvalně. já (vám) **byl**, **my byli** a nikoli: já jsem byl, my jsme byli, vyhýbajíc takto sykavému jsem, jsme. Mámeť v češtině tolik sykavek, že nám má býti vítanou každá pomoc, kterou jich můžeme ujíti.

VI. Obměkčování a změžďování čili proměny a přechody tvrdých souhlásek před měkkými samohláskami *ě, e, i, í*.

Už na str. 19. upozornili jsme stran měkké samohlásky *i*, že tvrdé souhlásky *n, d, t* před ní ve vyslovování znějí měkce, t. j. jako *ň, d̄, t̄*; slova: nikdo, dílo, hráti znějí tedy, jako by bylo psáno: *ňikdo, d̄ílo, hráti*. Totéž platí o samohlásce *ě*; i před tou slyšíme totiž tvrdé samohlásky *n, d, t* měkce: někdo v komíně, děla (kanony) na hradě, píšu tetě ve městě.

Z toho tedy patrno, že samohlásky *i* a *ě* majímoc obměkčovací, tak že tvrdé souhlásky *n, d, t* před samohláskama těma znějí měkce, t. j. jako *ň, d̄, t̄*.

Naopak zase budeme si pamatovati, že ve slovech, kde slyšíme *ň, d̄, t̄* a za nimi hlásku *i* nebo *e*, nebudeme znamenati *n, d, t* znaménkem obměkčovacím, jak často ve slabice *ně* chybně mnohdy i v tisku se přihodí, nebrž budeme pamětlivi, že měkkost vězí v následující za nimi samohlásce *i* anebo *ě*. Nesmíme tedy psáti: Staňek, nebrž: Staněk, nesmíme psáti: Bartůňek, nebrž: Bartůněk, nesmíme od slova buňka v množném čísle na otázku čeho? psáti buňek, nebrž buněk, ale ovšem nejinak než: buňka, baňka *) kaňka. — Téže opatrnosti budeme šetřiti i při slabice *dě* a *tě*; nebudeme psáti: loďek, laťek od loďka, laťka, nebrž: loďek, laťek. S jiné strany zase dáme pozor, abychom neměkčili tam, kde vůbec měkčiti nenáleží; to platí zvláště o slovech na *-nka*, ve kterých v obecné mluvě slycháme *-ňka*; na př.: místo výminka vyslovujou v některých krajinách: výmiňka, a dle toho v množném čísle na otázku čeho?

*) Italské slovo *banca* zčeštil si lid ode dávna v: bank, a jest velmi zbytečné vnučovati mu nyní tvar: banka, kterému jsme se krom toho měli vyhnouti už také proto, že se naň rýmuje: baňka kaňka.

výminěk místo správného: (těch) výminek. I slovo (ten) výminek (t. j. co si rolník otec vymíní, aby mu syn nástupce ročně odváděl) slýchati méně správně: výminěk.

Avšak přistupme k důležitější věci, které z obměkčovací moci samohlásek *i* a *ě* vycházejí.

Tuť naskytuje se na prvním místě souhláska *r*, ve které se obměkčovací moc samohlásek *i* a *ě* zcela jinak jeví nežli v souhláskách *n*, *d*, *t*. Píšíce totiž: nikdo, divoký, titěrný, považujeme souhlásky *n*, *d*, *t* před *i* a *ě* za změkčeny už tím samým, že za nimi toto měkké *i* a *ě* následuje. A dle toho mělo by *i* *r* před *i* a *ě* považovati se za změkčené tak, že by náleželo psáti na př. podarilo se, řeka, říkáme, v komorě atd., a znělo by to docela měkce: podařilo, řeka, říkáme, v komoře. A tímto posledním způsobem se též skutečně píše. Na *n*, *d*, *t* nesmíme tedy před *i* a *ě* klásti ještě zvláštního obměkčovacího znaménka, při *r* však naopak tato zbytečná nedůslednost opanovala u Čechův a Moravanův naprosto. Staří Čechové prý asi do 12. století neznali měkkého, na *rž* se ponášejícího *ř*, nebrž rozeznávali jako nyní uherští Slováci dosud už vyslovováním tvrdé *r* od měkkého: pojď *rychle*, co tomu *říkáš*? Teprv prý asi v polovici 13. století rozšířilo se v Čechách a na Moravě vyslovování *ř* místo měkkého *r*, když totiž spisovatelé tento zvuk počali označovati složeným *rs*.

Krom *r*, *n*, *d*, *t* máme ještě tvrdé souhlásky *h*, *ch*, *k*. Ty podobně jako *r* před *i* (*j*) a *ě* (*e*) naprosto obstátí nemohou, nebrž přechází tu či změždjuje (rozmačkává) se

h v *z* a v *ž*: bůh, bozi, boží; Praha, v Praze, Pražan (m. Prahjan); strouha, v strouze, stružka (m. struhka, kdež pak tvrdá souhláska *h* změžděna mocí následujícího za ní polovičného *i* (*ь*)).

ch v *š*: Čech, Češi (až do 13. století jen: Česi), moucha, muška;

k v c a *v ě*: drak, draci, dračice; vlk, vlci, vlčice; peku, péci, peče.

Změžďování *h v z* a *k v c* nazýváme změžďováním prvního stupně; změžďování pak *h v ž*, *ch v š*, *k v ě* změžďováním druhého stupně. Změžďování tvrdé souhlásky *ch* prvním stupněm *v s* nyní už nemáme, vytratilot se během 12. století; však Slováci změžďují ještě po staročesku: Čech Česi, blížíce se takto více Polákům, kteří též znají dosud změžďování *ch* jen prvním stupněm jako bylo do 13. století i u nás.

Nejdůležitějším uznáme býti změžďování u jmen mužských živých bytostí v množném čísle na otázku kdo, co?: koželuh koželuzi, podruh podruzi; lenoch lenoši, černoč černoši, běloch běloši, divoch divoši; pták ptáci, voják vojáci, mladík mladíci, čermák čermáci, železník železníci. Jest pak změžďování toto u takovýchto jmen veledůležité, že se jednou děje a podruhé neděje, tak že kdo by se v tom náležitě nevycvičil, v mluvě i v písmě by přes tu chvíli chyboval. Ptáme-li se totiž na jména, jako jsou svrchu uvedená, otázkou koho, co? anebo kým, čím?, už změžďování přestane a vystupuje na jevo původní tvrdá souhlásky *h*, *ch*, *k*: koho jsi viděl? koželuhu, podruhy; lenochy, černochoy, bělochoy, divochy; chytil jsem dva ptáky, přišlo neštěstí na vojáky, mám rád ty mladíky, zavřel jsem na noc čermáky, kanárky, potkal jsem železníky.

Na otázku s kým, s čím: Mluvil jsem s koželuhu, snášejte se i s podruhy; nemám slitování s lenochy; běloši vedli válku s černochoy, divoši s bělochoy; rád se bavím s ptáky, občané mají obcovati s vojáky, jsem spokojen s těmi mladíky, obilníci odjeli se železníky.

U jmen mužských životných bytostí zakončených souhláskou *r*, *n*, *d*, *t* jest v množném čísle na otázku kdo, co? zase obměkčování veledůležité, proto že slova taková na otázku koho? co? s kým, s čím? mají v mn. čísle *y*. Na otázku kdo, co? znějí tedy v množném č. měkce: ři, ni, di, ti, na otázku koho, co? tvrdě: ry,

ny, dy, ty: To jsou naši kmotři, navštívíme své kmotry; havrani přilétají v zimě do města, on střelí havrany, ačkoli ví, že jsou užiteční ptáci; hadi zalezli do díry, viděl jsem hady zalézati do díry; kohouti časně ráno kokrhají, slyším každý den kokrhati kohouty a nechávám se buditi (kým, čím?) kohouty.

Na otázku kdo, co? mají jména mužských bytostí místo *i* také koncovku *ové*, některá pak toliko *é*; ale nikdy nemůže *ové* nebo *é* státi na otázku koho, co?

Jako jména mužských životných bytostí, tak i jména přídavná, když ke jmenům mužských životných bytostí náleží, změžďují ve množném čísle na otázku kdo, co? své koncovky *hý, chý, ký*: *zí, ší, cí*, a obměkčují *rý, ný, dý, tý*: *ří, ní, dí, tí*: drahý koželuh, to jsou drazí koželuzi; hluchý hoch, byli zde ti hluší hoši; veliký voják, velicí vojáci; dobrý kmotr, dobří kmotři; hodný pán, hodní pání; mladý had, mladí hadi; proklatý chrt, proklatí chrti; pouhý duch, pouzí duchové; tichý žák, tiší žáci; mrzký chlap, mrzcí chlapi; chytrý syn, chytrí synové; učerněný kominík, učernění kominíci; chudý chalupník, chudí chalupníci; hbitý posel, hbití poslové.

U neživotných bytostí a u jmen ženských tohoto změžďování a obměkčování není; u mužských životných není také na otázku koho, co? Budou tedy uvedené právě příklady zníti na otázku koho, co? takto: potkal jsem ty drahé koželuky; vypravil jsem už ty hluché hochy; viděl jsem samé velké vojáky; mám rád své dobré kmotry; navštívím ty hodné pány; zabil jsem nevědomky dva mladé hady; odežeň ty proklaté chrtý; křesťanské náboženství učí věřiti v pouhé duchy; učitel vyznamenává tiché a pilné žáky; trest na ty mrzké chlapy! ten otec má chytré syny; ušpinil jsem se o černé kominíky; zaplatil jsem za ty chudé chalupníky; pošlu Vám hbité posly.

(Takovéto koncovky mají přídavná jména také když patří ke jmenům bytostí neživotných anebo ke jmenům

rodu ženského, ať na otázku kdo, co anebo koho, co? Tu není rozdílu.)

U přídavných jmen jsou krom toho ještě tyto dvě změžděniný: ský — ští, cký — čtí: český pán, čeští páni; katolický křesťan, katoličtí křesťané. Rozumí se, že zase jen tehdá, když taková přídavná patří ke jmenům mužských bytostí životných na otázku kdo, co? U jmen mužských neživotných a u jmen ženských, ať na otázku kdo, co? nebo koho, co?, potom i u jmen mužských životných bytostí na otázku koho, co? proměna ta se neděje: známe pány české a křesťany katolické.

Avšak u mužských neživotných jest jeden případ, kde přídavné jméno k nim patřící musí proměnu podstoupiti, a to tehdá, když takové mužské jméno neživotné bytosti zosobujeme. Takové zosobování děje se koncovkou *ové*, tedy pouze a jen na otázku kdo, co? A když takto mužská jména neživotných zosobujeme, dlužno, bychom též přídavné jméno ustrojili koncovkou životných: vysoký strom — vysocí stromové, daleký vrch — dalecí vrchové, český stav — čeští stavové, slovanský národ — slovanští národové.

VII. V kterých případech máme psáti y ý, i í.

1. Obecná pravidla o y, ý

můžeme si odvoditi už z toho, co jsme byli řekli v předešlých odstavcích. Ale pro lepší přehled sestavíme si dle toho pravidla a dodáme potřebné ještě vysvětlivky.

Tvrdé y tedy píšeme:

1. Po **h**, **ch**, **k**, **r**, ve slovech českých vž dycky, po **n**, **d**, **t** pak také vž dycky, když je tvrdě vyslovujeme: rohy, chyba, kroky, dary; noviny, hody, trampoty; — hynouti, chýže, kynouti, ryba; nyní, dy-

chtím, tyčka; (koho?) podruhy, hochy, vojáky, tygry; pány, sousedy, chrty.

Poznamenání. Jediné vážné české slovo: vari (jdi s cesty, vyhni se) od staročeského var-iti, variti má i po *r* měkké *i*. Jest to zbytek z doby, kdy ještě činěn byl rozdíl mezi tvrdým *r* a měkkým *r* místo pozdějšího *ř*. Toto *i* ve slově vari jest známka rozkazovacího způsobu zrovna tak jako ve slovech jdi, vyhni se, *r* pak jest ve slově tom měkké. Krom toho jest měkké *v* žertovných slovech: ferina, frinda (t. j. nastrojená, upejpavá, koketa).

2. V nerozlučné předložce **vy-**, jako na př.: vybrati vyberu vybral vybrala vybralo, vydati vydám vydal vydala vydalo, vyhnati vyženu vyhnal vyhnala vyhnalo, vyhledati vyhledám vyhledal vyhledala vyhledalo, vyříditi vyřídím vyřídil vyřídila vyřídilo, vyžádati vyžádám vyžádal —a —o, vytlačiti vytlačím vytlačil —a —o, vyjítí vyjdu vyšel —šla —šlo, vyčistiti vyčistím vyčistil —a —o; vybrán vybrána vybráno, vydán vydána vydáno, vyhnán vyhnána vyhnáno, vyhledán vyhledána vyhledáno, vyřízen vyřízena vyřízeno, vyžádán vyžádána vyžádáno, vytlačen vytlačena vytlačeno, vyčištěn vyčištěna vyčištěno; vybraný vybraná vybrané, vydaný vydaná vydané, vyhnaný vyhnaná vyhnané, vyhledaný —á —é, vyřízený —á —é, vyžádaný —á —é, vytlačený —á —é, vyšlý —á —é, vyčištěný —á —é; vybrání, vydání, vyhnání, vyhledání, vyřízení, vyžádání, vytlačení, vyjítí, vyčištění.

Poznamenání. Kdy jest *vy* předložka, poznáme podle toho, můžeme-li ji od příslušného slova odloučiti a má-li slovo to i potom ještě nějaký význam. Ve slově *vyvinouti* na př. máme první *vy* předložkou, proto že ji můžeme od slova odloučiti a zbylé slovo má ještě dobrý význam: *vinouti*. Ale toto *vi* ve slově *vinouti* nemůžeme už psáti tvrdým *y*, proto že zde není předložkou, nebrž patří ke kmeni slova. Rovněž tak nemohu psáti *vyseti*, *visím*, *vyklati*, nebrž **viseti visím visel, viklati**, neboť slabika *vi* není zde předložkou, patříc ke kmeni slova tak, že kdybych ji odloučil, zbytek by už neznamenal nic takového, co znamenalo celé slovo.

3. Můžeme-li **y** rozpustiti v **ej**, bývá **y** dlouhé: **ý**; na př.: dobrý člověk dobrej člověk, veliký muž velikej muž, malý chlapec malej chlapec, slabý duch slabej duch, uvědomělý občan uvědomělej občan; mlýn mlejn, býk

bejk, lýtko lejtko, mýti mejti (myju, myješ, myje, myjeme, myjete, myjou, myl myla mylo; ale míti, mám, máš, má, měl, měla, mělo), netopýr netopejr, prýštiti prejštiti, strýc strejc, výr vejr (veliká sůva, der uhu; ale vír na vodě když do ní vítr duje, der wirbel); výnos vejnos, výběr výbor výborný, výhoda výhodný.

Rozpouštění *y* v *ej* vede nás také k tomu, že můžeme ustanoviti, má-li v záhadné slabice vůbec býti tvrdé *y*. Ve slovech vysoký, syrový, bydleti na př. píšeme *y*, neboť odvozováním se přesvědčíme, že v prvotnějším slově bylo *y*: vejška výška vysoký, sejr sýr syrový syrovátka, bejti býti byt bydlo obydlí bydleti, slejchám slychám slyším. Takovýmto odvozováním poznáme, že zase naopak slova bidlo (sochor) a sirný (sirná lázeň), sirý sirotek nemohou míti než měkké *i*: bidlo od bíti biju, tedy to čím biju, jako šidlo od šíti šiju, to čím šiju; sirný od síra sirka (sýrný od sýr sejr); a sirý sirotek sirotčí sirotenský konečně nemohu odvoditi žádným způsobem tak, aby v některém prvotnějším slově bylo *ej*, *y*, leda že by si někdo pomátl pojmy tak, že by chtěl slovo sirotek a syreček odváděti z téhož kořene. Takového matení dopouštějí se nováčkové často ve slově bitva, a i u staráčků viděli jsme nejednou černé na bílém tištěno: dobité město, dobili prospěchů a p. místo: dobyté město, dobyli prospěchů; dobité město od dobiti dobiju bylo by to, které někdo bil jako bijeme psa a byl by je tak dlouho bil, až by je byl dobil, t. j. dotloukl, domlátíl. Ale město se nedobíjí, nebrž dobejvá dobývá se, a prospěchy se též nedobíjejí, nebrž dobývají, nabývají. —

Z příkladu „syrový“, které jsme zatím vedli ke slovu sejr sýr, odvedeme snadno pravidlo nové, známe-li také druhý či vlastně první tvar toho slova, totiž: surový. Surový a surový jsou slova původem docela stejná a i významem na první pohled příbuzná s tím rozdílem, že slova syrový užíváme o věcech, slova surový o mravech a odvozeného odtud surovina i o věcech, na př. o

kůžích (surovina = rohprodukt). Ve slovech surový a syrový se tedy *y* a *u* na vzájem zastupují, a poněvadž *u* jest samohláska široká, nemůže se po tvrdé neb obojetné souhlásce proměnit nežli jen zase v širokou, tak že, když se promění v *i*, musí toto *i* býti široké: *y*; ze surový jest tedy *syrový*. Z toho také poznáme, že jsme psali slovo pyšný *y* jenom podle výpomocného pravidla: „toto *y* mohu rozpustiti v *ej* ve stejnokmenném slově pýcha pejcha,“ v skutku však má oboje, pyšný a pýcha, široké *y* proto, že kořen zní *puch*, *puch-nouti*; pyšný tedy jest ten, kdo vypínáním a nadýmáním *puchne*; tak i omyl píšeme *y* podle výpomocného pravidla proto, že v proměněném mýlka mýliti jest *ej* čili staženě *ý*, podle prvotnější příčiny však proto, že na místě *y* jest původně *u*: mul (t. j. kaluž, bláto, schlamm vom regenwasser), rozpuštěně *ou* či *ú* ve slově múliti či mouliti (říkáme: to jsem se zmoulil) atd. Nyní nám bude také jasno, proč ve mnohých slovech nesmíme psáti *ý*, *y*, ačkoli se v nich samých anebo v prvotnějším základním slově hlas *i* může rozpustiti v *ej*: psík psejček. Po měkkých rozumí se samo sebou, že nikdy *y* státi nemůže, tedy *cizí*, ačkoli bylo dříve: *cudzí*; *cín*, ačkoli se říká též rozpuštěně: *cejn*; *nožík* *nožíček*, ačkoli jest také *nožejk* *nožejček*.

Toto vyloživše můžeme nyní ustanoviti pravidlo, že

4. po obojetných souhláskách píšeme *y*, když tato široká hláska v nich povstala z některé jiné široké, což si napíšeme přehledně takto: $\frac{a, o, u,}{y}$

Podle pravidla toho shledáme následující odvozeniny anebo shody:

a :	lat. cabala	něm. beutel	něm. zaisel	satis, satur, n. satt
	kobyła	pytel	sysel	syt, —a, —o
o :	pokáti se	lokati	fischotter	kopouto n. pfote
	pykati	polykati	vzlykati	vydra kopyto
	třepot	staré ny	lat. nos	vos
	třpytětí se	my		vy

u : Bud (v Budivoj, Marobud)   budití (budtrý)   peluněk
 Bydžov   bystrý (probuzený)   pelyněk
 suchý   surový   něm. muth   sinus, n.   sohn
 sychravý   syrový   mysl   syn
 putare   nunc, nun   mus   maus   pulvis   pollen,
 pytám zpytuju   nyní   myš   pyl
 hausen, -blase
 vyza   vyzina

od kořene *uk* v nauka *yknouti* ve vyknouti, zvyk, staré zvyčaj, obvyčaj a nyní: obyčej.

Temného původu jest *y* ve slovech: hmyz, lysý, pysk, vykýř, jazyk, mys (z ruštiny = předhoří), mylek (jilek, opilka, taubkorn, sommerlolch), plyn, výheň (feueresse), vyžle (slídník, spürhund), osyka, Volyně, babyka.

Ve slovech: hlemýžď, netopýr pýřiti pýřavka zapýření, slepýš píšeme *ý* podle výpomocného pravidla o rozkládání *ý* v *ej*; rovněž tak smyčec od smejkati smýkati, plýtev m. lepšího ploutev, sypati sejpka sýpka. Ve slovech: bylina, slynouti, výtí vyju (vyje vlk nebo pes, heulen) z části také podle pravidla o rozpouštění, důkladněji však podle pravidla o přechodu širokých souhlásek v široké: bylina od bu v býti (odtud bejlí býlí = buřeň, unkrout), slynouti od slu ve sluju slouti aneb slo ve slovu slouti), výtí od vu, přirozeného to zvuku, kterýž vydává ve smutku pes nebo vlk. I ve slově brzy můžeme si *y* zatím vyložiti jako by se mohlo zaměnění s *o*: brzo.

Vyslovením stejná, pravopisem však a významem rozdílná jsou slova: lys (kdo má lysou, holou hlavu) a lis (pres), lyska (vodní slípka, wasserhuhn) a lísa, líska (plot), pytel (měch) a pitel (říkáme posměšně tomu, kdo mnoho pije), výtí (vyje vlk nebo pes) a vítí navíjeti (nitě, přízi atd.), pysk (ret) a pisk (od písknouti, hvízdnouti), my (my jsme my, my jsme Češi) a mi (dej mi jíst). Konečné: nazývati (od zovu zoveš zove zoveme zovete zovou) a nazívati se (ten se něco nazívá od zítí zeju zeješ zeje = otvírati se, gähnen): nazývá se Jan, on celý den zívá.

Rozumí se, že, má-li některé slovo už samo svým původem *y*, podrží všechna slova od něho odvozená také *y*: od mysl: mysliti, myslivec, myslivna; myju pomyje mydlář, syčeti sykora osyka, lysý lysina lyska lysati (plechatěti; ale lísati se = lichotiti se), syt, sytý, sytost, sytiti atd.

Začátečníci v pravopise matou si často slovo obilí se slovy odvozenými od býti, jako: bylina, bejlí býlí, a píšou je potom také s *y*, což jest ale chybné. Podobně píše mnohý slovo hbitý, střelhbitý, hbitost zmatečně s širokým *y*.

Slovo pytva kdo odvozuje od pytati zpytovati (srovnej lat. putare), píše *y*; podle starých však jest *i*: pitva, jako by prý od pěstvám, pětívám, neb se rukama (pěstí) droby vybírají.

Spor bývá o slovech zisk získati, zejtra a posilati; jedni totiž chtějí psáti zysk zýskati (zejskati), zýtra, posýlati, druzí měkce: zisk získati, zítra, posilati. Tvrdé *y* ve všech těchto slovech jest podle odvození naskrze správné; ve slovech zisk získati a posilati však také měkké *i* jest podle odvození na svém místě, jakž hned vyložíme, až ospravedlníme způsob psání: zejtra zýtra. Slovo toto složeno jest z předložky za a jutro: za jutra; *u* co široká za *j* co měkkou musí se přehlasiti také v měkkou, a bude: za jitra, zajitra zajtra; nyní je zase široká *a* před *j*, a přehlasí se tedy také ve svou ouzkou: zejtra; co když známým způsobem stáhneme, bude: zýtra. Že píšou mnozí také zítra, má svůj původ nejspíš v době kdy se přestalo po *s*, *z* psáti *y* tam kam nepatří, o slově zýtra m. zejtra však zapomenuto, že podle svého složení má míti *ý*. Zytra s krátkým *y* jest staženo ze slov: *z* a jitro: z jitra, zytra. — Způsob psání: zýskati možno odůvodniti takto: Slovo to jest slovo složeno z předložky *z*, kyrilsky: *изъ* anebo *възъ* (kdež *ъ* jest tvrdá slabá samohláska, která zněla asi tak jako polovice hlásky *y*) a ze starého slova iskati, t. j. hledati („nechvalno nám v Němcích is kati pra-

v d u,“ pravil Ratibor v Libušině soudě, když Chrudoš nechtěl býti spokojen rozsudkem podle domácího práva, aby vládl s bratrem svým na dědictví společně); bylo by tedy složeně: izvískati anebo vřzvískati; necháme-li tvrdou slabou samohlásku slyšeti sesíleně co tvrdé e, máme tvary: izeiskati, vřzeiskati, zejskati, vzejskati, staženě: zýskati, vzýskati. Avšak vedle vřzyskati vyskýtá se v nejstarší době také už měkké: iziskati, což by znělo odsutím prvního i: získati, a tudy by byl odůvodněn měkký způsob psání toho slova. Mimochodem připomínáme, že staročeské iskati (hledati) kromě ve slově získati žije podnes též ve slově vískati, užívaném v lidu ve rčení: vískati v hlavě, t. j. hledati. Povstalo pak toto vískati ze slova iskati předsutím souhlásky v místo j, kterážto hláska se předsouvá slovům začínajícím samohláskou i proto, že čeština v násloví samohlásek nemiluje, tak že píšeme: jikra místo staročeského ikra, jiný m. staroč. iný, jiskra m. stč. iskra, jistý m. stč. istý, jizba m. stč. izba; vajce vedle něm. ei a lat. ovum m. ajce, a vískati m. jiskati z tvaru: iskati. Iskati má se k složenému získati tak jako latinské quærere k acquirere: iskám až z-iskám = hledám až se dohledám. — Konečně nám zbývá odůvodniti způsob psání: posýlati a posílati. Podle slov: dráti vydíratí, bráti vybíratí, mříti umíratí, vříti zavíratí, hřmíti hřímatí, příti upíratí, má býti sláti (poslati) posílati; podle sedrati sedýrati, nadmouti nadýmatí, rváti urývati, stláti postýlati, může býti také poslati posýlati. A dle té obdoby nebylo by tedy ani chyba psáti: nazvu nazívati, nevšímáme-li si široké samohlásky o v jednoduchém zovu zověš.

Ze všeho toho patrnó, že nejlépe sluší psáti: zejtra, zisk, posílati. Vidíme-li je někde psána s tvrdým y, budeme věděti podle daného právě výkladu proč.

Slova křídlo od kryti kryju, kříž z lat. crux, něm. kreuz a některá jiná odchyľují se od pravidla o pro-

měně širokých hlásek do širokého *y*, neznějice tvrdě, jak by měla: krylo, kryž.

Z pravidla o proměně širokých *a*, *o*, *u* v široké *y* samo sebou patrné, že

5. *y* píšeme ve jmenech rodu ženského, která, když je v jednotném čísle jmenem jmenujeme, jsou zakončena samohláskou *a*, kdykoliv na místě tohoto *a* se jeví hláska *i* (*y*) (příklady viz na str. 25. *a*)); dále pak ve slovech, když též jsou zakončena hláskou *a* patří k jmenům rodu ženského v množném čísle; jsou to tak zvaná přičestí (mittelwörter) činného a trpného rodu časoslov (tvoří se z nich pomocí „byl“ a „jsem“ minulý čas a trpný rod) a přídavná jména i jiná slova s neurčitým v mužském rodě zakončením: byla, šla, hledala; viděna, volána, bita, velebena; bosa, věrna, nevinna, dlužna, králova, bratrova, pánova, ta, ona, jedna, všechna, atd. (Příklady na str. 26. *k a*)). Mluvíme tedy o ženských: *ony* jsou mi dlužny (z jednotného čísla: *ona* jest mi dlužna), *ony* jsou povinny, *ony* byly rády (všecko tvrdě); sestry pravily: volaly jsme vaše přítelky, slyšely nás? ale: bratři pravili: volali jsme vaše přátele, slyšeli nás; bratři pravili: volali jsme vaše přítelky, slyšely nás? — Podle toho bychom tedy také psali: Zlé společnosti svádějí k zlému; dejte pozor, aby vás také nesvedly (proto že toto nesvedly náleží ke slovu společnosti a to jest rodu ženského: společnost nesvedla). Roztržitým písařům vyklouznou z péra často chyby jako: Už jste ušili ty košile? Mužové nám odjeli, byli jsme včera sami; kdy budete s tím prádlem hotovi? Ve všech těchto větách jsou slova: ušili, byli sami, hotovi chybně psána s *i*, poněvadž by takto vztahovala se k mužským osobám, kdežto obsah uvedených vět rozumí se přirozeně o rodě ženském: mužští u nás košile nešijou, abych se jich mohl ptáti, jestli je už ušili; že jim mužové odjeli, mohou říci jen ženské atd. Dlužno tedy napsati správně takto: Už jste ušily ty košile? (v jednotném čísle: už jsi ušila?) Mužové nám odjeli, byly jsme včera samy

(byla jsem včera sama); kdy budete s tím prádlem hotovy (kdy budeš hotova)?

Během 16. století začali nejdříve na Slovensku, odtud pak na Moravě a konečně v Čechách mužským jmenům neživotným připínati v množném čísle přípony ženské: vlasy, časy, nehty atd. místo staršího: vlasi, časi, nehti s příponou mužskou. Neurčitá jména přídavná a přídavná jména přivlastňovací (bratrův, sousedův, otcův atd.), pak přičestí (t. j. tvary časoslovné, z kterých se tvoří minulý čas a trpný rod), majíce též zakončení podstatných jmen, dostávají dle toho též přípony jmen podstatných, tedy když se pojí s jmeny mužskými neživotnými, mají jako tato též příponu ženskou. (Viz str. 27. kb), str. 28. a 29.) Odtud pak máme pravidlo:

6. y pišeme podle jmen ženských samohláskou a zakončených také ve jmenech mužských bytostí neživotných a ve slovech takovéhotěž zakončení, když k takovým jmenům mužských bytostí neživotných patří. Stromy, lesy, duby; lesy hučely, stromy byly poraženy, jedny vozy přijely, ale samy na takový náklad nestačily; všechny Přemyslovy sady byly zaplaveny silnými přívaly atd.

7. I mužská jména životná přijímají v množném čísle na otázku koho, co? a kým, čím? y, které jest v prvním případě tak důležité, že kdyby řečník nebo písař místo něho položil *i*, *é* nebo *ové*, nebylo by mu rozuměti kdo co udělal a co se komu stalo (str. 25.). Proto pamatujme si při té příležitosti, že mužská jména životná na otázku kdo, co? mají v množném čísle *i* anebo *ové* (některá také jenom pouhé *é*), ale na otázku koho, co? takovéto *i*, *ové*, *é* nikterak ostati nemůže, neboť tu bývá u mužských jmen tvrdého anebo obojetného zakončení *y*, u mužských jmen měkkého zakončení přehlasuje se toto *y* v *e*. Mužská jména životná s tvrdým zakončením dle toho na otázku kdo, co? v množném čísle tvrdou koncovku měkkí, na otázku koho, co? ji však měkčítí nemohou, protože tu na otázku koho, co? předepsáno jest *y*. Proberme si dle toho také příklady:

Turci a Tataři myslili (kdo?), že sousední Poláky snadno si podrobí (koho?), ale udatní Poláci pobili hrdé Turky a prechlivé Tatory. Za mnou, Poláci, Češi, Srbové, Chorváci a všickni Slované i Uhři! Povedu Poláky, Čechy, Srby, Chorváty a všechny Slovany a Uhry za praporem svobody a osvěty. Měli jsme vojáky na noclehu; byli u nás vojáci na noclehu. Muži ti bývali vždycky správní kupci; známe ty muže co správné kupce.

8. Jména středního rodu zakončená samohláskou -o mají v množném čísle na otázku kým, čím? také y: Pověděl věc krátkými slovy; drobné věci prosíváme rozličnými síty; byli tu pláteníci s plátny a soukeníci se sukny? Ptáci litají křídly. (Str. 30. d)).

Pochybnost o *i* nebo *y* mohla by vzniknouti ještě leda stran některých koncovek; pamatujme si tedy s *y* koncovky tyto:

yně: hospodyně, svatyně, jeskyně, Volyně; ale: svině
yka: motyka, vladyka, babyka, osyka; ale: slabika, pika,
klika, a cizí: rafika, trafika,
yto: koryto, kopyto; ale: jelito,
ýš, ýž: slepýš (slepý had, ale není slepý); lanýž n. lanýž (jedlá houba, po něm. trüffel).

V následujícím cvičení vyhledejme slova, jak se k vyloženým tu dosud pravidlům hodí, vypišme je, a co v příčině pravopisné souvisí, napišme k sobě, jako na př.: děvečky šly.

C v i č e n í.

1. Hospodyně a děvečky.

Jistá pracovitá žena, vdova, měla několik děveček, které dříve než svítalo, jakmile kohout zakokrhal, budívala, aby šly po své práci. Děvečky, které by to rády nějakým způsobem byly překazily, umínily si, že kohouta zabijou, aby hospodyně tak časné nebudil. Ale nastojte, když kohouta zabily, připravily si ještě horší osud. Hospodyně, ří-

divši se prve vždycky kokrháním kohoutovým ¹⁾ a nevědouc nyní kolik jest hodin, budívala děvečky ještě dříve, často i o půl noci.

Lest obyčejně tomu škodívá, kdo ji osnuje.

2. Husy v kapitoliu.²⁾

V starém Římě, když noční dobou od nepřítelů dobýváno bylo kapitolium, daly se husy do takového křiku, že zbrojnící se probudili a nepřítelů šťastně odtiskli. V tu dobu husy, protože probuzením strážných zachovaly kapitolium, na slovo vzaty byly³⁾, a každý pravil, že v pravdě jsou posvátné a píci z obecného nákladu zasluhují.

„Ó jak velmi jsme my šťastny!“ řekla jedna z nich podtají, „nikdo neví, že když jsme tehdyž noční dobou tak náramně křičely, dvě hrozné lišky na nás se byly přikradly, a že na jiného nepřítelů a na zachování kapitolia žádná z nás nepomyslela.“

Mnohý slovatný čin obyčejným a všedním by činem byl, kdyby znám byl původ jeho.

2. Obecná pravidla o krátkém měkkém i.

Krátké měkké i klademe:

1. Po měkkých souhláskách c, j, č, ř, š, ž, když slabiky ci, ji, či, ři, ši, ži krátce vyslovujeme: cihla, ptáci, věci, v boji, jistý, jiný, čin, řinčí, šimrá, Češi, v kůži.

2. Když i po n, d, t krátce vyslovíme a tato pí-

¹⁾ I tu vyslovovali staří *ej*: silnejm prutem, kokrháním kohoutovejm.

²⁾ Kapitolium nazýván byl hlavní chrám v starém Římě, na jižním temeni Saturnské čili Kapitolské hory, zasvěcený nejvyššímu římskému bohu Jupiterovi.

³⁾ „Na slovo někoho vzítí nebo brátí“ znamená tolik co: za znamenitého jej míti, za výtečného jej pokládati. Užíváme rčení „na slovo vzatý“ také zvláště tehdy, když se něčí auktority dovoláváme.

smena měkce, t. j. jako ň, ě, ě, zněji: nikdo, nic, hoditi, raditi, platiti; kosti, ctnosti, přípovědi. (Kostí, ctností, přípovědí znamenalo by buď tolik co: tou kostí, tou ctností, tou přípovědí; anebo: těch kostí, těch ctností, těch přípovědí.)

3. Předložka **při** jest sama o sobě krátká a krátkou též zůstává, když jest spojena s časoslovy (jako na př.: při-ložiti, při-mluviti) anebo s přídavnými a podstatnými jmeny přímo od tvarů časoslovných (jako na př. veden: přiveden přiveden-ý přiveden-í, dělen přidělen přidělen-ý přidělen-í, příběhl příběhlý) odvozenými: hodinky nosím vždycky **při** sobě; když mluvíš lež, nemohu býti **při** tobě; — připomněl jsi bratrovi, že má ke mně zejtra přijíti? Přiloženou knihu ode mne přijmi na důkaz mé přízně: přirovnávání jedněch věcí k druhým bystří mysl.

Důležitější bude pojednání o předponě **při-** v obecných pravidlech o dlouhém **i**.

4. Krátkým měkkým **i** pišeme přípony: ina, ika, ice, iva, ivo, inec, iště, isko, idlo, izna, ička, inka, icha, ič, išť, ivý, itý, ičký, inký, ilý, ovitý, istvý, iný, icherný a iký. Příklady:

ina: hodina hodiny hodin hodinách hodinami, rodina rodiny rodině rodin rodinám rodinách rodinami, hostina, dužina, ořešina, hrachovina, košatina, hrdina

ika: pika, klika, slabika, (ale: dýka, babyka, vладыka, motyka, osyka)

ice: slepice slepici slepic, vidlice vidlic vidlicím, silnice, přeslice

iva: kopřiva kopřivy kopřiv kopřivám kopřivách kopřivami

ivo: pivo, palivo, topivo, svítivo, kladivo, pečivo, stelivo, vařivo

inec: ovčinec ovčince ovčinci, žabinec žabincem žabinci

iště: bojiště, strniště, Hradiště, spáleníště, zbořeníště, mraveniště, pastviště

isko: ohnisko ohniska, kolik ohnisek? (brennpunkt), pastvisko

idlo: kadidlo, pravidlo, nosidlo, chodidlo, mastidlo (vyjmuta jsou dvo us la bi čná: sídlo, jídlo, křídlo, vřídlo (heisse quelle, sprudel), mýdlo, bydlo (obydlí: píchá ho dobré bydlo) a bidlo (čím se bije, sochor); šidlo piše se též dlouze: šídlo.

izna: podobizna, divizna, bělizna (bílá kožišina).

ička: (obyčejně ve více než dvouslabičných): dušička dušičkám dušiček, babička, sedmička, klička, rybička (vyjmuta: svíčka)

Upozorňujeme zvláště na slova chybička, rybička. Tu se totiž mnozí mýlí a píšou: chybyčka, rybyčka, domnívajíce se, že tu *a* ve slově chyba ryba proměněno v *y*. Ale tomu není tak; chybička, rybička není odvozeno od chyba, ryba, nebrž od chyb-, ryb-, zrovna jako chyb-ný, ryb-ný, nikoli chyba-ný, ryba-ný; tedy také ne chybaička, rybaička, nebrž zdrobňující slabika ička připne se k samému kmeni slova: chyb-ička, ryb-ička, chybička, rybička.

inka: peřinka peřinky peřinkám peřinek, matinka, hodinka
 icha: řeřicha, pleticha
 ič: nosič, topič, trapič (ale: míč, kterým si hráváme, a: myč, který myje), bič bičik (od bít, biju), rodič (otec; rodič z Prahy, gebürtig aus Prag)
 isť: kopisť (kopistí mísíme chléb), kořisť, závisť, čelist
 ivý: podezřivý (argwöhnisch), vadivý, plazivý, ošklivý; (místo pověřivý jest snad lepší: pověrečný)
 itý: letitý, kamenitý, masitý, bahnitý, písčitý, vejčitý (eiförmig)
 ičký: maličký, teničký, běličký, celičký
 inký: jedinký, zlatinký, malinký
 ilý: otužilý, zavilý (stočený, potutelný), zmužilý, zpanilý
 ovitý: sukovitý, hrudovitý, pánovitý, houžovitý lakomec (filziger geizhals)
 istvý: celistvý, mladistvý, plodistvý
 iný: jediný
 icherný: malicherný (od: malý)
 iký: veliký.

5. Přípony a koncovky -li, -liž, -liv, -mi, -ji mají vždycky *i*; tak píše se nyní i spojka *i* = *a*, také, kterouž ve spisech starších shledáme vždycky správněji psanou: *y*, a to proto správněji, neboť ji vyslovujeme hrdlem jako ostatní tvrdé čili široké samohlásky *a*, *o*, *u*.

Příklady. Neznaje vlasti své běh, ty-*li* jsi Čech? Máme-*liž* věčně v pohodlnosti a netečnosti dřepěti? Jakko-*liv* udatně bojovali, přece prohráli, neboť hrubá síla jen tehdá vítězí, vede-*li* ji vycvičený duch. S moudrými lidmi rád a často bývej, ale s nemoudrými obcuj také, abys poznával lidi všelijaké. Blaženě*ji* prý jest dáti než*li* bráti. Všude zlí mezi dobrými.

Začátečníci v pravopise velmi rádi čárkují *i* v časosloveh, když jich potřebují v tvaru tom, jakým se jmenují; na př.: mluvím, hodím, dám, chválím atd. jsou časoslova, ale takto se nejmenují, nebrž jména jejich jsou: mluvíti, hoditi, dáti, chváliti atd. Takovému zakončení časoslov říkáme: neurčitý způsob, a

6. Časoslova mají v **ti** neurčitého způsobu vždycky **i**; je-li neurčitý způsob trojslabičný a končí-li se příponou **iti**, má pak oboje **i** měkké krátké, ač ovšem nepředchází-li před tímto **iti** některá tvrdá souhláska: — pamtovati, děkovati, hrabatí, říkati, povídati, seděti, hleděti, tlouci m. tloukti, moci m. mohti (mohu), vésti (vedu), vézti (vezu), myslěti, chybiti, činiti, bíliti, pustiti, stoupiti, střeliti, kropiti atd.

Dvėslabičné neurčité způsoby mají první *i* dlouhé: míti (mám), síti (siju, sil), žíti (žiju, žil), tříti (tru, třel); mýti myju a býti jsem má *ý*; krýti rýti atd. mají první *i* 1. tvrdé (*y*), neboť před ním předchází tvrdá souhláska, a 2. dlouhé tvrdé (*ý*), neboť se rozpouští v obecné mluvě v *ej*.

7. První osoba jednotného čísla (*já*) v přítomném čase (hraju, stelu, piju, miluju), kdež v obecné mluvě užíváme **u**, psává se dosud a dříve zvláště psávala se přehlaseně **í**: hraji, piji, miluji, steli, meli atd. V třetí osobě množného čísla (*oni, ony*) přítomného času jest pak toto *i* dlouhé **í**: hrají, pijí, milují, stelí, melí atd. místo staršího: hrajú, pijú, milujú, stelú, melú, anebo rozpouštěně: hrajou, pijou, milujou, stelou, melou. Toto *i* v jednotném čísle a *í* v množném čísle zavládlo teprve od konce 14. století (tedy zas ti „krasopisci“) a to jen v řeči písemné. Proto my se ho nedržíme, píšíce **u** a **ou**: piju pijou, miluju milujou, jsouce takto věrní ráznější mluvě starší a hověce tudý také srozumitelnosti.

8. Ve slovech ženského rodu: **ji** (po předložkách: **ni**), **naši**, **vaši**, **vši** (všecku), na otázku **koho, co?** a ve slovech **naši**, **vaši**, když patří k mužským jmenům živočichů bytostí na otázku **kdo, co?** V jiných pádech jedno-

tného čísla ženského rodu mají tato slova **i**, v množném pak čísele ve všech pádech, kde se vyskytuje, **i**

Příklady. Sestra přijela z Prahy; viděl jsi **ji**? Ano, potkal jsem **ji** včera na procházce a jak jsem **ji** pozdravil, hned mě poznala (koho jsi viděl, koho jsi potkal, pozdravil? **ji**). Mám zase o knihu více, koupil jsem **ji** v kněhkupectví. — Ale změňme tyto příklady na jinou otázku, jako: komu, s kým, o kom, čeho, koho? a slova, o nichž jednáme, budou míti hned **í**: Sestra přijela z Prahy, neboť jsem **jí** psal (komu?), že by **jí** (komu?) přítelka odjela. Mám zase o knihu více; vážím si **jí** (čeho?) velice, čítám v **ní** (v čem? kde?) každý den a těším se **jí** (čím?) ve smutné chvíli. — Naši továrnu vystavěl náš předchůdce, vaši jsme vystavěli my. Zejtra navštívím vaši (koho?) sestru, ale ať ona také přijde k naší (ke komu?) matince. Byli u nás vaši bratři a mluvil jsem s nimi. Naši, vaši, moji, tvoji přátelé se všickni rozešli, ani jsme se s nimi nerozloučili. Kdo jsou vaši největší dobrodincové? Naši, vaši, moji, tvoji největší dobrodincové jsou naši rodiče a učitelové. Vůkol našich a tvých zahrad jest pěkné lípové stromořadí. To jest ošklivá housenka, já se **jí** štítím. Učinila tu otázku ve vsí nevinnosti. Děkujeme vám za vaši laskavost, kterou jste prokázali našim dětem a jejich učiteli. Na našich polích stojí obilí hustěji nežli na vašich. Naši noví úředníci chovají se k lidem vládně. Nestalo se to naší vinou ani s naším přivolením.

9. píšeme **i** ve statných jmenech rodu mužského bytosti životných na otázku kdo, co? a ve slovech též takového zakončení, jako zejména v přídavných jmenech přivlastňovacích (-ův, -ova, -ovo, -in, -ina, -ino), v přídavných jmenech zkrácených (zdráv, zdráva, zdrávo, mocen, mocna, mocno), v přičestích časoslov (t. j. ve tvarech časoslovných, z kterých tvoříme minulý čas a trpný rod: hledal — hledal jsem, hledán, jsem hledán, byl jsem hledán), v náměstkách on, ten, onen, můj, tvůj, náš, váš, sám, a v číslovkách jeden, všecken,

všechn, všecek, veškeren, čtver, pater, šester atd., když taková slova na otázku kdo, co? k jmenům rodu mužského životných bytostí patří anebo se podle obsahu věty ví, že o takových bytostech jest řeč. (Srovnej str. 31, c), pak předešlé č. 8, a pozoruj ještě tyto příklady:)

Můj bratr byl velmi rád, že jeho syn se uzdraví, a že jest nyní stále zdrav: Moji bratři byli velmi rádi že jejich synové se uzdravili a že jsou nyní stále zdraví. (Náš čeledín nakládal nejprv obilí naše a potom pomáhal nakládati sousedovi: Naši čeledínové nakládali nejprv obilí naše a potom pomáhali nakládati sousedovi. (Váš chlapec dobře se choval a byl odměněn, ale náš hoch byl trestán, že utekl bos do školy: Vaši chlupci dobře se chovali a byli odměněni, ale naši hoši byli trestáni, že utekli bosí do školy. (Ten sousedův pes běhal samotěn po polích; (on) zajisté slídil, kde by mohl uloviti zvěřinu: Ti sousedovi psi běhali samotni po polích; (oni) zajisté slídili, kde by mohli uloviti zvěřinu. Já a můj přítel jsme dychtívi zvědět, budou-li všickni (všichni, všici) vojáci pozváni k tabuli anebo jen ti jedni se žlutými výložky.

Připomenutí. V případě: Náš čeledín atd. máme také: pomáhal sousedovi. Na otázku: komu? nemůže totiž nikdy ani v příponě ovi ani jinak býti tvrdé *y*. — „Sousedovi“ může býti též přídavné jméno přivlastňovací (sousedovi synové) a musí tedy také býti s krátkým měkkým *i* psáno, patří-li k jménu mužské bytosti životné v množném čísle na otázku kdo? Takovýchto shod jest v pravopise více, ale v čtení a v psaní nesmějí nás másti. — Kdy psáti dlužno: *sousedovy* atd., jest známo z předešlých výkladů; totiž v rodě ženském, při rodě mužském u neživotných, ale u životných mužských jen na otázku: koho, co: *Josefovy zahrady, Petrovy sady, znám (koho, co?) hrnčírovy syny.*

3. Obecná pravidla o dlouhém měkkém *i*.

Dlouhé měkké *i* klademe:

1. Po měkkých souhláskách *c, j, č, ř, š, ž*, když slabiky *ci, ji, či, ři, ši, ži* dlouze vyslovujeme: *cítiti, cí-*

diti, jímati, jísti, číhati, čísti, vyčítati, *či* jest to dům? (ale: zavírej, *či* myslíš, že je tady tepla nazbyt?) naříditi, šířka, žíla (ta žíla; ale: ona ještě dlouho žíla).

2. Ve jmenech podstatných rodu mužského zakončených na *in*, *ik*, *iček*, *inek*, *iř*, a ve jmenech rodu středního zakončených na *i*:

- in*: komín, kmín, blín (bilsenkraut), klín, Kolín, Veleslavín, čeledín, ovčín, Jičín
ik: kominík, řemeslník, kožišník, ručník, holubník, rybník, malík, slavík
iček: kominíček, klíček, kolíček, hrníček, balíček, trávníček, políček (chybně: poliček, neboť poliček jest to, co kdo dostane po líci)
inek: komínek, tatínek, vínek, kořínek, hřebínek, kamínek
iř: havíř, barvíř, mečíř, nožíř, hrnčíř, rytíř, pilíř, malíř, talíř
i: zelí, svědomí, proutí, peří, obilí, údolí, předměstí, pomezí, bohatství, kupectví, plavectví, lékařství, lakomství, účastenství, he d b á v í, zdraví, to nádobí (ale: ta nádoba, ty nádoby).

K tomu však si budeme pamatovati toto důležité připomenutí:

1. že pravidlo to se nevztahuje ke slovům, která dle sluchu mají totéž zakončení, ale v skutku jiným pravidlům podrobená jsou, jako na př.: mlýn;

2. ze slov na *in* má Hospodin, Martin *i*; plyn, syn *y*;

3. ze slov na *ik* a *iček* má zvyk a jazyk *y*, jazýček *ý*;

4. dlouhé *i* ve slovech na *i*, *in*, *ik*, *iček*, *inek*, *iř*, zůstává v příslušných slovech ve všech pádech čísla jednotného a množného: komína, v komíně, s tatínkem, kominíci, řemeslníci, kominíky, řemeslníky, pět klíčků, šest hřebíků, málo talířů, mnoho malířů atd.;

5. slova listí a kamení co slova rodu středního: *to* listí a *to* kamení buďtež dobře rozeznávána od slov množného čísla: *ty* listy a *ty* kameny, jimž jest jednotné číslo: (ten) list a (ten) kámen;

6. netoliko nováčkové, ale i „staráčkové“, ba někteří už hodni „staráci“ neumějí psáti: (to) pítí, (to) bití, (to) vyjítí, (to) šítí, (to) mytí atd. Tady dlužno rozeznávati jména podstatná: pítí, bití, vyjítí, šítí, mytí, zažití od časoslov: nemohu pítí, otec chtěl

syna bítí, včera jsem si nemohl vyjítí, zejtra budeme celý den šítí, to dítě už se bude brzo samo mýti atd.;

7. rozumí se samo sebou, že koncovky *in*, *ik* atd., nejsou-li prvotné, nemohou mítí dlouhé *í*; řeknu-li na př. pět hodin, nemohu tu psátí hodin s *í*, neboť koncovka *in* ve slově hodin není prvotná, poněvadž slovo samo se jmenuje *hodina*, majíc tedy za prvotnou koncovku slabiku *ina* a nikoliv koncovku *in*.

Co jest rčení: na bíle dni (teď by utvořili obecní lidé: na bílém dni anebo dokonce: na bílém duu), dočteme se v mluvnici. **Váči** jest složeno ze slov *v* a *oči* = *v oči*; psátí je tedy s dlouhým *í* byla by hrubá chyba; slovo *oči* má jen na otázku čeho *čí í*: řeknu mu to do *očí*, místo čeho pokažení Čechové vypouštějí z úst po německu: do obličejje (*ins gesicht*).

Krom toho všimněme si ještě těchto výjimek: kolik tolik, k ř i k, vznik, okamžik. Slova zvyk a povyk známe už odjinud. Ze slov na *im* má otčím také otčím; slova pak Vlašim, Kouřim, Chrudim atd. píšeme správně jen s *í*.

3. Slova: zajíc, krajíc, měsíc, střevíc, tisíc mají též *í* proti slovům: šlechtic, biřic, božic (syn boží), panic, dědic.

4. *í* píšeme v předložce *při*, když jest složena se jmény statnými a přídavnými anebo se slovy od těchto odvozenými, která nejsou utvořena pomocí a prostředkem koncovky *áni*, *ení*, *án*, *en*, což se nám objasní těmito příklady: přímluva přímluvný (ale: přimlouvání, přimluvení), přívazek, přívazný (ale: přivázení, přivážený); příležitost příležitý, příklad příkladný, příjem příjemný, příkop, příkrov, přípověď, příkoří, přísloví, **příjmení** (složeno z předložky *při* a jméno; ne: příjmění, což by bylo složeno z *při* a *jmění* a znamenalo by asi tolik co: vedlejší jmění, německy *nebenvermögen*). Srovnej: příjdu, přijmu (str. 48).

5. Přídavná jména jako: dnešní, lepší, nejlepší, mají *í* a poznají se dle toho, že je můžeme přidati ke jmenům rodu jakéhokoliv:

ten dnešní, ta dnešní, to dnešní; ten lepší, ta

lepší, to lepší; dnešní chléb, dnešní sláva, dnešní slovo; lepší chléb, lepší káva, lepší žito; kozí sýr, kozí brada, kozí mléko; telecí mozek, telecí kůže, telecí hrudí; rybí měchýř, rybí žluč, rybí oko; vlčí mák, vlčí hlava, vlčí pole; hadí zub, hadí koruna, hadí mlíčí; medvědí pazour, medvědí tlapa, medvědí ucho. Dále: kostelní, horní, noční, církevní, lesní, vánoční, vrchní, večerní, ranní, jitřní; domovní, duchovní, důchodní; nesoucí, hořící, vezoucí, milující, hlásající, mající, pomíjející, patřící; krájecí, křesací, utěrací, lehací, vyšivací; silnější nejsilnější, mocnější nejmocnější, starší nejstarší, menší nejmenší, lepší nejlepší. Toto *í* zůstává ve všech pádech čísla jednotného i množného.

Pozn. Od takovýchto přídavných jmen dlužno dobře rozeznávat *příslovky* tak zvané, které poznáme dle toho, že se na ně ptáme **jak**; neboť ty mají, když jimi něco srovnáváme, na konci **i**: krásněji, čistěji, veseleji, raději, běleji, slaběji, silněji, tupěji, šťastněji atd. Když jimi nesrovnáváme, znějí: krásně, čistě, vesele, rád ráda rádo, bíle, slabě, silně, tupě, šťastně.

6. Časoslova, mají-li v příponách přítomného času **i**, vládnou vždycky dlouhým **i**:

vidím vidíš vidí, mluvím mluvíš mluví, chválím chválíš chválí, hledím hledíš hledí, trávím trávíš tráví; vidíme vidíte, mluvíme mluvíte, chválíme chválíte, hledíme hledíte, trávíme trávíte; házejí, střilejí, krácejí, provádějí, utrácejí, ujíždějí, smáčejí. — Minulý čas má koncovky krátké: mluvil, chválil, trávil, poručil, pohřbil, cítil, postavil, chytíl, myslil, chybil, chopil atd.

Pozn. Milují, pijí, žijí, kryjí, rozptylují atd. píšeme místo: milujou, pijou, žijou, kryjou, rozptylujou. (Viz str. 23 a 50, 7.)

7. Přídavná jména, mající v jednotném čísle pro každý rod zvláštní koncovku (dobrý, dobrá, dobré; veliký, veliká, veliké; zlý, zlá, zlé; mohovitý, mohovitá, mohovité; hodný, hodná, hodné atd.) mění koncovku mužskou u jmen životných bytostí mužských na otázku **kdo**, co v množném čísle v **i**:

dobrý člověk — dobří lidé; veliký muž — velicí

muži; zlý chlap — zlí chlapi; mohovitý muž — mohovití muži; hodný pán — hodní páni; slabý úředník — slabí úředníci; známý zloděj — známí zloději; hladový vlk — hladoví vlci. (Na otázku koho, co: dobré lidi, velké muže, zlé chlapy, mohovité muže, hodné pány, slabé úředníky, známé zloděje, hladové vlky. V. str. 45, 7.)

8. Jména rodu ženského, s měkkým zakončením, v jednotném čísle na otázku kým čím? a v množném čísle na otázku čeho mají í:

Už jsem nemohl bolestí vydržeti. Pracuju dnem i nocí. Vypravoval mi své provinění s takovou litostí, že mi srdce usedalo. Nauč se snášeti všechny nehody s veselou myslí. Mnoho zemí mnoho daní platí. Čím více řečí umíš, tím spíše projdeš světem. Letos bylo neobyčejně mnoho broskví. Kterou ulicí (v obecné řeči: ulicej) přijdeme ke kamennému mostu?

9. í také pišeme, když toto í vzniklo z ě anebo z ouzkého e, anebo když i můžeme proměnit v e, v ě; bílý na př. má v první slabice í, neboť můžeme toto í snadno proměnit v ě: bělič, bělidlo, bělavý; dříví dřevo, řeka poříčí, Poříčí, Meziříčí, hřebínek hřeben, vybírám vyberu výběřčí, lehnu lžhám, usměju se usmívám se Smíchov, řídký ředina, přivítati větiti přívětivý, kvítí květ, peníze peněz*), místo město, vítr větru, snáh sněhu, zpívati zpěv, líný lenoch, navštívití návštěva.

Žertovně staří učitelové na zkoušku je-li kdo sběhlý v pravopise dávali napisovati tuto větu: Když včera večer sedm hodin bilo, bylo všecko všudy bílo. My k ní dodáváme ještě tuto: Chytrý Jiří chytil v síti z bílých nití myš, utopil ji a kvapil se sítí časně z jitra svěžím krokem k rybníku lovit ryb.

*) Jistý známý pán píše vědomky: peníze, což jemu dlužno pokládati za chybu tím hrubší, poněvadž ví, že na místě toho í bylo dříve ia: peniaze, a ia co dvojhlaska nemůže býti krátká: peniaze, přehlaseně peníze, staženě: peníze. — Týž pán píše také s několika jinými: nízký m. nízký, získati m. získati a mįjeti m. mįjeti.

C v i ě e n í.

Pozn. Všimněme si dobře slabik tištěných písmem ležatým, a řekněme u každé důvod, proč dlouze nebo krátce psána jest. Jestliže jsme některé pravidlo zapomněli, vyhledejme si je.

1. Nedaleko města Londýna zastavil loupežník kočár bohatého pána a položil mu ručnici na prsa s těmito slovy: „Pane, ta zbraň stojí mezi bratry za tisíc zlatých; radím vám, abyste ji koupil.“ Pán zpozoroval, co to znamená, vytáhl rychle měšec a vyplatil loupežníku žádanou sumu. Loupežník bera peníze dal pánu ručnici. Tento sotva měl ručnici v rukou, namířil na loupežníka a chtěl vystřeliti. S potupným úsměchem vytáhl tento mezi tím nabitou pistolí a pravil: „Za trest, že jste mě za tak hloupého měl, že vám dám nabitou zbraň, vyplatíte mi ještě pět set zlatých.“ Pán musel tedy ještě jednou platiti a koupil takovým způsobem ručnici za patnáct set, která ani za padesát zlatých nestála.

2. Jakýsi lakomec velmi se roznemohl. Když ho duchovní navštívil, napomínal ho, aby se k smrti připravoval, poněvadž jenom na krátce živ býti může. „Ach, velebný pane,“ zvolal lakomý radostně; „těším se velice, že brzy umru, neboť i lékaři i lékárníci jsou nesvědomití lidé, a kdybych ještě několik neděl stonal, připravili by mě na žebrotu.“

3. Slunce a vítr.

Slunce a vítr se hádaly, kdo by z nich dvou byl silnější. I shodly se tak, že ten bude za silnějšího považován, kdo pocestného dříve přinutí, aby svůj plášť odložil. Vítr hned počne bouřiti, déšť a krupobití mu pomáhají, ale ubohý pocestný se tím více do svého pláště zaobaluje a dále kráčí. Nyní přijde řad na slunce. Obloha se vyjasňuje, povětrí se oteplí a slunce vysílá své paprsky tak mocně, že se s pocestného pot jen leje. I odhodí pocestný plášť a posadí se do chládku pod strom; slunce se však těší svému vítězství.

Mírnost a laskavost obyčejně více zmůže nežli zpurnost a přísnost.

VIII. Chybné dloúžení a krácení samohlásek.

Krátké samohlásky jsou: a, e, i, o, u, y,
příslušné dlouhé : á, é í, í, ů, ú ou, ý.

Nejzávažnější krátká jest *u* a její nejzávažnější dlouhá rozpuštěné *ú*: *ou*. Proto budeme v nauce o dloúžení a krácení samohlásek hleděti si napřed příkladův takových, v nichž *ou* se krátí anebo *u* se dloúží: *koupiti kupovati, ouzký uzoučký užší* atd.

V obecné řeči nedávají si mnozí, jinak i vzdělaní lidé, záležeti na správném vyslovování slabik, z kteréžto nedbalosti pak se vluzují i do písma mnohé chyby, buď že dlouhá slabika se krátí, buď že krátká se dloúží. Ukážeme tedy nejprv, ve kterých slovech písaři dlouhé slabiky chybně krátí a ve kterých krátké chybně dloúží. Potom dokážeme ve zvláštním oddělení, kdy slabiky dlouhé pravidelně krátíme a kdy krátké pravidelně dloúžíme.

1. **Krátké a chybně se dloúží ve slovech:** *komnata; radno* (utvořeno od *raditi* tak, jako *chladno* od *chladiti*), *radní* (zvlášť na venku říkají *rádi*: *rádňi* a *rádňi* pán m. *radňi*, *radňiho*), *radnice* (tedy nikoliv *rádnice*!); *drahný* (*drahný čas* = dlouhý čas, *drahný počet* = veliký počet, veliká síla), *drahně let* = mnoho let (od staročeského slova *draha*, *dražka* = množství; za co musíme dáti *drahně* peněz, to jest *drahé*); *další* (od *daleký* tak jako *hlubší* od *hluboký*, *širší* od *široký*, *užší* od *ouzký* n. *úzký*, a poněvadž neříkáme: *hloubší*, *šírší*, *oužší*, nemůžeme také říkati: *dálší*); (dále skrácujeme: *sláva slavný*, *chvála chvalný*, tedy bude také): *pára parní* (*parní mlýn*), *páže pažní* (*pažní kost*); (*klátiti klat* *klatiž* *neklatiž*, tedy také): *ráčiti rač račiž* (*račiž* mi toho dopřáti, *neračiž* se na mne hněvati); (*žíti žeň*, dáti *daň* *dar*, bráti *braň* *zbraň*, tedy také): *státi stan*; (z podstatných jmen s koncovkou *or* nemá ani jedno první slabiku dlouhou: *pískor* čili *piskoř*, *topor* [to-

půrko], sochor, bachor, tedy také): prapor, praporec, praporečník; (obouvati obuv obuvník, obouzeti, t. j. očerňovati, obuzek obuzný, omýliti omyl omýlný, tedy také: opáčiti opak) opačný; naschvál píšou s *á*, ale schvalní posel, schvalně to udělám má krátké *a* tak jako chvála chvalný a nikoliv chválný; podle dokavad dosavad a dokavád dosavád anebo dotavád, pokavad i pokavád atd. může i poněvadž také míti: poněvadž; (podle pták ptactvo jest také žák) žactvo; některá mají dlouhé i krátké *a*: vládyka a vладыka (vladyka zdá se býti správnější), chatra a chátra, řása řasa, a řádra a řadra, sáně saně, sáze saze; jiná mění podle dlouhosti a krátkosti svůj význam: *pás* (okolo těla a pás země), *pas* (průvodní list; býti komu na pasích = po něm pásti, jej stále pozorovati), *řad* n. řada a *řád* (teď přichází na tebe řad n. řada, zaplatť svůj řad, bezahle deine zeche; přejeme si, aby panoval všude řád a na vyznamenání za vynikající skutky uděluje vláda řád); podle rozdílného zakončení mění se i krátkost nebo délka: ten pohledavek a ta pohledávka. Jan má jen zvykem krátké *a*, naděje též *á*; pomáhati, zmáhati, namáhati od pomoci má dlouhé *á*, ale od kloniti jest klaněti a teprv ve složeninách, když pozmění i svůj význam, *á*: skláněti, příkláněti, nakláněti: větve se naklánějí k půlnoci, *a*: Ten se tomu bašovi něco naklaněl.

Mají tedy krátké *a* **vždycky**: komnata, radní radnice radno neradno, drahný drahně (drahý draze), další, parní, pažní, rač, račič, radší, raději, chabnu (a slabnu), ochabnu ochablý ochabělý, schaběti ochabiti, stan, prapor, opačný, schvalný schvalně; nám zdá se býti i naschvál chybně dlouženo, protože považujeme druhou část složeniny té za rozkazovací způsob od schváliti: schval; na schval tedy jest nám tvořeno tak jako: na zdař (Bůh) od zdařiti. Lano má *a* i *á*.

Sáhati a táhati píšou se také: sahati, tahati.

Proč místo kázání může býti také: kázání, poznáme v části IX. str. 75. Napotom (složené prazbytečně z na a potom) má a; o laskavý v č. IX., 79, 2.

2. Dlouhým é píšeme slova: Betlém (m. *Betlehem*), bér (béru n. bru, rostlina travnatá, jinak muchar zvaná, něm. fench), to bérce (schienbein, bérce jest ten kdo bere), chlév, lék lékař lékárník proti lek (uleknutí), léno (něm. lehen), lépe, vedle Marketa též Markéta, mléko, péro (také pero), posléz n. posléze, plémě, péče, stéblo, také, též, za jisté n. zajisté, za časté n. začasté. Dlouze anebo krátce můžeme psáti slova: dvéře, déšť, chléb, léto; dvéře, déšť, chléb krátí však svou dlouhost ve skloňování: u dveří, v dveřích, dveřmi atd. Plémě skrácuje též: plemene, plemeni, plemenem, plemeniti; péče, pečlivost pečovati.

Proč jest na otázku kdo, co: lidé, židé, sousedé, manželé, přátelé, hosté atd., na otázku koho, co: lidi, židy, sousedy, manžely, přátele, hosti atd., můžeme vysvětliti jenom v mluvnicí. Dlouhé é má také koncovka ové, kterouž připínáme k statným jmenům mužských bytosti životných i neživotných, ale jenom na otázku kdo, co? na př.: Všickni jsme tvorové boží. V Rakousku obývají národové: slovanský, německý, maďarský, vlaský, rumunský. Stavové čeští byli: stav panský, stav rytířský a stav vladycký. Tito mužové jsou vinaři. Na otázku koho, co? nemůže býti nikdy ové, nebrž podle zakončení příslušného jména buď *y* anebo *e*. Příklady právě uvedené budou na otázku koho, co? zníti takto: Znáš tvory člověku podobné? V Rakousku máme rozličné národy. Stavý české povolával král na sněmy. Známe tyto muže co vinaře od Mělníka. (U mužských jmen měkce zakončených, jako: muž, vinař, zajíc atd., není na otázku koho, co? rozdílu mezi číslem jednotným a množným: toho muže a ty muže, toho vinaře a ty vinaře, toho zajíce a ty zajíce, toho mlynáře a ty mlynáře, toho učitele a ty učitele atd.)

Spor o dlouhé nebo krátké *e* jest konečně ve slo-

vech jméno, prve, dle, vedle, podle; dále píšou jedni: nalézati, druzí: nalezati, spoléhati spolehati; někteří dokonce: poklések, sklénka, a od sléz: Slézsko. Dlužno tedy věc tu objasniti.

Co se týká předně slova jméno, jméno, psávali je staří vždycky s *é*, a to proto, že jest první slabika jeho stažena ze dvou. Zněloť slovo to dříve: imě místo iměn a skloňovalo se dále: imene, imeni, imenem atd. Později utvořen z iměn, imene tvar imeno či jotovaně: jméno; toto jotované jméno jest proti i-me-no dvouslabičné, a když z tříslabičného slova stává se dvouslabičné, když tedy jedna slabika zaniká, naznačuje se zbylá, stažená slabika délkou. Tak máme: státi staženě místo stojati, báti m. bojati, káti m. kajati, má, tvá, svá, dobrá místo moja, tvoja, svoja, dobraja, hráti m. ihrati, rádló m. oradló a tedy také jméno m. imeno. — Jiní zase rozumouj taktó: jméno jest nový tvar a znělo dříve: imě. Takových tvarův od starších slabikou -mě zakončených jest více a nová čeština změnila je všechny ze dvouslabičných v tříslabičné, v tomto pak změnění, v tomto novém tvaru tříslabičném jeví se první slabika krátkou: símě semeno, břímě břemeno, týmě temeno, rámě rameno, tedy prý také: imě imeno, jotovaně jméno. Avšak tu jest patrný skok: v imeno jest *e* ovšem krátké, poněvadž jest imeno tříslabičné; ale jméno jest dvouslabičné.

Ve skloňování ovšem (dle příkladu slov něco výše spomenutých) toto *é* může se krátiti, a potom když slovo to buď o slabiku více přibírá anebo když mu slabiky ubývá: jmenech, jmenem; zejména, zájmeno; jmen.

Prvé od prvý prvá má míti dlouhé *é* jako druhé od druhý druhá, ale píše se také krátce tehdá, když není číslovkou, t. j. když místo něho nemůžeme říci „první“: — prve řekl, abych to učinil a nyní nechce; prvé jeho slovo bylo: Pozdrav Bůh! — V slově teprve nemůže býti dlouhé *é*, poněvadž slovo to zní vlastně teprv n. teprva, a v teprve jest poslední *e* pouze při-

suto právě tak jako ve slovech tenkrát m. tenkrát, dvakrát m. dvakrát atd. (srovn. též polské: *teraz*).

Ledakomus už také napadlo napsati *ne* s dlouhým *é* (né), a i ve vědeckých knihách viděli jsme *ne* tištěno s *é*. Kdo chce věděti v kterých, s ochotou mu ukážeme.

O původu slov *dle*, *vedle*, *podle* není ještě nic podstatného vyskoumáno; je-li *dle* staženo z *dljá*, *dljé* (rusky *dlja*, polsky *dla*), a je-li toto *dljá*, *dljé* množné číslo tak jako *zbožjá*, *údoljá*, *zbožjé*, *údoljé* a z toho *údolé*, má býti i *dlé*, *vedlé*, *podlé*. V zlatém věku našeho písemnictví aspoň *vedlé* a *podlé* shledáme vždycky s *é*. Avšak podle *prve* a jiných ještě příkladův píše se nyní obyčejně také: *dle*, *vedle*, *podle*; částice *zajisté*, co slůvka nesklonná, libujou si v krátkosti koncovních samohlásek.

Co se týče slov *naléhati* *nalézati* od *nalehnu*, *naloznu*, mají podle *opletu* *oplétám*, *obleku* *oblékám*, *vyteku* *vytékám*, *přehlednu* *přehládám*, *pobodnu* *pobodám* *pobádám* atd. dlouhé *é*.

Dlouhé *é* konečně ve slovech: *poklések* nebo *pokléska* a *sléz* jest na svém místě, avšak pravíme též: *poklesek*, *sléz* (rostlina *malva*, jejíž plod nazývají děti „*syrečky*“). Avšak *Slezsko* od *sléz* má se krátiti jako se krátí *panstvo* od *pán*, *ptactvo* od *pták*, *žactvo* od *žák*.

Ve slově *sklenka* psáti dlouhé *é*, jest aspoň velmi zbytečné, jako ve slově: *myšlenka* *myšlénka*.

Pišme tedy s krátkým e: dle, vedle, podle, ne, Slezan, Slezsko, sklenka;

s dlouhým é: Betlém, bér = muchar, bérce = holeň, chlév, jméno, lék lékař lékárník, léno, lépe, mléko, posléz n. posléze, plémě, péče, stéblo, také, též, zajisté, začasté; nalézati, doléhati, spoléhati.

Dlouze nebo krátce můžeme psáti: dvěře, děšť, chléb, léto, první.

3. **Dlouhé í** mají slova: **církev, císař** (z řeckého *καισαρ*, lat. *cæsar*, kdež tedy *ai* nebo *æ* co dvojhláska jest dlouhé), **čí čího čímu čím, dvojí trojí obojí, její, Jiljí, kněží, líto, lítost** (ale: litovati lituju), **lítý** (ze staročeského *liútý*: *lítá saň*; tedy tolik co: zuřivý); **není, nyní, obširný, podívati, polibiti políbení** (ale: polibek), **kolíbati, kolísati, pondělí** (to pondělí m. ponedělí), čeho jest **potřebí, paní, píšu, počítati, polívka** m. polévka, **míč, tím, oním, jedním**, (ne tým, oným, jedným; ale nemať také: tēm, onēm, jednēm), od **zatím** zůstává: **zatímný** n. **zatímní**, potom: **přímý upřímý upřímný, tudíž, Zvíkov**; radší lépe než radši.

Říkati, naříkati (řeknu, nářek), **řídký** (ředina), **říditi** (ředitel), **utíkati** (útěk), **navštíviti** (návštěva) atd. mají **í** podle 9. pravidla o *í* na str. 56. Uvedli jsme je zde jednak pro lepší cvik, jednak proto, že je nováčkové a některá z nich i staráčkové píšou chybně s krátkým *i*.

Dlouhé í mají také časoslova: **zdvíhati** od zdvihnouti, **stíhati** a **svítati** od stihnouti a svitnouti, **míhati** od mihnouti; ale všecka psávají se také krátce. S dlouhým psávala se vždycky až do času „biblických dějepřav“ také slova **Ježíš** a **Mojžíš**, nyní píšou někteří krátce: **Ježiš, Mojžiš**. Dále shledáváme u některých s dlouhým *í*, u některých s krátkým *i* tato slova: **jizba**, **jízba** místo starého **jistba** m. **jestba** (podle klíti **kletba, síti setba**), **jizva jízva, kniha kníha** (hněh), **Milek Milek, obličej obličeť, šířý šířý, otčím otčím, zajíkový a zajíkový**. **Žito** může jako **dláto** míti první slabiku dlouhou: **žito**; ale **pivo** má vždycky *i*. **Zajíkový** jest lepší skráceno; **obličej** od **ob** a **líčiti** také.

Krátké í mají vždycky slova: **bližní** (podle: **vyšní, nižní, okružní** od **výšiti, nížiti, kroužiti, blížiti**), **břich** n. **břicho, či** (= **anebo**), **cvičiti**, **divák** (ale: **divání**), **čilý čile**, **František, ji** (viděl jsem **ji**; ale jen na otázku **koho, co?** jest krátce: **ji**; na **jakoukoli jinou**

otázku: jí, ní), jim (když se ptám komu?), **hřivna**, **jistý**, **jitro**, **Jiří**, **libý** **libo** **libost** libovati, **lichý** **lišiti se**, **lichotiti**, **Michal**, **mimo**, **mile** **jakmile**, **mistr**, **jimi** (kým, čím?) **s nimi**, **sličný**, **rozličný**, **všimnouti**, **stříhnouti** (všímati, stříhati), **stihnouti** **mihnouti**, **stihl** **mihl** (ale: **stíhati**, **míhati**), **klid** **poklid** **klidný**; **lih** a **lih**, **ale lépe**: **klížiti** **klíh**; **širošířý** **mějž** **prní** **krátké** **druhé** **dlouhé**, a tak se hodí nejlépe k naznačení toho co se jím naznačiti má; **tichý** **ticho** **tiše**.

4. Dlouhé *ó*, t. j. nyní ů píšeme tam, kde *u* z *o* vzniklo (kde *o* prodlouženo jest), tedy také ve slově *tůně* od *tonouti*; ale **chybně by bylo psáti ů ve slovech: muž**, neboť muž není ten, kdo něco může, není zde tedy *u* zdložené *o*, nebrž slovo to znělo původně: *mež*, právě tak tedy (*ę* = *en*, ale *nosem*) jako dosud v polštině a v němčině, jen že v němčině znamená tolik co naše člověk; **kuře** od *kur*, t. j. *kohout*, *kura* = *slepice*, odtud: **kuropění** a v přírodopise *ptačí řád kur*, t. j. *slepíc* (*kúra stromu* atd. má ovšem ů: *kor*, *korou*); **nuže** jest složeno z *nu*, *inu* a z příklonného, důrazového *ž* jako *kdyže*, *kdeže* z *kdy že*, *kde že*; **tuze** jest příslovce od *tuhý* *tuhá* *tuhé* tak jako *blaze* od *blahý* *blahá* *blahé*; **luna** (měsíc na obloze) nemůže míti také ů, poněvadž jest to místo *lukna* od *luk* = *svítiti* jako *kachna* od *zvuku kach*, *káchati*; *koruna* z *lat. corona* viz v XI. Krom toho píšou mnozí lidé podle chybného vyslovení *chybně s ů družička* od *druh* *družiti*, **ruměný ruměnc** **rumělka** (t. j. *červený*, *červenost* a *ruda* nazývaná německy: *zinnober*); konečné také **luza**, **zuřivý zuřiti**, **kužel kuželka**; ale za to zas **chybně kráti: odrůda**, neboť zde ů jest skutečně zdložené *o* z *odroditi* a má tedy býti ů.

Píšeme tedy: **kuře kuropení**, **kužel kuželka**, **luna**, **luza**, **muž**, **nuže**, **ruměný ruměnc** **rumělka**, **zuřiti** **zuřivý** **zuřivost**; **chmura** **chmurný** **pošmurný** n. **pošmourný**; **dumati** **dumka**.

Jdu domů, dolů může míti také jen: dolu, domu, neboť jest to 3. pád (na otázku čemu?), a ten zněl pravidelně: domu. Teprva později sesílono toto *u* ve *v* a psáno domovi, dolovi, tak že ještě v 16. věku pravilo se oboje: domovi i domu, dolovi i dolu. Ve tvarech domovi dolovi odsuta potom poslední samohláska *i* a bylo domov dolov, dloužením: domóv dolóv, rozpuštěním: domuov doluov, a konečně známým způsobem: domův dolův, otřeně: domů, dolů. Kdo tedy píše domu, dolu, píše tak, jak to bylo prvotně a jak i nyní zase jest: (čemu?) dubu, sudu, domu, dolu.

V množném čísle podstatných jmen mužských na otázku či, koho, čeho, a komu, čemu, jako: několik bočníků, vojáků na zbyt, bojím se těch mužů, ušili několik pláštů; mužům, vojákům atd., má *ů* jako každé ů svůj původ v prvotním *ó*: vojákóv vojákóm, vojákúov vojákúom, a konečně: vojákův vojákům.

5. *Ů* vyskytá se jenom na počátku slova samého činíc první slabiku: úmysl, úcta atd. Ve slovostředí vidí se některým psáti *ú* ve slovech mohutný, slovutný; ale jako říkáme jen: mrzutý, tekutý, běhutý, visutý, říkejme též jen mohutý n. mohutný a slovutný. Vsuvka *n* zde ničeho nemění, jsouc asi také moci jako v novějším udatný místo staršího udatý od úd (udatý, udatný tedy ten, kdo má silné údy). — V koncovce máme *ú* toliko ve dvou slovech: ocún (bylina jinak naháč, po něm. zeitlose nazývaná), avšak píšou též jen ocun s krátkým *u*; v Olomúci drží se ještě staré nerozpuštěné *ú* vedle rozpuštěného *ou*: Olomouc.

C v i ě e n í.

Dejme dobrý pozor, proč co tak a tak jest psáno a hleďme abychom potom všecko napsali z paměti. Co neumíme odůvodniti z hlavy, k tomu si příslušná pravidla vyhledejme.

1. Želva a orel.

Želva snažně prosila orla, aby ji naučil lítati. Ale orel pravil: Žádáš věci, které přirození tvému jsou na od-

por; jak můžeš lítati nemajíc křídel? Však želva nepřestala prositi, aby ji v ptáka proměnil. Orel ji tedy vzal do pazourů, vzhůru s ní vyletěl a pustil ji v povětří aby lítala. Ale želva padla na skálu a roztrfštila se.

Nedychti po tom co ti dáno není, a nepohrdej moudrou radou, abysi nepřišel v záhubu.

2. Ježek a krtek.

Když ježek pozoroval, že se zima blíží, požádal krta, aby mu ve svém doupěti místa popřál, by se ochránil před zimou. Krtek jeho prosbu vyslyšel; brzy však toho litoval, neboť se nemohl v doupěti ani hnouti proto, že ježek tak se roztahoval a takové pohodlí si dělal, že ubohý krtek brzy zde brzy onde o ostré ostny jeho se píchl. I požádal ho velmi slušně aby se vystěhoval, že to obydlí jest pro oba příliš malé. Ale ježek, kterému se tam velmi zalíbilo, odpověděl: Komu se zde nelíbí, ať si odejde; mně se zde líbí.

3. Rolník a jeho synové.

Rolník cítil, že se blíží konec jeho života. Chtěje pak své syny k tomu přivesti, aby se pilněji orbou obírali, zavolal je všechny k sobě a promluvil k nim takto: „Milé děti, nyní jest se mi s vámi rozloučiti. Ale abyste vždycky na svého otce pamatovali, oznamuju vám, že ve vinici mám zahrabaný veliký poklad. Budete-li ustavičně kopati, najdete ho.“ Když pak otec umřel, dali se synové do práce a okopali celou vinici; ale poklad se neobjevil. Však poněvadž vinice byla jak se patří okopána, dávala také hojné ovoce. Tu teprva synové poznali, jaký poklad umírající otec mnil, a okopávali od té doby vinici každý rok.

Práce zajisté jest pramenem bohatství.

IX. V kterých případech skracujeme samohlásky dlouhé a dloužíme krátké.

Prve než přistoupíme k dloužení a skracování samému, jest nám, milý čtenáři, rozslusknouti tvrdý oříšek. Mohli bychom ho sice nechat a přejíti hned k dloužení a krácení

samému na str. 75, ale přeskočili bychom takto mnoho co přispívá k znalosti pravopisu i jazyka když tomu porozumíme. Přečtème si tedy tuto propravu rozvážně a bedlivě, a jestliže jsme čemu neporozuměli, přečtème všecko ještě jednou a pak teprv dejme se dále.

Dlouhé samohlásky jsou vlastně soujem dvou samohlásek krátkých: á na př. jest tolik co a + a; proto vyslovení dlouhých samohlásek trvá dvakrát tolik času, kolik vyslovení krátkých: hádati, lépe, tím = haadati, leepe, tiim. Jsou tedy samohlásky dlouhé způsobem přirozeným závažnější nežli krátké. Ale závažnost samohlásek nejeví se vždycky délkou (saditi sázeti), nebrž velmi často jen pouhým proměněním slabších, užších v silnější, širší (mořiti mařiti, sednouti saditi, býti boj). Takovéto proměňování krátkých samohlásek v dlouhé, slabších, užších v silnější, širší, nazýváme stupňováním, a to jest tak důležité, že bychom podle pouhé nauky o dloužení o ledakteréms slovu mohli souditi, že se má psáti dlouze (na př. kláněti od kloniti tak jako házeti od hoditi), kdybychom nauku o povšechném stupňování docela pominuli. Z ní poznáváme také původ mnohého slova, a to jest duchu lidskému nejen ukojením jeho šlechtné zvědavosti, ule učí nás také, jak máme slova pro nové věci a nové pomysly utvářeti, což zajisté v každém jazyku jest věc nadmíru důležitá, aby čistota a ryzost jeho i v jednotlivých slovech byla zachována. Tak na př. poznáváme z nauky o stupňování samohlásek (jedné to části zvukosloví), že slovo brod broditi povstalo stupňováním ze slova bředu, lože položiti z ležeti, potok a točiti od teku téci, hon honiti z ženu hnáti, chod východ choditi ze šed šedl n. šel (ž a š před širokou o proměnilo se v širokou h a ch), hrob ze starého hřebsti hřebu; vidíme tedy, že

e stupňuje se v **o**, a ze slov nesu nositi výnos nůše, vezu voziti vývoz vůz, veleti voliti vůle a p. vidíme dále, že

e stupňuje se v **o** a zdlouženě v **ú**;

ze slov hlídati a hlédati od hleděti, líhati a léhati od lehnouti, lítati a létati od letěti, říkati od řeknouti, poznáváme dále, že

e stupňuje se také slabším činem v **í** a v **é**;

ze slov házeti od hoditi, lámati od lomiti, skázkati od skočiti, snášeti od (s)nositi, otáčeti od (o)točiti, vytápěti od (vy)topiti, svážeti od (s)voziti, skláněti klaněti od kloniti poznáváme, že

o stupňuje se též v **á**, řídčeji v **a**, a že tedy podle toho jest také: mařiti z mořiti, rána raniti z roniti, pomáhati namáhati z (po- a na-) moci mohu, a že jest doceľa správné moravské kláněti m. našeho klaněti.

Poznali jsme tedy už v těchto příkladech moc a sílu stupňování, která však ještě více vynikne, spojíme-li se stupňováním tohoto dvojího způsobu ještě stupňování způsobu třetího, totiž předražení hlásek *a*, *o* před hlásky *i*, *y* a *u*, z čeho potom vznikají dvojhlásky:

ai, ay, au
oi, oy, ou;

na př.: z kořene *bi* ve slově *bí-ti* máme předražením samohlásky *o* *boi*, z kořene *pi* ve slově *pí-ti* máme předražením samohlásky *o* *poi*; z kořene *kry* ve slově *krýti* máme předražením samohlásky *o* *kroy*; z kořene *by* ve slově *býti* máme předražením samohlásky *a* *bay*; z kořene *slu* ve slově *sluju* slouti máme předražením samohlásky *a* *slau* a předražením samohlásky *o* *slou*, tak že tedy se vyskytují nové slovní zárodky:

boi, *poi*, *kroy*, *bay*, *slau* *slou*, které se nám objevují ve slovech

boj, *ná-poj* a *poj-iti*, *krov*, *bav-iti*, *sláv-a slov-o*; — t. j.

samohlásky *i* přestrojila se na konci slova a mezi dvěma samohláskama v souhlásku *j*: *boj*, *ná-poj*, *poj-iti* od *bí-ti* a *pí-ti*;

a samohlásky *u* a *y* přestrojila se na konci slova a mezi dvěma samohláskama v souhlásku *v*: *sláv-a*, *slo-v-o* od *slu* v *sluju* *slouti*, *kro-v* místo *kroy* (*y* na konci slova

přestrojeno ve *v*) od kry v krýti a ba-v-iti místo ba-y-iti (*y* mezi dvěma samohláskama přestrojeno též ve *v*).

Porozuměvše tomuto přestrojování samohlásky *i* v souhlásku *j* a samohlásek *u* a *y* v souhlásku *v* na konci slov a mezi dvěma samohláskama, porozumíme také, jak vzniklo z kys-nouti kays-iti kavsiti, přesmyknutím kvasiti; ze štyr-i štoyr-o štovro, přesmyknutím štvoro (nyní čtvero).

Majíce takto na paměti všechnen trojí způsob stupňování:

1. dloužení krátkých samohlásek (jako: drapnouti drápati, valiti váletí atd.),

2. zaměňování slabších silnějšími, lehčích závažnějšími (točiti (o)táčeti, nesu nosím nůše atd.),

3. sesilování samohlásek *i*, *u*, *y* předržáním hlásek *a*, *o* (bý-ti bay-iti, sluju slouti slou-o slau-a atd.), porozumíme nyní také stupňování smíšenému, t. j. takovému, kde všechny tři způsoby anebo dva z nich na jevo přicházejí; jako na př. ve slovech:

pouštěti od pustiti, (po)puzeti od puditi, (po)roučeti od (po)ručiti, (z)koušeti od (z)kusiti, (ob)ouvati od (ob)uju, (o)bouzeti od buditi, z kterých také poznáváme, že

u stupňuje se v **ou**;

dále ve slovech

kov a kovati z ku-ju kouti (*u* na konci slova a mezi dvěma samohláskama přestrojeno ve *v*), plovati od plu-ju plouti, (o)snova a snovati ze snu-ju snouti a podle toho i slovo (o)sloviti ze slu-ju slouti,

u tedy stupňuje se také v **ov**;

a konečně pozorujme kořeny *du* v *douti*, *v* *slu* *slouti* a *tru* v staročeském *trúti* nyní *trouti*; zdaž je nepoznáváme zase ve slovech: *dav* *dáviti*, *sláva* *slaviti*, *tráva* *otrava* *tráviti*?

u tedy stupňuje se konečně také v **av** a **áv**.

Pozorujme nyní dále kořeny *dě* ve slově *dě-ju* *díti*, *hrě* ve slově *hře-ju* *hřáti*, *pě* ve slově *pě-ju* *pěti*, *smě* ve slově *smě-ju* *smáti*, *plě* ve slově *ple-ju* *plíti*, *zě* ve slově *ze-ju* *zíti* (*rozvírati se*, *šklebiti se*, *klaffen*, *gähnen*), tedy máme

z nich slova: (na)dí-ati, (z)hří-ati, (z)pí-ati, (u)smí-ati, plí-ati, zí-ati, do kterých však, poněvadž předcházející slabika (dí-, hří-, zpí-, plí-, usmí-, zí-) samohláskou se končí a slabika následující (-ati) samohláskou se začíná, vsouvá se k odstranění vznikajícího tudy průzevu souhláska *v*: nadí-v-ati, zhří-v-ati, zpí-v-ati, plí-v-ati, usmí-v-ati, zí-v-ati atd., t. j.

ě stupňuje se v í;

zajímavější bude nám však **vlak** vláčeti od vleku (vlěku) vléci, **laz** (lado, úhor, příloh, die lehde; bergfläche, unangebauter ort, ungeackterter platz im felde) od lezu (lězu) lézti, tvořené podle sad sadiťi od kořene sěd v seděti m. sěděti a (vý)straha strážiti od strěhu (strěhu) stríci;

ě tedy stupňuje se také v a a á.

Nyní také jistě ustanovíme, že dýchati povstalo stupňováním z dychnouti, bývati, kývati a umývati z kořene by ve slově býti, ky v ky-nouti, my v my-ju mýti.

Z kořene ty ve slově ty-ju týti máme tuk; —

z kořene ry ve slově ry-ju rýti máme rov m. roy,

z kořene kry ve slově kry-ju krýti máme krov m. kroy,

ze slova	štyři
máme předražením samohl. <i>o</i> před <i>y</i>	šťoyři,
přestrojením <i>y</i> na konci slabiky ve <i>v</i>	šťovři,
přesmyknutím	šťvoři,
přehlaseně před měkkou (ř)	štvěři, štvěro nyní čtvěro;
z kořene ty (ty víš, ty chceš . . .)	předražením toy,
	přestrojením tov,
	přesmyknuté tvo,
z čehož připojením staré náměstky <i>ji</i> (t. j. on, ten) máme tvoji,	
	staženě tvój tvůj;

těž takovým předražením, přestrojením a (v posledních třech i) přesmyknutím povstalo

z kořene by ve slově bý-ti : bay-iti baviti

z kořene ty ve slově ty-ju týti : (o)tay-a otava

z kořene ny ve slově ny-ju ný-ti: (u)nay-iti unaviti;

z kořene chyt ve slově chytiti : chayt-iti chavt(iti) chvát^íti

z kořene kyp- ve slově kypěti : k^ay^p-iti k^av^piti k^va^piti kvap
z kořene kys ve slově kysnouti : k^ay^s-iti k^av^siti k^va^siti kvas.

Stupňuje se tedy dle tohoto přehledu

**y 1. v ý, 2. v u, 3. v ov, přesmyknutě vo
i ve, 4. v av, přesmyknutě va a novým stup-
ňováním vá.**

I se stupňuje:

1. v í: (po)bíjeti, (do)píjeti; šívati, (u)žívati;

2. v ě: věděti z viděti, svět ze svitnonti, zavěsiti od
viseti, věnec od vi ve slově viju n. vinu víti, lepiti m. lěpiti
od lnouti m. lpnouti lipnouti lípnouti;

3. v o jen ve staročeském v-noč-iti (vraziti) od
v-nik-nouti;

4. v oj, zdlouženě v ůj: tak od bi v bíti biju: boj, od
pi v píti piju: pojiti nápoj, od vi ve vinu víti: (zá)voj, od
hni v hníti hniju: hnůj, od li v líti liju: loj a lůj, od či
v odpo-čⁱ-nouti bylo by předražením o čoi, č před ši-
rokou změně se však zase v příslušnou širokou, a ta jest
k, tedy: koi, přestrojením: koj kojiti po-koj.

Konečně zbývá ještě stupňování hlásek l, r a polo-
vičných samohlásek ъ, ь.

Souhlásky l, r mají totiž také platnost samohlásek,
a to tehdá, když stojí mezi dvěma souhláskama, jako: vlna,
srna, mrznu, mlsný. Kdyby se to někomu nepodobalo, ať
jen si rozdělí na př. slova zde uvedená podle slabik: vl-na,
sr-na, mr-znu, ml-sný. Tu zajisté vl, sr, mr, ml jsou sla-
biky; avšak slabika nemůže býti bez samohlásky: místo
samohlásek zastupují zde tedy hlásky l, r. Slova, jako:
strč prst skrz krk a p. nejsou tedy bez samohlásky, nebrž
mají samohlásku r anebo l. V těch a takových jednosla-
bičných slovech také nejlépe l a r co samohláska bije do
očí i do uší: do očí, neboť vidíme, že by jinak v slabice
takové nebylo samohlásky; do uší pak, neboť bychom jinak
taková slova a takové slabiky museli slyšeti rozděleně:
str-č pr-st skr-z kr-k anebo: st-rč p-rst sk-rz k-rk, což
však se neděje, nebrž vyslovujeme strč prst skrz krk týmž

způsobem jako na př.: *stoč past kaz kuk*. Jsou tedy *l* a *r* mezi dvěma souhláskama skutečně samohlásky. Také porovnáním s jinými jazyky slovanskými poznáme, že *l* a *r* mezi dvěma scuhláskama jest samohláskou: tak na př.: naše *vlk* zní po srbsku *vuk*, *l* tedy proměněno v plnější samohlásku *u*; v nářečí pak slovenském se tyto samohlásky také dlouží, jako na př. *shřnať, stíkať* m. našeho *shrnovati, stloukati*. Dloužiti však může se toliko samohláskama.

Již tedy, vidouce že hlásky *l* a *r* jsou skutečně také samohláskami, řekněme se, jak se kdy stupňují. Vyskytně se nám tu zase mnoho zajímavého:

<i>mlíti</i>	<i>melu</i>	<i>mělký,</i> <i>měliti</i>	<i>vymílati</i>	<i>mol</i>	<i>malý</i>
<i>stláti</i>	<i>stelu</i>		<i>ustílati</i>	<i>stol stól</i> <i>stůl</i>	
<i>bráti</i>	<i>beru</i>	<i>(vý)běr</i>	<i>sbíratí</i>	<i>výbor</i>	
<i>dráti</i>	<i>deru z-d.</i> <i>pa-z-deří</i>	<i>záděr</i>	<i>díra</i> <i>sdírati</i>		
<i>vrtěti</i>	<i>verteno:</i> <i>vřeteno</i>				<i>(vartiti)</i> <i>vrátiti</i>
<i>stříti</i>		<i>zástěra</i> <i>mlezivo</i>	<i>prostírati</i>	<i>prc-stor</i>	
<i>mlz(mul-</i> <i>gere, do-</i> <i>jiti)</i>		<i>(prvnímlé-</i> <i>ko, biest-</i> <i>milch,</i> <i>milchsaft)</i>	<i>melgo</i> <i>mléko</i>		
<i>mříti</i>			<i>umírati</i>	<i>mor</i>	<i>mařiti</i>
<i>říti</i>			<i>vír</i>	<i>zá-vor</i>	<i>vařiti,</i> <i>škvařiti</i> <i>svářeti</i>
<i>krs (bu-</i> <i>diti)</i> <i>vrěsti</i> <i>(vázati)</i>	<i>křesati</i>		<i>křísiti</i> <i>(křest?)</i> <i>po-vříslo</i>		<i>povraz</i> <i>provaz</i>
<i>kláti</i>				<i>koľu</i>	<i>kálati</i> <i>(něm.</i> <i>keilen,</i> <i>spalten,</i> <i>štípati</i> <i>dříví)</i>

příti odpírati *odpěr,* *zříti zora v-zor zrak, hřmíti horm hrom,*
přáti: páliti, vl (ve vlna) valiti váletí, vlhnu vlašiti vláha, tlk
tlačiti vytlačeti, plz-nouti plaziti, mrk-nouti (smrknouti smrkat)

mrak smrákati se, mrz-nouti mráz, přehnouti prach, svrběti svrab, trpěti trápití.

L se tedy stupňuje v: el; ěl, le, (lě); il, lé; ol; al, la; ál, lá;
r se stupňuje v: er, ře; ěr, (rě) ře; ir, íi; or, ro; ar, ra; ár, rá

Kdo porozuměl stupňování hlásek *l* a *r*, tomu nebude těžko porozuměti také tomu co tu na konec propravy své k dloužení a krácení samohlásek ještě povíme o slabých samohláskách *ъ* a *ь*. Čtenáři našemu nejsou tato znaménka nic nového, neboť je zná už z azbuky ruské v předu tohoto spisu položené, odkud také ví, že se jmenujou tvrdé jer anebo jen krátce jerъ a měkké jerь anebo krátce jeřík. *ъ* má platnost polovičního *y*, *ь* má platnost polovičního *i*. V češtině ani v nejstarších písemných památkách jejích (Sněm a Libušin soud z 8. neb z 9. století) jery nejsou, ba nalézáme je od 9. věku až podnes toliko ve třech nářečích slovanských, totiž 1. v staré bulharštině nebo-li kyrilčině, církevním to jazyku slovanském čili v „posvátné slovanštině,“ dále 2. v nové bulharštině, jak ji nyní Bulhaři píší, a 3. v nářečí slovinském (v Korutanech a Krajině), jen že Slovinci písíce latinkou někdejší jery své jinak nahradili.

(V ruštině jsou jery na konci slov k označení tvrdosti a měkkosti, t. j. vlastně jen jeříky označují měkkost, neboť jery stojí i po měkkých tam, kde z nich povstává plná samohláska široká, jako na př. mužъ m. původního: muž*a*, kde z tvrdého *ъ* vzniká ve skloňování zase tvrdá (široká) *a*: muž*a*. Případy, kde v ruštině i u prostřed slova jest *ъ*, jsou snad jen složeniny, jako na př. předložka *съ* ve slově *сръбденіе* *съ*-jedení se-jedení sjedení).

V češtině, jak praveno, jerův nebylo, aspoň pokud naše nejstarší písemní památky sáhají, ale přece dlužno k nim přihlížeti a zabíhati tedy do staré bulharštiny, má-li ústrojí češtiny býti náležitě vloženo. Však ani v staré bulharštině nejsou *ъ* a *ь* původními, nebrž vznikly seslabením samohlásek plných, odkud pak slujou samohláskami slabými; tak na př. vzniklo z původního slova *sunus* otřením poslední hlásky: *sunu*, seslabením plné koncové samohlásky

u v **ъ**: *sunъ* a zeslabením *u* v slovostředí: *synъ*, v češtině zcela otřeně: *syn*, v kterémžto slově, když jím voláme (synu!), vystupuje zase v koncovce na jevo původní *u*, jež ve tvaru *synъ* jest aspoň zeslabeně obsaženo, v češtině však docela otřeno; v starobulharském *chlapъ* stojí **ъ** zeslabeně místo původního *a* itd. Není tedy, jak už z tohoto příkladu patrné, učení o *jerech* tak těžké jak se na první pohled zdá, to jest tak těžké, aby se o tom širšímu obecenstvu nemělo oznámiti aspoň tolik kolik jest potřeba k objasnění příslušné stránky pravopisné i mluvnické, — mluvnické na př. co se týká měkkých souhlásek na konci slov, jako *host*, *choť*, *košť*, *milost*, kde měkkost vznikla z **ъ** a toto z původního *i*: *hosti*, *choti*, *kosti*, *milosti*, ba i *jestъ* *jesti*, nyní: *jest*. V tomto oddělení jsou nám nejdůležitější případy ty, kde se stýká v jedné slabice více souhlásek, mezi něž se v proměňování slova „vsouvá“ plná samohláska, jako na př. ve slově *dmouti*, *tknouti*, *zváti*; tuť už z pouhého vyslovení, dáme-li dobrý pozor, můžeme poznati, že mezi vyslovením hlásky *d* a *m* ve slově *dmouti*, hlásky *t* a *k* ve slově *tknouti*, *z* a *v* ve slově *zváti*, projde jistá doba, tak že mezi vyslovením souhlásky předchozí a souhlásky následující slyšíme ještě jakýsi nejasný, temný zvuk n. hlas: *d-m(outi)*, *t-k(nouti)*, *z-v(áti)*, kterýž nejzřetelněji vynikne ve *t-knouti*, poněvadž v něm mezi *t* a *k* takový zvuk jest slyšeti, mezi následujícíma však souhláskama *k* a *n* *tk(nouti)* neslyšíme ničeho, nebrž ony znějí jako jedna litina. A takovýto temný hlas jest právě ono **ъ** anebo **ь**, které mezi ty souhlásky patří a které také skutečně co plná samohláska ožívá, řekneme-li na př. *dýmati*, *týkati*, *zovu*. Již tedy neřekneme, jako nahoře, že v takovýchto slovech se plná samohláska „vsouvá,“ nebrž podle tohoto rozboru správně, že se **ъ** a **ь** stupňuje.

Stupňuje se pak:

ъ 1. v **y** a **ý**: *тъknouti* *tyč* *týkati*, *мъknouti* *smyk* *smýkati* *zamýkati*, *дъmouti* *dým* *dýmati*, *(po)тъknouti* *polykati* a *polykati*, *зъváti* *názyv* (název) *nazývati*;

2. v **o**: *зъváti* *zovu*;

3. v **u**: *бъдѣти* *buditi*;

ь se stupňuje: 1. v **í**: čьtu čítati, čьnu (po)čínati, рьnu (na)рínati, тьnu (s)тínati, žьnu (do)žínati, kьnu (za)-klínati, jьmu jímati, žьmu žímati (novočesky se vsutým *d*: ždímati);

2. v **í** m. staročeského a slovenského *ie*: мьнїті мїніті, staroč. mieniti;

3. v **o**: рьну (o)рона, звьнѣті звон.

Ačkoli v nejstarších písemných památkách českých délka při tehdejší spoustě v pravopisu naznačována nebyla, je přece jisto, že čeština od jakživa rozeznává dlouhé slabiky od krátkých. Ale že by za starodávna tolik dlouhých slabik byla měla, kolik jich nyní snáší, totiž dvě i více jednu vedle druhé, pravdě se nepodobá. Spíše zdá se, že krátké s dlouhými rhytmicky se střídaly, čehož máme dosud dva důkazy: předně ve skloňování dvouslabičných jmen zvláště ženských (brána, trouba atd.), kde v některých pádech kmenová samohláska se krátí (bran, trub, branám, trubám, branách, trubách, branami, trubami); podruhé pak ve slově **kázání**, ve kterém dosud houževnatě píšeme druhou slabiku krátce, ačkoliv obdobou jiných slov: zpívání, hledání, hrabání atd. má býti: **kázání**. My sem počítáme také: hádanka a hádánka, čítánka čítánka a čítanka, a upozorňujeme k yorovnění se slovem kázání a kázání na rozdíl ve slovech: snídání a snídání, psaní a psání.

Dloužení slabik krátkých a krácení dlouhých jest v jazyku našem věc tak důležitá, že by se dopouštěl hrubých chyb, kdo by zákony, kterými se to děje, neznal. Přirozeně měli bychom tedy nyní ukázati, jak se krátké samohlásky dluží; avšak to vysvitlo z veliké části už z nauky o stupňování samohlásek a potom se v tom méně chybuje nežli ve skracování dlouhých.

Proto přihledneme dříve k tomuto a potom teprva pojednáme ještě zvláště o dloužení krátkých.

Pozorujme pak nejprve:

brána	branou	bran	branám	v branách	branami
kráva	kravou	krav	kravám	v kravách	kravami
jáma	jamou	jam	jamám	v jamách	jamami
skála	skalou	skal	skalám	v skalách	skalami
míra	m ěrou	m ěr	m ěrám	v m ěrách	m ěrami
díra	d ěrou	d ěr	d ěrám	v d ěrách	d ěrami
víra	v ěrou	v ěr	v ěrám	ve v ěrách	v ěrami
síla	silou	sil	silám	v silách	silami
žíla	žilou	žil	žilám	v žilách	žilami
síra	sírou	sir	sírám	v sirách	sírami
hrouda	hroudou i hrudou	hrud	hroudám i hrudám		hroudách i hrudách atd.
moucha	mouchou i muchou	much	mouchám i muchám		mouchách i muchách atd.
trouba	troubou i trubou	trub	troubám i trubám		troubách i trubách atd.
strouha	strouhou i struhou	struh	strouhám i struhám		strouhách i struhách atd.
stoupa	stoupou	stup	stoupám		stoupách atd.
kroupa	kroupou	krup	kroupám		kroupách atd.
louka	loukou	luk	loukám i lukám		loukách i lukách atd.
houba	houbou	hub	houbám		houbách atd.
mouka	moukou (druhy mouky, druhů mouky atd. těch mouk).				m. ty mouky,

Avšak porovnejme dále:

krása	krásou	krás	krásám	krásách	krásami
spása	spásou				
vláda	vládou	vlád	vládám	vládách	vládami
váda	vádou	vád	vádám	vádách	vádami
čáka	čákou				
sláva	slávou				
láska	láskou				
částka	částkou	částek	částkám	částkách	částkami
ztráta	ztrátou	ztrát	ztrátám	ztrátách	ztrátami

Z této zdánlivé spousty vidíme, že slova prvních řad dlouhou kmenovou samohlásku á, í, ou v uvedených pádech krátí, slova pak řad druhých zachovávají svou kmenovou samohlásku dlouhou. Jsou to všechno slova

dvouslabičná, a kmenová samohláska krátila se v prvních řadách jejich tu, kde slova buď o jednu slabiku ubylo (brána bran) anebo ubylo (branami) anebo když druhá slabika stává se dlouhou (branám, branách). Porovnáme-li slova prvních řad až ke slovu mouka se slovy poslední řady od krása až ztráta, mimovolně nám přijde na um, že slova ona (v prvních řadách) znamenají něco smyslného, bytosti a věci, které viděti, slyšeti, hmatati, okoušeti a čichati můžeme, a jmenům takovým říkáme: jména srostitá čili **konkretní**; tato pak (v druhých řadách) znamenají buď věci nadsmyslné, t. j. takové, kterých ani viděti ani slyšeti, hmatati, okoušeti anebo čichati nemůžeme, a taková jména nazýváme jmény **odtažitými** čili **abstraktními**, ku kterýmž náležejí také jména vlastností, činností a stavu, v jakém se někdo nebo něco nalézá.

Ale tím nejsme ještě u konce. Vizme slova :

sázka	sázkou	sázek	sázkám	sázkách	sázkami
mázdra	mázdrou	mázdcer	mázdram	mázdřach	mázdrami
brázda	brázdou	brázd	brázdám	brázdách	brázdami
hrázka	hrázkou	hrázek	hrázkám	hrázkách	hrázkami
vráska	vráskou	vrásek	vráskám	vráskách	vráskami
lávka	lávkou	lávce	lávám	lávkách	lávkami

Všecka tato slova znamenají také něco srostitého, smyslům přístupného, ale ve všech těchto slovech následují po příslušné dlouhé samohlásce souhlásky dvě nebo tři (sázka, mázdra atd.), a jak jsme viděli, zůstává tu kmenová samohláska dlouhou. Ze všeho toho srovnávání tedy budeme míti pravidlo :

1. **Dvouslabičná ženská jména srostitá čili konkrétní, která mají za kmenovou samohláskou jen jednu souhlásku, krátí kmenovou dlouhou, když slovu samému buď slabiky přibývá, ubývá anebo když druhá slabika stává se dlouhou.**

Jména odtažitá čili abstraktní kmenovou samohlásku nekrátí, leda že víra, míra a síla mají: věrou věr věrám věřách věrami, měrou měr měram měřách měrami, silou sil silám silách silami, chvíle chvíli, míle

mil, lvíce lvic. Obecná mluva se i tu i ve jmenech srostitých namnoze odchyluje, a písmo samo krácení takové vždycky nezachovává. Proto také i některá jména srostitá ani v písmě se nekrátí, totiž:

kláda	kládou	klád	kládám	kládách	kládami
blána ¹⁾	blánou	blán	blánám	blánách	blánami
spála ²⁾	spálou	spál	spálám	spálách	spálami
páka ³⁾	pákou	pák	pákám	pákách	pákami
váza ⁴⁾	vázou	váz	vázám	vázách	vázami

Smůla a kůra má už i v pojmenování samém také smola a kora rovněž jako řasa a řasa, sáně a saně, dvěře a dveře, a několik jiných i jiného rodu a jiného zakončení. Jáhly, játra, jádro, chvála krátí jen v jednom pádě, totiž na otázku čeho: jahel, jater, jader, chval; v ostatních pádech zůstává á: jáhlám, játrám, jádrům n. jádrám, chválám, jáhlách, játrách, jádrech n. jádrách chválách, jáhlami, játrami, jádry, chválami.

Z mužských jmen, kdykoli jich o slabiku přibývá, krátí kmenovou samohlásku asi tato: mráz, práh, kámen, chléb, déšť, vítr, sníh a jiná ještě rovněž tak jako: Bůh Boha, dvůr dvoru, nůž nože atd.

Skracování dvouslabičných: břímě, símě, týmě, plémě atd., když jim slabiky přibývá, ukázali jsme už na str. 61. Památno jest, že cizí slova kůr (chor, sbor) a trůn dlouhé kmenové samohlásky nekrátí: kůru trůnu, kůrem trůnem, a že více- než dvouslabičná té proměny též nemají: ostrůvek ostrůvka.

Slovo pán krátí svou dlouhou samohlásku, když jím k někomu promlouváme: pane kmotře, anebo když v jednom čísle dvakrát za sebou v titulatuře následuje: Pánu panu Janu Žižkovi z Trocnova, anebo když vůbec před jmenem obecným co přívlastek stojí: pan měšťan. Stojí-li za podstatným jmenem, jako: země pán, kníže

¹⁾ tenká kůžička, ²⁾ šarlach, ³⁾ sochor ke zdvihání atd., něm. hebel, ⁴⁾ z latinského (vas, mn. č.) vasa = nádoby, nádobí.

pán, zůstává dlouhým. Též se nekrátí ve rčení: pán Bůh, pán Ježíš a ve množném čísle: páni mistři, páni měšťané, páni učitelové.

Jiné skracování dlouhé kmenové samohlásky pozorujme v těchto slovech:

houba	strouha	slouha	žába	brána	Bára
hubka	stružka	služka	žabka	branka	Barča.

Jsou to vesměs jména dvouslabičná s kmenovou samohláskou dlouhou, ale samohláska ta je skrácena v odvozených od nich **zdrobnělých**: hubka, stružka, služka, žabka atd. Bude tedy dle toho také dlužno krátiti:

síra	hlína	žíla	chvíle	mísa
sírka	hlínka	žilka	chvilka	miska

a mělo by se krátiti dále šňůra šňurka, kůra kurka, avšak slova ta shledáváme obyčejně neskrácená: šňůrka, kůrka. Ve slovech **díрка** od díra, **mírka** od míra vzniklo **í** ze staročeského ie; takovéto ie však se nemůže krátiti v *i*, nebrž podle míra měrou měřiti, díra dřravý atd. v **ě**, z kterého (str. 13.) vzniklo; mělo by tedy býti skráceně: dřerka, měrka, ale tvarů těch se neužívá, nebrž říkáme vždycky jen stupňovaně: **díрка**, **mírka**. Též tak slovo **knížka** proto nemůže míti *i*, že **í** v něm nevzniklo z *i*, nebrž ze starého ie: knieha, tak že by tedy mělo se krátiti: kněžka, kterého však tvaru se neužívá. Kde tedy jest *i* původní (síra), tam se při zdobňování krátí v *i* (sírka); kde však není původní, krátí se v **ě** *e*, možno-li, a není-li toto **ě** *e* možno, zůstane **í** (knížka, díрка, míрка).

Kde není **í** původní, poznáme podle toho, že v některé změně nebo odvozenině příslušného slova vychází na jevo **ě** nebo *e*. Nevěděl bych na př., mám-li **í** ve slově díra krátiti, když se z něho stane jméno zdobnělé. Skoumám tedy, měním a odvozuju: díra, dřer, dřravý, a tu místo **í** vyšlo na jevo **ě**, důkaz tedy, že **í** ve slově díra nevzniklo z *i*, nebrž z *ie*, a tedy se také

nemůže v *i* krátiti, nebrž buď v *ě*, *e*, anebo, poněvadž takového skracování se zde neužívá, nekrátíme vůbec a zůstane dlouze: dírka, mírka, knížka.

Majíce tedy náležitý zřetel k těmto výjimkám můžeme stanoviti obecné pravidlo:

2. Jména dvouslabičná krátí kmenovou samohlásku dlouhou ve zdobnění, krom dlouhého *í*, když povstalo z *ě*.

Zaběhše tímto druhým pravidlem do odvozování setrvejme při něm ještě chvílku, abychom poznali, proč parník, parní a jiná taková, obyčejně dlouze psávaná slova mají míti první slabiku krátkou. Vizme tedy zase slova: louka, sláma, síla atd., a odvozujeme od nich jména přídavná; tuť zajisté shledáme z dlouhých krátké:

louka strouha kráva sláva chvála sláma žába vláha
luční stružní kraví slavný chvalný slavní slavník žabí vlažný
síla žíla píle skála práce

sílný žilný pilný skalní pracovní a dle toho tedy také:

láska **laskavý**, péče **pečlivý**, bílý bělavý, úcta **uctivý**, jádro **jadrný**, dráha **dražní**, chvíle krato(**chvilný**), spása **spasný**, pára **parní parník** (párník by bylo od pár, pářiti), síra **sírný**, plíce **pliený**, díra **děravý**, bříza **březový**, plíseň **plesnivý**, mák **makový**, šíje (tvrdo)-**šijný**, víno **vinný vinní**; z tráva: **travný travnatý** i **travný** **travnatý**, od šáva **šavný šavnatý** i **šťavný šťavnatý**, od lípa **lipový** i **lípový**. Některá přídavná jména vůbec nekrátí kmenovou samohlásku svého statného jména, jako: vládní od vlada, moučný od mouka, krásný od krása, léčivý od lék, částní od část, růžový od růže, mléko mléčný, bázeň **bázlivý** atd. Že pak od bída, míra nemůže býti než: **bídný**, **mírný**, rozumí se už samo sebou, neboť by mělo (od bieda, miera) býti skraceně: **bědný**, **měrný**, čeho se však neužívá, a musí tedy zůstati **bídný**, **mírný**, neboť *ie* a *e* m. *ě* do *i* skracovati nelze. Lid skracuje také: Míšeň **Mišenský**, ale spisovný jazyk zná jen: **Míšenský**. Vždycky však krátí se **ů v o u** jednoslabičných, na př.: dvůr **dvorní**, stůl **stolní**, sůl **solní**, bůh **boží**, nůž **nožní**, vůle **volný**, půst **postní**, dům **domovní**, kůň

koňský atd. Toliko cizí slova kůr (něco jiného než: kur = kobout, str. 64!) a trůn podržují svou dlouhou: trůnní a kůrní, kůrový. Z toho také vysvítá, proč jest špatně od hrůza psáti hrůzný místo hrozný (str. 11).

Abychom si tyto zákony vštipili ještě lépe do paměti, odpovězme na otázku: proč dlužno psáti mlíčný od mléko a říčný od řeka.

Odpověď: ve slově mlíčný jest *i* proto, že vzniklo z *e* (*ě*) a mělo by tedy býti: mlečný, kterýžto však tvar *i* sám ustupuje neskrácenému: mléčný. Slovo říčný od řeka pod toto rozjímání nepatří, proto že řeka nemá kmenovou samohlásku dlouhou; *e* stupňuje se v *i*, tedy jest: řeka říčný. Máme tedy obecné pravidlo:

3. Kmenová dlouhá samohláska ve slovech dvouslabičných a jednoslabičných se krátí v odvozených od těchto slov jmenech přídavných.

Pozorujme nyní dále tyto kořeny a jich odvozeniny:

douti	plouti	kláti	týti	znáti	zříti	žíti	dáti
duch	pluh	klas	tuk	znak	zrak	žeň	doň a dar

tedy poznáme, že má býti také:

státi **stan** a stav

ale podle: dárek, klásek, doušek, stávek ovšem dlouze: stánek. Pravidlo z příkladův těch odvozené zní:

4. Z dvouslabičných dlouhých časoslov stávají se podstatná jména jednoslabičná krátkými. Zvláště pamatujme si tu slovo **stan**.

5. Máme-liž psáti bližní anebo blízní? výšina nížina anebo vyšina nižina?

Odpověď: Podle kroužiti kruh (o)kružní
ploužiti pluh (po)plužní
výšiti   vyšní (vyšší)
nížiti   nižní (nižší)
má býti také blížiti   bližní.

Krácení slov výšina nižina od výšiti nížiti má svou obdobu toliko ve slově hlubina od hloubiti m. hlubiti a v mizina od mízeti n. mizeti. Však pro délku

ve slovech těch ještě méně, totiž sotva více jest dokladů kromě úžiti úžina. Ale důkladní znalci ústrojnosti jazyka českého dávají přednost tomuto dlužení; pišme tedy raději: výšina, nížina. —

Dosud jsme probírali jen krácení dlouhých samohlásek v podstatných jmenech když jim buď slabiky přibývá (chléb chleba) anebo když jim slabiky ubývá (brána bran) anebo když poslední slabika stává se dlouhou (branách). Dále jsme probírali krácení kmenové dlouhé samohlásky v podstatných jmenech zdrobnělých (síra sirka, hlína hlínka), v odvozených odtud jmenech přídavných (hliněný, parní) a v odvozených ze dvouslabičných časoslov (dáti, státi atd.) jmenech podstatných (daň, stav, stan). Nyní vizme krácení jmen přídavných v nich samých, abychom i tu poznali, jak hrubě se mnohdy v pravopise a tudy i ve vyslovování chybuje. Přídavná jména krátký, nízký, blízký krátí zajisté kmenovou samohlásku ve 2. stupni: kratší, nižší, bližší; nebudeme tedy od ouzký n. úzký tvořiti 2. stupeň jinak než: úzký užší (nikoli: ouzcí, jak ve sprosté řeči slycháme), kterážto krátká zůstává potom vždy i ve 3. stupni:

krátký	kratší	nejkratší	blízký	bližší	nejbližší
nízký	nižší	nejnižší	ouzký	užší	nejúžší.

Podle toho krátí mnoho spisovatelův chybně také řídky řidší; pravíme chybně, neboť slova bližší a nižší nemohou tu býti obdobou proto, že v nich *i* jest původní, nevznikší stupňováním z *e* *ě*, kdežto naopak ve slově řídský *i* vzniklo teprv stupňováním samohlásky *ě*, jakž patrně z proměny: řediti. Máme-li však dlouhou samohlásku krátiti, musíme ji skrátiti v samohlásku tu, z které jest stupňována (str. 70, 71), tak že tedy ze slova řídský by bylo v 2. stupni skráceně: ředší, tak jako bělejší od bílý. Ježto však skráceného tvaru tohoto se neužívá, krátké *i* by však bylo chybně, poněvadž zde není původní neboli prvotné, dlužno přestati na zdluženině: řidší od řídský místo riedký, jakž patrně ve slově řediti, ředina.

Všecka tato přídavná jména jsou dvouslabičná, končí se na -ký a mají první slabiku dlouhou. Jim podobna jsou a týmž pravidlům podléhají krátká trojslabičná přídavná s koncovkou -eký, -oký, jichž krátká kmenová samohláska krátkou zůstává i v 2. stupni na -ší: hluboký hlubší, vysoký vyšší, široký širší a tedy také: daleký **další** a nikoliv: další, jakž někteří i chybně píšou i vyslovují.

Druhý stupeň s koncovkou -ší má tedy první slabiku krátkou. Že tedy jest chybně psáno také delší místo delší, bylo by patrné už z tohoto pozorování, vysvitne však ještě více, povážíme-li toto:

Slova: dobrý, malý, zlý mají v 2. stupni: lepší, menší, horší, nikoli tedy *é* a *ů*. Kdo tedy píše nevědomky (s rozvahou sotva) delší s *é*, ať nám poví, chtěl-li by psáti také lepší, menší s *é* a dloužiti dle toho i *o* ve slově horší v *ů*. Tomu by zajisté nechtěl a přízná tedy, že se má psáti: lepší, menší, horší a tedy také **delší**.

Upravíme-li toto vyskoumání v pravidlo, řekneme krátce takto:

6. Dvouslabičný druhý stupeň přídavných jmen, tvořený koncovkou -ší, má první slabiku krátkou.

Abychom pravidlo to nevztahovali také k příslovkám (umstandswörter), t. j. k takovým slovům, která nám praví, **jak**, kdy, kde něco jest neb se děje (tedy ne: **jaký**, **jaká**, **jaké** kdo nebo co jest), seřaďme si také uvedená přídavná s jich příslovci. Tuť pak jest:

blíže níže úže n. ouže výše šire hloub dále děle méně lépe
bližší nižší užší vyšší širší hlubší **další delší** menší lepší

Velmi snadňoučké jest pravidlo o skracování kmenové samohlásky v druhových číslovkách, t. j. v takových, kterými oznamujeme druh (po latinsky: sortu). Jsou odvozeny od číslovek řadových, a kromě v rukopisech od horalů viděli jsme jen velmi zřídka proti tomu chybovati. Píšet zajisté každý:

pátý paterý patero, devátý devaterý devatero, desátý desaterý desatero, devadesátý devadesaterý devadesatero, dvacátý dvacaterý dvacatero atd.

Jen od jedenácti až do devatenácti zachovávají i druhové číslovky dlouhou kmenovou samohlásku: jedenáctý jedenácterý jedenáctero, dvanáctý dvanácterý dvanáctero, . . . devatenáctý devatenácterý devatenáctero. Příčina toho jest, že v druhových číslovkách od jedenácti do devatenácti *á* nemá svůj původ ve stupňování jako ve slovech pátý, devátý, desátý, dvacátý atd. z nestupňovaných: pět, devět, deset, dvacet (nyní deset, dvacet, protože po l, s, c, z už nepíšeme *ě*), nebrž ve slovech jedenáct, dvanáct, třináct atd. až devatenáct jest *á* proto, že tu *áct* zastupuje více slabik. Jedenáct, dvanáct, třináct atd. až devatenáct jest totiž staženo z jeden na deset, dva na deset, tři na deset atd. až devět na deset: jedenádst, dvanádst, třinádst . . . devatenádst = jedenáct, dvanáct, třináct . . . devatenáct. Toto *a* zastupuje zde tedy dokonce tři slabiky, a jak známo, staženiny jsou vždycky dlouhé: z dobr-a-ja jest dobr-á, z dobr-o-je dobr-é.

7. Číslovky druhové tedy krátí kmenovou samohlásku, povstala-li tato jen pouhým stupňováním; povstala-li stažením, zůstává dlouhou.

Proti žádnému pravidlu nechybují písaři a veliká část spisovatelův tolik, jako proti skracování dlouhé kmenové samohlásky jmen podstatných, přídavných, příslovek a časoslov na -iti n. -ati, když se z nich stávají časoslova na -ovati -uju. Viděti slova: **pečovati, kralovati, shromažďovati, křižovati, litovati** (aspoň v rukopisech) spravedlivě se samohláskou skrácenou, jest téměř tak řídké jako bílá vrána. A přece nic není snadnějšího než podle koupiti kupovati, souditi posuzovati, krátiti skracovati, uchvátiti uchvacovati atd. pamatovati si, že se musí krátiti také:

chýliti	schylovati	odchylovati	odchýlení	odchylování
dýchati	vydychovati	odдыхuju	oddýchání	oddychování
(s)hýbnouti	shybovati	nahybuj	hýbání	shybování
výšiti	povyšuju	povyšuješ	povýšení	povyšování
rozptýliti	rozptyluj	rozptyluješ	rozptýlení	rozptylování
síliti	sesiluju	sesiluj	sesílení	sesilování
blížiti	přibližuju	nepřibližuj	blížení	sblížování
mísiti	přiměšovati	přiměšuju	přimísení	přiměšování
shromážditi	shromažďuju	shromažďoval	shromáždění	shromažďování
oprávniti	opravňovati	opravňuju	oprávnění	opravňování
obkličiti	obkličovati	obkličuju	obkličení	obkličování
rozšířiti	rozšiřovati	rozšiřuju	rozšíření	rozšiřování
křížiti	křížuju	křížovati	křížení	křížování
lítati	poletovati	poletuju	lítání	poletování
kliditi	sklizovati	uklizuju	uklizení	uklizování

pán	panovati	panuju	král	kralovati	kraluju
kámen	kamenovati	kamenuju	péče	pečovati	pečuju
práce	pracovati	pracuju	jméno	jmenovati	jmenuju
rád	radovati	raduju	lito(st)	litovati	lituju

Krom: křížkovati od křížek, kroužkovati od kroužek neznáme jiné takovéto výjimky. Proč v těchto slovech kmenová samohláska dlouhou zůstává, má snad svou příčinu ve zdobnění. Pravidlo však zní:

8. Časoslova na -ovati -uju a podstatná i přídavná jména odtud odvozená kráčí dlouhou kmenovou samohlásku.

Proč však zůstává: umírňovati? a proč by mělo zůstatí také: vyříditi vyřízovati vyřízuju vyřízování atd.? —

Konečně zbývá nám ještě krácení kmenové samohlásky u časoslov ve způsobě rozkazovacím, v čase minulém, ve způsobě neurčitém a v odvozených od nich jmenech.

9. V rozkazovacím způsobě kráčí se kmenová samohláska časoslov zakončených na -iti a takový rozkazovací způsob jest v jednotném čísle vždycky jednoslabičný:

souditi	suď	suďme	suďte	
sloužiti	služ	služme	služte	služij
koupiti	kup	kupme	kupte	
hájití	haj	hajme	hajte	
brániti	braň	braňme	braňte	
(o)známiti	(o)znam	(o)znamme	oznamte	oznamij

ráčiti	rač	račme	račte	račiz
léčiti	leč	lečme	lečte	
mířiti	měř	měřme	měřte	
mířiti (od „mír“)	miř	miřme	miřte	
svítiti	svět	světme	světte	
kvířiti	kvěl	kvělme	kvělte	
říditi	řed	ředme	ředte	
státi	stoj	stojme	stojte	

(chybně tedy, ale zvykem už zasvěceno : stůj stůjme stůjte).

Dvouslabičná časoslova na -íti -iju a -ýti -yju mají ij, yj anebo staženě í, ý: píti pij pí, bíti bij bí, rýti ryj rý, krýti kryj krý. Není tedy pravda, že se nemá yj stahovati v ý, jen že tvar yj anebo přehlaseně ej: myj mej, kryj krej atd. jest obyčejnější.

Těžší než v jednoslabičném způsobě rozkazovacím jest skracování neurčitého způsobu časoslov dvouslabičných, když tento složením s jinými částkami řeči stane se tříslabičným. Tuť skracování už u spisovatelův zlatého věku našeho písemnictví tak se hatí, že těžko jest zavésti přísný pořádek. Mnoho spisovatelův psalo na př. vésti co **dvouslabičné** ovšem dlouze, ale **tříslabičná** složenina: zavésti, provésti, navésti, nevésti atd. má prý se krátiti: zavesti, provesti, navesti, nevesti. Ale jak nedůsledné takovéto skracování jest, patrně z toho, že právě tak jako vésti povstalo rozlišením souhlásky *d* z ved-ti, povstalo i klásti z klad-ti, tlouci z tluk-ti, péci z pek-ti atd. Nekrátíme-li však: tlouci netlouci zatlouci, klásti neklásti naklásti, másti nemásti pomásti, nebrž mluvíce i píšíce zase dlouze: zatlouci netlouci dotlouci, napéci upéci dopéci, neklásti naklásti, nemásti pomásti atd.: nemáme též krátiti, alebrž psáti dlouze: navésti, zavésti, provésti, nevésti atd.

V minulém čase znějí tato slova: tloukl zatloukl, pekl napekl, kladl nakladl, mátl pomátl, vedl zavedl atd. Máme tedy zase jednou dlouze: tloukl natloukl, mátl pomátl, trásl natrásl, ale hned zase krátce: kladl nakladl, pekl napekl, vedl zavedl, vezl zavezl atd. Pozorujeme, že jediné *e* zůstává i v činném přičestí krátkým,

ou se nikdy nekrátí, *a* pak jednou se krátí, podruhé nekrátí. A z té příčiny poznáme, proč starší spisovatelé krátili časoslova s kořeným *e* také v neurčitém způsobu, když tento se stal tříslabičným: vésti vedl, tedy prý také navesti, provesti atd. Ale klásti kladl nekrátili ve složení tříslabičném, protože proti tomu nekrátí se másti mátl. Viděti tedy, že počínání toto nemá pevného základu, a proto držíme se při těch a takových časosloveh i v trojslabičném složení samohlásky dlouhé, jak jsme byli tučným písmem naznačili.

Abychom však porozuměli co nyní o tom následuje, všimněme si dobře, že časoslova uvedená a jiná taková mají v činném přičestí před *l* souhlásku (*d, t, z, s, k*). V obecné řeči se toto *l* v mužském rodě jednotného čísla vynechává a říká se: ved, vez, klad, nes, pek, řek, tlouk atd. Tyto tvary obecné mluvy jsou kořeny, z kterých potom vznikají ostatní tvary: klad-u klad-l klad-en, nes-u nes-l nes-en, pek-u pek-l peč-en atd. O takovýchto časosloveh pak říkáme, že jsou kořene zavřeného, protože tento se končí souhláskou: klad, nes, pek, tlouk atd. Podle toho pozornému čtenáři zajisté už samému napadlo, že bychom mohli ustanoviti pravidlo: Časoslova dvouslabičná kořene zavřeného nekrátí dlouhou samohlásku v způsobě neurčitém, ani když tento složením stává se tříslabičným: nésti (*nes*): vynésti donésti nanésti nenésti, klásti neklásti naklásti, péci napéci upéci nepéci atd.

Jinak má se věc u časoslov kořene otevřeného. Avšak dříve vštěpme si dobře do paměti co kořen otevřený jest. Můžeme to ustanoviti podle toho co jest kořen zavřený. Kořenem zavřeným nazýváme tvar časoslovný, kterého lid užívá v minulém čase mužského rodu jednotného čísla: ved, vez, nes, klad, pek, tlouk atd. místo spisovného: vedl, vezl, nesl, kladl, pekl, tloukl, kdež se před *l* jeví souhláska. Kořenem otevřeným nazveme tedy proti tomu takové tvary časoslovné, kde v minulém čase před *l* jeví se samo-

hláska: ši-l, ži-l, bra-l, mle-l, spa-l, ku kterýmž pro snadnější přehled bereme také: ja-l, pia-l, ta-l, ža-l, (za-)ča-l, ačkoli, jak jinde uvidíme, kořeny slov těchto jsou vlastně zavřené nosovkami *n* a *m*, které však před souhláskami se vypouštějí. Časoslova všelikých takovýchto kmenů otevřených, mají-li v minulém čase samohlásku krátkou, mají ji krátkou také ve složeném trojslabičném neurčitém způsobu:

bil	zabil	byl	kryl	zakryl	žil	šil	pil	mstil
	zabiti	nabyti		zakryti	prožiti	zašiti	vypiti	pomstiti
dbal	ptal	stal	lhal	spal	hřměl	zněl		
nedbati	zeptati	ustlati	nalhati	vyspati	zahřměti	zavzněti		
		žal	chtěl	(na)stal				
		dožati	nechtěti	nastati				

mají-li však časoslova kmenův otevřených minulý čas dlouhý, jest trojslabičná složenina neurčitého způsobu také dlouhá:

hrál	hřál	smál se	prál	stál	snih tál	zrál	bál se
dohráti	ohřáti	zasmáti se	dopráti	nestáti	roztáti	uzráti	nebáti se.

Výjimky z těchto pravidel jsou jen u časoslov na -outi -uju -ovu; ta mají minulý čas dvojí: buď totiž *ou* zůstává anebo se krátí, což jest lepší: plouti ploul a plul, slouti sloul a slul. Takováto časoslova mají i v trojslabičném složení neurčitého způsobu kořenovou samohlásku vždycky dlouhou: vyplouti, ukouti.

Dále: časoslova utvořená podle třetí tru třes třel zachovávají i v trojslabičném složení neurčitého způsobu samohlásku dlouhou: utřítí, nadřítí, vymřítí, otevřítí, prostřítí, domlítí, ačkoliv jest v minulém čase krátká: třel, dřel, mřel, otevřel, prostřel, mlel atd.

Konečně má složený trojslabičný způsob neurčitý dlouhou samohlásku *i* tam, kde toto jest jenom pouhou obměnou samohlásek *a* n. *á* a *e* n. *ě*, jako na př. zemdlíti a zemdleti, prodlítí a prodleti, vyzdítí od zdítí m. zděti (z-děju = zdělávám; zeď), ohřítí a ohřáti ohřál, zahřmítí a zahřměti zahřměl, probdítí a probděti probděl, zavznítí a zavzněti zavzněl, zachtítí a zachtěti zachtěl, začítí a

začati začal; **dojal, pojal, vyjal** n. **vyňal, rozpiál, dožal** atd. mějte vždycky jen: **dojati, pojati, vyňati, rozpiati, dožati**, abychom měli rozdíl od: dojíti dojdu, pojíti pojdu, vyjíti vyjdu, rozpíti rozpíju, dožítí dožíju. Novější spisovatelé kazí tvary: dojal, pojal, najal, vyňal, rozpiál, dožal; dojati, pojati, vyňati, rozpiati, dožati atd., píšíce naskrze: dojmul, pojmul, vyjmul, rozepnul, dožnul, dojmouti, pojmouti, vyjmouti, rozepnouti, dožnouti atd.

Nepravidelná časoslova: jísti jím jedl, jíti jdu šel m. šedl jsou kořenů zavřených a zachovávají tedy dlouhou i ve složení trojslabičném: najísti se, dojísti, vyjísti; najíti dojíti, vyjíti atd. A tak tedy pravidlo o krácení dvouslabičných neurčitých způsobů ve složení trojslabičném zní takto:

10. Dvouslabičný neurčitý způsob krátí se ve složení trojslabičném ve kmenech otevřených, když jest také minulý čas krátký, **vyjma** časoslova utvořená podle třetí tru třes třel, jati, piati, žati atd. a **časoslova s ou**. Časoslova kmenů zavřených nekraťte neurčitý způsob trojslabičný.

Že i dobří staří spisovatelé si dovolovali sem tam odchylky a zvláštnosti, nemůžeme zde ještě osobitně uvažovati.

Na pohled malicherné, ale ve své souslednosti důležité jest i pravidlo toto:

11. Dvouslabičná časoslova na -íti, -ýti mají v přítomném a v minulém čase nebo vlastně v přičestí minulého času kořenovou samohlásku krátkou, a slova od tohoto přičestí odvozená jí tudíž zachovávají také krátkou:

píti	piju	piješ	pije	pijeme	pijete	pijou;	pil	pila	pilo
šíti	šiju	šiješ	šije	šijeme	šijete	šijou;	šil	šila	šilo
žíti	žiju	žiješ	žije	žijeme	žijete	žijou;	žil	žila	žilo
číti	čiju	čiješ	čije	čijeme	čijete	čijou;	čil	čila	čilo
kryti	kryju	kryješ	kryje	kryjeme	kryjete	kryjou;	kryl	kryla	krylo.

Od žil vyžil máme přídavné jméno: vyžilý, od čil máme přídavné jméno **čilý**, časoslovo čiliti ve složenině **rozčiliti** a odtud **rozčilený** (podle smíti směl smělý

osměliti), která bývají vesměs chybně psávána s dlouhým í, kdežto naopak zase slovo **událo se** (es hat sich zugetragen) **událý** (geschehen) **událost** (begebenheit) od díti se děju se **dálo se** nacházíme psané chybně s krátkým a, jako by bylo odvozeno od udati udám udal (udati peníze atd.)

12. **Kmenová dlouhá samohláska krátí se v přidavných jmenech odvozených koncovkou -cí od časoslov dvou- i víceslabičných (vyjma ou):**

hráti hráci, práti práci, psáti psací, hnáti hnací, tedy také
píti picí, krýti krycí, šíti šicí, tříti třecí atd.

vykládati	smýkati	krájeti	přijímati
vykladací	smykací	krajecí	přijímací
srovnávati	zaklínati	zažívati	posmívati
srovnavací	zaklinací	zaživací	posměvací.

Všecka taková přidavná jména oznamují *nač* co jest, a nesmíme je másti s podobnými tvary na *ící*: milující, hrající, vykládající, smýkající, přijímající, srovnávající, zaklínající, posmívající-se; kající člověk = který se kaje, kající den = den ke kání-se ustanovený; přehazující = kdo přehazuje, přehazovací = čím se přehazuje, co na přehazování jest. Sem patří nejspíš také skracování: kající kajicný kajicník kajicnost, pomíjející pomíjejicný (m. pomíjitelný, pomíjivý);

rovněž podstatná jména utvořená z dvouslabičných časoslov koncovkou **-tí**:

bíti biju	jíti jdu sejítí	šíti šiju	výti vyju
bítí (to bítí)	sejítí (to sejítí)	šití (to šití)	vytí (to vytí)
býti jsem		vítí vinu	
bytí (to bytí, das sein; živo-bytí)		vítí (to vítí n. vinutí).	

13. **Kmenová dlouhá samohláska krátí se v odvozených podstatných jmenech znamenajících stav, zaměstnání anebo činnost osoby anebo nástroj a p. v.:**

bíti bič	vykládati	vykladač a vykladatel
páliti palič	zaháletí	zahaleč
hádati hadač	hlásati	hlasatel
jímati jimač	kázati	kazatel
sázeti sazeč	káratí	karatel

přijímati přijimač	říditi ředitel
pokrývati pokrývač	nakládati nakladatel
vydávati vydavatel	dívati divák divadlo
ctítí ctitel	stínati stinadlo
bádati badatel	stíniti stinidlo
souditi sudič suditel	poslouchati posluchač posluchárna
vlásti vladař vladyka	pohnouti pohnutka
vázati vazadlo zavazadla (gepäkk)	přezouvati přezuvky
strouhati struhadlo	navštívití navštěvenka.

Stran slova ředitel jest si tu zase pamatovati, že *í* ve slově říditi povstalo stupňováním z *ě*, že tedy se nemůže krátiti než zase v *ě* (*e*); novější slovo řiditel jest tedy chybné; kdo nechce náležitě krátiti, ať raději zůstane při dlouhém: řiditel, jako: navštěvenka anebo navštívěnka.

Jednoslabičná kromě bič zachovávají dlouhou: chtíč (žádost těla), dřič, rýč, dráč, práč, hráč; *ou* také se vždycky nekrátí: skoumatel a skumatel, rouhač a ruhač. Avšak duch jazyka připouští, že i dvou- a víceslabičná mohou zachovati kmenovou dlouhou: hlídač, zkoušeč, stříkač, pískadlo atd., pátratel, skoumatel i patratel, skumatel atd.

14. Podle *vadnu*, *chřadnu*, *hluchnu*, *chudnu*, *slepnu*, můžeme psáti krátce také slova: *chabnu*, *hustnu*, *mladnu*, *řednu*, *slabnu*, podle *stárnu* jest však také: *houstnu*, *mládn*, *slábnu*, (*řidnu* jsme dosud nikde nenašli).

15. **Koncovky příslovek** (adverbia, umstandswörter) jsou **krátké**:

jednej lidsky, mluví česky a polsky, dnes je tam hezky, choval se ke mně vždy přátelsky;

pilně slabě bledě krutě libě tuze zuřivě;

lidštěji hezčeji pilněji bleději krutěji liběji toužeji zuřivěji; snadno snadněji, teplo tepleji, ticho tišeji, chladno chladněji, svobodno svobodněji, mrtvo mrtvěji volno volněji;

kradmo darmo šikmo bodmo (stichweise) hodmo (wurfweise); kdy kde zde tudy kudy arci sotva atd.

Některá příslovce tuto příponu -ji v 2. stupni vynechávají a odsouvají potom ještě i zbylé e:

draze dráže dráž	dalece dále dál
tuze touže touž	zle hůře hůř
nízko níže níž	málo méně mín
blízko blíže blíž	mnoho více víc
vysoko výše výš	spěšně spíše spíš
hluboce hloubě hloub	brzy dříve dřív.

Jen tehdy má koncovku také dlouhou: tehdá, onehdy onehdá; dlouhou má též známé **nyní** a tudíž.

O příslovcích odvozených z jiných částek řeči pojednáme teprv ve mluvnicí.

* 16. Z předložek pamatujme si co **krátké**: proti, mimo, při, mezi, před.

Pamatovati jest konečně též

17. Krácení dlouhé kmenové samohlásky při skládání slov: krasocit, krasopis, krasoumná jednota; léto: letopis, chvála: chvalořeč, chvalozpěv. Kralodvorský, Kralohradecký . . ., malomocný, listopad.

Dodatkem upozorňujeme na chybné dloužení slova: jezdecký od jezdec, ale ovšem zůstává od jízda jízdny. Nebetyčný (z: nebe a týkati) jest dobře kráceno. Že nedostižný nemůže býti dlouhé, rozumí se samo sebou (stihnouti).

V následujícím tuto cvičení vypíšeme si slova pravidel dosavadních se týkající a ustanovme si přísně, proč to neb ono jest tak nebo onak psáno a jak jsme si toho vědomi. . .

C v i č e n í .

1. V blázinci přišel jednou správce sám jediný do jizby jistého blázna. Tento se najednou chopil nože náhodou na stole ležícího, hnal se na správce a vyhrožoval mu, že ho hned probodne, neskočí-li s ním s okna dolů. Správci se arcí nechtělo, neb okno bylo v třetím poschodí. Ale necítil se dosti silným, aby blázna přemohl a jen neobyčejnou přítomností ducha mohl takovému ne-

bezpečnosti ujíti. Počal se tedy smáti a pravil: „Ty bys rád dokázal jak pozoruju, že umíš skákati. Já mám takové lidi rád, kteří jsou odvážní, ale musím se vyznati, že to považuju za věc, kterou by každý dovedl. Já bych ti něco jiného poradil. S okna dolů skočiti, dovede každý. Ale pojďme dolů na dvůr a skočme sem do okna: tomu se budou všickni diviti.“ „Máte pravdu,“ řekl blázen, „to budou lidé koukati. Pojďme tedy.“ Když pak sešli dolu, začal správce lidí svolávat, aby se šli koukat. Však sotva bylo dost lidí pohromadě, dal blázna chytit a zavřít.

2. Osel ve lví kůži.

Osel, jemuž se podařilo pázu svému utéci, našel v lese lví kůži, oblekl ji a děsil potom po lesích zvířata a lidi, jako by byl lev. Konečně přišel do lesa také pán osla hledat. Jakmile osel pána spatřil, dal se do strašného řvání, aby i jeho odstrašil. Ale pán popadl osla za uši, kterých tento nemohl ukryti, a pravil: „Jiné jsi ovšem lekatí mohl; ale já tě znám a mne tedy nezastrašíš.“ I zahnal osla domů.

Chudý nedělej se bohatým, neučený netvař se po učném, nechce-li dojíti posměchu.

Druhá část tohoto oddělení jedná o dlužení kmenových samohlásek. Pravidla sem náležící mnohem snadnější jsou než pravidla o krácení, a také se méně proti nim chybuje. První dvě jsou nám povědoma už ze zákonův o stupňování:

1. Samohláska *ě* nebo *e* dluží se vždycky v *í*; a naopak: kde *i* z *e* pochází anebo do něho proměnění se může, jest vždycky dlouhé: *í*, na př.:

řeknu říci říkati, řeka říčka Poříčí, zpěv zpívati, běh zabíhati.
dřevo dříví, vítr větru, návštěva navštíviti navštívím navštívil navštěv,

Pozorujeme-li časoslova:

utéci uteku, naklásti nakladu, vypásti vypasu, vyhráti vyhraju, vyvésti vyvedu,

tedy mají kmeny jejich (patrné v přítomném čase):
 teku, kladu, pasu, hraju, vedu
 samohlásku krátkou. A poněvadž každé časoslovo naznačuje nějakou činnost nebo stav, každá pak činnost a i každý stav má nějaký směr, skoumejme, kam tato časoslova svou činností a svým stavem směřují. Kdybych řekl: teku, kladu, pasu, hraju, vedu, tedy každý rozumí, že se to děje nyní a že to trvá; časoslova: teku, kladu, pasu, hraju, vedu jsou pak časoslova trvací. Avšak pravím-li: uteku, nakladu, vypasu, vyhraju, vyvedu atd., tedy každý rozumí, že se to teprva stane, ale že se to stane jednou a tím to také bude ukončeno. Taková pak časoslova, kterými naznačujeme, že děj se ukončí, nazýváme končícími. Z časoslov trvacích a končících stávají se pak časoslova opakovací a pokračovací. Nezapomeňme, že naše za příklad uvedená končící (i trvací) měla kmenovou samohlásku krátkou, a učiníme si z nich časoslova opakovací: utíkám, nakládám, pásám, hrávám, vyvádím; a tu patrně, že kmenová samohláska krátká se zdloužila. Máme tedy obecné pravidlo:

2. Krátká kmenová samohláska časoslov trvacích a končících se dluží, když časoslova ta stávají se opakovacími s koncovkou -ati -ám. S koncovkou -ovati -uju se zase krátí.

Provedeme-li pravidlo toto co možno důsledně, budeme psáti :

utéci	uteku	utíkám	utíkati	
moci	mohu	pomáhám	pomáhati	
viděti	vidím	vidám	vidati	
slyšeti	slyším	slýchám	slýchati	
kvěsti	kvetu	rozkvétám	rozkvétati	(místo é také í: rozkvítám zkvítati ...)
lehnouti	lehnu	léhám	lěhati	(nalehnu naléhám, dolehnu, doléhám spolehnu spoléhám atd.)
vzhlednouti	vzhlednu	vzhlédám	vzhlédati	(dohlednu dohlédám, nahlednu nahlédám atd.)
vléci	vleku	navlékám	navlékati	(povleku povlékám, převleku převlékám atd.)
pěci	peku	opékám	opékati	(dopeku dopékám atd.)

plésti	pletu	zaplétám	zaplétati (opletu oplétám, napletu ..)
zdvihnouti	zdvihnu	zdvíhám	zdvíhati
stihnouti	stihnu	stíhám	stíhati (zastihnu, postihnu — zastihuju postihuju)
svitnouti	svitnu	svítám	svítati (vysvitnouti vysvitne — vysvitati vysvitá...)
mihnouti	mihnu	míhám	míhati (zamihne se, zamihlo se...)
stříhnouti	stříhnu	stříhám	stříhati (vystříhnu přistříhnu, vystříhám přistříhuju)
(zisk)		získám	získati (špatně píšou jistí spisovatelé: získati!!)
vinouti	vinu	svíjím	svíjeti
minouti	minu	míjím	míjeti (pominu, pomíjím, špatně: mijeti, pomíjím!!)
kmítnouti	kmítnu se	kmítati	kmítám
všimnouti	všimnu	všímati	všímám (povšimnu, nevšimnu, nevšímati, nevšímám).

Jaká libovůle a nedůslednost v pravidle tomto panuje, poznáme z toho, že i dobří spisovatelé píšou: svítati m. svítati, zdvíhati m. zdvíhati, stíhati m. stíhati, zametati vymetati atd., a naopak zase končící dlouze: dohlédnouti dohlédnu. Některá končící také nedlouží kmenovou samohlásku: miznouti má mízeti i mizeti, vyniknouti jen **vynikati**, proniknouti jen **pronikati**; jiná zase mají dlouhou samohlásku už ve tvaru prvotném: sáhnouti, táhnouti, a dlouhou i krátkou v odvedeném: sáhati táhati i: sahati tahati. I hvízdnouti, písknouti, dřímnouti a některá jiná mají už v tomto prvotném tvaru svém dlouhou kmenovou; mohlo by však také u dvou prvních dobře býti: hvízdnouti, písknouti. Proti obyčejnému kliditi viděli jsme ve výtečné mluvnicki také: klíditi.

Nejdůsledněji provedeno jest stupňování samohlásek *e* a *ь*: kvetu odkvetu odkvétám rozkvétám n. odkvítám rozkvítám, tekú utekú odtékám (odtýkám viz str. 19: stéblo stýblo) utíkám, začьnu začínati, рьnu napínati, žьnu dožínati, тьnu stínati, мьnu míním vymínati a vymíniti. Také samohlásky *l* a *r* stupňujú se v časosloveh, o nichž tu mluvíme, vždycky délkou: bráti беру vybírám, dru vydírám, pru upírám, stláti stelu prostílám (i prostýlám), poslati pošlu posílám; ne tak ъ, jež někdy

jen na stupňování v pouhou plnou (bez délky) přestává: t^řknouti t^řkati, d^řchnouti dechnouti (*e z t^ř vzniklé*, tedy tvrdé) d^řychati, pol^řknouti polykati, zam^řknouti zam^řkati, s^řchnouti vysychati, s^řp^řati sypati; krom toho nejvíce časoslova, která naznačují, že se něco teprv začíná, zachovávají i v tvaru pokračovacím krátkou, jako: vadnu uvadám, stydnu ustydám, moknu namokám, puchnu opuchám, mrznu zamrzám, prahnu vyprahám, padnu propadám, sednu přisedám, tisknu utiskám.

S pravidlem tímto o dlužení kmenové samohlásky v časoslovesech opětovacích a pokračovacích souvisí pravidlo o dlužení předložek ve složení s neslovesnými statnými a přídavnými jmeny. Jsouť tato dvě pravidla překrásným odleskem myslícího ducha, jehož konání (myšlení) také jest buď stupňované a zvýšené anebo nestupňované, nezvýšené. Mluva pak, hledíc tyto úkony myslícího ducha věrně vyobraziti, označuje to, co se v myšlení stupňovaným čili zvýšeným jeví, také stupňovanými, závažnějšími (širšími) nebo delšími samohláskami. To co déle trvá anebo co jest stálé, naznačuje mluva dlužením, co jest dokonaneho anebo okamžitého, naznačuje krátkými a úzkými samohláskami. Tak slovo domysl na př. značí jednotný děj domyšlení; „podle mého domyslu“ znamená tedy tolik co: „jak já se domýšlím“ (nyní, jednou). Totéž slovo s předložkou prodlouženou: d^žmysl, naznačuje však už stálou vlastnost, mocí které se v^ždycky příslušné věci domyslím. Tak i důvtip naznačuje stálou bystrotu myslí, naznačuje bystrotu myslí vůbec, dovtip však už nikoli vlastnost stálou, nebrž jen okamžitý děj, právě tak jako slovesný čili časoslovný tvar: dovtípení. Takž i propověď = propovědění (jednotný, okamžitý děj), a průpověď = stálá věta k propovídaní sloužící; prolom = prolomení, průlom = stálý otvor prolomením povstalý atd.

Z těchto příkladův také poznáváme, že slova s předložkou prodlouženou jsou jako následek toho co jimi vysloveno s předložkou krátkou, že tedy častým opa-

kováním toho co vysloveno jest ve slově s předložkou krátkou, nabývá se toho co naznačeno v příslušném slově s předložkou prodlouženou. Však také ani jinak býti nemůže, neboť délka vzniká teprva z krátkosti, krátkost předchází, délka následuje. Dloužením předložek v časosloveh vyobrazujeme delší, nedokonané trvání děje.

Zníť pak pravidlo o dloužení předložek takto:

3. Rozlučné předložky do, na, po, při, pro, u, za a nerozlučné pře- m. přes, su-, vy- dlouží se ve jmenech podstatných, zvláště tam, kde základní jméno, t. j. druhá část celé složeniny jest kořen anebo kmen jednoslabičný, a celá složenina bývá pak obyčejně pojem odtažitý. Jména přídavná, příslovce a i časoslova odtud odvozená dlouhou předložku pak ovšem zachovávají.

Příklady:

- dů: důhon (druhá obsílka), důchod, důkaz, důklad, důmysl, důraz, důslednost, důtka, důtečný (stichelnd), důvěra, důvod, důvtip, důležitost, důstojnost; ale: domnění domněnka . . . , dostatek dostatečný (ne: důmnění, důstatek . . .)
- ná: náklad, nános, násyp, název, náledí, národ, návod, náhoda, nádoba, náklonnost, nářadí, nádobí, násilí, a podle toho také nádeje vedle obvyklého naděje
- pů: původ, půhon, půvab, půtka, působ, způsob; ve slově půjčiti jest po zdĺouženo jen pro lepší zvuk; slovo to vzniklo z požití požitím a toto z požití požitím m. požití požitím, t. j. dám požitek, tak jako stačiti m. statčiti od statek a svačiti m. svatčiti od svátek; — rozdílna jsou: půjdu a pojdu
- pří: příčina, příbuzný, přívětivý, přítomný, příklad; přílba přílbice
- prů: průvod, průchod, průhledný, průmysl, průliv, průkop
- ú, ou: údolí oudolí, úsok onskok, úroda ouroda, úlisný oulisný, újma
- zá: zázrak, západ, zápis, záporný, závist, zábradlí, závaží
- pře-pří: převoz přívoz, přeroda příroda, pře- a příbytek
- su-sou-: soused (který su-sedí, sou-sedí), soudruh však bývá zbytečně užíváno místo prostého druh, a jen tam, kde by nebylo rozeznati druh druhu (kamarád) od druh druhu (sorta, gattung), vezměme na pomoc předložku su: soudruh
- vý: výbor, výhoda, výtečný; avšak proti tomu: vydatný obyčejněji než výdatný, poněvadž není podstatného jména (výdat), které by už délkou opatřeno a od kterého by toto přídavné odvozeno bylo: vydatný jest odvozeno přímo od časoslova vydati.

Ačkoli jsme už ukázali, jak předložky krátké a zdložené působí veliký rozdíl ve významu, doložíme přece ještě několik příkladův. U nerozlučné předložky pře uvedli jsme slovo pře- a příbytek. Přebytek zajisté něco jiného jest nežli příbytek (oboje od pře-bývati) a oboje něco jiného nežli s předložkou při složené příbytek (co přibylo). Tak i: náčinek (t. j. skrojek chleba, der schärzel) a náčinek (umschlag), zahrada a zahrada (zahrazení), naděje a náděje, užitek a úžitek, zakázka (objednání, bestellung) proti zbytečnému zakázka m. zákaz zakazání, záповěď; námitka i namítka m. námietka; nauka a náuka; zastávka nedlouží předložku, jsouc přeneseno z oboru odtažitého v obor srostitý; navštívenka n. navštěvenka může míti jenom krátkou předložku, proto že už samo v obor srostitý náleží; úchylka však dosud stáří nesešlo tak, aby aspoň jednou ustoupilo obdobnému podle vytčených právě slov: uchýlka nebo aspoň uchylka; — zámínka od zamenka.

Jaký působí dlužení předložek rozdíl ve významu sloves čili časoslov, vysvitníž z porovnání časoslov naviděti se a náviděti, naležeti se a náležeti, přidržeti se a přídržeti se, přísahati n. přísahati a přísahati. Já se toho navidím ještě dost, toho člověka každý návidí, ona jej může náviděti (t. j. není jí odporný); až na zimu se zase jak náleží naležíte; až vylezeš nahoru, přídrž se střechy; přídrž (přídržuj) se jen dobrých společností; jen přísáhejte (přisahejte) (greifen Sie nur zu), proto jest to tady; ale nikdy nepřisahejte věrnost utiskovatelům.

Pozorujeme, že slovesa tato vyslovují jednou děj srostitý, konkrétní, a tu mají předložku krátkou; ale předložka hned se dluží, jakmile časoslova ta vyslovují děj odtažitý, t. j. děj smyslům odtažený, abstraktní. Takových sloves, která přenášíme z konání srostitého v obor odtažitý, jest zejména těchto dvanáct:

následovati

náviděti, nenáviděti, záviděti

náležeti, záležeti, příležitosti (t. j. přílehlým či přílehlým býti: příležitosti ostrov = který přiléhá = příležitosti)
nápodobiti napodobiti napodobivý, nápodobně, nápodobný, nápodoba, napodobení, napodobitel, napodobivost (nachahmungstrieb)

přidržeti se (přidržovati se, držeti se koho, čeho), přiseděti (u soudu, beisitzen), příslužeti (náležeti, angehören); Slováci naopak zachovávají předložku krátkou a dlouží kmen: pridržat sa, prislúchat

přisahati (jednou to učiniti: přísáhnouti) **skrže Boha, na něčem, k Bohu, k něčemu** (německé: bei etwas schwören nezní tedy po česku nikdy: při něčem ...)

zápasiti, záviseti, důvěřovati, působiti.

Předložka *o* dlouží se v časoslově z-o-stati z-o-stanu: zůstati zůstanu, ostavuju z-o-stavuju zůstavuju (zůstavil manželku, děti, zboží atd., méně správně: zanechal, kteréž znamená: nestaral se (z ne a hájati = starati se, pečovati).

C v i č e n í .

Ustanovme si zase, proč které slovo jest právě tak nebo onak psáno, a opakujme si k tomu příslušné pravidlo. Kolik bychom udělali ještě chyb, kdybychom všechna tato cvičení napsali z hlavy anebo kdyby nám je někdo napovídal a my je psali po něm?

1. Rolník a had.

Rolník našel v zimě hada. I bylo mu ho líto, neboť had byl zimou celý zkřehlý. Zdvíhl jej tedy a schoval za nádra, aby se ohřál a přišel k sobě. Jakmile však had trochu se ohřál, nabyv své přirozenosti uštknul (štípl) svého dobrodince. Rolník pak umíraje zvolal: Trpím zasloužený trest, neboť jsem věděl, že had proti své přirozenosti jednati nemůže.

2. Když jistý slavný lékař na smrtelné posteli ležel, tázali se ho přátelé, kterému lékaři by se měli nyní svěřiti, kdyby se rozstouli. „Povím vám tři výborné lékaře,“

pravil lékař umírající; „vy je sice všechny tři znáte, ale posud málo jste si jich všímali. Jmenujouť se: střídmost, voda a častá procházka na čerstvém povětří.“

3. Sprostný člověk pozoroval, že staří lidé chtějíce čísti nasazujou si na oči brejle. Přišed pak náhodou do sousedního města na výroční trh, spatřil k největší své radosti také boudu, v které prodávali brejle (prodávaly se brejle). I přistoupil k prodavači a chtěl brejle. Prodavač podal mu brejle a knihu. Muž, nastrčiv si brejle na nos, koukal chvíli do knihy, ale posléze pravil: „Tyto se mi nehodí, dejte mi jiné.“ Prodavač podal mu tedy jiné. Ale brzy pozoroval, že člověk ten ani nyní nemůže nic přečísti, a protož pravil k němu: „Milý příteli, vy snad ani neumíte čísti?“ „Ah, ovšem, snad nemyslíte, že bych si kupoval brejle, kdybych uměl čísti?“

4. Jakýsi nepatrný řečník chtěl zvláště poslední části své řeči útrpnost svých posluchačů vzbuditi a myslil, že to v plné míře dovedl. Když přestal mluvit a s řečníště sestoupil, řekl člověku vedle stojícímu: „Nejeví-li se útrpnost v obličejí všech posluchačův?“ „Ano,“ odpověděl tento, — „s tvou řečí.“

Přehlasování, stupňování a dlužení samohlásek jest, jak jsme viděli, velmi důležitá část českého pravopisu. Kdo jí dobře porozuměl a tedy i pravidla dobře si pamatoval, umí skoro celý český pravopis, neboť stran zbývajících ještě věcí mohli bychom skutečně říci: piš tak, jak vyslovuješ. Avšak, slyšíme námítku: já vyslovuju sekera a vídám také psáno sekyra; slyším někdy: velký a někdy veliký; vyslovuju anděl a vídám také psáno: anjel; vyslovuju přece a vídám také psáno předce; vyslovuju fousy a vídám psáno vousy; vyslovuju šel sem, byl sem a vídám obyčejně psáno šel jsem, byl jsem, — a takových námítek mám ještě více: tu bych tedy přece rád věděl, co jest lepšího a čím to jest, že mnohé slovo mohu psáti dvojím způsobem.

Odpověď k takovýmto otázkám jest obsažena stručně v následujících odděleních. Abychom však i těmto dobře porozuměli, přečtème si napřed

X. o průzevu a jak se ho čeština zbavuje.

Co průzev jest, na to narazili jsme už v náuce o stupňování samohlásky *ě* na str. 69. Když totiž slabika nějaká samohláskou se končí a slabika následující samohláskou se začíná, jako na př. když řeknu: modrooký, na-u-čím, nezavírají se ústa mezi vyslovením slabiky předchozí a slabiky následující, nebrž po vyslovení slabiky předchozí, po prvním dechu, zůstávají otevřena k novému dechu, a to nazýváme průzev. Rozdílny od něho jsou dvojhlasky, neboť ty vyslovujeme jedním otevřením úst, jedním dychnutím, jakž jsme už na patřičném místě byli poznali. Ve slově pouštěti na př. zajisté není průzev, neboť *ou* jest tu dvojhlaska, vyráží se jedním dechem. Průzev tedy jest jen tu, kde se stýkají dvě samohlásky patřící **dvěma** rozličným slabikám. Podle toho může býti průzev také mezi dvěma slovy, když jedno samohláskou se končí a druhé samohláskou se začíná, jak na př.: *dejte oheň, pojdte orat, já abych ještě u tebe ostal*. V tomto posledním příkladě máme průzev třikrát za sebou a vždycky mezi dvěma stýkajícíma-se slovy. Čeština průzevu uprostřed slov ráda se zbavuje, ale průzev mezi slovy nyní jí není tak odporný. Za starodávna však i mezi slovy se ho sprošťovala, jakž víme na př. z toho, že ve slůvku *ne* často *e* odsouvala, když za slůvkem tímto **následovalo** slovo se samohláskou; na př. místo neudatný psávalo se také: n'udatný; začínalo-li se následní slovo samohláskou *o*, odsouvala se tato po **předcházející** samohlásce; a *'nde* m. a *onde*. Z té doby zachovalo se nám slůvko *an* m. a *on*, v ženském rodě *ana* m. a *ona*, v středním rodě *ano* m. a *ono*: *Bouře divě zuřila, a on stál na nejvyšším kopci = an stál; viděl jsem ji na lučině, a ona*

trhala kvítí = ana trhala; byl jsem před městem, a ono slunce vycházelo = ano vycházelo. Takovým způsobem, odsouváním předcházející anebo následující samohlásky, zbavovala se tedy čeština za starodávna průzevu mezi dvěma slovy. Uprostřed slov samých, t. j. ve slovo-středí, nikoliv odsouváním, nebrž vsouváním a jinými ještě způsoby toho dosahovala. **Vsouvány** bývaly souhlásky j, v, h: místo bi-u, kry-u praveno biju, kryju; místo dá-ati, kry-ati, chodí-ati praveno dávati, kryvati, chodívati; m. španielský, israelský psáváno: španihelský, israhelský. Odtud můžeme si také vysvětliti, proč se někteří spisovatelé pokoušeli psáti: fijala, Marije, Asije místo fiala z latinského viola, Asie, Marie; dále, proč máme pivoňka, pivoň z lat. pæonia, proč říkáme pavouk a pavučina m. pa-uk a pa-učina, převor z lat. pri-or atd. Tak i „sláva,“ „slovo“ m. sla-u-a, slo-u-o jen proto má *u* stupňované ve *v*, aby se odstranil průzev.

Vyhýbajíc průzevu, čeština málo kde trpí samohlásku na začátku slova čili v násloví. Nejvíce nenávidí v násloví samohlásky a, e, i, pravíc na př. já staročesky jáz místo původního az, jehně či nepřehlaseně: jáhně z latinského agnus, jabl-ko proti něm. apfel, vejce, přehlaseně z vajíce proti latinskému ovum a něm. ei; obecný lid praví: hapatyka z řeckého apotheke atd. — Ještě více než náslovnému *a* vyhýbá se náslovnému *e*, tak že toto jen v částici: ej, ejhle se vyskytá, k čemuž si lid přidává: eště místo spisovného ještě. V cizích slovech (jako: episcopus, eleemosyne) zbavila se ho dvojím způsobem: buď je totiž docela odsula: biskup, anebo proměnila v snesitelnější *a*: almužna, Alžběta (ačkoliv zase: Eliška), a z něm. erz-(bischof): arcí-(biskup) ... — Ještě méně trpí čeština teď náslovné *i*, kteréž toliko samo jediné co spojka: já *i* bratr můj, se zachovalo. Starší čeština měla náslovného *i* více než nynější jazyk spisovný, a také více než se ho posud v lidu zachovalo: ikra, iný, istý, izba; iskat; idu, imě; ihrati, iměti; ihla. Nová čeština takovéhoho náslovného *i*

trojím způsobem se zbavila: buď totiž 1. předsutím souhlásky *j*: Jihlava (ne tedy: Jíhlava), jiskra, jiný, jistý, jizba; m. Iglava, ikra, iný atd.; 2. méně správně předsouvá souhlásku *v*: vískati m. jiskati; 3. proměnou hlásky *i* v *j*: jdu, jmě (jméno), jhráti, jměti, v kterýchto posledních dvou slovech se pak *j* i ve spisovné řeči odsouvá: hráti, míti (ačkoliv zase v odvozeném odtud: jmění a byl jmín se drží). Konečně rozpouští se náslovné *i* v *je*: ihla jehla.

Nyní už také porozumíme, proč někteří spisovatelé i teď píšou: byl sem, psal sem, byl si, psal si, byli sme, psali sme atd., a proč ve starších spisech ve všech takto jest psáno. Původně totiž místo nynějšího jsem bylo asmi, což se seslabilo během času v asmь; náslovnému *a*, jak víme, předsouvá se *j*, máme tedy: jasmь; *a* co široká samohláska po měkké souhlásce *j* přehlasila se v *e*: jesmь, potom pak odsutím *ь* a vsutím *e* mezi *s* a *m*: jesem a vysutím první samohlásky: jsem. Není tedy *j* ve slově jsem, jsi, jsme, jste, jsou nikoliv kořenné, nenáleží ke kořeni slova, nebrž jest původnímu admi předsuto proto, že čeština nemiluje náslovného *a*. Proto tedy dle pravopisu českých bratří vynechávali starší spisovatelé a i nyní ještě mnozí vynechávají předsuté *j* ve slově jsem, jsi atd. všude, kde se nevyslovuje: byl sem, hledal sem, byli sme, hledali sme, nebyli sme, nehledali ste, atd. vždycky v minulém čase; v přítomném čase však ho nevynechávali píšice: jsem, jsi, jsme, jste, jsou, neboť zde se *j* vyslovuje ve složení se zápornou částicí *ne*: nejsem, nejsi, nejsme, nejste, nejsou. V 3. osobě jednotného čísla: jest m. est ovšem *j* zůstává podle toho, co jsme právě čtli o nenávisti k náslovnému *e*.

Nejméně nenávidí čeština v násloví samohlásky *o* a *u*; lid náslovnému *o* předsouvá vždycky souhlásku *v*: voko, vopice, voves; starší čeština předsouvala *h*: hoko, hopice, hoves, odkud podnes píšou také: Holomouc m. Olomouc; do nové spisovné češtiny vloudilo se *v* jenom ve slovech: (ta) voj a vos n. vosa. Jinak ani obecný lid

ve slovech nově zase uváděných nepředsouvá: země otáčí se o svou osu. Kde však *v* patří ke kořeni, rozumí se, že tam nesmí se vynechávati: voda (*ὕδωρ*, watter, wasser), volí (vůl), voj (ten) vojovati n. bojovati voják. — Náslovnému *u* jen nářečí domažlické předsouvá *h*: hulice, hu vás m. ulice, u vás. Stupňovanému (z uk učiti) *yk* ve tvaru *yknouti* předsouváme od nepaměti *v*: *vyknouti*, *zvyknouti* *zvyk*. Cizí: Uršula změnila čeština ve Voršula, Voršila.

XI. Jak se samohlásky jedna s druhou střídají.

A se nejčastěji střídá, t. j., zaměňuje, s hláskami **o**, **e**, **ě**, **u** a **y**; tak předložky po **a** pro znějí také **pa** a **pra** a mění potom také i význam: **pa** znamená už ve většině slov něco napodobeného, nepravého, zlišeného (zfalšovaného): **pablesk**, **pačesy**, **padělati**, **paroh**, **patisk**, **patoky**, **pazdeří**, **paměť** (ale: **pomněti**, **počet**, **posynek** i **pa-synek**, t. j. za vlastního přijatý syn); — **pra** znamená prvotnost a stupně příbuznosti: **praboh**, **praděd**, **pravnuk** (ale: **pronárod**, **prodělek** . . .); — v nerozlučné předložce roz mění se *o* v *a* nyní už jen u obecného lidu v zkaženém slově **racochejl** (rozcuchaný člověk) místo **razsochejl** od **razsocha**, **rozsocha** (větev na způsob vidle); Rusové a Srbové předložku roz jinak nepíšou než **raz**; — konečně pozorujme střídání *a* s *o* v mnoha slovech, společných slovanštině s jinými příbuznými jazyky, jako: **wachs** a **vosk**, **macht** **moc**, **gast** **host**, **mare** **moře**, **nasus** **nos**, **acetum** **ocet**, **castellum** (hrad) **kostel**, **camera** **komora**, **caminata** **komnata**.

Řídčeji střídá se *a* s **e**: **pepřika** **paprika**. S **ě** však v minulém čase a v odvozených odtud přídavných atd. velmi často: **zvětralý** m. **zvětrělý**, **osiřalý** m. **osirělý**, **mčal**, **slyšal**, **běžal**, nyní přehlaseně: **mčel**, **slyšel**, **běžel**.

S **u** a **s y** střídá se *a* na př. ve slovech: všude **a** všude, **osupil** se **a** **osapil** se; nikdy **a** **nikda**, tedy **a** **teda**. **Caballa** **kobyła**, **satt** **satur** **sytý** známe už ze str. 40.

Hyd ze slova had znamená v češtině ohyzdu, ošklivost, ve slovenčině hmyz a drůbež: hyzdář = krosnář, drůbežník.

E se střídá se všemi ostatními samohláskami: 1. s *a*: pepřika paprika, (v rež [žito] a raž, v žal a žel atd. není střídání, nebrž přehlasení zpětné a postupné); — 2. s *ě*: vece = praví m. věce, věti od větiti, obec m. obvěc (ale m. obvěť jenom: oběť); podle: na dubě, na trávě, v slově bylo také: na stolě, na kosě, na dvorě, nyní však jen: na stole, na dvoře, na kose; — 3. s *i*: cibule a cebule po lat.: cepula; cihla (tihla) z lat. tegula (čím se kryje); — 4. s *o*: čtvero m. štvoro, stonati a stenati (zapomíná se obyčejně, že *e* ve slově stenati stojí místo *o* a čárkuje se, poněvadž i význam jeho jest jiný: sténati = vzdýchati, něm. stöhnen); — 5. s *u*: mest (nápoj z ovoce) z lat. mustum, spisovné ssáti m. sesati (saugen) vyslovuje lid: cicati cecati a cucati; 6. s *y*: dechnouti a dychnouti, nezbedný m. nezbydný, sekera m. sekýra atd.

I se střídá s *e*, s *ě* a s *y*: křesťan z lat. christianus, převor z lat. prior, žehnati z něm. segnen a oboje z lat. signare (znamenati); — m. spěme spěte má býti: spíme, spíte, m. mřeme mřete: mříme mříte (rozkazovací způsob); m. liju siju atd. praví se také: leju, seju atd.; — křídlo, kříž, tisíc jest m. krydlo od krýti kryju, rusky: kryž z lat. crux a starého tisíc (rusky: tysjača, kyrilsky: tysjašť).

O se střídá s *a*, s *e*, s *u*, s *y*: pranárod pronárod, posynek pasynek, rozsocha razsocha, osopiti osapiti ...; — stonati stenati, slovenské utorok zní po česku úterek ...; — chomáč chumáč, chorý a churavý, junák jonák, Jakob Jakub, Mikoláš Mikuláš, ostroha a ostruha, šuhaj a šohaj; koffer kufr, episcopus biskup (zde tedy dlužno dávatí pozor: jest tu pouhé střídání hlásek *u* s *o*, nikoli však nevzniká tu hláska *u* z dlouhého *o* (ó), nesmí tedy býti *ů*; ale dlouhé už v latině Thomas znělo i v češtině dlouze: Tóma, nyní tedy: Tůma (Tomáš); — *o* s *y*: pokátí se a pykati, třepot a

třpytěti se, lat. vos a naše vy, lat. nos a staročeské ny, teď: my (a nás), nobrž nybrž, naše byl, domažlické bul a slovenské bol.

U se střídá s hláskami **a, e, o** a **y**: všude všade; dudek dedek; mest a mošt z lat. mustum, capitulum kapitola, regula řehola, syrup syrob; m. na tabuli říkají v Boleslavsku: na taboli, m. nula nola ...; nabydu, zbydu vedle obyčejnějších nabudu a zbudu, kruchta a řecké krypta, myš a lat. mus (v řečtině zrovna jako u nás: $\mu\nu\varsigma = \text{mys}$), nyní řecky $\nu\nu\nu$ lat. nunc něm. nun, sekýra lat. securis, syrový surový. (Str. 41.)

Y se střídá se všemi samohláskami: tedy teda: hebký a hybký, násyp násep, sekýra sekera ...; křídlo m. krydlo ...; třepot-ati třpytěti se ...; dech dych od duch, hynouti m. hybnouti od hubiti. chýliti od chouliti, mýliti omyl od mul (schlamm), vykhnouti m. pouhého yknouti od uk v náuka učiti atd. (Str. 41.)

Nauka o střídání-se samohlásek uchrání nás velmi často přeháleného úsudku a uvede nás na pravou cestu tam, kde bychom jinak buď nevěděli si rady anebo jiným činili krivdu. Ale také z ní víme, co jest lepšího, a čeho užívati podle obdoby jest jen dovoleno.

XII. Samohlásek přisouvání a vysouvání.

1. Samohlásky **i, e, o, u** se často k slovům přisouvají anebo se do nich vsouvají; samohlásky **i, e, o, u, y** se často v násloví sesouvají, v slovostředí vysouvají a v koncovce odsouvají. Proto máme ve slovech složených, jako časopis, dějepis ve jméně určovacím či v první části složeniny po tvrdých souhláskách **o**, po měkkých **e, i**: lidomil, červotoč (holzwurm, borkenkäfer); pídímužík, konipásek. Naše skládání slov jest tedy od německého docela rozdílné: myť neklademe jméno určovací ve složeninách do 2. pádu (čí, čeho), nebrž spojujeme je se jmenem základním pomocí vsuvky **o, e, i**

a i bez ní: zeměpis, zimomřivý, Lud-mila, med-jed. Toto vsouvání samohlásek *o, e, i* není nic jiného nežli sesilování bývalého *ъ* a *ь*, kteréž tudy takořka ožívá: časopis m. časъpis, dějepis m. dějъpis atd. Mámeť pak takovéto přísouvání a vsouvání samohlásky *e*, či jinými slovy: sesilování neboli ožívání *ъ* také v předložkách souhláskou zavřených: nad, pod, bez, od, přes, z, s a jiných, když by je s následujícími souhláskami bylo těžko vysloviti: nade všecko (nadъ), podepsati (podъpsati), beze lsti (bezъ), odehnati (odъhnati), přese všecko (trotz alle dem, přesъ), ze zahrady (zъ), sebrati (sъbrati) atd. V předložce *k* ožívá *ъ* před *p* *co* *u*: *ku* Praze (къ).

Vsuto jest *u* a *e*, t. j. *ъ* ožívá *co* *u* a *e* také na př. ve slovech: člun, hluboký, chlup, klubko, slunce, tluku m. dosavadního ve slovenčině člъn, hlъboký atd.; proto by mělo také býti: dlubati, dluhý, slup a nikoliv: dloubati, dlouhý, sloup, ale nesprávnost ta jako mnoho jiných jest už zvykem zasvěcena. *Co e* ožívá *ъ* na př. ve slovech břevno, křeč, křest, krev, třesť, černý, červ m. brvno, krě, krst, krv, trst, črný, črv.

Konečně pak ožívá *ъ* a *ь* *co e* ve všech slovech, ve kterých zase v dalším skloňování se vysouvá: lev lva m. lъv(ъ) lъva, otec otce m. oтъc(ъ) oтъca. I v odvozování se takovéto pohyblivé *e* zase vysouvá: vinen povinný.

Samohláska *i* vsouvá se ve slově kalich, ač je-li toto z něm. *kelch* a ne přímo z lat. *calix*; v středověkém slově tulich z něm. *dolch*, nyní dýka.

Samohlásky *e, u* vsouváme také pravice na př. (několik) jablek od jablko, klubek od klubko atd.; ve slově jsem m. jsem (esm) jest *e* mezi *s* a *m* vsuto a mezi *j* a *s* zase vsuto. Obecná mluva vsouvá *u* do slov sedm, osm, pravíc plněji: sedum, osum; staří psávali též: tepruv, my nyní jen: teprv, teprva, teprve.

2. Jak jsme pravili a už také mimochodem doložili, samohlásky se také vysouvají. V násloví říkáme takovému činu: sesouvání, v slovostrědí: vysouvání, v koncovce: odsouvání. Sesuto jest na př. *e* ve slově biskup

z řeckého *episkopos*; — vysuto ve skloňování a odvozování: otce, otcové, vinný, počkati (od čekati), řku m. řeku, žhu (pálím) m. žehu, zblo m. stblo a toto m. stéblo, sklo m. stklo a toto m. steklo; m. desky dsky atd.; — odsuto jest e ve slovech hráz, kratochvil, stráž, věž atd. m. hráze, kratochvíle, stráně, věže; podle toho píšeme také zem vedle země, a někteří začínají už také psáti: říš m. říše; velmi často odsouvá se e také v příslovkách: blíž, dráž, víc m. blíže, draže, více; potom v důrazném -že (kdože ti to řekl?): dejž m. dejže, týž m. týže. Naše co znělo po staročesku: če, ve složení s předložkami tedy: na-če, pro-če, za-če a odsutím samohlásky e: nač, proč, zač; ale před důrazným ž zůstává plně: nače-ž, proč-ž, zač-ž. Tím také už si dovedeme vysvětliti, proč místo pijeme říkáme i píšeme také: pijem, m. chceme chcem, a proč staří si libovali v nepěkném: on můž m. on může.

Nejčastěji sesouvá, vysouvá a odsouvá se i, řídčeji závažnější samohlásky o, u, y. Sesuto jest i ve slově míti m. iměti (jměti), ale drží se v odvozeném odtud jmění (= to co mám či imám, jmám); hráti m. ihrati (rusky: igrať); v obecné mluvě praví se také: du m. idu (jdu), pudu m. po-idu (pójdu půjdu) atd. — Vysouvá se i často ve slově velký m. veliký (srovn. něm. heil'ger a heiliger), v děcko m. dětsko z dětisko, lnouti a lpnouti jest místo linouti a lipnouti, psáti m. pisáti (písati píšu, jako: lízati lížu), a v nářečí jihozápadních Čech vyslovuje lid podle vzácný také: lacný m. laciný; m. Maximilian říká lid všude pouze: Maxmilian. — Odsuto jest i na př. ve slovech co-s, kam-s m. cosi, kamsi; ty-s byl m. ty si (jsi) byl; místo asi pravíme též as (v at m. ati jest i bytně obsaženo v měkkém t); — obecná mluva odsouvá i v neurčitém způsobu: m. milovati praví milovat, m. hráti hrát, m. viděti vidět, m. moci (vlastně mohti) jest nejprve tvrdé h před měkkou slabikou změžděno v c: moci a potom teprva i odsuto: moct; m. péci (vlastně pekti) jest nejprve pecti a potom pect.

Samohláska **o** sesuta jest na př. ve slovech rádlo, rataj, role m. oradlo, orataj, orole od časoslova orati; — slovo ochotný jest odvozeno od slova chotěti zachovaného dosud v ruštině, kterého však my už ode dávna neznáme vysouvající v něm samohlásku *o* a píšíce tudy: chtítí (slovo toto jest nám také (jako iměti a ihrati, imě imeno a odtud jméno) důkazem, že slabika, jež povstala stažením ze slabik dvou, stává se dlouhou: cho-tě-ti chťí-ti); vysuto jest *o* také ve slově obědvati m. obědovati (porovnej: noclehovati), a snad také ve slově křen m. kořen; odsuto konečně v příslovkách: sem, kam, tam m. semo, kamo, tamo; v kolik, tolik m. koliko, toliko, atd.

U jest vysuto v cihla m. tehla a toto m. tehula z lat. tegula od tegere krýti, ve slově kmín z lat. cuminum, v zejtra m. zajtra m. za jutra, ve muich m. staroněm. munih z řeckého monachus (samožilec).

Y jest vysuto na př. ve slově dost m. dostí anebo dosti, staženého ze slov: do syti (do sytosti); lžíce a ptáti m. staročeského a i v druhých nářečích slovan-ských dosud zachovaného lyžice a pytati; z toho také si vyložíme, proč slovo násyp skloňuje se také bez *y*: násyp násypu a náspu, násypem a náspem . . .; — že ve slově opět m. opěty jest odsuto *y* tak jako ve slově opak m. opaky, uvádíme jen proto, abychom upozornili, že slovo to nemůže míti měkké *t* (*t̃*), nebo za ním stálo tvrdé *y*.

Předešlé tři oddíly byly věnovány výhradně samohláskám, abychom věděli, kdy a kde která na místě anebo vedle druhé může míti průchod i pokud mluva obecná se srovnává s písmem anebo naopak pokud písmo jde za příkladem řeči obecné.

Ale tu nebyla ještě obsažena odpověď na všechny otázky položené na str. 100, zejména posud nevíme, lépe-li psáti: anjel, předse, a třeba také: medjed, žebřík, džbán atd. anebo: anděl, přece, medvěd, řebřík, čbán a mn. j. v.

O tom tedy nyní v pojednání

o proměnách souhlásek.

Souhlásky jsou trojí: němé, vanuté a plynné.

Němé jsou: 1. temné: k, t, p, 2. jasné: g, d, b;

vanuté jsou: 1. temné: ch, f, s, 2. jasné: h, v, j, z;

plynné jsou: m, n, l, r, ň, ř.

Vanuté a plynné rozeznávají se dvojím způsobem od němých: předně, chceme-li je vysloviti, sblížíme pouze obapolné stroje jazykové a pustíme dech mezi ně; a podruhé tím, že je můžeme na způsob samohlásek vysloviti dlouze dle libosti. Němé však můžeme jen opakovati.

Souhlásky zároveň samohláskám buď jsou zdvojené: kk, dd, nn; anebo složené: ps, ts. Složené jsou dvojaké: buď skupeniny: ks, ps, když totiž obě souhlásky ve vyslovení dobře rozeznáváme (podobně dvojháskám: au, ou...); anebo změžděny: tj, ts, tš, když obě splývají v nový zvuk: tj = t', ts = c, tš = č... Prvá hláska změžděných bývá němá, druhá některá z vanutých.

Podle strojův jazykových čili mluvidel dělíme souhlásky:

1. na hrdelné: k, g, ch, h, 2. podnebné: j

3. jazyčné: a) tvrdé: l, n, r, b) měkké: ň, ř

4. zubné: a) tvrdé: t, d, s, z, b) měkké: t', d', c, š, č, ž, dž

5. retné: p, b, v, m, f.

n, m slouží jinak nosovkami, c, č, s, š, z, ž, dž sykvkami.

Všecky tyto souhlásky podrobeny jsou jistým proměnám, a to buď samy o sobě, anebo ve skupeninách. Proměny pak tyto zase buď jen v mluvení se vyskytují anebo jen v písmě anebo i v mluvení i v písmě.

XIII. Proměny souhlásek ve vyslovování.

V mluvě každého národa platí především zákon, že vyslovuje skupeniny mluvidlu jeho odporne způsobem

mluvídlu jeho přiměřeným. Hlavní, všem narodům společné pravidlo jest:

před temnými souhláskami: **k, t, p, ch, f, s, š, ť, c, ě** a na konci slov, kde tedy hlas už dopadá, mohou zníti jen temné;

před jasnými souhláskami: **g, d, b, h, v, z, ž, d, dž** jen jasné.

Pravidlo to slove pravidlem neúplného spodobování. Podle něho slýcháme vyslovovati, ba lidi pravopisu neznalé vidáme i psáti: políčka m. polívka, fčera m. včera, opchod m. obchod, lechký m. lehký; procháska m. procházka; na konci slov vyslovujeme jasné temně: dup, kref, sních, nůš, vůs m. psaného: dub, krev, sníh, nůž, vůz. Jinak tedy vyslovujeme a jinak píšeme; jak vyslovujeme, nemůžeme vždycky psáti, neboť by tudy nastal takový zmatek, že bychom brzo ani nepoznali, co to neb ono slovo vlastně znamená: při slově procházka na př., kdybychom je psali podle vyslovení (procháska), nebude žádný rozumný člověk mysliti na procházení, nebrž na chásku (od chasa), procháska tedy haněcí slovo tak jako pronárod; odtud nejspíše máme tolik Prochásků a tak málo Procházků; tolik lidí, kteří se jmenujou Kafka, ale ne tolik pánů Kavků jako kavek. *) Něco zajisté jiného jest chlup a něco jiného chlub, ne-

---

*) O vlastních jmenech jest vůbec liché mínění, že každý své jméno může psáti jak chce. Pokud má své jméno tak zkažené, že ani sám neví co znamená, ať si píše třeba x y a b c a čte si Habakuk; ale jména, vyskytující se zároveň co jména obecná, aneb odvozená od známých kořenův, píše se vždycky poctivým pravopisem. Kdo se tedy jmenuje Kvas a píše se Quaas, zpotvořuje si jméno; kdo se jmenuje Důvěrný a píše se Duvernoy (Dyvernoa), jest zpozdlého rozumu člověk, a který pan Trouba slouti chce mermomocí Traube, utrží si více posměchu než ten Sauerthal, co nikterak nechtěl býti Zavrtalem, a ten Sochor, co se psal na německých listech Sacher. Odvolávati se tu k tomu neb onomu předku, jest ještě zpozdlější; předkové psali také Gosef, Gerzabek atd., a přece teď nikomu už nenapadne, aby je v tom následoval.

chlubiti), něco jiného vrh (od vrhnouti; jeden vrh, dva vrhy, tři vrhy atd. počítají si děti ledvínky či po latinsku: fazole, berouce vždycky tři a tři) a něco jiného vrch; dále: vřez od vřezati a vřes nemilý na polích a na lukách (vřesovina, heidekraut); schoditi a shoditi (schodil mnoho krajin, shodil talíř), vypravoval mi své stesky (od stýskati) a kráčíme nejistě po úzkých stezkách (něm. steg). Píšeme tedy podle toho jak slova vznikla, a proto sotva komu napadne psáti jinak nežli: nocleh, pazneht (paznehet), shovívavý (od hověti), shromážditi (od hromada), shýbnouti od hýbnouti, rohožka od rohož rohože, drožka od dróga = dráha (to je nějakých drožek a nikoli: drošek!), kroužkem, kroužky, kroužků (kroužek); kůň rehtá, řehotá, řeht, řehot; — svatba jest odvozeno od světiti, ve svadba jest spodobováním temná před jasnou zaměněna jasnou, svadba tedy m. svatba; svarba jest svařenina (hrách a kroupy); rouno má ovce a rovno rovnost rovina, tužka tužek od tuha (grafit) a toto od tuhý tuhá tuhé. Anežka z cizího Agnes píšou někteří spodobováním také Aneška, ale říkáme: mnoho Anežek a má tedy také býti: Anežka. — Nyní ať ustanoví si čtenář ještě sám, proč píšeme: křehký, prosba, lež, Bůh, duch, dluh, lebka, co jest ta leb a ten lep, plod a plot, pod a pot, proč jest sáh a svah, mrzký a mrskati, skrz a přes.

Takovýto pravopis založen jest tedy na vyskoumání toho, jak slova vznikla, a proto nazýváme jej **slovozpytným** (etymologickým = kořenoslovným). Ale máme také několik případův, že nepíšeme slovozpytně, nebrž podle vyslovení, podle zvuku příslušné souhlásky, a takový pravopis nazýváme **zvukovým** (fonetickým; od foné = hlas, zvuk), a ten zakládá se tedy na neúplném spodobování: k temným temné, k jasným jasné. Také píšeme tchoř, ačkoliv kořen zní: dъch; masť a máslo, ačkoliv pošla od mazati; mázdra a nozdry m. másdra a nosdry od maso a nos; dbáti, zboží, zde, vždy psávali staří: tbáti, sbožie, sdě, vesdy; — proč píšeme:

děšť m. déžd? (odpověď: na konci slov ...); — zvukovým pravopisem píšeme částečně také slova odvozená příponami ъскъ (ský), ъstviје (ství), ъstvo od kmenův zavřených souhláskami ch, k, c: od Čech m. češ-ský jen český, od katolík m. katolič-ský, -ství jen katolický, katolictví, od Němec m. němeč-ský jen německý; od lech radíme psáti aspoň ve spisech prstonárodních: lešský, aby čtenář nemyslíl na les anebo kdo ví nač; od Vlach drží se také slovozpytné vlašský vedle zvukového vlaský; prazký, božský, mnoztví, anebo jak stará čeština psala a jak dosud vyslovujeme: praský, boský, mnoství atd. už se nepíše: *ž* z *h* vzniklé se tu nedůsledně drží: pražský, božský, množství; — zvukovým pravopisem píšeme také: jedenáct, dvanáct atd. až dvacet, dále: třicet, čtyřicet m. jedenádst, dvanádst, dvadset, třidset, čtyřidset z jeden na deset, dva na deset, dva deset, tři deset, čtyři deset; níže uvidíme, že podle toho není správné psáti: předce m. přece z před se.

XIV. Jak se písemná čeština odporých skupenin souhlásek zbavuje.

Stejně dvě souhlásky vedle sebe písemná čeština trpí jen uprostřed složenin, když druhá část složeniny té má v násloví takovou souhlásku, jakou se první část končí: zákon-ný, bez-zákonný, roz-zlobiti, branný lid (který může vládnouti zbraní), oddaný, (od vina) vinný povinný, povinnost, nevinnost, (od pán) panna, (od tich-ý) tišší, (od vys-oký) vyšší, (z měkek) měkký (měk-čiti). Ale na konci slov anebo silab se těchto skupenin zbavuje, dávajíc hláskám ъ a ъ oživati co e: m. pann jest tedy panen, m. pann-ský jest panenský, m. on jest vinn, nevin, povinn jest vinen, nevinen, povinen, ale hned zase: ona jest vinna, nevinna, povinna, my jsme vinni, povinni, vinny, povinny, nevinny; povinnost, nevinnost, ale: povinovati přímo od vina; nejjistější, nej-

jizlivější (srovn. nejistěji, nejistější). Krom přípon jest dvoje *ž* ve slově *žžal*, *rozžžal* m. *žehl*, *rozžehl* od *žici žehu* n. *žhu*; *žžavý* m. *žhavý*; *žžený* (pálený). Zpozdile někteří nejen sami píšou, ale i jiným opravujou slovo **odolati** s dvěma *dd*; proč to činí, to my ti milý čtenáři pověděti nemůžeme neznajíce jejich „tajné plány“; ale to víme, že tu o předložce *od* není ani pomyšlení, nebrž jest tu předložka *o*, *ob* (o-bádati, o-děv, o-při se utiskovatelům), jak už druhá složenina: *udolati* sama k tomu ukazuje. Staročesky bylo *odolěti*, *odoleti*, a soudíme, že v nejstarších dobách bylo: někoho, něco *odolati* (přemoci, übermannen), jako v ruštině dosud, a teprva později že se psalo: *odoleti* někomu, když význam časoslova toho zmaten jest významem časoslova *odpírati*, *odporovati* atd. — Stejně dvě souhlásky vedle sebe nazýváme **zdvejením**.

Jiných odporných skupenin souhlásek zbavuje se čeština těmito hlavně způsoby:

1. **přesmykuje**: **l a r**: *Labe* lat. *Albis*, pluk lat. *vulgus* něm. *volk* (srbsky: *puk* = lid), chladný něm. *kalt*, mléko něm. *milch*, vládati něm. *walten*, pletu něm. *fallen*; rakev lat. *arca*, robota rámě rod něm. *arbeit arm art*, rod lat. *ordo* (z *orior*), dřímati lat. *dormire*, kapr lat. *carpio*, krátký lat. *curtus*, mramor lat. *marmor*, třetí lat. *tertius*, brada něm. *bart*, brod něm. *furt* atd.;

ks přesmykla ve slově *vosk* m. něm. *wachs*; **v** ve slovech *kvas*, *kvapiti*, *chvatiti* atd. jest přesmyknuto m. *kavs*, *kavpiti*, *chavtiti*.

L a r i mimo skupení ráda se přesmykujou: staročeské *malžen a (ta) lětorosl'* zní teď: *manžel a ratolešť*; naše *habr a provaz* psalo se v staré češtině *hrab a povraz*, ze slova **povolný** máme přesmyknutím nesprávné *povlovný*, m. *knoflík*, *klobouk*, *mhla* (jako *jehla*, *berla*, *perla*) *slýchati i*: *klofník*, *koblouk*, *mlha i hmla*. — Chybným přesmykáním matou někteří slova: *výnimka a výmínka* anebo *vynímka a vymínka*, nejsouce si vědomi, že *vymínka* anebo **výmínka** jest odvozeno od

vymíniti, vynímka, výnimka m. **výjimka** od **vyjmouti**; jiní, uznávající svou chybu, hledí ji napravití písíce: výminka (co jest vyjmuto, vyňato) a výmínka (od vymíniti, bedingung), ale my se držíme jen toho co už bylo dobrého: **výmínka** tedy **bedingung**, **výjimka** **ausnahme**; —

2. **vsouvá**: s mezi bt a pt: zábsti m. zábti a v staré češtině bylo také: hriebsti m. hriebti, tépsti m. tepti nyní tepati...;

ť do skupeniny *sr*: stříbro m. sriebro, střebati m. srebati lat. sorbere, středa m. sreda;

m. všeslovanského **čr** píšeme ode dávna *stř* a *tř*: střída a třída, stremcha (z čeledi slívovitých, prunus laurocerasus, elsebaum), střenka (u nože, messerschale), (s)třenovník (třenovní zub, stolička, stokkzahn), střep, tříslu, střevíc a třešně (m. čerešně) z lat. cerasus atd.;

d do skupeniny *zr*: mázdra, nozdry; do *nr*: Henricus Jindřich;

n do skupenin se souhláskou *j*: m. od jeho, *k* jemu, s jím pravíme od njeho, *k* njemu, s njím, staženě: od něho, *k* němu, s ním; m. s-jem, s-jatek, s-jísti, s-jídati, vy-jímati, po-jetí pravíme: snjem, snjatek, snjísti, snjídati, vynjímati, staženě: sněm*), sňatek, snísti, snídati. vynímati; tak i z ne-je: ne-nje nenie není; naše vnitř znělo utr (utr Vyšegradu), s předložkou *v*: v-utr, se vsutým *n*: v-nutr, seslabeně: vnitř; i řádra vzniklo tímto způsobem z jádra;

r (a po starodávnu i *ko*) jest předsuto ve slově rmoutiti a ko-r-moutiti m. staršího, ne tak snadno vyslovitelného moutiti; ve r-dousiti z dusiti krom toho ještě i *h* se předsouvá: hrdousiti; — i v rozřešiti m. rozřešiti jest *h* vsuto, ač-li nepomyšleno tu na tvar hřešiti, ale původně jest jenom řešiti, rozřešiti, což se dobře srovnává i s uhodnutím, rozluštěním něčeho za-

*) Těmito příklady omlouváme způsob psání: oběd m. objed. Ještě níže hodí se k tomu: medvěd m. med-jed.

uzleného (hádanky, rebusu), i s odpuštěním hříchů = rozdělením od nich; skupeninu žř nová čeština vůbec odstranila právě jen: hřebec, hřebě atd. m. staročesk. žřebeček atd.;*)

3. vysouvá: d, jako šel m. šedl, dám jím vím m. dadm jídm vídm, proto vídati zhusta i prázdný m. prázdný, prázen m. prázden...;

t, jako: sloup zblo sklo m. stlp stblo stklo ze stéblo steklo;

h ve slově míza m. mízha, miezga; sem tam slýchatí též: pod lavou m. pod hlavou; bodejt bodejž snad všude m. správného spisovného: bohdejť, bohdejž; vrdlouhati vrdlouháš vrdlouhej atd. m. správného v hrdlo lháti, v hrdlo lháš nyní lžeš, v hrdlo lhej nyní lži atd.; rozinka m. hrozinka od hrozen;

k ve slovech osa, šest, lat. axis, sex;

retnice **b**, **p**, **v** před **n** a **r**: hnouti a hynouti m. hbnouti a hybnouti od hubiti, tonouti m. topnouti od topiti, oslnouti, trnouti od slepnouti, trpnouti (trpěti), perný m. peprný...; před **t**: klec m. klept a klenutí i klepnutí od klepnouti, žito n. žíto m. živto od živ-ti, dláto m. dlábto od starého dláb-sti, nyní dlabati;

ve složeninách **v** z *bv*: obaliti m. obvaliti, obec m. obvěc, oběť m. obvěť od větiti = mluvíti (odtud i: přivětivý), oblek m. obvek, oblak m. obvlak, obinadlo m. obvinadlo, obojek obvojek, obrátiti obvrátiti...;

4. rozlišuje: dt a **tt** v *st*: m. kládti (kladu), pletti (pletu) máme klásti, plésti, ze slad a strádati (trpěti) slasť a strasť, m. vláďť z vláď-ti vlásti vlasť, z vřtěti vrstva, z metti městi město most, z pitati (chovati a živiti, lat. alere) píce (m. pitja) a pěstoun...;

dl a **cht**: housle od hud (hud-ti housti), jesle od jad přehlaseně jed (jed-ti jísti), přeslice od před-přisti, číslo a češť od čšt-čísti, plšť m. plchť od plchnouti,

*) Slováci mají také: žreb, žreby = los, losy.

ta prst (humus) od prchnouti, srst od srch- sršeti (ježiti se), odkud i: srach a srašiti nyní se vsutým t: strach a strašiti; test m. techti z tch (tchán).

Stran skupeniny **kl** a **kr**, **gl** a **gr** srovnejme jen slova člen sloniti cloniti se slovem kloniti, červený červec s krev, slzký s kluzký, žlutý zlato s gelb m. gelt (lat. helvus) a gold, zrno s lat. granum a něm. korn;

staří rozlišovali **zš** a **žž** v **jš** a v **jž**: m. mlazší (od mlad) psávali mlajší, m. slazší od slad slajší, m. sežžeš, prožži od žhu: sežžeš, projži; **nr** rozlišujeme ode dávna v mr: mrav m. staročesk. nprav; (ve stupňovaném nořiti drží se *n* proti mořiti, mřiti za příčinou nynějšího rozdílu ve významě obou těch slov; také se udrželo dále v únor proti úmor; do jiného odtud odvozeného slova: ponrava vsouvá se také d: pondrava, jako v místním jméně Kundratice m. Kunratice); —

5. **změžďuje: dj** a **tj** v **z** a v **c**: z hrádja, svítja jest hráze, svíce, m. hovadjí, telatjí zpětným přehlazením: hovězí, telecí; souzen, chycen m. soudjen, chytjen;

kt a **ht** v **c**: m. nokt jest noc, m. mohť od mohu: moc, m. pekti, mohti: péci, moci, m. dšhtera (něm. tochter, angl. daughter): dcera;

ds v **c**: jedenáct, dvanáct, dvacet, třicet, **přece** m. před se (velmi nesprávně: předce);

dž v **č**: džbán a čbán, naše čekáti čekati vyslovujou na Moravě: džkáti a poněvadž zní i u nás jako: poněvác;

ts a **čs** v **c**: bohactví, knížectví m. bohatství, knížetství; ctíti m. čtíti staženě z čestiti od čest a toto m. čet-ť od čt- čísti...; jako čs netrpí čeština ani skupeninu cs: Vácslav jest tedy chybně; dobře jest buď: Váceslav m. Viaceslav anebo Václav;

št před souhláskou nejprv se přesmykuje v **tš**, a toto změžďuje se v **č**: m. slovenština také slovenčina, m. franština francina...;

před hláskami j, i, í, ě, e, ь přechází hrdelnice

k v **c** a v **č**, hrdelnice **h** v **z** a v **ž**, **ch** nyní jenom v **s**: od péci peku se (starám se): pekja péca péče,

strahja (od střehu) stráža stráže, duchja duša duše, Bůh sboží (co s Bohem jest) nyní spodobením: zboží; Praha Prahjan Pražan, táhnouti táhjati tázati; z míchati, rouchati: odměšovati a rušiti; noze, mouše, ruce m. nohě, mouchě, rukě; mnozí podruzi (kdo?) z jednotného: mnohý podruh, hluší hoši (kdo?) z jednotného: hluchý hoch, velicí vojáci z jednotného: veliký voják; macošin, matčín; mnoho množiti, strach strašiti, křik křičeti; — v příponách -ba, -da, -ka, -ný, -ský, -ství, -stvo atd. zaniklo Ъ: Ъba, Ъda, Ъka, Ъný, Ъský, Ъství, Ъstvo atd., a to jest příčinou, že hrdelnice před těmito příponami se změžďujou: družba a družka od druh, vražda od vrah, Sněžka od sních, strašný od strach, božský a pražský od Bůh a Praha, množství od mnoho.

XV. Samohlásek a souhlásek společné střídání.

Hrdelnici g zaměnila čeština ve slovech původních a dávno vypůjčených s hrdelnicí **h**, někdy také s **k** a **j**: m. Bog máme Bůh, m. gora hora, z lat. paganus (vesničan) pohan, z lat. regula řehole, z řeckolat. organum (ústroj, nástroj) varhany; s **k** a **j**: mezek m. stč. mezeg, mozek m. mozeg, markrabě m. markrabě z markgraf, Jiří z Georgius, anjel (obyčejně: anděl) z angelus; — **h** se střídá s **ch**: m. hřbet psávali staří chřbet a chrbát; hrtan, hřtán píšeme dosud: chrtan, chřtán; — se **z**: hrdlo zřídlo; — **k** s **ch**: korouhev m. stč. chorúhev, opláknú opláchnu, krástal a chřástal, kůr a chór (sbor) z řeck. choros, Kristus z řeck. Christos, křesťan z christianus: naopak srovnejme: lat. capere a naše chopiti, něm. krumm a naše chromý; **k** s **č**: kbel a čber (Kbel, vesnice mezi Prahou a St. Boleslaví).

Z jazyčnic střídá se **l** a **r** jedno s druhým: m. hřib pravíme též hlíva, m. močál slýchati též: močár; obecný lid říká též: falář m. farář, delektor m. direktor (ředitel), říkával také lichtář m. richtář n. rychtář atd. Dále pozorujme střídání-se jazyčnic **l** a **r** v našem ro-

biti a v lat. laborare, v našich příponách -dlo a -tel a v lat. -trum a -tor: ara-trum ora-dlo, ara-tor ora-tel; — Slováci m. *n* kladou také *l*: naše anebo, než, zasnoubiti zní u nich: alebo, lež, zaslúbiti; a naopak naše talíř vyslovují tanier; v češtině známe toliko jeden příklad, kde *l* zaměněno jest s *n*: kouzla m. stč. kuzeň od ku- kouti jako bázeň od báti se.

Zubnice *d* a *t* střídají se vespolek, jak jsme už viděli ve tchoř m. dchoř, a naopak v dbáti m. tbáti atd.; odtud také: nutiti stč. nuditi a odtud nudja núza nouze; my nyní činíme rozdíl mezi nutiti: nenůť mě do toho, a mezi nuditi: nebavil jsem se, nebrž celý večer jsem se nudil; nynější trnouti (m. trpnouti) a třísky čteme v starých spisech: drbnúti a driezhy; drkati trkati, droliti troliti, drtiny trtiny; ve slově dolar, dolský, od důl, něm. thal (nejprve začaly se raziti v Jáchymově, něm. Joachimsthal, Jáchymovy doly) a v jeho obměně tolar činíme nyní rozdíl: dolar rozumíme vždycky: americký (v mn. č.: doléry), tolar pak jakýkoli jiný. Místo staršího kto píšeme nyní nevyslovitelné a tudíž neústrojné: kdo; starou předložku ot zachovali jsme v jediném ote-vřítí, ale i tu pokoušeli se už mnozí psáti podle obyčejného vyslovení: odevřítí, ba i odvor m. otvor.

Sykavky jak se zaměňují, viděli jsme v příkladech: masť, máslo m. mazť, mázlo od mazati, zboží m. sbožie atd.; dle toho píšou také: chýše m. chýže; ve zlota (zlá povaha, bösheit) zaměněním *z* v *s* měníme i význam: slota = nehoda, nečas, bída, darebáctvo; sykavku *s* ve slovech cizích zaměňujeme často měkkými *š* a *ž*: apoštol, šavle, almužna, činže (z lat. census, cenění), Ježíš, kříž, růže, žehnati (segnen, signare, znamenati). V českých slovech se jen říká, ale málokdy píše: škvrna, poškvřniti m. skvrna poskvřniti, škraloup m. skraloup, škořápka m. skořápka, šmejkám m. smejkám.

Z **retnic** měnila slovanština nejvíce hlásku *f*: naše bob jest lat. faba, beru fero, běh- běžím fugio, bodu fodio, bratr frater, píšťala fistula, plamen flamma;

brod něm. furt, koupiti kaufen, křepký kräftig, pata pfote, jablko apfel (i Němci říkají též jen: appl), pěst faust, píla feile, plst filz, pluk vulgus volk a mn. j. Ani v půjčených slovech *f* nezachovala, zaměnivši je retnicemi jinými: barva z farbe, biřmování z firmung (lat. firmare siliti), hrabě z graf, půst z fasten, Štěpán z řeck. Stephanos (ověčžený) ... Ale vloudilo se *f* do úfati m. upvati, do frmol m. chrmol (vítr bouřlivý) a toto m. chomol; vedle vousy psali mnozí už také fousy, m. pikle říká se též figle, vrčeti a vrkati konečně a frčeti frkati zaměněním retnic mění i význam. — Dále klademe m. v též **b** a **m**: m. příuzný staří, vsouvajíce *v* k odstranění průzevu, pravili: přívuzný, my nyní jen: příbuzný, m. červák máme čermák, lat. primus jest naše prvý, z lat. vesper jsou staré mešpory, nyní nešpory tak jako zase nedvěd m. medvěd od med a jed- jísti; jiné zaměňování retnic máme v příkladech: skýva n. skyva m. staršího skyba, hed**báv** m. st. a u lidu oblíbeného: hed**báb**; oprat jest m. obrať a toto m. obvrať, komoň poznáš býti m. koboň srovnaje s tím slovo kobyła; naše máry jsou m. stč. páry z něm. bahre, m. paškrtný (mlsný) říkají též: maškrtný atd.; — z toho si také vyložíme, proč lid říká písebný, darebný, m. písemný, daremný a proč i písmo se drží tvaru dareba atd.

XVI. Souhlásek přestrojování.

Přestrojováním nazýváme takové zaměňování souhlásek, kde tyto přeskakují z jedné třídy do druhé: hrdelnice m. zubnic, retnice m. hrdelnic atd. Jest to pravé zaměňování, kdežto všecko druhé zaměňování souhlásek jedné a téže třídy jest vlastně jen spodobování anebo seslabování a sesilování. Tak jest ve staročeských paprať a prepelica retnice nyní přestrojena v hrdelnici: kapraď a křepelice, m. spisovného uštknouti (o hadu) říká lid uštípnouti; tímž způsobem srovnává se kluzký s plzký, lat. leopardus a naše levhart, klábositi a blá-

boliti, kaluže paluže, kalamuta balamuta balamuťa, kruchta a gruft, bečka bečva (tak se jmenujou zvláště řeky) bečvář bitka bitva, tipec pipec, tuvík a tuhýk, a v. j. — Řídčeji přeskakujou zubnice v hrdelnice a hrdelnice v zubnice: krůta a trůta; podnebné *j* přeskakuje v jazyčné *n* a v zubné *d*: anjel anděl, jetel dětel, Jetřich Dětrich, jáhen diakonus, stč. drážniti a nynější drážditi ...; **l** m. **v** máme v postolka m. postovka; Slováci též ve sloboda. Dále střídá se *l* a *v* ve slovech vavřín m. lavřín, Vavřinec z Laurentius, sladký a svavis n. suavis ...; **ž** m. **ř** jest v žebro žebřík m. řebro řebřík a také prý v bažina m. bařina (snad spíše od bahno: bažina?), naopak zase **ř** m. **ž**: řeřáb m. žeráv, řeřavý m. žeřavý, řeřicha m. žeřucha; z nevědomosti říká se též: mládeř, drůbeř m. mládež, drůbež; **h** m. **j**: m. správného pijavka říká lid v některých krajinách: pihavka.

XVII. Některé důležité pravopisné připomínky.

1. Chybné a správné vkládání souhlásek a celých slabik.

a) V přídavných jmenech odvozených, jako vinen vinný od vina, a ve jmenech podstatných, jako na př. kamenník, bývá mnohdy pochybno, dlužno-li psáti **nn** anebo jen **n**. Máme totiž v této stránce dvojí přípony podstatných i přídavných: *ý* a *ný*, *ík* a *ník*, a když potom jméno podstatné souhláskou *n* se končí, neví se mnohdy, má-li se k němu připnouti *ný*, *ník*, kdež by se potom dvě *nn* sběhla, anebo jen *ý*, *ík*, kde zdvojené *n* psáti bylo by chyba. Koncovka *ík* podstatných jmen jest nejvíce jenom zdrobňovací: malý malík, král králík, osel oslík; kde tedy nezdrobňujeme, připínáme příponu *ník*: kožišník, železník, dělník, bezbožník atd., a končí-li se podstatné jméno souhláskou *n*, sbíhají se dvě *n*: kominník, kamenník, stranník, od učeň učenník, ale budeš-li psáti jen: kominík, kameník, straník, učeník, nebudeš ani první ani poslední; kominický kominictví kominice, stranický stranice stranictví atd., odvozené

příponou ický, ictví atd., nikdy nemělo *nn*, protože ický, ictví jest koncovka samostatná a nikoliv není odvozena teprva snad z -ník. Podobně u jmen přídavných: kde se tato souhláskou *n* končí a přípona *ný* se připíná, sběhnou se dvě *nn*: vina vinný, braň branný, kámen kamenný, strana stranný; ale kde se připíná pouhé *ý*, jako: dvouhlavý, třínohý, čtyrkolý, tam bude také toliko jedno *n*, když se jím kmen podstatného jména končí: dvoustraný, čtverhraný; proto též jen: stejnorodý, blahorodý. Pravidla zde ustanoviti nelze: nejlépe nás poučí obdoba a srovnávání: braný jest ten koho brali a vzali (vybraný ...), branný, kdo jest schopen zbraně. V jiných případech pomůže tvoření bez *ý*, t. j. skracování, jako: vinný vinn; takové-li skrácené přídavné neobstojí, nebrž dlužno-li vsouti samohlásku *e* (vinen), ať i přídavné koncovkou *ý* opatřené má zdvojené *n*, neboť to vystoupí na jevo, ono-li *e* zase vysujeme: vin *n-ý*. Proto by kamenný mohlo obstáti i s jedním *n*, neboť kamenen nikdy se neříká, aby po odsutí samohlásky *e* zbyla dvě *n*. Zde jest vhodná příležitost, hověti pravopisu zvukovému, a srozumitelnosti tudy ničeho nezadáme. Z toho také poznáme, jak zbytečno jest psáti *summa m. suma* (soujem, sujma, soujma) a ještě hůře *radda*, které chtějí mnozí udržeti, aby prý zůstal rozdíl mezi *rada* rodu ženského a *rada* rodu mužského (*radní*). Ale jakož neříkáme: *sumem, raded* (*summ a radd* nemůže obstáti, neboť *mm* a *dd* jest v jedné slabice nevyslovitelné), takž nemůže ani v *suma, rada* sbíhati se dvě *m* a dvě *d*.

b) *n* vsouváme a před časy ještě častěji vsouvali před příponu *-livý*, pro lepší prý vyslovení, ale v skutku se tudy vyslovení obyčejně ztěžuje: učelivý zajisté snáze vyslovím než učennlivý, mlčelivý snáze než mlčennlivý, snášelivý snáze než snášennlivý atd. Naproti tomu skutečně pro snadnější vyslovení vsouváme *n* ve slovech: pomíjenlivý *m. pomíjivý*, úpěnlivý, zapoměnlivý, trvanlivý, zdánlivý.

c) Mě a mně oboje něco jiného jest: **mě na otázku koho, mně na otázku komu, v kom**: viděl jsi mě včera v divadle? Kdy mně přineseš tu knihu? To nezáleží na mně. — Místo **mně** na otázku komu jest bez důrazu **mi**: podej **mi** to sem! Místo **mě**: s důrazem také **mne**.

d) Od včera máme včer-ejší, od někdy někde-ejší, od onehdy onehd-ejší, od tehdy tehde-ejší, vedle vedlejší, zde zdejší, zejtra zejtrejší, proti protějším, dole dolejší, jest tedy také od **tam tamější** a nikoli tamnější, jakž mnozí psáti si oblibili hrubě se domnívajíce, že slovo to pochází od tamní. Jako však takoví písáři vsouvají *n* kam nepatří, vypouštějí je zase tam kam patří —: **vzpomněl, domněnka domnění** od vzpomenouti, domnívati se musí míti **n**, protože toto **n** patří už ke kořeni, a nesmí se tedy vynechávati v odvozenině. Jaký tu zavládl zmatek, toho důkaz jest netoliko vzpomněl, domněnka, kdež mnozí, jinak i dosti vážení spisovatelé, **n** vynechávají, nebrž i slovo rozuměti, kamž zase **n** chybně vsouvají, matouce si to s přídavným rozumný; rozuměti zajisté není odvozeno teprv od rozumný, nebrž přímo od um ve slově rozum: um uměti, rozum rozuměti; ale ovšem rozumnější od rozumný. Jediné slovo paměť od pomníti nemá kořenového **n**, jsouc utvořeno zrušením této nosovky **m**. paměť.

e) Před příponu -ný a -ník vsouvají spisovatelé zlatého věku **l**, zase pro snadnější prý vyslovení; ale nám se nyní -lný, -lník tam kam **l** nepatří, hůře vyslovuje než bez **l**: učedník, vražedný obtížnější jest k vyslovení než učedník, vražedný, a proto přestaňme u slova prvního na pouhé vsuvce **d**: učedník **m**. učeník z učen, v druhém pak pišme **d** ne co vsuvku, nebrž co souhlásku obsaženou už ve slově kmenném: vražda vražedník vražedný, a na té přestaňme. I ve spravedlný a spravedlivý jest **d** kmenné: pravda, a nemůžeme ho tedy vynechávati, třeba bychom co se týče tvaru spravedlivý ani nehleděli k tomu, že bez **d** by bylo těžko

jej vysloviti. Pišme tedy: spasitelný, pochopitelný, viditelný od spasitel, pochopitel, viditel bez *d*, poněvadž tohoto *d* ve kmeni není; ale vražda: vražedný s *d*, poněvadž jest už v kmeni, a pravidlo pravidelný s *d* i s *l*, poněvadž oboje už jest ve slově kmenném: pravidlo. Báznivý, drážlivý nemá *l* vsuto, nebrž jest m. *n* a *d*: báznivý od bázeň a drážlivý od drážniti nyní drážditi. Někde zase někteří *l* všelijakými nepěknostmi zaměňují, jako na př. v obezřetný m. **obezřelý, obezřelost.**

f) Lidé nedostatečného vychování matou si slova: věčný od věk a vděčný od vděk. Jiní zase píšou svěčiti m. svědčiti od svědek, což by ostatně podle svačiti m. svatčiti od svátek a stačiti m. statčiti od statek bylo jenom důsledné, kdybychom i v tom slově chtěli zatěmni jeho původ. Staří *j* vynechávali ze skupeniny *jđ*: příd, pod.

g) Skupeniny sykavek jinak odporných zachovávejme tam, kde by z odvozeného slova nebylo poznati slovo kmenné: z Chotecký, Ledecký, Skutecký nevím, jmenuje-li se slovo kmenné: Chotek, Ledek, Skutek anebo Choteč, Leděč, Skuteč. Platí-li toto poslední, držíme obě sykavky: Chotečský, Leděčský, Skutečský. Ale zbytečné jest držeti hrdelnice; protož píšeme: Ledek Ledecký, Schwarzenberk Schwarzenberský, Habsburk Habsburský.

h) Ve slově míti odsuto jest *i*, ale ve jmění a ve složeninách dosud se drží: pojměti, přijměti, ačkoli se též píše: sotva jsem toho kanárka trochu poměl, uletěl mi; já sám jsem ho k tomu přiměl atd. m. pojměl, přijměl. — O jsem a sem viz na str. 103.

i) Zbytečně a nepěkně píšou mnozí: lecco, lecčeho, ačkoli zdvojování tomuto se mohou vyhnouti zaměnicí slůvko lec jeho duplikátem leda: ledaco, ledačeho, ledačemu . . .; ještě nepěknější jest slovo obzvláště m. pouhého zvláště (někteří chtějí zaváděti zláště a jiní zase píšou: vzláště; následovníci však jejich jen dotud se jich drží, dokud nedojdou poznání, že tu jest kmenným slovem: vlastní); m. zvláště můžeme pro změnu

a libozvučnost psáti také osobitně od osobiti, které původně též znamenalo oddělití, a k naznačení tedy pojmu: zvlášt, zvláštní dobře se hodí; — dozvíte, poznenáhlu a nyní dokonce také pozřídku každý rozumný člověk bez toho už dávno zatratil co zbytečně přimnožené sykanice m. jednoduchých dovím, dověděti, ponénáhlu, nenáhle anebo znenáhla, pořídka, řídko anebo zřídkka atd. Prachybné nazvíce povstalo nerozumným opsáním z nejvíce nyní nejvíce a budiž tedy naprosto vymítěno. — Ale nejen souhlásky bývají chybně vsouvány: i celé slabiky octnou se někdy uprostřed slova jako osoby v pohádce: bylo nebylo, — byl jednou jeden král a ten měl hezkou dceru. K takovým pohádkovým vsuvkám náleží na př. ej ve slově evropejský m. evropský, av ve slově požadavek m. požadek. Něco jiného jest asijský a něco jiného asiatský, něco jiného americký a něco jiného ameríkánský . . . : asijský = co se vztahuje k Asii, co se týká Asie; asiatský = co jest od Asiata, co se vztahuje k Asiatu, co se týká Asiata; též tak americký a ameríkánský . . . ; zbytečně položeny jsou předložky jedna nebo dvě v nedostačil, používal a v mnoha jiných m. pouhého nestačil, požíval atd.

k) Podle soukromí (tou soukromí od: ta soukrom) jest také podkradí a **podtají** vedle obyčejného v mluvě: pokradmu a potajmu.

l) K odstranění průzevu psávalo se: španihelský a říká se dosud: španihelka m. špani-elský, špani-elka anebo staženě: španělský, španělka; ale ne špaňhelský!

m) **Větší, věcí anebo věčší?** Nejprv mějme na paměti, že staří tvořili druhý stupeň pomocí ějí (staženě í), ější a ší. Podle bledý bledší, mladý mladší, drahý dražší, tuhý tužší atd. máme od věk: věk-ší; ale tvrdé k před měkkým š změžděno: **věč-ší**: změžděním skupeniny sykavek čš v č (podle ctíti m. čtíti, str. 117): věcí. My odvozujeme za příkladem jiných, i u Štítného ještě, tedy ve spisech ze 14. století nalezených slov: věk věkěji, věčeji staženě **věcí**, rozpuštěně: **větší**. Ale

velmi zhusta vyskytá se také tvar věčší, ovšem jen v době kdy skupeniny čs, čš atd. neustoupily ještě změžděninám. Jiní odvozují také: věk, věčší, (č=tš): větš-ší, zjednodušeně: větší. Nejvíce oprávněn byl tedy tvar: věcí, po něm nynější větší a pak teprva věčší.

n) Máme také připomínati, že píšeme předložky s časoslovy dohromady co jedno slovo, na př. vkusný a nikoli v kusný, sebrati sbíratí a nikoli se brati, s bírati? Nikoliv, to každý ví, a viděli-li jsme opravdu i takovéto chyby, nepřičítáme je nevědomosti, nebrž omylu. Ale v řadě k jiným slovům píšeme předložky odděleně: se sestrou, s králem, se mnou, přede vším atd. Jen kde předložka s následujícím slovem v jeden pomysl splývá, píšeme ji s příslušným slovem dohromady: podtají, pojednou, najednou, podruhé, naschval n. naschvál atd.

o) Dobře-li říkáme: oni nevědí a oni mluví, oni scházejí a oni chodí, oni střílejí a oni letí...? V Domažlicku, okolo Vodňan a zde onde na Moravě říkají vesměs jen **í**, v jiných krajinách zase vesměs -ejí: obojí v jedněch případech dobře, v druhých špatně.

Nejsnadnější pravidlo o tom, máme-li v třetí osobě množného čísla přítomného času říkati **ějí** **ejí** anebo jen **í**, jest toto: K rozkazovacímu způsobu jednotného čísla přidejme **í**, a třetí osoba množného čísla jest hotova: leť — oni letí, hoď — oni hodí, střel — oni střelí, házej — oni házejí, střílej — oni střílejí, vrať — oni vrátí, vracej — oni vracejí, kroč — oni kročí, krácej — oni krácejí, val — oni valí, válej — oni válejí, **viz** — **oni vidí, věz** — **oni vědí** (prašpatně: oni ví!!!), rozuměti rozuměj rozumějí, běleti bělej bělejí, šedivěti šedivěj šedivějí, červivěti červivěj červivějí a vůbec všechna, která oznamují, že se stala změna v stavu: bujněti bujněj bujnějí. Která mají pouhé **í**, jsou v nesloženém rozkazovacím způsobu obyčejně jednoslabičná: drž — oni drží, styď se — oni se stydí, seď — oni sedí, stoj — oni stojí; která mají **ějí**, mají už rozkazovací způsob víceslabičný a krom toho obyčejně i kme-

novou samohlásku dlouhou: stržlej stržlejí, anebo širší samohlásky než jejich tvar přijímající pouhé í: kulatěti kulatějí, kulatěti kulatí. Také pomůže, tvořiti rozkazovací způsob i ve množném čísle: hodme, házejme: tu už se ej třetí osoby mn. č. objeví, a neobjeví-li se, nepatří do ní.

Některá však, jež mají míti toliko í, přijímají také ejí: boleti bolí i bolejí, veleti velí i velejí, vězeti vězí a vězejí, mrzeti mrzí a mrzejí, zněti zní a znějí, museti musí a musejí, slušeti sluší a slušejí, příslušeti přísluší a příslušejí, náležeti náleží a náležejí; podle toho jest také dvojí rozkazovací způsob: vel a velej, zni a zněj ... Chtíti má chtěj, chťejme, chťejte, ale v třetí osobě mn. č.: chtí m. chcou, nepravidelné: chťejí.

Kdybychom nebyli tak četně přehlasovali, bylo by toto pravidlo jako mnoho jiných zbytečné; kdybychom totiž podle volati říkali i nyní ještě vracati, hádzati atd., bylo by dle volaj volají beze všeho pamatování: vracaj vracají, hádzaj hádzají, nyní přehlaseně: vracejí, házejí.

p) Nyní povězme také, co jest: bychom bysme, byste a jakým právem začínají někteří (ovšem málo který vědomky) psáti: by jsi n. by si, by jsme n. by sme, by jste n. by ste.

(Já) bych, (ty) bys a bysi, (on) by m. byst, (my) bychom, (vy) byste, (oni) by m. bychu jest prostý minulý čas, v tomto jediném časoslově z dávna ještě zachovaný. U jiných časoslov říkáme nyní na př. místo volach volal jsem, m. volachom(y) volali jsme, m. volaste volali jste, m. volachu volali jsou. Jakož pak m. volach jest volal jsem n. volal sem, může prý také v bych m. ch býti jsem n. sem: by jsem by sem, a jako jest m. volachomy volali jsme, může prý také m. bysom, bychom býti: by jsme a by sme. Rozdíl jest ten, že volal jsem, volali sme, volali jste atd. jsou složeniny minulého činného přičestí (volal) a přítomného času časoslova býti (jsem, jsi, jsme, jste); ale: volach m. volas, volachom m. staršího volasom, volaste, bych m. bys, bychom m. bysom, byste atd. jsou složeniny kmene vola, by atd. s pří-

tomným časem téhož časoslova býti (jsem, jsi n. sem, si, sme, ste). Jako však v opsaném minulém čase (volal jsem ...) píšeme pomocné jsem, jsi, jsme, jste atd. zvlášť, tak prý bysme mohli i ve složenině kmene (by) s týmž slovesem jsem, jsi atd. toto jsem jsi ... psáti zvlášť: by jsi n. by si, by jsme n. by sme, by jste n. by ste.

Takto by tedy omluveni byli ti, kteří píšou: by jsi n. by si, by jsme n. by sme, by jste n. by ste.

Avšak: máme-li jich následovati, t. j. máme-li psáti vědomky, jak oni píšou z větší části nevědomky? My k tomu neradíme, a to proto, abychom zachovali aspoň tento jediný zbytek starého minulého času: bych, bysi n. bys, (bysom) bychom bysme, byste.

g) Lépe-li psáti: ctnoř anebo cnoř? Slovo ctnoř je tak staženo ze slova čestnoř (zachovaného v: počestnoř) jako slovo ctíti ze: čestiti. Souhlásky *c*, *t* jsou zde tedy kořennými, a kořenné hlásky jest vždycky lépe zachovávat i udržovati nežli je rušiti a vynechávat. Naskytuje-li se tedy několik už ustálených příkladův s vynechanými souhláskami, přestaňme na těch a nepřimnožujme porušených slov porušeninami novými; t. j. píšme: ctnoř.

2. Opatrnost při měkčení samohlásek a souhlásek.

a) Kdo nebyl na sebe hned s počátku učení dost přísný, dělává i v mužném věku ještě chyby proti vyslovování měkkých souhlásek a samohlásek. Tak vídáme velmi často hrubě psáno: Pozňan, stupňi, měřtan anebo měřtan m. Poznaň, stupni, měřřan. Poznaň jest utvořeno od poznati tak jako daň od dáti, a musí tedy míti druhé *n* měkké. „Stupni“ nemohu psáti s *ň*, neboť už *i* samo jest moci obměkčovací, tak že předcházející *d* a *n* před ním zní měkce a nesmí tedy ještě zvlášť označováno býti znaménkem obměkčovacím. Měřtan zní jenom mě-s-t-an, měřřtan jenom měřř-tan; ale měřřřtan zní jak náleží.

Na znaménko obměkčovací zapomínají mnozí před širokými samohláskami; tak na př. vidáme: stupňů, věznů, a má býti stupňů, věznů. Místo stežeň stežně píše se však dobře také stěžem stěžnu. I slovo nyní činí začátečníkům obtíže; píšouť je všelijak, ale obyčejně jinak než se psáti má; my víme, že se srovnává s německým nun, s latinským nunc, a že *i* jest tu staženo ze starého *ie*, a budeme si tedy snadno pamatovati: nyní. — Špíže jest z německého speise, a staří i špíže i slova odtud odvozená: špižirna, špižirník, špižnice, špižovati psávali s *š*; nám jest podle lužicko-saské výslovnosti: s-peise milejší spíže, spižirna, spižnice ... Snadno jest si též pamatovati, že ve slově dosud, dokud, dokavad, dosavad, dotud atd. jest poslední *d* tvrdé. V dost naopak může a má t vlastně býti měkké, chceme-li pamatovati, že povstalo vysutím *y* z do-syti (do sytosti), a chceme-li, aby ono *i* z koncovky aspoň co znaménko měkkosti zůstalo; píšeme-li však: dost, vysouváme *y* a odsouváme *i*; mluvíme-li s důrazem, poslední *i* se neodsouvá: dosti.

b) Čten, kvete, staven stavěn, nesen, zapověděn anebo, jak obyčejně vidáme: čtěn, květe, nešen, zapovězen atd.?

Hnisti hnětu, hněten (uhněten), másti matu maten (pomaten), tedy také: čísti čtu **čten čtený čtení** ...

Podle čísti čtu m. čtu, mésti metu, plěsti pletu jest kvísti a kvěsti **kvetu** (m. květu z kyr. cvьt); ь ožilo tu co plná samohláska *e*; kdybychom řekli květu, bylo by ь už stupňované, ale v třídě slov, s kterými jsme kvísti n. kvěsti kvetu uvedli, žádného stupňování není, a jediné slovo hnisti hnětu, které by někdo na podporu nesprávného květu mohl uvést, nepovstalo obdobou slova kvetu, nebrž z hnět-ti hnies-ti hnětu. Stupňování samohlásek v časosloveh nastává teprv když je přenášíme z jedné třídy do druhé, na př. padnouti padati, křičeti pokřikovati atd. A tu potom stupňuje se *e* slova kvetu m. květu v *ě* anebo v *i*: rozkvětati od-

květati anebo rozkvítati odkvítati, a odtud podstatné jméno: květ.

Staviti, t. j. učiniti, aby se něco zastavilo (aby „zůstalo státi“), co bylo v běhu, v chodu, anebo co mělo průchod, co šlo před se, a ovšem pak i jeho složeniny: zastaviti, postaviti atd., nemohou se časovati jinak než jako mluvíti: mluvím stavím, mluvil stavil (na př. nepořádky, t. j. učinil jim přítrž), mluven staven. — Stavěti, t. j. učiniti aby se něco postavilo (stavěti vojáky ..) anebo učiniti aby něco stálo co prve nebylo (stavěti domy), časuje se podle časoslov na -ěti, na př. uměti: umím uměl (uměn) umění, tedy také: stavěti stavím stavěl stavěn, stavění. Jest pak odtud rozdíl mezi **stavení** a **stavění**. Stavení jest 1. tolik co zastavení, 2. tolik co budova; — stavění jest děj, kterým se něco postaví co nestálo jak bylo třeba anebo co nestálo vůbec: Příhodi-li se mezi stavěním nehoda, může stavení přijíti k porušení.

Abychom i k poslední otázce (nesen, zapověděn atd.) odpověděli způsobem co možná nejsnadnějším, považme:

1. Časoslova vésti vedu vedl veden vedení, másti matu mátl maten matení, třásti třasu n. třesu třásl třasen n. třesen a třesení, hrýzti hryzu hryzl hryzen hryzení a i všecka taková ostatní neobměkčujou a nezměžďují své kořenové souhlásky; není: veděn, matěn, třešen, hryžen, a nebude tedy také: nešen, vežen, nebrž jenom: **nesen nesení, vezen vezení**. Souhlásky *h* a *k* se však změžďují před *e* už v přítomném čase, a změžděnina ta zůstává potom také v trpném přičestí minulého času: mohu můžeš — přemožen, peku pečeš — napečen.

2. Jakmile však časoslova tato přestoupí pod vzor **činiti**, jako nositi, voziti atd., tedy nastává podle činiti činěn změžďování; m. nosěn, vozěn tedy: nošen, vožen. Souhlásky *d* se v této příčině změžďuje v *z*, souhlásky *t* v *c*: hoditi hozen hození, souditi souzen souzení, rodití rozen rození; chytiti chycen chycení, platiti placen

placení, tratiti tracen tracení, a tedy také jen: **hraditi hrazen hrazení ohrazení** a dále i **nahrazovati, ohrazovati** .. Souhlásky *z* a *s* obměkčují se v tomto případě v *ž* a *š*: kaziti kažen zkažení pokaženo .., nositi nošen, voziti vožen vožení (ale podle plaziti plazen plazení také i jen: vozen vození). Ve všech těchto příkladech před souhláskou, která má býti změkčena anebo obměkčena, předchází samohláska. Skupeniny *st* a *sl* obměkčují se v *št* a v *šl*: pustiti puštěn propuštění, mysliti myšlen myšlení pomyšlení přemýšlení atd. — Po retnicích se neměkčí: mluviti mluven mluvení, staviti staven stavení (budova), uloupiti uloupen uloupení, hubiti huben lubení, ochromiti ochromen ochromení.

3. Časoslova věděti a seděti (podle hleděti, letěti) nemají míti jinak než: věděni, pověděni, zapověděno ... a seděni, neboť od hleděti a letěti nebylo nikdy jinak než: hleděn, letění, ale bude asi těžko vedle **zapověděn** .. zavésti také jenom **seděni**, protože tu neústrojným sezení zvykli jsme rozuměti něco jiného než správným seděni: To bylo nějakého seděni v tom dnešním sezení.

4. Podle pobídnouti pobízeti, budití pobouzeti, choditi vycházeti, kliditi uklízeti, studiti ostouzeti atd. má býti také: dohlídnouti **dohlízeti** přihlízeti .., hraditi **hrazen hrazení, ohrazení**. Změžďují a změkčují se tu souhlásky ve své **nejbližší** příbuzné, t. j. prvním stupněm, a nikoli druhým, jak chybně slýchati a vídati: dohlížení ohražení atd. I když se mění časoslova na *-iti* v tvar na *-eti* a *-ovati*, změžďuje se *d* pouze v *z*: vylouditi vyluzovati, naříditi nařizovati, a tedy také svrchu spomenuté: nahraditi nahrazovati. Jiné souhlásky nemohou se ani jinak změžďovati a změkčovati než prvním stupněm, protože více stupňů nemají: hasiti uhašeti uhašovati, nositi vynášeti, věsiti věšeti vyvěšovati, pustiti pouštěti, ujistiti ujišťovati ujišťuju, mysliti přemýšleti, ohlásiti ohlašovati, mísiti směšovati, hroziti pohrožovati, ohyzditi zohyzďovati atd.

c) Mnozí nechtějí psáti shromážďovati, ujišťovati, shromážďuju ujišťuju, nechávající d a t tvrdým; jiní zase píšou přespříliš: zahrnovati, vyvinovati atd. s ň. Pomoc tu snadná: mělo-li časoslovo souhlásku měkkou už ve tvaru prvotním (shromážďiti, ujistiti . .), bude měkkou také v odvozeném tvaru na -ovati (shromážďovati ujišťovati, shromážďuju ujišťuju); byla-li ve tvaru prvotnějším tvrdá, zůstane tvrdou i v odvozeném tvaru na -ovati: zahrnouti zahrnovati, vyvinouti vyvinovati.

3. Kdy píšeme z. s a vz.

Předložka z znamená vždycky buď: 1. látku, z které co děláme: prsten ze zlata, zeď z kamene, salát z trávy; anebo 2. směr z nitra ven: vyšel jsem z domu, z komory, z továrny, z Prahy; — anebo 3. zkažení, zničení, změnu: zmrhati, zlomit, ztrávit ztrava.

Předložka s znamená vždycky buď: 1. spolubytí, společnost: byl s otcem ve městě, chodím s bratrem do školy, dcera bývá všude s matkou, která hmota loučí se s železem? anebo 2. směr s hůry dolu: spadl s koně, smekl se se stolu, sklouzl se se skály, padávají železné kameny s oblak; — 3. pohybování na ploše, na povrchu a odtud pryč: uchýlil se s pravé cesty, přendej to s první strany na druhou.

Jest tedy dobře psáno: shora, zdola? (ano; a proč?) a co jest: ze stolu a se stolu, ze skály a se skály, z oblak a s oblak atd.

Ne tak snadno rozeznati jest předložky tyto ve složení s časoslovy, protože my nyní často jinak si myslíme původ mnohého časoslova, a staří, skládající je s předložkou, také o tom jiné měli ponětí; tak nyní na př. spracovati, stloukati píšou raději s předložkou s za příkladem prý latinského cum v conficere, concuti, staří však měli: zpracovati, ztloukati; my bychom nyní raději psali: sdělití a staří měli zdělití m. vzdělití. Přibývá nám tedy k předložkám s a z ještě třetí: vz, která znamená tolik co na, proti a směr z důli nahoru,

vzhůru (ve smyslu hmotném i mimosmyslném): plavati vz vodu, udeřiti vz Tatary, slunce vzešlo. Nyní se jí užívá toliko ve složení s časoslovy, ale větším dílem otřené: z, tak že tudy bývá matena s původní předložkou z, jako: zmoci se m. vzmoci se, zpíratí se m. vzpíratí, vzepřítí se atd. Slovo zpodní zpodky atd. píšou někteří starší spisovatelé dosud s předložkou z majíce za to, že tu jest směr z důli vzhůru; jiní zase jen s: spodní, spodky, kdež by potom bylo pomýšleti na směr po straně, podél strany, plochy. Způsob píšou nyní jen zvukoslovně také: spůsob; my na příště nikoli zvukoslovně, nebrž podle latinského con(ficere) (sou..) též se přidržíme s. Zpráva zprávice zpraviti atd. psávali staří podle původu v každém významu s předl. z, my nyní činíme rozdíl: zpráva jest tolik co vzkázání, novinka, zvěst (nachricht); odtud tedy: on mě o tom zpravil, zprávodaj nebyl dobře zpraven atd. S s píšeme nyní všecko ostatní spravení a spravování: správce (verwalter), správa (statku, továrny, ústavu.., verwaltung), spravovati statek, zboží, továrnu, ústav atd., i: správa kabátu, spravovati oděv, spraviti co nebylo v pořádku: však on to tam sám spraví!

Nejlépe pocítíme rozdíl v předložkách s, z a vz, když si na místo záhadné předložky položíme zatím její opak; na př. slomiti, vzlomiti a zlomiti, svésti, vzevsti a zvésti. Slomiti znamená dohromady, jednu věc s druhou, anebo s hůry dolů lomiti; vzlomiti z důli nahoru anebo nazpět; zlomiti: dočista, důkladně, z kořene to učiniti. Rovněž tak: svésti dva dohromady anebo k sobě, anebo s hůry dolů, anebo s nějaké strany (s dobré cesty svésti); vzevsti: vzhůru pomoci něčemu; zvésti: ven z něčeho n. vyvésti. Opak předložky s jest roz, od a vz: svésti rozvésti odvésti vzevsti; předložka vz srovnává se s předložkou na, proti a znamená tudy také směr z důli nahoru; předložka z srovnává se s předložkou vy, a opak její jest ve: zvésti=vyvésti, opak: vevésti.

Nyní se rozdíl v předložkách těchto v přemnohých

složeninách už nepocituje, a velmi často bývá jedna kladena místo druhé, ba někteří spisovatelé píšou zvukoslovně všude jenom předložku *s*: spívati m. zpívati vzepěti, skameněti sdřevěněti m. zkameněti zdřevěněti, a i strava m. ztrava.

4. Jaký rozdíl působí vsouvání samohlásky *e* ve tvarech časoslovných.

Přípona *ený*, když ji připínáme k tvarům časoslovným, má význam trpného rodu minulého času právě tak jako přípona *aný*: koupenny, vystavený, vyháněný, hledaný, žádaný atd. Přípona *ný* ve tvarech časoslovných jest rodu činného: vydatný, výslovný, a je-li rodu trpného, znamená tolik co přípona *-telný*, lat. *-dus da dum* a *-bilis*, něm. *-bar* a *-lich*: ohebný, obratný, ne-ohebný, neoblomný. a tedy také: neunavný, místo čehož vídati způsobem latinským obyčejně: neunavený. Neunavený jest ten, kdo se neunavil anebo koho neunavili; neunavný ten, kterého není možno unaviti, tedy tolik co neunavitelný. Pracuje neunaveně, pracuje s pilností neunavenou jest tedy tolik jako: že není unaven, že jeho pilnost není unavena; ale: pracuje neunavně, s pilností neunavnou jest tolik jako: on jest v práci neunavitelný, není ho možná unaviti, pilnost jeho jest neunavitelná. — Ve slově žádný m. žádaný i sponové *a* jest vysuto; staří psávali raději nižádný, později ižádný, pouštějíce s myslí původní význam; žádný m. žádaný bez všelikého (ni=ne) má zápornost už samo v sobě: vždyť čeho žádám, to tu ještě není. Ale spíše se chraňme, abychom nemátli žádný s nikdo: Kdo tu byl? Nikdo. Byl tu už některý ten posluha? Žádný.

5. Dodatek o krácení dlouhé kmenové samohlásky.

Čech pronáší s důrazem první slabiku, ať je dlouhá nebo krátká. Za příčinou tohoto zákona některá slova s dlouhou kmenovou samohláskou pozbývají ve složení své délky, jako na př.: chvála pochvala, krása okrasa,

síla posila, váha převaha, tráva otrava, víra nevěra, a podle toho také: smích posměch, bůh praboh, a tudy i: **rád nerad**. — Chvála se krátí ve rčení: **chvala Bohu**; avšak dle našeho mínění toto „chvala“ není už číslo jednotné, ale číslo množné středního rodu právě tak jako říkáme: tam jsou samá hora, chodí na hora, do zámku vedou schoda, šla na zelená borka, za hájka, jsou tu jatka atd. m. hory, schody, borky, hájky, jatky atd. Takovýto střední rod množného čísla utvořený z jednotného rodu mužského n. ženského naznačuje hromadnost.

XVIII. Dělidla, dělení a skracování.

Znamení otázky (?) klademe, když se přímo tážeme: Kde jsi byl? Napsal jsi už úlohu? Bude-li pak zejtra otec doma? — Když se však netážeme přímo, nesmíme klásti znak otázkový; na př.: Však vím, kde jsi byl. Řekni, zdali jsi tu úlohu už napsal anebo ne. Ptám se tě, bude-li otec zejtra doma. — Chybně vídati také: Dům na prodej. Kde? poví písař XY. Zde má býti pouhá čárka, a nikoli otázka: Dům jest na prodej. Kde, poví písař XY.

Znamení podivení anebo výkřičník (!) klademe za citoslovce a jiná slova i věty, vyslovující nějaké pohnutí myslí, a také když k někomu živěji promlouváme: Ach! Fui! Kýž by to Bůh dal! Ó člověče nešťastný! Ó, že jsem to nevěděl! Ó, jaká to radost!

Je-li slovo anebo věta, kterým anebo kterou voláme anebo se divíme, v jinou větu anebo mezi jiná slova vstavena, odděluje se také pouze čárkami anebo se klade s výkřičníkem do závorek: Símě nesvornosti, bohužel, dlouho bylo mezi námi rozséváno. Anebo i: Símě nesvornosti, bohužel! dlouho bylo mezi námi rozséváno. Anebo: Símě nesvornosti (bohužel!) dlouho bylo mezi námi rozséváno! Ale ne: Símě nesvornosti, bohužel! dlouho bylo mezi námi rozséváno! — Kdybyste věděl,

pane, jak je mi zle! anebo: Kdybyste věděl, pane, jak je mi zle. Konečně jsi dosáhl svého cíle a stal jsi se (kéž bys na to nikdy nezapomněl!) učitelem a vychovatelem budoucího národa.

Jinak klademe otázku i výkřičník (do závorek) také ke slovům po jiném opakovaném když jim nevěříme, když o nich pochybujeme, když se jim divíme anebo pro jich známou nepravdivost posmíváme; na př.: Dali jim svobodu (?), svobodu slova (!), svobodu spolčování (!!), samosprávu (!!), a země zkvítá moudrou (?) a obezřelou (?) správou. On jest výborný řečník (!), dobrý společník (!) a oblíbený zpěvák (!!).

Tečku (.) klademe na konci každé úplné věty, není-li složena s větou následující: Člověk jest živočich nadaný rozumem a svobodnou vůlí. — Je-li věta hlavní složena s větou vedlejší, klademe tečku teprv až za ukončením obou těch vět: Kdybych věděl, že se budeš dobře chovati, zaručil bych se za tebe.

Tečku klademe též ke zkráceným slovům: z. výbor znamená: zemský výbor, kr. z. divadlo = královské zemské divadlo. — Dále k řadovým číslovkám: 1., 2., 3., 4., 5. atd., t. j.: první, druhý, třetí, čtvrtý, pátý atd. Dějepisci však i u řadových číslovek tečku vynechávají: „Karel IV byl co král český toho jména Karel I a umřel r. 1378,“ místo: Karel IV. byl . . . toho jména Karel I. a umřel r. 1378. — Za léty se tečka vůbec vynechává, ale za dněmi se klade: Léta 1278 26. srpna zabit jest v bitvě Otakar II., král český. — Tečkou oddělujeme též tisíce: 128.456, 12.450. Mají-li však tisíce ty jen jedno číslo, neklade se tečka: 1642, 5897. Léta čteme na př.: osmnáct set šedesát šest (1866), což se lépe pamatuje než: tisíc osm set šedesát šest. — Tečka na horu k číslu napsaná (v tisku: obrácená) znamená desítiny: 18·6 jest tedy osmnáct celých a šest desítin. Některým se obrácená tečka nelíbí a oni pro větší zmatek dělají čárku; my však nechme čárku k naznačení milionů, tečku k naznačení tisíců a obrácenou

tečku k naznačení desítných zlomků: 3,456.842, 146.83.
 — Zpozdile někteří písaři a některé tiskárny po nich kladou tečku za čísla, když se čte -ti; na př.: Počkám na tebe do devíti hodin — do 9. hodin (má býti do 9 hod., bez tečky, neboť se nečte: do deváté).

Čárku (,) klademe mezi věty vložené anebo mezi věty, když v každé z nich o něčem jiném něco vypo-
 vídáme, když v každé něčemu jinému něco přisuzujeme: Všecko, co s nepředloženou rychlostí se děje, v počátku mocné jest, ale časem ochabuje. — Zvláště upozornu-
 jeme na to, aby ve větách rozdílných (s jiným podmětem a s jiným přísudkem) čárky se nevynechávaly: Čte-
 nářskými jednotami šíří se vědomosti, a kdo posud ne-
 četl, jednotou spíše k tomu bude povzbuzen. — Vyne-
 chává pak se čárka, když podmět s vedlejší větou
 můžeme vysloviti anebo si pomysleti jako jednu věc: Povinni jsme milovati vlast. (Hojnosť jiných příkladův
 skoro na každé stránce této knihy.) — Mají-li přídavná
 jména od sebe oddělena býti čárkou, poznáme nejlépe
 podle toho, můžeme-li mezi ně vložití spojky *a, i*;
 možno-li je vložití, klademe na jich místě čárku: Život
 náš jest veliké *a* široké kolo — Život náš jest veliké,
 široké kolo; ale: Hledá světské ješitné chvály. Bydlí
 v pěkném letním domě. V těchto a v jiných takovýchto
 příkladech nemohu říci: světské a ješitné chvály, neboť
 každá světská chvála ješitná jest; a v druhém příkladě
 též nemožno říci: v pěkném *a* letním, nebrž slovo letní
 náleží ke slovu dům splývající s ním jako v jeden pojem:
 letní dům = sommerhaus. — Před spojkami *a, i, anebo,*
buď, než, nežli vynecháváme čárku, když ony samy čárku
 zastupují; však začíná-li jimi věta se svým vlastním
 podmětem a přísudkem, s jiným nežli jest ve větě před-
 cházející, už podle pravidla svrchu řečeného čárka stoj.
 Příklady ke všemu dohromady: Lidé ti, zovouce se přátel-
 elé svobody, jsou největší její nepřátelé. Ti, kteří před
 nedávnem se radovali, že jim byl život darován, chtějí
 nám nyní ustlati v krvavém hrobě. Nezaručíte-li čer-

nochům právo, do sněmu voliti a volenu býti (anebo lépe jen: právo do sněmu voliti a volenu býti), bude svoboda jejich beze vsí ceny, toliko pouhým úšklebkem. Běloch na jihu má míti u volebního osudí totéž právo jako běloch na severu, a jediné obmezení jihu zde jest, že nemají běloši atd. Ve své mstivosti se vyslovil, čtyrem milionům že dá moc, by osm milionů spravedlivých mužů utlačili a přivedli na mizinu. Posud není ve zprávách těch nic určitého, nic jasného. Oněm přiznali vlastní, domácí správu, a sněm jejich bude co nejdříve svolán. Syn slíbil umírajícímu otci, že vyplní odkaz jeho, to jest, že se bude tužiti k obraně vlasti. On prý nechce uvalovati vinu svou na bedra cizí, byť to i byla bedra nepřátelská. Staří mocnářové nazývali se jen: králové Peršanů, Skythů, Macedonů atd., a tak se zdá, že se považovali za vladaře lidu. Jest též možno, že se lidé začnou dříve spolčovati než co mají, a že, dobudou-li pak nějakého území, stejným dílem se rozdělí.

Na str. 7. v posledním odstavci vynechali jsme čárky mezi přístávkami, a to proto, aby spíše padlo do oka, ke kterému jménu přístávka náleží. Kdybychom byli napsali: Pánové František Palacký, dějepisec království Českého, Václav Vladivoj Tomek, profesor na vysokých školách Pražských, (tato čárka schází tam jen přehlednutím) a Jan Erazim Vocel, profesor atd., máto by to v čtení; mohlo by se totiž také čísti: dějepisec království Českého, Vladivoj Tomek. — Klásti čárku do vět, jako jest na př.: „Jakkoli mnoho dobrého napsal, přece co nejvzácnější a nejnárodnější plod muzy jeho, největšího povšimnutí zasluhuje báseň.“ bývá někdy k napomožení srozumitelnosti dobře, ale v tomto příkladě jest to jenom neobratnost, neboť srozumitelnosti pomůžeme zde pouhým přestavením slov jak mají býti: „Jakkoli mnoho dobrého napsal, přece jakožto nejvzácnější a nejnárodnější plod muzy jeho zasluhuje největšího povšimnutí báseň...“

Středník (;) klademe k naznačení přestávky takové, která jest větší než následuje po čárce a menší nežli jest po tečce. Jest tedy středník skutečným středem mezi tečkou a čárkou, a odtud i jeho jméno. Příklady: Doufám, že se mne v tom zastane; kdyby to však ne učinil, jsem ochoten ustoupiti jinému. Než něco takového, raději nic; polovičatost se mi od jakživa přičí. Podle všeho chce se státi neobmezeným pánem pomocí šlechty; jisto jest, že strana bývalých otrokářů se s ním spřátelila. Dostane-li se ti pochvaly, měj z toho radost; pakli ne, také se příliš nermuť. Však my si to nahradíme; až se zpamatujeme a zotavíme, pak ať žádný tyran už se na nás neodvází! Proto ho k tobě posílám, že jest člověk dobrý a přece nouzi trpí; ty pak jsi bohatý a rád uděluješ těm, kteří nemají.

Dvoutečka (:) dokládá, vykládá, uvádí obsah, vypočítává a stojí nejvíce tam, kde se něčí řeč uvádí tak, jak ji byl sám učinil. Příklady: Člověk mnoho věcí potřebuje k vyživení svému: pokrmu, nápoje, oděvu, obuvi, obydlí atd. A slyš na záspí kroků zvuk, a na okénko: ťuk, ťuk, ťuk. Tu se prvý boj v hromadu srazí: střely dštily jako přival s mraků. Po bažině, po sluji modrá světélka laškují: dvě řady, devět za sebou, jako když s tělem k hrobu jdou. I řekl mu: Jdi a učiň totéž.

Uvozovku, znak dokladací čili husí nožky („“) klademe, když uvádíme řeč nebo slova něčí přímo, t. j. právě tak jak on je řekl. Také jednotlivá slova a příklady dáváme do uvozovek, když jich potřebujeme k vysvětlení a k objasnění. Ale nikdy není dovoleno aby dával spisovatel do uvozovek slova svá vlastní, když jich neřekl už napřed. Ostatně to žádný spisovatel nečiní, ale byla a jest tiskárna v Praze, která má za to, že místo značnějšího písma může užiti uvozovek, a tak míváme potěšení, že se často divíme, či to asi slova se tu uvádějí, až smysl celého článku nás přivede na to, že mají býti vlastně proloženým písmem. Příklady: — Ráčila prý jste u přítomnosti stojících užiti o mně slov,

že „zle dělám, že dary boží v sobě udušuju.“ — Žvástavý člověk přišel kdysi k Aristotelovi. Nažvástav se k omrzení, pravil: „Šnad jsem ti se svými řečmi obtížný?“ „Ani dost málo,“ odpověděl Aristoteles; „vždyť ani nevím co mluvíš.“ — Diogenes poručil přátelům, aby ho až umře vynesli na pole a nechali nepohřbeného. Plní strachu tázali se ho přátelé: „Chceš snad, aby tě dravci a zvíř roztrhali?“ „Nikoli,“ odpověděl Diogenes; „položte jen hůl vedle mne, abych je mohl zahnat.“ „Ale jakž je budeš moci zahnat: vždyť nebudeš cítiti.“ „Jaký bude tedy rozdíl, budu-li pochován anebo od dravých zvířat roztrhán?“ —

Zhasla hvězda česká. „Otce není!“
z chýže k chýži šlo to v oudolí;
„bolest naše není k vyléčení —
otce jenom nic již nebolí.“

(Všecky ty příklady si také napíšme, abychom se naučili rozdělovací znaménka nevynechávati; zvlášť si dejme pozor tam, kde jsou dvě vedle sebe.)

Uvozovky se zhusta také vynechávají; na př.:
Hříšník bil se v prsa řka: Pane, odpusť mi!

Když má ve vypočítávání každá věc svůj řádek a v následujícím řádku se opakuje slovo, které stojí na témž místě v řádku hořejším, klade se místo opakování toho slova také uvozovka:

Mouka chlebová
„ krupičná
„ „ jemná
„ „ obyčejná atd.

Pomlčku (—) klademe před slova a před věty takové, místo kterých by čtenář podle smyslu předcházejících slov očekával něco docela jiného: Rozběhl se, namířil a — dal se do smíchu. Budeš-li dále tak nebdalý a ve všem liknavý, — ale k čemu tolik slov?

Žel Bohu! kde můj tatíček?
Již na něm roste trávníček!
Žel Bohu! kde má matička?
Tam leží — vedle tatíčka!

Místo pomlčky zastupuje někdy také několik teček . . . . Také se klade pomlčka tam, kde začíná řeč zase o něčem jiném, ale kde nechceme začínati psáti novým odstavcem, jako jest na příklad několikrát na těchto stránkách. Mnozí kladou pomlčku také často tam, kde by měla státi

závorka ( ) a [ ]; na př.: Se svolením jeho a všech druhých — a oni všickni zajisté jsou hodní muži — přicházím řečnit k jeho obraně. Zde mělo by vlastně býti: Se svolením jeho a všech druhých (a oni všickni zajisté jsou hodní muži) přicházím řečnit k jeho obraně. — Do závorek dáváme tedy slova a věty, vstavené mezi slova a věty, kam vlastně nepatří. Viz poslední příklad uvedený už u čárky, a k tomu i příklad též tam hned před závorkou položený, v kterém též můžeme cito-slovce „bohužel“ položit do závorek: Šimě nesvornosti (bohužel!) dlouho bylo mezi námi rozséváno. — Do závorky klademe také vysvětlivky a všecko co slouží k objasnění toho co vykládáme. Příklady toho jsou skoro na každé stránce této knihy. — Je-li ve větě vstavené ještě nějaká jiná vstavená anebo vysvětlivka nějakého slova, dělá se tato druhá závorka hranatá: [ ]; příklad na str. 25., 9. řádek zdola; někdy se jí můžeme vyhnouti znaménkem rovnosti = (čte se: tolik co), jako jsme učinili my mezi jiným také na str. 18., 4. řádek shora.

Spojovník (v tiskárnách říkají: divis=rozdělovník) (-) děláme na konci řádků, když celé slovo na řádek se nevejde a musíme ostatek napsati na druhý řádek. Také ve složeninách, když druhá část náleží k několika předním: 2- až 3letý.

Číslo vícečlenná nemůžeme nikdy rozdělovati a dělidla (krom znaménka spojovacího) také nikdy přenášeti; buď se musí všecko vejíti na konec řádku anebo se celé číslo přenese na řádek následující, a s dělidlem přenášej se aspoň také slabika přilehlého slova.

Krom toho jsou ještě znaménka poznámková: *), **), ***), †), ††), †††), 1), 2), 3), 4) a), b), atd. Zna-

ménka tato klademe ke slovům anebo k větám, k nimž dole pod čárou anebo na konec knihy ještě něco do-
dáváme, buďsi to vysvětlení, anebo doklady, anebo pří-
slušné citáty, anebo jiné podobné věci. Kdo umí na
venku v bibli podle těchto znamének vyhledávati si pod
čárou anebo na konci před rejstříkem příslušné doklady,
bývá od dobromyslných babiček jmín za vzácného čtenáře.

Před rokem a dnem znamená hvězdička * bez
obloučku) narození, křížek bez obloučku úmrtí: Jan
Amos Komenský byl slavný vychovavatel a nejpřednější
učitel (* okolo 1592, † 1671 v Amsterodámě).

Nevejde-li se celé slovo na týž řádek, musíme je
rozdělití, t. j., přenéstí zbývající slabiku anebo slabiky
na řádek následující. A v tom se děje více chyb nežli
by si kdo pomyslil, ve čtení-li si rozdělování nevšímá.

Hlavní věc ovšem jest, vystříhati se rozdělování
co možná nejvíce, tak aby každý řádek se končil celým
slovem. Není-li to možná, dělme podle těchto pravidel:

1. Složená slova děl tak, jak složena jsou. Slova
rozličný, bezbožný, nocleh, vytknu, dotkl, zardělý, ze-
mřelý, zemdlený, přijdu, přijmi, příjmy, vymknouti,
zamkni, povstal, přečkám, vyžďatý, pomsta, nadchnu,
nadšen, určený, urputný atd. jsou složena a dělí se tedy
takto: roz-ličný, bez-božný, noc-leh, vy-tnu, do-tkl,
za-rdělý od rdíti se, ze-mřelý, u-mrlý, při-jdu, při-jmi,
při-jmy, vy-mknouti, za-mkni, po-vstal, pře-čkám, vy-
žďatý, po-msta, na-dchnu, na-dšen, u-rčený, u-rputný
atd. Je-li však vůbec radno, dělení se vystříhati, jest
toho tím větší potřeba tam, kde by rozdělená slabika
na předcházejícím řádku byla nepěkná anebo kde by
byla jedinou samohláskou; proto nedělme nikdy: u-mrlý,
u-rčený, u-rputný, nebrž přenesme i tu první samo-
hláskovou slabiku na druhý řádek.

Slova poduška a podlaha dělme zatím: po-duška
(srovnej: duchna) a pod-laha, ačkoliv pro rozdělení po-
dlaha jest také důvod ze slova dlaha, dlažka. Kdo
odvozuje poduška od: pod-uško, ať si dělí: pod-uška;

my se s tím nesrovnáváme. Jediné slovo půjčiti propustili jsme i my v této knize rozdělené: půj-čiti. Slovo to podle známého složení (str. 97: pů) má se dělit: pů-jčiti, a možno-li, vyhněme se i tomuto dělení přenesením celého slova na druhý řádek.

Druhé hlavní pravidlo o dělení slov jest: nevíme-li, patří-li skupení souhlásek ke slabice předcházející anebo k slabice následující, zkoušejme, může-li od skupeniny té začínati slovo; může-li od ní začítí slovo, patří skupenina ta k slabice následující. Nevěděl bych na př., jak mám rozdělití slovo dobrý. Skoumám tedy, může-li od skupeniny br začítí slovo, a tu se mi naskytuje: bráti. Začíná tedy od skupeniny br slovo, a z té příčiny táhnu skupeninu tu k slabice následující, t. j. rozdělím: do-brý. Budu tedy také dělití: te-plý (plyn), sr-dce (dcera), celi-stvý, čer-stvý (stvořiti), sro-stlý ro-stlina (stláti), sli-čný (čniti), bá-sník (sníti), če-tný (tnouti, tnutí m. títi, tětí) atd.

Jen jazyčnic (l, n, r; ň, ř) se toto pravidlo netýká; tyť táhnou se vždycky k samohlásce předcházející: sil-ný, kon-vice, bar-va, hoř-ký, ačkoliv je: lnouti, rváti, řku.

Skupeniny sk a ck, šk a čk nikdy se nedělí. Dělíme tedy: če-ský, ča-cký, něme-cký, my-ška, ko-čka.

V novější době vloudilo se i do přesných jinak spisův nesprávné skracování. Takť píšou skoro všickni skraceně: čes. a chtějí, aby obecnstvo čtlo: český, kdežto skracenina čes. nemůže znamenati jiného nic nežli: česati, česaný. Hlavní pravidlo jest, aby do skraceniny pojata byla ještě souhláska anebo skupenina souhlásek slabiky následující, která by v dělení táhla se k druhé slabice. Skracujeme tedy: česk. a čteme: českého, českému, českém, českých, českým. Skracenina pís. nemůže znamenati než leda: píseň, písati, písek, ale nikoli: písně; Jung. nemůže býti skracenina, a má-li to znamenati: Jungmann, dlužno skrátiti: Jungm. anebo Jngm.; Lom. neznamená Lomnický, nebrž mohlo by

znamenati toliko: Lomoz, Lomený atd., a má-li se skrátiti jméno Lomnický, dlužno vzíti do skratky také ještě souhlásku následující slabiky: Lomn.; špatně bylo by také skráceno: Lob. místo Lobk., ač má-li to znamenati: Lobkovic, Roz. špatně m. Rozk., má-li to znamenati: Rozkochaný, Rozkošný (Roz. by znamenalo: Rozina, Rozum), let. prahrubě skráceno m. letop. anebo ltp. anebo lp., má-li to znamenati: letopis, letopisy atd.

Začátečními písmeny anebo skupeninami skracujeme na př.: JKM. = Jeho Královská Milost, VKM. = Vaše Královská Milosti, sv. = svatý, sl. b. kazatel = slova božího kazatel, l. P. = léta Páně, b. r. = běžícího roku, m. r. = minulého roku, b. m. = běžícího měsíce, t. m. = tohoto měsíce, m. m. = minulého měsíce, t. j. = to jest, atd. = a tak dále, a t. p. v. = a tomu podobné věci, na př. = na příklad, a sl. = a sledující.

XIX. Kdy píšeme veliká písmena.

Veliká začáteční písmena píšeme 1. na počátku a po tečce, a potom po otázníku, výkřičníku a dvoutečce, když následuje po nich věta úplně samostatná. Příklady jsme měli dost už ve cvičeních napřed položených.

2. Píšeme velikými začátečními písmenami jména vlastní, názvy čili tituly kněh, časopisů, jednot a spolků: Tóma Štítný, Čechy, Praha, Boleslav, Říp, Sněžka. Šumava, První čítanka, Národní Listy, Hlas, Sokol, Hlahol, Včelka, Průmyslová jednota atd.

Přídavná jména od jmen osob odvozená velikou začáteční literu zachovávají: Harachovy statky, Schwarzenberští úředníci, Strossmajerovy odkazy. Starší spisovatelé píšou také přídavná jména od jmen měst, vesnic, vrchů a řek odvozená velikou literou: Pražský, Sadovský, pohoří Ještědské, pohoří Jizerské. Novější však píšou malou literou: pražský, sadovský, když se to vztahuje ke jménu obecnému, ale v pojmenováních i oni zacho-

vávají literu velkou: pohoří Ještědské, pohoří Jizerské. Přídavná jména odvozená od jmen zemí píšou všickni malou literou: evropský, asijský, český, slovanský. Avšak jest také rozdíl: král Český může býti také Němec, ale král český jest rodem Čech. Dějepisci psávají také: království České, národ Slovanský atd.

Slova Bůh, Hospodin, (léta) Páně píšeme velkým začátečním písmenem; avšak také: bůh, když myslíme na některého jiného boha nežli na křesťanského. Mnoho spisovatelů však nikdy ani Bůh ani Hospodin a (léta) Páně nepíše velkou literou. Ve školních knihách však jest to nařízeno.

Ve starších knihách také každý verš začínal velikým začátečním písmenem; to však nyní pominulo, tak že ve verších platí táž pravidla jako v řeči nevázané, leda že každý verš začínává novým řádkem; pro uspořádání místa psávají se však i verše bez přestávek za sebou.

V psaních a žádostech k jednotlivým osobám píšeme velkou literou také titulatury a slova, kterými k osobám těm promlouváme: Vaše Blahorodí! Velevážený pane! (anebo také s velkou: Pane!). Ráčil jste mi psáti, abych k Vám přišel, že mi ukážete Svou knihovnu.

XX. Jak píšeme slova cizí.

Slova cizí, která u nás už dávno zdomácněla, píšeme domácím pravopisem: román, inženýr. Cizí slova na ik mají *i* krátké: technik, medik, akademik, Brunšvík, Šlesvík (ne tedy, jak i ve vědeckých knihách tištěno: Brunšvík, Šlesvík...). Cizí jména vlastní a jména obecná, která u nás nezdomácněla, píšeme pravopisem tím, jakým se píšou v řeči, z níž jsou vzata; ale do závorcky k tomu přidáme vyslovení pravopisem českým, aby lid nečítal po celé roky na př. Cáva Ignác, jak jsme slyšeli na vlastní uši vyslovovati jméno italského generála Cavaignaca. Při této příležitosti nemůžeme se zdržeti, abychom neuvedli nejdůležitější věci z pra-

vopisu maďarského, poněvadž dosud ani ti, kteří by měli učiti lid, jak to neb ono slovo se čte, maďarsky čísti neumějí, vyslovující slova maďarská — po polsku! Zníť pak v maďarštině naše s jako š, s pak píše se v maďarštině sz, což zní v polštině š; č píšou Maďaři cs (a také ch), Poláci cz, ž Maďaři zs, čárkované maďarské é zní skoro jako ej, a bez čárky jest zvuk nejasný, střed mezi a a mezi o, gy jest naše ě, ny před samohláskou jest ň, ty před samohláskou jest ř. Székács zní tedy: sejkáč; juhás zní: juháš, Nagy Szombot = Naď Sombot, Zsedény = Žedejň, Gács = Gáč atd. Cz místo pouhého c píšou Maďaři už jenom v novinách.

V jazyku polském zní cz jako č, sz jako š, rz jako ř: czas = čas, szkoła = škola, rzepa = řepa, a = on, e = en: ręka = renkon (rukou), Węgier = Vengier (Uher), węzeł = wenzel (uzel). ó zní jako naše ů: góra = gůra (hora).

V italských slovech zní ci a ce jako či a če: Cialdini, centesimi čte se tedy: Čaldini, čentezimi; gn zní jako ň: campagna tedy jakoampaňa, ge a gi jako dže a dži: doge = dodže, Girgenti = Džirdženti; ca, co, cu = ka, ko, ku; ga, go, gu = ga, go, gu; chi = ki: Schiavo = Skjavo.

Ve frančině e na konci víceslabičných slov se nevyslovuje: porte, pomme zní port, pomm; u zní jako naše y: tu, murmure = ty, myrmyr; ai zní jako široké é nebo německé ä: aime = ém (äm); au a eau = ó: faute = fót, beau = bó; ei = ä: peine = pän; eu a oeu = ö: feau = fö, coeur = kör; ou = u: amour = amur; in, ain a ein = än (nosem): lin = län(g), pain = pän(g), peindre = pän(g)dr; un = ön(g): un = öng; ien = iän(g): bien = biäng; oi = oa: moi = moa; ca, co, = ka, ko; car = kar, coeur = kör, curé = kŕé; ce a ci = se a si: ceci = sesi, facile = fasil; ç = s; ch = š; ge a gi = že a ži: genie = žený, giron = žiron; gu před samohláskou = g: langue = lang, guide = gid; gn = ň: regné = reňé; h se obyčejně nevyslovuje; j = ž: jour = žúr: qu = k: que, qui, quel = kö, ki, kel; ti před samohláskou = si: partial = parsial, action = aksion.

XXI. V jakém pořádku slova za sebou následujou.

Na závěrek tohoto dílu ukážeme ještě několika příklady, jak může a má spisovatel dost nepatrným obratem slova jedno k druhému řaditi, aby mu lidé rozuměli. Napiše-li kdos na př.:

Aspoň ví kam na otroctvím děravou ústavu Severních států patří záplata,
jest to chybný slovosled a tudíž nesrozumitelný;
srozumitelným bude, napíšeme-li takto:

Aspoň ví, kam na děravou otroctvím ústavu Severních států patří záplata, anebo:

Aspoň ví, kam na ústavu Severních států otroctvím děravou patří záplata.

Když tě vinili lidé, mluvíce o tobě, z přílišné hrdosti má býti:

Když lidé, mluvíce o tobě, vinili tě z přílišné hrdosti.

Taktéž na sjezdu nezastoupeným záložnám má býti posláno po výtisku zdarma má býti:

Také záložnám na sjezdu nezastoupeným má býti posláno po jednom výtisku zdarma, anebo:

Také nezastoupeným na sjezdu záložnám má býti posláno po jednom výtisku zdarma.

Poněvadž stejný úmysl měl bohužel příliš záhy zemřelý prof. X. má býti:

Poněvadž stejný úmysl měl zemřelý bohužel příliš záhy prof. X.

Mysle, že, jestliže sám města se nezmocní, o slávu této války přijde má býti:

Mysle, kdyby sám města se nezmocnil, že o slávu této války přijde.

Domáhali se nanejvýš tenkrátě potřebné opravy církve má býti:

Domáhali se potřebné tehdá nanejvýš opravy církve.

Třebas prý by se objevoval trest, jenž zločince potká, někdy co krutá moc, nicméně jest prý i tato moc zločinu vlastní má býti:

Třeba prý by trest, jenž zločince potká, jevil se někdy co krutá moc, nicméně i tato moc je zločinu vlastní.

Avšak tento a jiné příběhy ze starých dějin uváděti, kdykoliv věc anebo místo příkladů ctnosti anebo útěchy v neštěstí žádati bude, nebude počínáním pošetilým má býti:

Avšak tento i jiné příběhy ze starých dějin uváděti, kdykoli věc anebo místo žádati bude příkladů ctnosti anebo útěchy v neštěstí, nebude pošetilým.

Nastanou-li práce od soukromých podnikatelův zjednané, buďtež zastaveny ve vlastní správě podniknuté má býti:

Nastanou-li práce od soukromých podnikatelův zamluvené, buďtež zastaveny práce podniknuté ve správě vlastní.

Svaly zdály se za pokračujícího ochrnutí objemu svého pozbývati má býti:

Svaly zdály se, jako by za pokračujícího ochrnutí pozbývaly svého objemu.

Vývin osvěty, byť i časem zpátečným během zdá se postupovati, nedá se zastaviti má býti:

Vývin osvěty, byť i zdálo se časem, že postupuje během zpátečným, nelze (ho) zastaviti.

Díl druhý:

Mluvnice.

I. Jméno podstatné.

§. 1. Jména podstatná dělíme dle rodu na tři veliké třídy: rozeznávámeť rod mužský (ten), rod ženský (ta) a rod střední (to) a podle toho, jakého rodu které podstatné jméno jest, klademe je do té neb oné z těchto tříd. Slova: had, sluha, sud; muž, meč, host; správce, soudce, tvůrce jsou všechna rodu mužského a náleží tedy do třídy mužských; slova: žena, ryba, země, kost, daň atd. jsou rodu ženského a náleží tedy do třídy ženských; slova: kolo, pole, hříbě, psaní jsou rodu středního a náleží tedy do třídy podstatných jmen středních.

§. 2. Podle tohoto roztrídění rozeznáváme také troje rozdílné skloňování podstatných jmen, t. j., trojí rozdílný způsob, kterým podstatná jména proměňujeme, dle sedmi rozdílných pádů a dvou čísel (jednotného a množného) na konci jim nové slabiky připínajíce (had-a, had-ům, had-y..) anebo koncovku názvu jejich odsouvajíce (hlav, slov, mil, Budějovic..).

§. 3. V starší češtině skloňovala se všechna slova podle svého tvrdého, měkkého anebo samohláskového zakončení, ať byla rodu jakéhokoliv. Sluha na př., ač jest rodu mužského, skloňovalo se úplně tak jako ryba, poněvadž má totéž zakončení *a*; host skloňoval se úplně jako kost, správce, soudce, strážce podle země. Také se skloňoval na př. sud, buk, dub, stůl atd. právě tak

jako had, poněvadž mají rovněž jako toto na konci tvrdou souhlásku; meč, plášť, háj, nůž atd. skloňovalo se jako muž, poněvadž jest tu v koncovce také měkká souhláska. Během času však takovéto skloňování dle pouhého zakončení mízelo a přihlízeno čím dále tím více též k rodu, tak že mužská jména dostala skloňování zvláštní, ženská také zvláštní, a střední též. Ale podnes není ani toto skloňování ustálené, tak že u mnohých jmen tvoříme některé pády také podle zakončení, k rodu nehledíce. Zevrubněji to poznáme na příslušných místech ve skloňování samém.

Ještě dříve než skloňování podle rodu nastal u statných jmen mužských rozdíl mezi bytostmi životnými a neživotnými, tak že místo duba, suda, stroma, stola praveno i psáno: dubu, sudu, stromu, stolu; m. dubi, sudi, stromi, stoli, vlasi (podle hadi) mluveno a psáno s koncovkou ženských na *a* (žena ženy): duby, sudy, stromy, stoly, vlasy atd. (Str. 45.)

Máme tedy nyní troje hlavní skloňování: mužských, ženských a středních, a u mužských činíme rozdíl mezi bytostmi životnými a neživotnými.

§. 4. Mužská jména podstatná dělíme dle zakončení zase na dvě třídy:

1. s koncovkou tvrdou: h, ch, k, r, n, d, t; b, l, m, p, s, v, z. Souhlásky b, l, m, p, s, v, z poznáme tu býti tvrdými podle toho, že slova jimi opatřená přijímají široké přípony: a, u; ve slově holub na př. jest nyní *b* tvrdé, neboť slovo to přijímá široké přípony a, u: holuba holubu. Ale slovo hloub má měkké b, neboť přijímá příponu *i*: té hloubi. Ostatně si pamatujme také, že v mužských jmenech souhlásky obojetné jsou tvrdé, v ženských měkké. Jediné *l* náleží také mužským měkkým (podle muž), a to tehdá, když příslušné jméno jest utvořeno z časoslova, jako: král m. káral z kárati, učitel z učiti, kazatel z kázati, hlasatel z hlásati atd. Jména takto odvozená mají *l* měkké a dlužno tedy připínati jim přípony měkké podle muž: muže učitele,

(komu?) muži učiteli. Poznáme je snadno podle toho, že se končí skoro všechna na -tel. Proti tomu tedy také snadno usoudíme, že na př. slova: anděl, účel, vrchol, manžel mají tvrdé l a přibírají tedy přípony široké: anděla, andělu, účelu, vrcholu, manžela manželu, (koho?) anděly, účely, manžely atd. Že pak od 16. století u mužských podstatných jmen činíme rozdíl mezi bytostmi životnými a neživotnými, ustanovujeme za vzory tohoto prvního skloňování jména had a sud. (Viz tabulku na str. 154).

§. 5. Druhá třída obsahuje podstatná jména mužská s koncovkou měkkou: c, j, č, d, l, ň, ř, š, t, ž. V kterých slovech jest l měkké, vyloženo jest v předešlém §. I zde dlužno ustanoviti dva vzory, jeden pro mužské bytosti životné, a jeden pro mužské bytosti neživotné: muž a meč. Původně obě tyto třídy měly stejné skloňování, a toto druhé skloňování mužských s měkkým zakončením povstalo jen částečným přehlasováním širokých samohlásek po ouzkých souhláskách; podle hada bylo také muža, nyní jest přehlaseně: muže.

Máme tedy ke skloňování jmen mužských čtyry vzory: had sud; muž meč.

§. 6. Ve skloňování jmen středního a ženského rodu přestává už rozdíl mezi životnými a neživotnými, leda že jména stejného s nimi zakončení ale jiného rodu přibírají některé přípony buď výhradně anebo zároveň od jmen svého rodu, na př. sluha sluhy podle ryba ryby, ale sluhovi podle hadovi. V §. 14, 2 jest skloňování takovýchto jmen osobitně vytčeno.

§. 7. *Skloňování jmen rodu středního.*

Podle vzoru slovo sklánějí se podstatná jména středního rodu zakončená samohláskou o.

Podle vzoru pole sklánějí se podstatná jména středního rodu zakončená samohláskou e anebo ě.

Podle vzoru znamení sklánějí se podstatná jména rodu středního, zakončená samohláskou í (str. 53: zelí, svědomí...). Vzor pole a znamení byl původně jeden

se vzorem slovo; bylo totiž také: poljo, znamenjo. Během času však učiněna tu z jednoho skloňování přehlasováním skloňování tři.

Podle vzoru símě (viz pod tabulkou) skloňují se jména rodu středního na -mě; v těch ožívá před příponami bývalé kmenové *n*: seme-*n*-e.

Podle vzoru kuře skloňují se jména rodu středního na *e* neb *ě*, ve kterých původní (kmenové) *nt* (kurente) jen zkaženě ožívá co *t*: kuřete; — hrabě, kníže, mládě, holoubě.

§. 8. *Skloňování jmen rodu ženského.*

Jako skloňování podstatných jmen mužských, která na otázku *čí* měla -*a* (hada, muža), rozpadlo se na skloňování dvoje podle tvrdé anebo měkké souhlásky na konci: tak i původní první třída jmen ženských podle tvrdé anebo měkké koncovkové souhlásky rozdělila se na třídy dvě: žena, ryba, duše (m. duša), země (m. zemja). Druhá třída jmen ženských byla zakončena samohláskou *i*, která však nyní už jen co měkkost poslední souhlásky patrna jest: mámeť místo ta kosti jenom ta kost, m. ta hrsti ta hrst, m. ta lani ta laň, m. ta choti ta choť atd. Krom toho patří sem také mnoho slov s odsutým *ě* n. *e*: hráz m. hráze, stráž m. stráže, věž m. věže, tvrz m. tvrze atd. Ta zachovávají své původní sklánění. Vzory budtež tu: **ryba země; kost a daň.**

§. 9. *Pády a číslo.*

Jazyk náš jest i pády tak hojný a bohatý, že žádný jiný jazyk tolik pádův nemá. Náš jich má dosud sedm, latinský šest, řecký pět, německý čtyry, a jiné jazyky ani ne tolik. Pády ty nazýváme obyčejně názvy latinskými, ale poněvadž bývají uváděny obyčejně v stejném pořádku, můžeme vzíti i číslice na pomoc a říkati: první pád n. nominativ (jmenovatel), 2. pád n. genitiv (roditel), 3. pád n. dativ (davatel), 4. pád n. akkusativ (vinitel), 5. pád n. vokativ (volatel), 6. pád n. lokál (místník), 7. pád n. instrumentál a sociativ (nástrojník a společník). Tyto

pády týkají se netoliko jmen podstatných, ale i jmen přídavných, zájmen (já, ty, on, my, vy, oni, ...) a číslovek.

1. pád, nominativ, jmenovatel, stojí na otázku kdo, co? *Každý* národ má svá přirozená práva. Jestli on *muž dokonalý*, a *každý*, ať *boháč* anebo *chudás*, u něho jest *rovný*. *Stromy* kvetou, *listí* a *loubí* jejich nás občerstvuje, a *ovoce* čistí krev. *Bratrova louka* jest posekána. *Bratr* se jmenuje *Václav* a *sestra* *Ludmila*. *Oni* a *přátelé* jejich přišli jak byli slíbili, ale *vy* a *přátelé vaši* jste nepřišli. *Tři* a *pět* jest *osm*.

2. pád, genitiv, roditel, stojí na otázku čeho, koho, či; nejlépe ho poznáme v množném čísle, mohouce si tu přimysliti: těch. *Hloubka vody* není všude stejná. *Český národ* slaví dosud památku *svatého Václava*. *Nejzaturzelejšího srdce* jsou ti, kteří mají nejvíce. *Mnohý* má třeba dvanáct *domů*, a jiný nemá ani kam by *hlavy* položil. Neplatí každá země stejně mnoho *daní*. *Varuj se lidí sobeckých*. *Mnozí lidé* tak jsou choulostiví, že se štítí i *pavouka*. *Od koho* nám více přichází, *toho* si více vážíváme. *Od otce* a *od matky* i *od příbuzných* dostávají dítky *vázaného*. *U sousedův* prolomil se v noci strop. *Vedle divadla* složili mnoho *for cihel*. *Snad se* dožijeme ještě *blaženějších časův*. *Deset* od *devíti* nemohu vzíti. *Pršelo až do tří hodin z rána*. *Sedm dní* trvala poslední válka.

3. pád, dativ, davatel, stojí na otázku komu, čemu: *Dětem* sluší skromnost. *Co nechceš* aby *ti* jiní činili, nečiň i *ty jim*. *Obrok* dáváme *koním*. *V cizině každému* zasteskne se po vlasti. *Věřím člověku tomu*, protože nikdy ještě mě nezklamal. *Stroje užitečny* jsou netoliko *jednotlivci*, nebrž i *celku*. *Proti osvětě* bojovati marné jest počínání. *Děti* bývají podobny *rodičům*. *Divíme se pokroku* lidstva, ale i *zpátečnictví* těch, kteří by měli nejvíce přáti *všelikým dobrým novotám*.

4. pád, akkusativ, vinitel, stojí na otázku koho, co: *Nepořádek* haníme, *pořádek* chválíme. *Bratra* jsem potkal a *sestru* jsem viděl u tety. *Včera* jsem napsal

§. 10. Skloňování

I. mužská					II.
Č í s l o					
	životná	neživotná	životná	neživotná	U žen
1. nom.	had	sud	muž	meč	žena
2. gen.	hada	sudu	muže	meče	ženy
3. dat.	hadu, ovi	sudu	muži, ovi	meči	ženě
4. akk.	hada	sud	muže	meč	ženu
5. vok.	hade!(u!)	sude!(u!)	muži!(e!)	meči!	ženo!
6. lokál	hadu, ovi	sudě, u	muži, ovi	meči	ženě
7. instr.	hadem	sudem	mužem	mečem	ženou

Č í s l o					
	životná	neživotná	životná	neživotná	U žen
1. nom.	hadi, ové	sudy, ové	muži, ové	meče, ové	ženy
2. gen.	hadův, ů	sudův, ů	mužův, ů	mečův, ů	žen
3. dat.	hadům	sudům	mužům	mečům	ženám
4. akk.	hady	sudy	muže	meče	ženy
5. vok.	hadi, ové!	sudy, ové	muži, ové!	meče, ové!	ženy!
6. lokál	-ech, ích	-ech, ích	mužích	mečích	ženách
7. instr.	hady	sudy	muži, (mi)	meči, (mi)	ženami

Jako vzor kuře skloňují se také slova s ožívajícím *n*: símě, břímě, písmě, výmě, týmě, jmě, dýmě (boule), plémě, rámě. Za vzor služ jméno símě: *Jedn. č.*: 1. símě, 2. se mene, 3. semeni, 4. símě, 5. símě, 6. semeni, 7. semenem. *Množné č.*: 1. Semena, 2. semen, 3. semenům, 4. semena, 5. semena, 6. semenech, 7. se-

jmen podstatných.

ženská

III. střední

j e d n o t n é

ských a středních rozdílů mezi živ. a než. není.

země	kost	daň	slovo	pole	znamení	kuře
země	kosti	daně	slova	pole	znamení	kuřete
zemi	kosti	dani	slovu	poli	znamení	kuřeti
zemi	kost	daň	slovo	pole	znamení	kuře
země!	kosti!	dani!	slovo!	pole!	znamení!	kuře!
zemi	kosti	dani	slově	poli	znamení	kuřeti
zemí	kostí	dání	slovem	polem	znamením	kuřetem

m n o ž n é

země	kosti	daň	slova	pole	znamení	kuřata
zemí	kostí	dání	slov	poli	znamení	kuřat
zemím	kostem	daním	slovům	polím	znamením	kuřatům
země	kosti	daně	slova	pole	znamení	kuřata
země!	kosti!	daně!	slova!	pole!	znamení!	kuřata!
zemích	kostech	daních	ech,ích	polích	znameních	kuřatech
zeměmi	kostmi	daněmi	slovy	-i, emi	znameními	kuřaty.

meny. Ve slově něbe ožívá v množném čísle kmenové s: nebesa, nebes, nebesům, nebesa, nebesa, nebesích, nebesy. Slova s kmenovým *n* znějí také jinak podle vzoru slovo: semeno, břemeno, temeno, jméno, písmeno, plemeno, vemeno, rameno.

/.
čtyry archy, dnes pět archů. Právo měj svůj průchod. Ptáka poznáme po peří, člověka po jeho skutcích. Slyšel jsem radostnou zprávu. Cítil jsem převelikou bolest. Zabil hada neškodného. Na dvacet zlatých dodáš mi třicet pět krejcarů. Pes vlezl pod stůl. Mluvili o plotě přes plot. Říkal jsem o tu knihu. Veverka vlezla na strom.

5. pád, vokativ, volatel, když někoho voláme anebo k němu promlouváme: *Ó Bože! Milý pane! Sestro, prosím, půjč mi šátek. Žáci, uče se! Hoši, dejte pokoj.*

6. pád, lokál, místník, na otázku v kom v čem, při kom, při čem, po kom, po čem, na kom, na čem, o kom, o čem; nyní není nikdy bez předložky: *V lesích a v zahradách rostou rozmanité stromy. V netopených pokojích bývá zima. Ve spokojenosti záleží blaženost. Hodinky nosim vždycky při sobě. V novinách četli jsme mnoho o vojně. O té věci velmi pochybuju. Po obědě se mnoho nepohybujeme a po večeři si promluvíme s přáteli. Ptáka po peří, po zpěvu, člověka po skutcích. Na kom nejvíce záleží, ten se má nejlépe zachovati.*

7. pád, instrumentál, na otázky kým, čím, jak, kudy, a sociativ, společník na otázku s kým, s čím: *Řízl se nožem, uhodil se kamenem, piše měkkým perem, stříhá nůžkami, utírá si oči šátkem, šije jehlou a šidlem. Pršelo proudem. Uhry oplývají vínem. Spíše toho dosáhneme zmužilostí a odhodlaností než ústupností a povolností. Šel jsem lesem, polem, lukami, Prahou, Plzní, Tábořem, Budějovicemi. Na severu jsou negrové svobodní ale v ošklivosti, a svobodný Američan jimi pohrdá. S rozvahou jednati stojí za více než moudře mysliti. Natěradla spojí se řetězem kovovým s podlahou anebo s jiným dobrým vodičem velkého povrchu. Setrvejte každý na svém místě se zmužilou odhodlaností.*

Abychom ve všech případech poznali, ve kterém pádě jméno podstatné, přídavné, zajmeno anebo číslovka stojí, ptejme se vždycky přísně podle časoslova, předložky anebo číslovky, na které příslušný pád záleží. Probereme to v několika příkladech:

Pravá svoboda těla záleží v opanování žádostí. Kdož neumí panovati nad sebou, jest otrok, byť i vládl širým světem.

Otázka: (Kdo nebo) co záleží v opanování žádostí? Odpověď: svoboda, pravá svoboda; jest tedy *svoboda*, *pravá svoboda* první pád čili nominativ.

Čeho svoboda záleží v opanování žádostí? Odpověď: těla; jest tedy těla 2. pád čili genitiv. V čem záleží pravá svoboda? Odpověď: V opanování; jest tedy opanování 6. pád čili lokál.

V opanování čeho záleží pravá svoboda? Odpověď: (v opanování) žádostí; jest tedy žádostí 2. pád čili genitiv.

„Kdo“ na počátku druhé věty jest 1. pád čili nominativ.

Kdo neumí panovati nad sebou; nad kým? Odp.: nad sebou; jest tedy sebou 7. pád č. instrumentál. — jest otrok; co jest, kdo jest ten kdo neumí panovati nad sebou? Odp.: otrok; jest tedy otrok 1. p. čili nom.

byť i vládl nad širým světem; byť i vládl nad čím? Odp.: nad širým světem; jest tedy širým světem 7. p. čili instrum.

Krom pádů rozeznáváme při jmenech také ještě číslo, a to jest nyní dvojí: jednotné a množné. Dvojného čísla ve slovinském nářečí v Korutanech a v Krajině a v lužické srbštině (v Sasku) dosud běžného zachovaly se v češtině toliko zbytky u jmen věcí, které v přírodě náleží k sobě vždycky po dvou: oči, uši, ruce atd., jichž množné číslo jest: oka, ucha, ruky. U takových slov užíváme množného čísla jen tehdá, mluvíme-li o nich způsobem nevlastním, jako na př. ucha u hrnků, ruky na silnicích k ukazování cesty, oka nalíčená na dravá zvířata, oka na polívce atd.

V následujících nyní větách ustanovíme i pád i číslo, ale čtenář ať se přísně přesvědčí, proč právě tak jest ustanoveno:

Na zemi (6. p. č. lokál jedn. č.) záleží naše blaženost (1. p. č. nom. jedn. č.) v naději (6. p. č. lokál

jedn. č.). — Národ (1. p. č. nom. jedn. č.) odříkaje se jazyka (2. p. č. genitiv jedn. č.) odříká se hlasu svého (2. p. č. gen. jedn. č.) v člověčenstvu (6. p. č. lokál jedn. č.) a odsouzen (1. p. j. č.) jest, býti němou osobou (7. p. č. instr. jedn. č.) na divadle národním (6. p. č. lok. jedn. č.). — Štěstí (1. p. č. nom. jedn. č.) i neštěstí (1. p. č. nom. jedn. č.) směřuje k našemu blahu (3. p. č. dativ jedn. č.), a jedině v tom (6. j.) se (4. p. č. akk. j. č.) od sebe (2. p. č. gen. j. č.) liší, že ono (1. p. č. nom. j. č.) hned v přítomnosti (6. p. č. lok. j. č.), toto (1. p. č. nom. j. č.) teprva v budoucnosti (6. p. č. lok. j. č.) sladké jest a příjemné (1. p. j.). — Nemůže býti větší ztráty (2. p. č. gen. j. č.) pro národ (akkus. j. č.) jako když oloupen bývá o svou národní povahu (akkus. j. č.) a o svůj jazyk (akk. j. č.), tuto nejdražší majetnosť (akk. j. č.) svého ducha (gen. j. č.) — Rašelina vodní (1. p. jedn. č.) povstává zarůstáním (7. p. jedn. č.) jezer, rybníků a jiných takových vodojemů (všecko 2. p. mn. č.) vodními rostlinami (7. p. mn.), což dle hloubky a šířky (oboje 2. p. j.) vody (2. p. j.) trvá delší neb kratší čas (4. p. j.), vždy ale začíná z mělčích míst (2. p. mn.) a pokračuje po vyplnění (6. p. jedn.) těchto (2. p. mn.) do hlubších míst (2. p. mn.), při čemž (6. p. j.) rozličné druhy (1. p. mn.) rostlin (2. p. mn.) se (4. p. mn.) účastňují.

Zvláštní, ze starších dob zachované sklonění mají tato slova: host, choť, kmeť, teš (tchán) a zeť; dále den; loket, krapet, kopet, klápet (špalek, podpatek) a drobet. Jiné skloňování těchto slov dovolili si spisovatelé jen proto, že zapomněli, jak se vlastně skloňovati mají. Skloňujemeť pak (v jedn. podle muž, meč):

Jedn. č. 1.	host (lid)	kůň	den	loket
2.	hostě (lidu)	koně	dne	lokte
3.	hosti (lidu)	koni	dni	lokti
4.	hostě (lid)	koně	den	loket
5.	hosti (lide)	koni	dni	lokti
6.	hosti (lidu)	koni	dni ve dne	lokti
7.	hostěm (lidem)	koněm	dnem	loketem

Mn. č.	1.	hosté	lidé	koně	dni, ové,	lokte
	2.	hostí	lidí	koní, ňů	dní, nů	loket, ktáv
	3.	hostem	lidem	koním ňům	dnům	loktům
	4.	hosti	lidi	koně	dni	lokte
	5.	hosté	lidé	koně	dni, ové	lokte
	6.	hostech	lidech	koních	dnech	loktech
	7.	hostmi	lidmi	koňmi	dněmi, i	loktmi, y.

§. 11. *Zbytky dvojného čísla neb duálu.*

1.	prsa	ruce	(nohy)	oči	uši
2.	prsou	rukou	nohou	očí	uší
3.	(prsům	rukám	nohám)	očím	uším
4.	prsa	ruce	(nohy)	oči	uši
5.	prsa	ruce	(nohy)	oči	uši
6.	prsou	rukou	nohou	očích	uších
7.	prsama	rukama	nohama	očima	ušima

Ozávorkované pády jsou čísla množného. Stejný byl 2. pád se 6. a 3. se 7. Špatně tedy jest: prsoum, rukoum, nohoum . . . Nohy jest č. mn.; dvojně bylo: noze.

§. 12. *Poznámky ke vzoru had sud.*

1. Skloňujme pro cvičení některá slova se str. 26 c) (krom slova král) a potom se str. 25 b); dejme pozor na rozdíl mezi životnými a neživotnými. Městys, t. j. městec, jest nesklonné.

2. Z doby, kdy ještě nebylo rozdílu mezi životnými a neživotnými, zachovala i některá neživotná v gen. jedn. č. *a*: chléb, oves, sýr, popel, svět, oběd, ocet, večer, zákon, život, klášter, kostel, hřbitov . . ; pravíme tedy: tu jest na prodej chléb, ale: dost chleba, kousek chleba; u oběda, do světa, do kouta, výjimka ze zákona, šel do kláštera, do kostela, pole blíže hřbitova atd. Jsme-li v pochybnosti, máme-li podstatné jméno neživotné bytosti opatřiti v gen. jedn. čísla příponou *a* anebo *u*, dejme mu raději příponu *a*. — Tuto příponu zachovala také jména měsícův na *en*: leden, březen, duben, květen, červen, srpen —: ledna, března, dubna atd., dále slovo únor: 28. února. — Také jména dnů na *ek*: pondělek, úterek, čtvrtek, zejtřek. Pátek má *a* jen ve rčení: do

pátka. — Jména měst, vesnic, vrchů, nejsou-li vypůjčena od jmen obecných, mají v gen. jedn. č. také dosud příponu *a*: do Brandejsa, u Mnichova, blíže Londýna, od Krakova, sláva města Říma atd. Jsou-li však vypůjčena od jmen druhových, obecných, mají jako tato jenom *u*: do Písku, do Brodu, blíže města Dubu, u Habru, od města Břehu, nedaleko Mostu (Brüx) atd. Jen tato čtyry: Tábor, Náchod, Kámen, Újezd, ačkoliv jsou vypůjčena od jmen obecných, mají přece *a*: do Tábora, u Náchoda, do Kamena, nedaleko Újezda atd.

3. Vysouvání pohyblivého *e* na př. ve slově *lev* *lva* jest obecně známo. Kde se nevysouvá, každý Čech ví už z domova.

4. Rovněž známo jest Čechovi, kdy *ů* jednoslabičných ve skloňování se krátí v *o* a kdy ne: Bůh Boha, jakož i kdy krátíme *á* a *é*: práh prahu, pán pane, chléb chleba; *í*: vítr větru, sníh sněhu.

5. V dativu toliko životná mají také příponu *-ovi*: píšu bratrovi; toto *-ovi* jména vlastní přijímají vždycky, a když s nimi jsou spojena také jména obecná a křestná, mají tato *u* a jména vlastní *-ovi*: urozenému pánu pán Janu Žižkovi z Kalicha.

6. Akkusativ jedn. čísla býval roven nominativu, jako dosud u jmen neživotných: z té doby zachovalo se rčení: byli za jeden člověk a pro Bůh m. obdobného: za jednoho člověka a pro Boha. Něco jiného však jest rčení: přísámbůh. Zdeť nemůže bůh býti akkusativ proto, že předložka při se váže s lokálem: při k o m, při č e m; muselo by tedy býti: při samém Bohu. Není tedy bůh ve rčení přísámbůh akkusativ, a lokál zní docela jinak, nebrž bůh jest nom., při jest akk. od slova pře, (rozepře) a v celém rčení rozumí se slovo: suď, jako říkáme dosud: suď to sám Bůh milý. Jest tedy přísámbůh tolik co: při (tu suď) sám Bůh.

7. Přípona vokativu jest *e*, avšak po *h*, *ch*, *k* také *u*: vrahu, hochu, draku. Toto *e* jest ouzké, a proto před ním široké souhlásky se změžďují: Bože, přijď

svatý duše, člověče; z toho patrné, že liché jest pravidlo, aby *r* měkčilo se jen tehda, předchází-li před ním souhláska: bratře, kmotře, a že tedy rovněž dobře jest: pane profesore, Čestmíře, Vojmíře. Zachováváme-li tu *r* před *e* přece, děje se to jen způsobem tím, jako to činíme na př. i u časoslova bráti: беру, береš, бере v. бе́рес, бе́ре, t. j., přestáváme na tom, že tu *r* už následujícím *e* jest měkké bez všeliké břískavé změny; vždyť *n*, *d*, *t* se tu také ještě zvlášt neobměkčuje, a v lok. mn. č. zůstává též: darech, větrech, nikoli: да́рех, ве́трех. Syn má vždycky jen: synu, a Jan přehlaseně: Jene.

8. V lokále jest *ě* starší a tedy lepší nežli *u* a *ovi*. Patří pak toto *ě* k životným rovnou měrou jako k neživotným. *ov* ve druhé lokálové příponě *-ovi* jest zosobující. Po *l*, *s*, *z*, jak známo (str. 105, 2), jest místo *ě* jenom *e*: v kostele, v lese, na voze. Mělo-li by předcházeti *r*, přechází měkkost lokálového *ě* v toto *r*: v klášteře *m.* v klášterě. Proměny souhlásek *h*, *ch*, *k* jsou zde tytéž jako před vokativním *e*: stoh: ve stoze (anebo ve stohu), kožich: v kožiše (anebo: v kožichu), rok: v roce (něco jiného jest gen.: toho a toho roku).

9. V množném čísle v nom. a vok. (srovn. str. 31, *c*, a str. 52) u životných předepsáno jest *i*, *é* a *ové*. Před *i* měkčí a změkčují se předcházející tvrdé souhlásky: podruh podruzi, hoch hoši, rak raci, komár komáři. Kde by však toto *i* nebylo snesitelné, tvoříme nom. mn. č. příponou *ové*: duch duchové (nikoliv: duši), tvor tvorové; zůstává pak toto *ové* i u neživotných, zvláště když je zosobujeme (sr. svrchu 8.), což jest záhodno činiti tu vždycky u jmen znamenajících pojmem svým něco životného: sbor sborové (lépe než sbory), národové, zástupové, stavové. Příponu *é* mají jména národů a občanů na (krátké) *-an*: Slované, Římané, Číňané, Pražané, měšťané; křesťané, pohané; u starých bylo též: Tataré. Ze slov na *l* mají v nom. mn. č. *é*: anděl, apoštol, koňsel, manžel; ze slov na *d*: soused a žid: andělé, apoštolé, koňselé, manželé; sousedé, židé. Man-

želé jsou muž a žena, manželové ženatí muži. Duplikáty ěnín m. an, jako měštěnín, Slověnín a obdobná tomuto přípona ín ve jmenech národův, jako: Srbín, Rusín, Turčín mění se v nom. mn. č. takto: Měštěnín, Slověnín, Říměnín atd. zní v nom. mn. č.: Slované anebo Slované, Říměné anebo Římané, měštěné anebo měšťané; Srbín, Rusín, Turčín atd. zní v mn. čísle: Srbové, Rusové, Turci jako od nezdloženého jednotného Srb, Rus, Turek. Jest tedy zcela chybně: dvořeníné m. dvořané, ačkoliv jednotné číslo vedle dvořan zní také: dvořenín. Zamítati tady starobylost jest rovněž tak směšné jako když titěž lidé píšou také: slovinecký m. slovinský a slovácký m. slovenský. — Rozdíl mezi životnými a neživotnými zachovává se i u slov, kterých užíváme o životných i neživotných: beran berani, ale: dřevěné berany; lenoch lenoši, ale: lenochy u židlic a lavic . . .

10. Genitiv mn. č. má příponu ův, odsutě ů; poněvadž pak ů jest samohláska široká, nesmějí se před ní tvrdé souhlásky změžďovati; jest tedy: podruhův, hochův, vojákův atd. Tato přípona ův žije u pražských řezníkův zkaženě co ůch: koupil jsem deset volůch m. volův anebo odsutě: volů. — Starý gen. mn. č. býval roven nomin. jedn. č.: Vyřítilo se na ně tisíc Pražan, pohubil všechny voje Tatar, nyní: Pražanův, Tatarův. Z té doby zachováno dosud rěení: do těch čas kde já budu, od těch čas jsem tam nebyl. (Srovn. str. 165, 8.)

11. Čtvrtý pád mn. č. nebude žádný náš čtenář míchati s pádem prvním, poněvadž už měl v tom dostatečné cvičení na str. 18 ve větách opatřených ozávkovanými otázkami a na str. 19, 7. a 8. řádek shora. K tomu patří též 1. řádek strany 38. a první řádky str. 46. Ode všech těch slov utvořme si také nom. a vok. mn. č., aby nám rozdílnost akkusativu od pádů těch ještě více vynikla.

12. O lokále mn. č. připomenouti sluší jen tolik, že přípona ech nemůže státi po souhláskách h, ch, k; ne tedy: na rohech, v hochech, v krokech, nebrž s druhou

příponou: na rozích, v hoších, v krocích. Vedle ech a ích dovoleno užiti také ženské (a všeslovanské) přípony ách tam, kde by ech a ích bylo titěrné a nepěkné: m. holečcích tedy raději: v holečkách, m. v ráccích raději: v ráčkách.

13. Také v instr. mn. č. dovoleno jest užiti přípony jmen ženských, když by příponou -y mohl vzniknouti dvojsmysl, jako na př. kdybych řekl: mlátil snopy cepy, trhal zuby nehty, cvočky přibíjejí podešve; tuť lépe vzíti na pomoc koncovku ženskou (a zase všeslovanskou): mlátil snopy cepami, trhal zuby nehtami, podešve přibíjejí cvočkami.

14. Skloňujme slova anděl, manžel, účel, vrchol, a ukažme, v kterých pádech obecná mluva a po ní spisovatelé či vlastně spisovatelé a po nich obecná mluva slovy těmi chybují.

15. Povězme, proč jest chybně v nom. mn. čísla psáti: červy, a v kterém pádě jest červy dobře. Udělejme si na to příklady.

16. Jakým právem zavedla i vědecká terminologie mn. č. hmyzi, a jakým právem začali někteří podle červy (!) psáti i v nom. mn. č.: hmyzy?

17. Možno-li psáti v nom. mn. č. také: potoci, rybníci? (Ano; viz str. 45, první odstavec.)

§. 13. *Poznámky ke vzoru muž, meč.*

1. Pro cvik skloňujme: plavec, pekař, uhlíř, mlynář, nosič, zajíc, dlažič, olej, koláč, pokoj, čaj, pytel.

2. Ze slov na l patří sem z pochybných ta, která jsou odvozena od časoslov příponou tel: učitel, kazatel, hlasatel, cvičitel atd. Skloňujme některá podle vzoru a napišme si v příkladech pády, ve kterých obecná mluva často chybuje.

3. Časoslovná slova na ce, jako: soudce, správce, obhájce, strážce, vůdce atd. bývala a buďtež i nyní dvojího rodu: mužského a ženského; v rodě mužském skloňujtež se podle muž, ale mějte vždycky ve vokativu e a v instr. mn. č. také emi: soudcemi, správci, obhájci, stráž-

cemi vedle: soudci, správci, obhájci, strážci atd., v ženském pak rodě skloňujte se docela podle vzoru země. Také dativ a lokál takových slov přibírá raději příponu *i* (podle země) nežli příponu *-ovi*. Sem náleží i slovo rukojmě, které též, když jest rodu ženského, skloňuje se podle země, když jest rodu mužského, obyčejně podle muž, leda že instr. mn. č. vždycky zůstává rukojměmi podle země. Ale i ostatní pády jsou lepší od země.

4. Slova: kotel, popel, kořen, hřeben a všecka na -men, jako: plamen, kámen, ječmen, pramen, kmen jdou v jednotném čísle podle vzoru meč, přijímajíce však v gen. také *a*, v množném pak čísle skloňují se podle vzoru sud. Skloňujme si na papíře aspoň kotel a kámen.

5. Jako u tvrdého sklonění zachovala se i zde u sklonění měkkého památka, že starý akkusativ jedn. čísla roven byl u obou těchto sklonění nominativu; jako u sklonění prvního říkáme dosud: pro Bůh, tak i zde je: vsedl na kůň, buďme za jeden muž, a u Slovákův: jíti za muž, t. j. vdáti se. Nynější akkusativ jedn. č. prvních dvou sklonění (jmen mužských) jest vlastně genitiv; jakou příponu akkusativ původně měl, toho se nám nezachovala památka. — V počtech a ve fysice jest několik jmen utvořených příkladem životných, jako: jmenovatel, čítatel, a několik jiných, která, ač jinak se skloňují podle meč, přijímají v akkus. jedn. a v nom. i vok. mn. č. též příponu životných: jmenovatele, činitele; jmenovatelé, činitelé.

6. Ve vok. jedn. č. jména na *ec* mají *če*: ujec ujče; tak i strýče, biříče, paniče, dědiče od strýc, biřic, panic, dědic; ale od dědič ovšem: dědiči. Podstatná jména na *-ce* mají vokativ podle svého původního vzoru země, totiž jako nominativ: pane správce!

7. Množné číslo. V nominativě mn. č. podstatná jména rodič a kůň, a král ve rčení: tři krále, přijímají příponu neživotných: rodiče a koně. Ale rodič má také: rodiči a rodičové, jen že s pozměněným významem. Slova na *tel*: *é* (ale *akk.*: *e!* V. str. 60 dole).

8. Starý gen. mn. č. jako u prvního sklonění bylo i zde jméno samo; z těch dob zachovaly se dosud genitivy: do kořán n. do kořen, z kořen, (mnoho) loket- (několik) tisíc, přátel, peněz. (Srovn. str. 162, 10. —)

9. Slova: kněz, kůň, peníz, přítel, týden skloňují se v jedn. č. podle svých vzorů; v mn. se částečně odchyľují; — celé jejich sklonění jest toto:

Jedn. č. 1. kněz, 2. kněze, 3. knězi, knězovi, 4. kněze, 5. knězi, kněže, 6. knězi, knězovi, 7. knězem.

Mn. č. 1. kněží, knězi, knězové, 2. kněží, lépe knězův, 3. kněžím lépe knězům, 4. kněží a kněze, 5. kněží a knězi, knězové, 6. kněžích, lépe knězích, 7. kněžimi, lépe knězi.

Jedn. č. 1. kůň, 2. koně, 3. koni, koňovi, 4. koně, 5. koni, 6. koni, koňovi, 7. koněm.

Mn. č. 1. koně, koni, koňové, 2. koní, koňův, 3. koním, koňům, 4. koně, 5. koně, koni, koňové, 6. koních, 7. koňmi a koni.

Jedn. č. 1. peníz, 2. peníze, 3. penízi, 4. peníz, 5. penízi! 6. penízi, 7. penízem.

Mn. č. 1. peníze, 2. penízů (mincí), peněz (geldes), 3. penízům (mincím), penězům, 4. peníze, 5. peníze, 6. penízích (m.), penězích, 7. penízi (m.), penězi.

Jedn. č. 1. přítel, 2. přítele, 3. příteli, 4. přítele, 5. příteli, 6. příteli, 7. přítelem.

Mn. č. 1. přátelé, 2. přátel, přátelův, přátelů, 3. přátelům, 4. přátele, 5. přátelé, 6. přátelích, 7. přáteli. (Proč 1. a 5.: é, a 4.: e?)

Jedn. č. 1. týden, 2. téhodne, týdne, 3. témudni, týdni, 4. týden, 5. týdni, 6. témdni, týdni, 7. týmdnem, týdnem.

Mn. č. 1. tédni týdny, 2. týchdni týdnů, 3. týmdnům týdnům, 4. tédni týdny, 5. tédni týdny, 6. týchdnech týdnech, 7. týmidni týdny.

Přítel psávali staří a někteří novější si po nich libují psáti v akk. a instr. mn. č.: přátely. — Místo týdny atd. píšeme také neděle: dvě neděle, čtyři neděle, šest neděl. Jednotné číslo si spletli někteří, jinak i v pravopise velmi soudní lidé, ku podivu tak, že píšou: to témdní (podle znamení)! Takové barbarství budiž pokaždé zase co nejrychleji vymítěno.

§. 14. *Poznámky ke vzoru žena.*

1. Skloňujeme pro cvik některá slova se str. 25 a).

2. Podle tohoto vzoru sklánějí se také jména mužská zakončená samohláskou *a*; ale v dativu a v lokále

přijímají příponu *ovi* podle *had*; v množném čísle jdou nyní až na dva poslední pády podle *had*. Slova taková jsou na př.: *vévoda*, *družba*, *sluha*, *pastucha*, *vладыka*. Na ukázkou budiž tu skloněno jméno *sluha*: Jedn. č.: *sluha*, *sluhy*, *sluhovi*, *sluhu*, *sluho*, *sluhovi*, *sluhou*. — Mn. č.: *sluhové*, *sluhů(v)* *sluhům* (řídčeji: *sluh sluhám*), *sluhy*, *sluhové*, *sluhách*, *sluhami*.

3. Před *ě* 3. a 6. pádu změžďuje se *h*, *ch*, *k* v *z*, *š*, *c*; *r* měkčí se v *ř*, a po *l*, *s*, *z* zaměňuje se *ě* samohláskou *e*: *noze*, *mouše*, *kočce*, *můře**); *stodole*, *rose*, *koze*.

4. Vokativ bývá někdy roven nominativu: *pane Hněvsa*, *milá holka*, *paní kmotra m. Hněvso*, *holko*, *kmotro atd.*

5. V gen. mn. č. vsouvá se *e* do skupenin těžko vyslovitelných: *panen m. pann od panna*, *Anen m. Ann od Anna*, *jiker m. jikr od jikra atd.* (srovn. 122 před b).

6. O krácení dlouhých kmenových slabik viz str. 76 a 77.

7. Slova *slza* a *perla* zůstaňte pod vzorem *ryba*: *slzy perly*, *slz perel*, *slzám perlám*, *slzách perlách*, *slzami perlami*

§. 15. *Poznámky ke vzoru země.*

1. Skloňujme pro cvik: *krmě*, *káně*, *koupě*, *role*, *příze*, *jeskyně*, *louže*, *naděje*, *pře* (*rozepře*), *vůle*, *koule*.

2. Jména zakončená slabikou *-íce* a *-yně* mají v gen. množn. č. dosti na *ic* a *yň*, upomínajíce takto na svůj starší vzor *žena*: *lavíc*, *ulic*, *hromnic*, *letnic*, *jeskyň*, *bohyň*, *kuchyň*, *hospodyň*. Dvouslabičná krátí zároveň dlouhou slabiku: *svíce* *svic*, *míle* *mil*. *Košile* má *košil*, *neděle* *neděl* i *nedělí* s tím rozdílem, že *neděl* znamená tolik co *týdnů*, *nedělí* pak více svátečních dní toho jména.

---

*) Mnozí říkají také *motýlům můra*; chybě té jest snadno se vyhnouti, pamatujeme-li si, že *můra* říkáme jenom *motýlům* nočním.

3. V dat. mn. č. jména svátků mají -ům: hromnice hromnicům, letnice letnicům, vánoce vánocům, velkonoce velkonocům. Také dveře přijímá často příponu ům m. ím: dveřům anebo dveřím; hranice též: hranicím i hranicům.

4. V dat. a lok. mn. č. jest po sykavkách a po *l* zbytečně přípona em a ech: železnicem, silnicích, dusech, houslech.

5. V instr. má dveře jen dveřmi, neděle častěji nedělemi než nedělemi (ale nikoliv neděli, jak často slychati v řeči obecné: před 6. neděli m. před 6. nedělemi).

6. Slova z latiny vypůjčená a místo lat. koncovky io a ia staženě koncovkou í opatřená, jako resolucí, kvitancí, biblí atd. říkáme i píšeme raději se zakončením podle vzoru země: resoluce, kvitance, bible, administrace, redakce. Addicí, subtrakcí, multiplikací, divisí, ustoupilo i krom toho názvům českým: sčítání, odčítání, násobení, dělení.

§. 16. *Poznámky ke vzorům kost a daň.*

1. Vzory tyto liší se od sebe:

v gen. jedn. č.: kosti daně;

v nom., akk. a vok. mn. č.: kosti daně;

v dat. a lok. mn. č.: kostem daním, kostech daních; v instr.: kostmi daněmi.

Ačkoli ani v písmě rozdílů toho se nešetří a podstatná jména ženská s měkkou souhláskou na konci opatřována bývají nejraději příponami vzoru daň, zůstane přece povinností mluvnické, postavit se tomu na odpor a vytknouti, která jména se sklánějí podle kost a která podle daň.

Podle kost sklánějí se:

a) všechna jména rodu ženského zakončená souhláskami b, p, s: (ta) hloub, loub, leb (lebka), otep, step, slup (sklopec na ryby a přístroj na chytání dříví), **směs**, ves, náves; jest tedy: hloubi loubi otepi stepi slupi, **směsi** vsi návsi, loubem loubem, otepem otepech,

stepem stepech, vsem vseh, loubmi, otepni, směsmi, vesmi přesmyknutě vsemi. Staří skloňovali ták i slovo hus, pročež dosud slýchati: husejm, husejch (t. j., husem, husech); nyní píšeme raději s širším tvarem: husa (podle žena);

b) všecka na c, d, t, st a m: noc, věc, čeled, mlád (u starých také tolik co naše: mládí), píď, měď, odpověď, čtvrt, chuť, česť, smet (mn. č.: ty smeti; v některých krajinách jen: to smeti), **ozim** (pozor, jako na směs, neboť i tu se chybuje!), Chrudim, Vlašim, Kourim, Příbram. (Vyjmuta jsou: klec, obec, káď, labuť);

c) ze slov vycházejících na č: louč, řeč, seč, tluč, žluč; na š: myš, veš; na ž: lež, rež (žito); na z: haluz, kolomaz, mosaz (lépe než: ten mosaz), rez; na ň: pláň, zeleň (zelená barva); na l: hůl, mysl, sůl, běl, ocel (lépe než: ten ocel), koudel, petržel, mysl, svízel (také: ten svízel); na ř: sběř, tvář, zvěř; na v: obuv, Boleslav, Čáslav, Vratislav a všecka jména místní na slav: do Boleslavi, do Čáslavi, do Vratislavi (u historiků však právě naopak: do Boleslavě, do Čáslavě . . ., ale ne: do Boleslavy, do Čáslavy! sice by musel nom. býti: Boleslava, Čáslava . . .).

Ostatní jména (na j, š, ž, el, eň, ev), skloňují se podle daň; zvláště mnoho jich jest zkaženo odsutím ě (e): stráž, hráz, tvrz m. stráže, hráze, tvrze. Dále, jak praveno, jména vycházející na j a št: kolej, krůpěj, šlepěj, poušť, Pešť, a jména zakončená slabikou ev: kotev, pánev, větev, k nimž náleží také obrv.

(Skloňujme aspoň některá ze jmen uvedených pod a), b), c).

2. Jako slova, která se skloňují podle símě a kuře, mají tytéž přípony v rozličných pádech jako vzor pole, jen že před těmito příponami ožívá stará kmenová souhláska n, nt a s: tak má i vzor daň ještě několik slov, ve kterých ožívá kmenové r: máti, neti a dci, od kteréhožto posledního však toliko dativ a lokál v tomto starém tvaru se zachoval: dceři, v ostatních pádech přestoupilo jméno to pod vzor žena: dcera, dcery atd.

Máti a neti skloňuje se tedy takto: 1. máti a neti anebo máť a neť, 2. mateře neteře, 3. mateři neteři, 4. máteř neteř (tu bývá chybně kladen nom.), 5. máti a neti, 6. mateři neteři, 7. mateří neteří. Mateře . . .

3. V instr. mn. č. (kost), kdyby se sběhly souhlásky těžko vyslovitelné, bere se přípona: emi, ěmi: zděmi, lžemi.

4. Že instr. jedn. a gen. mn. č. má í, bylo osobitně vytčeno v pravopise na str. 56, 8. Jest to staženina z ej.

5. Podle vzoru kost ve množném čísle skloňuje se jméno děti (v jednotném podle kuře); dále slovo lidé, krom nom. a vok., hosté též tak. Host a choť, když jsou rodu ženského, skloňujte se docela pravidelně podle svého ženského vzoru : kost: má milá host, mé milé hosti, s mou milou hostí atd.

§. 17. *Poznámky ke vzoru slovo.*

1. Skloňujme slova: zlato, vojsko, jezero, mýto, kolo. Slovo dítko jest v mn. č. rodu ženského: dítky a skloňuje se tu podle ženy.

2. Lokál po retnicích (b, m, p, v) a zubnicích (n, d, t) má ě: na dřevě, v písmě, ve hnízdě, v sukně, v blátě. Po l, s, z jenom e: v sedle, v mase, v železe. Ch a r mění se tu v š a ř: v rouše, na jaře (ne v jaře!), v stříbře. Také u slov na cko a sko chtějí mnozí změňdovati: v Hradečtě, ve vojště, kterýžto poslední pád si spletli mnozí tak, že ho pokládají za nominativ a píšou k vojšti, do vojště!!

3. V genitivě mn. č., kdyby se tu vyskytlo skupení souhlásek těžko vyslovitelné, vsouvá se e: jablko jablek, jídlo jídel, sukno suken. Dlouhá kmenová samohláska se krátí v: jádro jader, péro per, jméno jmen.

4. Lokál mn. č. má po hrdelnicích příponu ách m. ích a ech: klubkách, městečkách, rouchách; i po r bývá raději ách: na bedrách, v jezerách; tak i po n a l: v kamnách, v kolách.

5. V instr. mn. bývá m. y také všeslovanské ami.

§. 18. *Poznámky ke vzoru pole.*

1. Skloňujeme: slunce, srdce, moře, dřevce, lože, ovoce, plece, **lice** (toto slovo kladou někteří z nevědomosti pod vzor země, jako by bylo rodu ženského!). Nebe jenom jednotným číslem patří sem. Vejce má v gen. mn. č. vaječ.

2. Proč nemohou slova tohoto sklonění v žádném pádě míti y? (Viz str. 151—152.)

3. V známém případě (163, 13) má instr. také mi anebo emi.

4. Poledne má v lokále mn. čísla s předložkou o příponu ách: o polednách.

5. Neživotná slova na -iště, rovněž jako vejce, slýchati v obecné mluvě podle vzoru kuře: spáleníštete, vejcete. V písmě není to dovoleno. Ale mají taková jména gen. mn. č. skrácený: spáleníšť.

§. 19. *Poznámky ke vzoru znamení.*

1. Skloňujeme: vítězství, zboží, náměstí; v jedn. č.: listí, kamení (můžeme-liž říci: kamení padají, listí padají? Proč ne?).

2. Podle tohoto vzoru jde také ženské slovo paní (pradlí, švadlí), jen že v jedn. č. zůstává nezměněno; dále mužské jméno září. O množném bratří platí co o „kněží“ (165); jedno i druhé jde totiž raději podle svého vzoru.

§. 20. *Vzor kuře.*

1. Skloňujeme: ptáče, děvče, kníže. Z neživých patří sem také: doupě, poupě, vole, koště, krátče (=tramlík, stichbalken) a zemče; skloňujeme aspoň jedno z nich.

2. Slovo dítě jen v jednotném čísle jde podle kuře; v množném jest rodu ženského a skloňuje se podle kosti: děti, dětí, dětem, děti, děti, dětech, dětmi.

Zvláštní skloňování jmen vlastních a jmen cizích.

§. 21. Domácí jména vlastní a zdomácnělá cizí jména vlastní i obecná skloňujeme podle jejich rodu a zakončení jako každé jiné jméno domácí. Skloňujeme však zase jinak jména latinská a řecká, a jinak jména z jazykův novějších.

Pro stručnost pomineme tu skloňování jmen, jichž koncovka už sama ukazuje, kterak se skloňovati mají.

Nová mužská jména vlastní zakončená tvrdou souhláskou jdou podle had: Francouz Francouza na Francouzy; Kraus Krausa, Max Maxa. Že tu souhlásky s, z, x (ks) jsou tvrdé, má svou příčinu v tom, že jsou původní nevznikše teprv změžděním souhlásek jiných (117, 5). Mají-li takováto jména v nominativě e (Krause, Goethe, Bonaparte), skloňují se podle tvůrce, t. j. z části podle země, z části podle muž: pan Krause, u pana Krause, panu Krausi n. Krausovi, pozdravuju pana Krause, ó pane Krause. Do slova Noe vkládá se m anebo l: Noema, Noele. Předcházejí-li před e ještě jiné samohlásky, zachovávají se, a česká koncovka dělítkem se odděluje: Merimée Merimée-ovi. — Mužská jména latinská a řecká s koncovkou us a os odvrhují tuto koncovku v skloňování, a skloňuje se jenom kmen podle had a sud: Cerberus Cerbera, tartarus (neživotné) tartaru, bůh Bakchus Bakcha, ale zdomácnělé bak(ch)us bak(ch)usa. — Totéž platí o mužských řeckých jménech na es: Apelles Apella, Mithridates Mithridata. Že Phoenix má Phoenika, Pelops Pelopa atd., není možno pochopiti leč tomu, kdo zná dobře skloňování řecké.

§. 22. Mužská jména na -a, domácí i cizí (sluha, Jiskra, Seneka), dále cizí jména s koncovkou as, když před ní předchází souhlásky (Cosmas), skloňují se v jedn. čísle až na 3. a 6. pád podle žena: družba družby družbovi družbu družbo družbovi družbou, Jiskra Jiskry Jiskrovi Jiskru Jiskro Jiskrou, Cosmas Cosmy Cosmovi Cosmu Cosmo Cosmovi Cosmou, — v množném čísle podle had s nom. a vok. na ové: Jiskrové Jiskrův Jiskrům Jiskry Jiskrové Jiskrech Jiskry. Obecná mají dat., lok. a instr. také podle žena: sluhám sluhách sluhami. — Jména s koncovkou -ta a sta dopouštějí trojí koncovku v nom. a vok. mn.: Husita Husité Husiti a Husitové.

§. 23. Domácí a zdomácnělá mužská jména s koncovkou o (Srdínko, Otto) přestupují od svého vzoru slovo s 2., 4. a 7. pádem nejraději pod vzor ryba: 1. Otto, 2. Otta

a Otty, 3. Ottovi, 4. Otto a Ottu, 5. Otto, 6. Ottovi, 7. s Ottou (ale od nominativu Ott: s Ottem podle had). V mn. čísle jdou jména taková podle had. — Latinská a řecká slova na *o* a *on* (Cicero, Nero) skloňují se s kmenovým *n* podle had: Cicerona, Nerona . . .

§. 24. Mužská jména s koncovkou *a*, předchází-li před ní měkká souhláska (Hodža, Váňa), skloňují se dílem podle žena, dílem přehlaseně podle země, dílem s osobními příponami v dat. a lok. podle had: Hodža Váňa, (Hodže Váně, obyčejněji): Hodži Váni, Hodžovi Vánovi, Hodžu Váňu, Hodžo Váno, Hodžovi Vánovi, Hodžou Váňou.

§. 25. Latinská a řecká na *um* a *on* podle slovo: substantivum, substantiva, substantivu, substantivum, substantivum, substantivé, substantivem. Ale předchází-li před *um* samohláska, (*eum*, *ium*), jest oblibenější dat. a lok. jedn. podle pole: musei gymnasii; v mn. č. jest nom., akk. a vok. podle slovo, ostatní pády podle pole: musea gymnasia, musei gymnasií, museím gymnasiím, musea gymnasia, musea gymnasia, museích gymnasiích, (s těmi) musei gymnasii.

§. 26. Řecká střední na *a* m. *at* (drama, dogma) skloňují se (podle slovo) takto: drama, dramatu i dramata, dramatu, drama, drama, v dramate, dramatem; dramata, dramata, dramata, dramata, dramatech, dramaty. — Rovněž tak střední na *men*, jen že i gen. jest jen podle slovo: nomen, nomina, nominu, nomen, nomen, nomině, nominem; nomina, nomin, nominům, nomina, nomina, nominech, nominy. — I střední řecká na *os* podle slovo se skloňují, koncovku *os* zachovávajíce: epos, eposa, eposu, v epose, eposem; eposa, epos, eposům, v eposech, eposy.

§. 27. Ženská jména řecká na *as*, *is*, *ys* m. *ads*, *ins*, *yds* skloňují se podle žena s ožívající kmenovou souhláskou: Ilias Iliady, Pallas Pallady, Salamis Salaminy. Též tak ženská jména latinská na *s*, když se toto mění v *r*: Ceres Cerery, Venus Venery. Ženská na *lis*, *sis* a *ys* jdou podle země: Neapolis Neapole.

Pozn. K jmenům zemí, měst, vrchů, řek atd., ne-

chceme-li anebo nemůžeme-li je skloňovati, přidáváme jména obecná: na hoře Ararat, za potokem Kána.

§. 28. Jména z románských jazyků skloňujeme buď dle jejich staršího tvaru, jako Masilie (francouzsky: Marseille), anebo zůstává jejich nynější zakončení a skloňuje se dle příslušného vzoru: Bordeaux do Bordeaux-a (vysloví se: do Bordóa). Německá jména zemí na en pozbývají tohoto en a přijímají českou příponu mn. č.: Hessen Hessy, Franken Franky, do Frank; jména měst a míst pozbývajíce en skloňují se dále buď v č. jedn.: Ellwangen do Ellwangu, podle sud, anebo mohou už v nom. přijímati koncovku ženských jmen širokých (y) a skloňovati se pak pravidelně podle ženy: Tubinky do Tubink (anebo i: město Tubink, do města Tubinku).

§. 29. Slovanská anebo českými koncovkami opatřená jména místní skloňují se takto:

1. Patří-li ke vzoru sud, mají v gen. a: Egypt do Egypta. Vyjmuta jsou, jak známo (160, 2), vypůjčená od jmen obecných. — 2. Jména zemí, krajin a měst jen v mn. čísle užívaná jsou rodu ženského a jdou podle ženy: Čechy, Čech, Čechám, Čechy, Čechy, Čechám, Čechami; v 3., v 6. a v 7. pádě však mají mnohá z příčiny zvukoslovné příponu vzoru sud: k Dolanům, v Dolanech, šel jsem Dolany. Tak i: Vlchy a Rakousy vždycky ve Vlaších, v Rakousích m. Vlachách, Rakousách, a (kudy?): Vlchy, Rakousy m. Vlachami, Rakousami. Od Uhry jest Uhrám, ale (instr.) Uhry a lok. v Uhřích zase oblíbenější než Uhrami a v Uhrách. — 3. Jako ženská místní jména mn. č. na -y od svého vzoru žena přestupují s některými pády pod vzor sud: tak zase místní ženská jména mn. č. na -ice přestupují od svého vzoru země v dat. vždycky a v instr. mnohdy pod vzor meč: Budějovice, do Budějovic (162, 10; 165, 8), Budějovicům, Budějovice, Budějovice, v Budějovicích, Budějovicemi anebo také jen: Budějovici (podle meč). Dlužno při takovýchto jmenech místních mítí se na pozoru, abychom je nemátli s jmény osob, od kterých tato jména místní odvozena jsou: Netolic jest syn Netoly a skloňuje se v jedn. i mn. č. úplně

podle svého vzoru muž; v mn. č. tedy: Netolici (synové Netoly), Netoliců atd., ale město Netolice, Netolic, Netolicům atd. podle tohoto §. Vycházejí-li však takováto jména rodová na ovic, mohou mít jako odvozená od nich jména místní gen. mn. č. starodávny (162, 10; 165, 8): Petrovic Karel, krejčovic holka.

II. Jméno přídavné.

§. 30. Přídavná jména jsou trojí: buď 1. se shodují koncovkou nominat. se jmény podstatnými a to s třemi hlavními vzory jejich: had sud, žena, slovo, jako na př. bratrův (had), bratrova (sestra), bratrovo (slovo); sestřin sestřina sestřino (str. 45), a ta slovou přídavnými jmény **přivlastňovacími**; — anebo 2. mají koncovku *y* pro mužský rod, koncovku *á* pro ženský a koncovku *é* pro střední rod: hodný, hodná, hodné, a ta slovou přídavná jména určitá s tvrdým zakončením; — anebo 3. mají koncovku *í* pro všechny tři rody: dnešní, tamější, hořící, vykladací atd. (str. 54, 5), a ta slovou přídavná jména určitá s měkkým zakončením.

§. 31. Přídavná jména přivlastňovací (na *ův*, *ova*, *ovo*, když jsou odvozena od jmen **osob** mužských, a *in*, *ina*, *ino*, když jsou odvozena od jmen **osob** ženských) mají tedy zakončení podstatných jmen had sud, žena, slovo. A majíce takovéto zakončení, měla i takové skloňování, t. j. měla skloňování jmenné. A s takovými příponami jmennými (ale jen s těmi kratšími, na tabulce prvními) skloňujeme dosud v čísle jednotném až na 7. p. m. a stř., v čísle mn. však nastoupilo mimo 1., 4. a 5. p. skloňování zájmenné, jak níže uvidíme. Strýcův syn tedy skloňujeme dosud zcela podle had, neboť oboje má koncovku tvrdou, jest rodu mužského a znamená bytost životnou; skloňujeme tedy:

I. Tvrdé mužské životné: *Jedn. č.* 1. strýcův syn, 2. strýcova syna, 3. strýcovu synu n. synovi, 4. strýcova syna, 5. strýcův (m. strýcove) synu, 6. v strýcově synu n. synovi, 7. strýcovým (m. strýcovem) synem.

Mn. č. 1. Strýcovi synové (m. syni), 2. strýcových synův, 3. strýcovým synům, 4. strýcovy syny, 5. strýcovi synové (m. syni), 6. v strýcových synech, 7. strýcovými syny.

II. Tvrdé mužské neživ.: *Jedn. č.* 1. bratrův dům, 2. bratrova (tedy jako u živ.) domu, 3. bratrovu domu, 4. bratrův dům, 5. bratrův dome, 6. bratrově domě, 7. bratrovým domem.

Mn. č. 1. bratrovy domy (ale: bratrovi domové, viz 37), 2. bratrových domův, 3. bratrovým domům, 5. bratrovy domy (ale: bratrovi domové!), 6. v bratrových domech, 7. bratrovými domy.

Rozumí se, že i při mužských jmenech měkkých přivlastňovací jméno přídavné zachovává tytéž přípony jako při statném mužském tvrdém, nebo takové přídavné jméno samo zůstává tvrdým: neříkámeť při háj jinak nežli rolníkův, tedy právě tak jako kdybych řekl rybník, les . . . Ale pro cvičení klademe sem přece i skloňování přivlastňovacího přídavného s mužskými jmény měkkými:

1. Měkké mužské životné: *Jedn. č.* 1. hrdinův oř, 2. hrdinova oře, 3. hrdinovu oři, 4. hrdinova oře, 5. hrdinův oři, 6. v hrdinově oři, 7. hrdinovým ořem.

Mn. č. 1. hrdinovi oři, ořové, 2. hrdinových ořův, ořů, 3. hrdinovým ořům, 4. hrdinovy oře, 5. hrdinovi oři, ořové, 6. v hrdinových ořích, 7. hrdinovými oři.

2. Měkké mužské neživ.: *Jedn. č.* 1. kupcův plášť, 2. kupcova pláště, 3. kupcovu pláští, 4. kupcův plášť, 5. kupcův pláští, 6. v kupcově pláští, 7. kupcovým pláštěm.

Mn. č. 1. kupcovy pláště (ale: kupcovi plášťové), 2. kupcových plášťův, 3. kupcovým pláštěm, 4. kupcovy pláště, 5. kupcovy pláště (ale: kupcovi plášťové), 6. v kupcových pláštích, 7. kupcovými pláští.

Totéž platí o jmenech ženských: ať jest jméno ženské zakončeno podle žena, země anebo kost, daň: přídavné jméno přivlastňovací bude míti vždycky v příslušných pádech přípony hlavního vzoru ženského: žena, protože samo v ženském rodě takovéto zakončení má: bratrova, sestřina. Pro cvik však provedeme sklonění podle všech třech ženských rodů, kdež nám také padnou do očí odchylky.

I. Podle ryba: *Jedn. č.* 1. otcova zahrada, 2. otcovy zahrady, 3. otcově zahradě, 4. otcovu zahradu, 5. otcova zahrado! 6. v otcově zahradě, 7. otcovou zahradou.

Mn. č. 1. otcovy zahrady, 2. otcových zahrad, 3. otcovým zahradám, 4. otcovy zahrady, 5. otcovy zahrady! 6. v otcových zahradách, 7. otcovými zahradami.

II. Podle země: *Jedn.* č. 1. králova země, 2. královy země, 3. králově zemi, 4. královu zemi, 5. králova země, 6. v králově zemi, 7. kralovou zemi.

Mn. č. 1. královy země, 2. králových zemi, 3. královým zemím, 4. královy země, 5. královy země! 6. v králových zemích, 7. královými zeměmi.

III. Podle kost: *Jedn.* č. 1. otcova starost, 2. otcovy starosti, 3. otcově starosti, 4. otcovu starost, 5. otcova starosti! 6. v otcově starosti, 7. otcovou starostí.

Mn. č. 1. otcovy starostí, 2. otcových starostí, 3. otcovým starostem, 4. otcovy starosti, 5. otcovy starosti! 6. v otcových starostech, 7. otcovými starostmi.

V rodě středním skloňují se přídavná přivlastňovací zase jen podle hlavního středního vzoru slovo. Odchytky poznáme v skloňování samém.

I. Podle slovo: *Jedn.* č. 1. mužovo slovo, 2. mužova slova, 3. mužovu slovu, 4. mužovo slovo, 5. mužovo slovo! 6. v mužově slově, 7. mužovým slovem.

Mn. č. 1. mužova slova, 2. mužových slov, 3. mužovým slovům, 4. mužova slova, 5. mužova slova! 6. v mužových slovech, 7. mužovými slovy.

II. Podle pole: *Jedn.* č. 1. matčino pole, 2. matčina pole, 3. matčinu poli, 4. matčino pole, 5. matčino pole! 6. na matčině poli, 7. matčíným polem.

Mn. č. 1. matčina pole, 2. matčíných polí, 3. matčíným polím, 4. matčina pole, 5. matčina pole! 6. na matčíných polích, 7. matčínými poli.

III. Podle znamení: *Jedn.* č. 1. poslovo psaní, 2. poslova psaní, 3. poslovu psaní, 4. poslovo psaní, 5. poslovo psaní! 6. v poslově psaní, 7. poslovým psaním.

Mn. č. 1. poslova psaní, 2. poslových psaní, 3. poslovým psaním, 4. poslova psaní, 5. poslova psaní! 6. v poslových psaních, 7. poslovými psaními.

IV. Podle kuře: *Jedn.* č. 1. rolníkovo hříbě, 2. rolníkova hříběte, 3. rolníkovu hříběti, 4. rolníkovo hříbě, 5. rolníkovo hříbě! 6. v rolníkově hříběti, 7. rolníkovým hříbětem.

Mn. č. 1. rolníkova hříbata, 2. rolníkových hříbat, 3. rolníkovým hříbatům, 4. rolníkova hříbata, 5. rolníkova hříbata! 6. v rolníkových hříbatech, 7. rolníkovými hříbaty.

Slovo dítě a dítko jest v jedn. č. rodu středního, v mn. č. děti a dítky rodu ženského; podle toho bude přídavné jméno přivlastňovací u dítě a dítko přijímati v příslušných pádech přípony hlavního vzoru středního (slovo), u dítky a děti přípony hlavního vzoru ženského (žena):

Jedn. č. 1. Sestrino dítě anebo dítko, 2. sestřina dítěte an. dítko, 3. sestřinu dítěti an. dítku, 4. a 5. sestřino dítě an. dítko, 6. v sestřině dítěti an. dítku, 7. sestřiným dítětem an. dítkem.

Mn. č. 1. sestřiny děti an. dítky, 2. sestřiných dětí an. dítek, 3. sestřiným dětem an. dítkám, 4. sestřiny děti an. dítky, 5. sestřiny děti an. dítky! 6. v sestřiných dětech an. dítkách, 7. sestřinými dětmi an. dítkami.

§. 22. V mn. č. tedy jen v 1., 4. a v 5. pádě mají přídavná přivlastňovací přípony jmenné, v ostatních pádech jsou přípony zájmenné. Takovétéž přípony mají i přídavná jména neurčitá a přičestí minulého času, jak u mužských a ženských jmen dostatečně vyloženo na str. 31 c), str. 26 k lit. a) a 27, 28, 29. Zbývá tedy jen přidati k tomu ještě slova střední:

Slovo nebylo zrušeno, mn. č. slova nebyla zrušena; psaní bylo zapečetěno — psaní byla zapečetěna; to holoubě bylo nakrmeno — ta holoubata byla nakrmena. Akk.: mám psaní zapečetěno — mám psaní zapečetěna.

U mužských a u ženských ve čtvrtém pádě též přijímají přídavná neurčitá, trpná přičestí a přídavná přivlastňovací příponu hlavních vzorů jmen podstatných:

zastihl jsem bratra ještě živa, otce ještě živa (hada), matku ještě živu, tetu shledal jsem mrtvu, radost jeho viděl jsem zmařenu, uzřeli jsme jej ztrýzněna, ji ztrýzněnu, dítě to ztrýzněno, uzřeli jsme je (mužské) ztrýzněny (podle hady), ženské ztrýzněny (podle ženy), knížata ztrýzněna (podle slova). Řeč tvá tě známa činí (řeknu o mužském), řeč tvá tě známú činí (o ženské), známo (o středním); v mn. č.: řeči vaše známy (o mužsk.) vás činí, (v žensk. rodě též tak, protože had a žena mají akk. mn. č. náhodou stejný). Mějte syna mého poručena, mějte syny mé poručeny; mějte dceru mou poručenu, mějte dcery mé poručeny; mějte dítě mé poručeno, mějte děti mé poručeny (ale: pacholátka poručena). Propustil jej svobodna, ji svobodnu, je svobodno; mn. č.: je svobodny (mužský i ženský rod), je svobodna (střední rod, tedy: pacholátka, robátka atd.). Měl ruku o stůl opřenu. Měj hřivnu svou k vytěžení dobrého zisku obrácenu. Před napravováním zlomených kostí měj lékař všechny věci hotovy, kteréž k tomu příslušejí.

Činím se vám poručena, poručenu, činím vám je poručeny atd. jest způsobem latinským řečeno místo: poroučím se vám, poroučím vám jej atd.

Dativ jedn. čísla neurč. rodu (podle slovu): veselu, zdrávu, živu atd. klade se dost často v stažených souvětích, totiž ve větách takových, které staženy jsou podle vzoru: nelze mi zdravu býti. Tato věta stojí místo souvětí: nelze mi abych zdrav byl; ve větě hlavní jest osoba (mi) v dativě, a k tomuto dativu s „býti“ táhne se z věty pobočné neurčité přídavné: zdrav. Když takové souvětí stáhnu, přijde neurčité přídavné anebo přičestí z věty pobočné do věty hlavní ke své osobě: m. není možná člověku, aby byl se vším spokojen — jest staženě: není možná člověku (3. pád) býti se vším spokojenu (také 3. pád, ale podle slovo). Tento dativ zůstává i když jméno osoby jest v č. množném: Nelze nám býti veselu; dětem náleží býti poslušnu.

§. 33. Neurčitých jmen přídavných užívali staří i tam, kde my nyní výhradně jen určitá klademe: pěvce dobra (hada; my nyní: dobrého) milují bozi, z črna (nyní: z černého) lesa vystupuje skála. Bylať pak přídavná jména neurčitá i s měkkým zakončením: člověč, člověča, (člověčo) člověče, páň, páňa, (páňo) páně, kteréžto páně dosud žije, ale vždycky jen v tomto tvaru a tudy nesklenně (sr. „Králové“ 182). Spojením takovýchto neurčitých přídavných jmen se starým ukazovacím zájmenem ji ja je (ten ta to) povstala přídavná jména určitá. Ukazovací zájmeno ji ja je skloňovalo se docela jako naše on ona ono, tedy: jeho, jí, jemu, jej, ji, jich, jimi, je; přídavná neurčitá jako had sud, žena, slovo. Majíce toto na paměti provedeme snadno skloňování obou žvlů:

zdrávъ + ji, zdráva + jeho, zdrávu + jemu, zdráva + ji, zdrávu + jemu, zdrávem + jím; mn. č.: zdrávi + ji, zdráv *) + jich, zdrávům + jim, zdrávy + je, zdrávech + jich, zdrávy + jimi; staženě pak máme: zdravý, zdravého, zdravému, zdravý (u životných však bereme gen. místo akk.: zdravého), v zdravém, zdravým; mn. č.: zdraví, zdravých, zdravým, zdravé, zdravých, zdravými. — V ženském rodě: zdráva + ja, zdrávy + jí, zdravě + jí, zdravu + ju, v zrdávě + jí, zdrávou + jou; mn. č.: zdrávy + je, zdráv + jich, zdrávám + jim, zdrávy + je, v zdrávách + jich, zdrávami + jimi; staženě: zdravá, zdravěj, zdravěj, zdravú, v zdravěj, zdravoju; nyní odsuté a rozpuštěně: zdravá, zdravé, zdravou, v zdravě, zdravou.

*) Starý genitiv množný byl roven jednotnému nominativu.

Podle toho může si čtenář provést také rod střední, k čemuž mu jen dáváme na ruku, že akk. jedn. č. od *je* zní zase *je*. Potom nechť si provede spojení a stažení zájmena *ji ja* je také s neurčitým přídavným měkkým, jako na př. *člověč, dnešbn, bož*. Takováto neurčitá přídavná s měkkým zakončením mají nyní v tvaru určitém pro všechny tři rody toliko jednu koncovku *i*: *boží, dnešní . . .* (str. 54, 5.)

§. 34. *Obrazec, jak se přídavná jména skloňují.*

I. neurčitá   II. určitá s tvrdým   III. určitá s měkkým zakončením

Jednotné číslo:

1. synův	synova	synovo	silný	silná	silné	boží	boží	boží
2. synova	synovy	synova	silného	silné	silného	božího	boží	božího
3. synovu	synové	synovu	silnému	silné	silnému	božímu	boží	božímu
4. synova	synovu	synovo	-ého, -ý	silnou	silné	-ího -i	boží	boží
5. synův!	synova!	synovo!	silný!	silná!	silné!	boží!	boží!	boží!
6. v synové	synové	synové	silném	silné	silném	božím	boží	božím
7. synovým	synovou	synovým	silným	silnou	silným	božím	boží	božím

Množné číslo:

1. synovi, y	synovy	synova	silní, é	silné	silná	boží *)
2. -ových	-ových	-ových	-ých	-ých		božích
3. -ovým	-ovým	-ovým	-ým	-ým		božím
4. -ovy	-ovy	-ova	-e	-e	a	boží
5. -ovi, y	-ovy	-ova	silní, é	-e	a	boží
6. -ových	-ových	-ových	-ých	-ých		božích
7. -ovými	-ovými	-ovými	-ými	-ými		božími.

Že koncovka *i* v 1. p. mn. č. přídavných jmen neurčitých patří k podstatným jmenům mužských bytostí životných, poznali jsme na str. 51, 9, a o *y* v 1. p. mn. č. přídavných jmen neurčitých víme se str. 27. (dole) a 29 (dole). Ke vzoru *silný* máme několik přídavných jmen s příslušným upozorněním na str. 55. Chybiti není tu možná: u mužských životných jest v 1. p. mn. č. *í*: *silní sloni, rychlí poslové, slavní muži, chytří hoši, moudří starostové, chudí žáci, křehcí lidé*, — ve 4. pádě: *silné slony, rychlé posly, slavné muže, chytré hochy, moudré starosty, chudé žáky, křehké lidi*. Neživotná mužská, přijímající příponu ženských, mají už v 1. p. (mn. č.) tak jako mají mužská životná ve 4. p. (mn. č.): *patříčné příklady, křesťanské chrámy, slovanské mravy, anglické výrobky ale;*

*) Pro všechny tři rody stejně.

jakmile takováto neživotná přijmou příponu ové (ale jen v 1. a v 5. p.!), tedy se zosobujou, a všecko co k nim patří, poji se s příponou životných: patřiční příkladové, křesťanští chrámové, slovanští mravové. Že změžďěniný a obměkčováný jde pouze jen před příponou í (v nom. a vok. mn. č. u životných), rozumí se samo sebou; ne tedy: křesťanštích, nebrž před tvrdou zase tvrdě: křesťanských.

Povězme co jest: vzácní hosté a vzácné hosti, vysocí stro-mové a vysoké stromy. — Skloňujme: pilný jinoch, malý člověk, valný lán, možný pán, plný džbán, vysoký mák, chrabrý občan, zasloužilý měšťan, slovanský národ, český kovář, leklá ryba, hluchá pěnice, mocné slovo, křivé dřevo, nebeské znamení.

Příklady ke vzoru boží máme na str. 54, 5.

Slova kníže, hrabě atd. jsou mluvnicky rodu středního, ale ve skutečnosti rodu mužského; podle toho skloňují se přídavná jména s nimi spojená dvojako: buď úplně podle rodu mluvnického, anebo se bere přídavné jméno atd. s příponami rodu mužského: kníže české (přísně gramaticky), ale kníže český (podle rodu skutečného). Skloňujeme tedy: kníže české bylo tak laskavo — knížata česká byla tak laskava, anebo: kníže český byl tak laskav, knížata čeští byli tak laskavi.

Když se při slovech takových myslí na rod skutečný, klade se 2. pád m. 4.: knížete českého m. kníže české. Skloňujme pro cvik úplně: míšenský hrabě.

§. 35. Spor bývá o přídavných jmenech s příponou -ní. Rozeznáváme totiž: zimný pokoj a zimní pokoj, skalný vrch a skalní vrabec, škola obecná a škola obecní, hoch mravný a příklad mravní atd. V nejstarší době našeho písemnictví rozdílů významového mezi příponou ný a ní nebylo, nebrž byl jenom rozdíl co se týká kmene: od nesklonných částek řeči, totiž od předložek a příslovek, tvořila stará čeština přídavná s příponou ní: dnes dnešní, před přední, zad zadní atd. Předložky a příslovky naznačují místo a čas, a přídavná od nich odvozená mají příponu ní. Znamenají-li pak jména podstatná též prostoru a čas, tedy podle předložek a příslovek tvoří se od nich přídavné také s příponou ní: večerní, ranní, jitřní, noční, střední, spodní,

horní, dolní, vrchní, zvláštní . . . Avšak od samých slov proster a čas je prostorný a časný. Přídavná však odvozená od jiných podstatných jmen přijímejtež příponu *ný* raději nežli *ní*, pokud se tím neuráží zvyk a sluch. Tak *prý* mají zůstatí s příponou *ní*: hlavní, národní, vlastní a **zvláštní** (od *vlast*). Cizí přídavná mějte *prý* vždycky příponu *ný*: reálný, malátný (z fr. *malade*), subtilný. Někteří gramatikové učí, že příponou *ný* znamenáme obsažnost a činnost: silný, mocný, obecný, strašný, pilný, skalný, — přídavná pak s příponou *ní* že znamenají vztažnost: skalní, obecní. To však tvrdí o *ý* a *í* vůbec: slabý obsahuje *prý* slabost, cizí vztahuje se k cizině (jako: kozí sýr, husí brk . . .). Ale tomu není tak, jak tuto hned povíme. Kde tedy není zvláštní příčiny (jako: obecná škola a obecní škola), vystříhejme se přípony *ní* docela, proto že skloňování přídavných měkkých, zvláště v rodě ženském, jest příliš chudické. Nejvíce rozhoduje o *ý* a *í* předcházející souhláska; tak **cizí** má *í* proto, že jest v něm *z* měkké, vznikle totiž ze skupeniny *dj*: štuzďb; rovněž tak **ryzí** z *ryžďb*. Cizí a *ryzí* jde tedy podle boží: cizí žena, cizí dítě, *ryzí* zlato (ačkoli o b s a h u j e r y z o s t̄). Ale **drzý** jde podle silný.

Pozn. Přídavná jména přivlastňovací slycháme v mluvě obecné velmi zřídka správně jmenovati, neřku-li dobře skloňovati. Tak v Praze mají všecko na -ovo, ať jest to rodu jakéhokoliv: Bellmannovo (!) tiskárna m. Bellmannova tiskárna, Jírovo (!) dům m. Jírův dům. V Boleslavsku zas přivlastňovací přídavná jména aspoň v mužském a ženském rodě dobře jmenujou, ale špatně (jako všude jinde) skloňují; říkají: otcova vinice, ale: na otcový vinici m. na otcově vinici; tatínkův kabát, ale: v tatínkovým kabátě m. v tatínkově kabátě atd. — Pokud se chybuje v obecné mluvě přídavnými určitými tvrdě zakončenými, poznati snadno z obrazce a z příkladů; podle toho pak, jak jsme byli ukázali, že přídavná určitá vznikla spojením se zájmeny, poznáme také snadno, pokud mluva obecná lépe je skloňuje než písmo.

§. 36. Podle vzoru silný skloňují se také jména významem podstatná, ale tvarem (koncovkou) přídavná; v mužském rodě: hlásný, vrátný, hajný, ponocný, polesný, zlatý (jeden zlatý, dva zlaté), potom jména vlastní, jako: Jablonský, Kamenický, Jesenský, Plachý, Slaný (rozuměj:

vrch); v rodě ženském však tato jmenovaná a jiná, jako: Blatná, Hluboká, Vysoká, komorná, krámská, panská, kupcová, správcová; v rodě středním: mostné, přívozné, propitné, tržné, vstupné, výslužné, Slané (rozuměj: město), Vysoké atd.

Kupcová, správcová a jiná taková ženská jména přídavná vznikla patrně z přivlastňovacího přídavného: kupcův kupcova kupcovo, správcův správcová správcevo. Stojí-li taková jména sama o sobě anebo ve spojení se slovem paní, přestupují pod vzor silná přijímající jeho koncovky a vystupují na jevo jakožto něco samostatného: paní kupcová anebo jen: kupcová; ale: žena kupcova. Podle toho bylo za starodávna též: králová a císařová, místo čehož novější píšou: královna a císařovna; avšak tyto poslední tvary znamenaly starým: dceru krále či královu a dceru císaře či císařovu. Dále si odtud vyložíme, proč příjmení ženských mají dvojí koncovku: krátkou pro ženské nevdané: Anna Mysliborova, a dlouhou pro vdané: Anna Mysliborová. U příjmení, která už sama tvar určitých přídavných mají, jako: Podhajský, Stránský atd., říká se o nevdaných: Marie Podhajských, o vdaných: Marie Podhajská. Neskloňovati příjmení ženských anebo dávatí jim dokonce přípony jmen mužských, jako i mnozí faráři činí, píše: Marie Podhajský atd., jest barbarství. Jak se rozumí samo sebou, má králová v gen.: králové, a tento genitiv máme také ve jmenech měst: Králové Dvůr a Králové Hradec (t. j. Dvůr paní králové a Hradec paní králové, jí věnem daný). Nesmíme tedy toto „Králové“ skloňovati jako by to bylo určité přídavné jméno středního rodu podle silné, nebrž musíme tento genitiv nechati genitivem, a jen jméno Dvůr a Hradec se skloňuje: Králové Dvůr a Králové Hradec, do Králové Dvora a do Králové Hradce, ku Králové Dvoru a ku Králové Hradci, na Králové Dvůr a na Králové Hradec, Králové Dvorem a Králové Hradci, v Králové Dvoře a v Králové Hradci, Králové Dvorem a Králové Hradcem. Ale Králův Dvůr u Berouna skloňuje se ovšem docela podle synův: Králův Dvůr, do Králova Dvora, ku Královu Dvoru, Králův Dvůr, v Králově Dvoře, Královým Dvorem. Skloňujeme: Jindřichův Hradec, Golcův Jeníkov, Kardašova Řečice, Mnichovo Hradiště. a vedle skloňování pravého napíšeme obecné skloňování chybné. — Povězme co jest: Lvov (Lvův vrch, polsky: Lwów—Lvův), Žižkov, Bavorov, Jitčín (Jičín). Takováto jména skloňujeme dosud plným skloňováním jmenným. Ruská přivlastňovací jména na -ov jsou naše na -ův: Demidov (syn Demidův) a tak se též skloňují. Povězme proč někteří gramatikové prohlašují 7. pád: Demidovem za chybný, a pokud jest chybný.

§. 37. Podle vzoru silný skloňujeme také cizí příjmení mužská, jako: Antonelli, Antonelliho, Antonellimu, Kisfaludy,

(Kišfoludy) Kisfaludyho Kisfaludymu atd. I příjmení na e, jako na př. Milde, volí někteří skloňovati podle silný: Milde Mildeho Mildemu atd. (§. 21, 171.). Skutečně-li takováto jména podle středního rodu přídavných určitých skloňovati máme, dejme aspoň pozor, abychom nepsali: Rilkého, Thomého, Calvého atd., a píše-li tak který písař, opravte to tiskárny v: Rilke'ho, Thome'ho, Calve'ho, t. j. tiskněte mezi jméno a příponu tak zvaný odsuvník (apostrof), anebo divis: Rilke-ho...

§. 38. Také podle vzoru boží skloňují se jména významem podstatná, ale tvarem měkká přídavná: bližní, kočí, krejčí, lovčí (jägermeister), náhončí, příchozí, správčí, sirotčí, výběrčí atd. Sudí (m. soudce), markrabí, purkrabí, Brikcí, Jiljí (lépe: Egid), Jiří jen tehdy jdou podle boží, nejsou-li určena přívlastkem: sudího, sudímu, sudím. Jsou-li určena přívlastkem, jako: nejvyšší sudí, svatý Jiří atd., skloňují se podle znamení: nejvyššímu sudí, k sv. Jiří.

Pozn. Krom nom. a akk. obou čísel a všech rodů příd. jm. neurč. zachovaly se co zvláštnosti také 6. pád s příponou statn. jm. ve rčení **na bíle dni**, které tedy znamená tolik co „na bílém dni,“ a kdež bíle jest 6. pád neurčitého bíl či běl (od bílý). 7. pád s příponou neurčitých máme čistě zachovaný ve rčení jako: **mnohem**, **málem**, před **nedávnem**, před **krátkem** atd. od mnoho, málo, nedávno, krátko atd. (podle slovo). Jest tedy chyba, když někdo v takovém rčení píše é, kteréž by mohlo býti toliko 6. p. jedn. č. přídavných jmen určitých.

§. 39. Srovnávání přídavných jmen děje se třemi příponami: ší, ější a ějí a předponou (nad, naj) nej. „bledý“ je položitel, „bledší“ srovnatel, „nejbledší“ svrchovatel. Tvrdé souhlásky se před těmi příponami přirozeným způsobem obměkčují a změkčují.

Příponu ší přijímají nepravidelní srovnatelé: lepší, horší, větší, menší a delší (jejichž položitelé jsou: dobrý, zlý, velký, malý, dlouhý). — Raději ší než ější přijímají přídavná jména s koncovkami dý, hý, chý: mladý mladší, drahý dražší, tichý tišší. Jen vetčý má vždycky: vetšejší.

Přídavná s příponami ký, eký, oký připínají srovnací příponu *ší* k samému kořeni, t. j. koncovky ký, eký, oký se vypouštějí docela: nízký nižší, úzký n. ouzký užší (str. 82 s prostředka), daleký další, hluboký hlubší. Pozorujme, že přídavná na eký, oký, nikdy jiné přípony nepřijímají nežli *ší*, ne tedy: vysočejší. Mnoho srovnatelů máme s koncovkou *čí*, jako: trpčí, hezčí, tenčí, měkčí, lehčí, a poněvadž mnozí tvarův těchto se štítí, vyložíme jejich pravidelnost. (V. také: str. 125, m.) Předkem upozorňujeme na to, že jsme uvedli trojí příponu srovnací: starší příponu *ší*, novější ale nyní obyčejnější *ější*, a konečně příponu *ějí*, na kterou se nyní obyčejně zapomíná, ačkoli bez ní není možná srovnatele na *čí* rozumně vyložití. Připomeneme jen ještě, že přípona tato se připíná ke kmeni, a ne až k samému kořeni. A nyní si utvořme srovnatel třeba od slova trpký; bude tu nejprve: trpk-ějí, změžděno: trpč-ějí, a když toto *ějí* starodávným způsobem stáhneme: trpčí. Přídavných jmen na eký, oký se to však netýká: ta přestávají na příponě *ší*. Také řídký má jen řídsí (vlastně: ředší, viz str. 82). Horký a hořký má srovnatele: horčí a hořčí anebo s tělnatější příponou: horčejší a hořčejší.

Svatý má teď se zpětnou přehláskou: světější; Tóma ze Štítného psal ještě nepřehlaseně: svatější.

Pozn. h, ch, k změžďují se tu vždycky druhým stupněm, t. j. v *ž, š, č*. Jiné souhlásky jen prvním stupněm: *d* v *z*, ale změžďují se taktó vždycky, což připomínáme hlavně proto, že mnozí bývají na rozpacích, mají-li psáti na př.: vys-ší, snaz-ší anebo: vyš-ší, snaž-ší. Pomoc tu snadná: před *ší* změžďi souhlásky (mimo h, ch, k) prvním stupněm; bude tedy ze snadný snazší; od vysoký pak nemůže býti jinak než: vyš-ší, neboť s jinak měkčiti nelze. Místo snazší píšme však raději snadnější. Staří psávali také: zazší od zadní, mlazší od mladý, ale vždycky jako my: radší od rád.

Svrchovatel tvoří se od srovnatele předponou nej: lepší nejlepší, chladný nejchladnější, kluzký nejkluzčí. Jinak vyslovujeme svrchované srovnání také, když k položiteli přidáme příslovky: velmi, převelmi, hodně, tuze, náramně, anebo když jej spojíme s předložkou pře (předobry, přemilý); staří psávali také: dobře veliký. Německé zu jest po česku příliš, pře i při: příliš dobrý, předobry, přidobry.

III. Zájmeno ěili náměstka.

1. Zájmena osobní.

§. 40. Osoby rozeznáváme tři: první, která mluví: já, my; druhou, ku které kdo mluví: ty, vy; třetí, o které se mluví: on, ona, ono; oni, ony, ona. Krom toho máme ještě zájmeno se, které všechny tři osoby a obě čísla v sobě zavírá, t. j. táhne se i k první i k druhé i k třetí, dle toho, kolikátá osoba jest podmět: vidím se v zrcadle, mylíš se v té věci, hledí se zachovati; procházíme se, nedivte se, mají se za nejlepší.

§. 41. Skloňování zájmen osobních.

Jedn. č. 1.	já	ty	on	ona	ono	—
2.	mě, mne	tě, tebe	jeho, ho	jí	jeho, ho	se, sebe
3.	mi, mně	ti, tobě	jemu, mu	jí	jemu, mu	si, sobě
4.	mě, mne	tě, tebe	jej (ji)	ji	je	se, sebe
5.	—	ty	—	—	—	—
6.	mně	tobě	něm	ní	něm	sobě
7.	mnou	tebou	jím	jí	jím	sebou

Mn. č. 1.	my	vy	oni, -y	ony	ona	—
2.	nás	vás	jich	jich	jich	sebe
3.	nám	vám	jim	jim	jim	si, sobě
4.	nás	vás	je	je	je	se, sebe
5.	—	vy	—	—	—	—
6.	nás	vás	nich	nich	nich	sobě
7.	námi	vámi	jimi	jimi	jimi	sebou

§. 42. Poznámky k jednotlivým pádům.

Číslo jednotné.

1. Ve skloňování první osoby dlužno jest dáti pozor, abychom nepomátli ve psaní pád 2. a 4. s 3. a 6. Pád 2. a 4. jest mne a mě: to se týká mne (mě), ptali jste se mne (mě), byl u mne, spraví to za mne, nehněvej se na mne...; pád 3. jest mně a mi, 6tý jenom mně proto, že nestojí nikdy bez předložky, po předložkách však berou

se u zájmen z pravidla tvary delší: pověz mi to, u mne to není, ke mně přišel, při mně byli všickni, už bude po mně atd. (Viz také str. 123, c.)

2. Místo 2. p. rodu m. a stř. kladou mnozí i v řeči i v písmě 4. pád m., neumějíce bez cizí pomoci rozeznávati otázky koho, čeho od koho, co. Bojím se jej, vážím si jej, lituju jej, ujmi se jej atd., zajisté jsou pády čtvrté; ale báti se, vážit si, litovati, ujeti se atd. nemůže se vázati s pádem 4., poněvadž se netážeme: koho, co se báti, koho, co si vážit, koho, co litovati, nýbrž: koho čeho se báti, koho, čeho si vážit, koho, čeho litovati, koho, čeho se ujeti. Řekneme tedy a napíšeme správně: **bojím se ho, vážím si ho, lituju ho, jest mi ho líto** (po německu: o něj), **škoda ho jest** (po německu: o něj); **ujmi se ho**. — Čtvrtým pádem středního rodu, užívaným v řeči obecné toliko v Domažlicku v Čechách a pod Jihlavou k Telči na Moravě, okázale mnozí házejí chtějí dokázati, že mluvnicki umějí. Pokud píšou: Že ovoce nahnívalo, přeložila je matka, aby neshnilo docela; Sestra ohřívala jídlo; ohřála je dosti? Dřevař štípe dříví sekerou a řeže je pilou; Křivdu činí zlatu, kdo je olovu rovná; Dožívali obilí až je dožali; Rolník vsypal obilí do pytle, a mlynář je vysypal; Konáme-li dílo bídne, dostáváme za ně (m. za nje, v. 115, n) bídnou odplatu; Štěstí může oklamati jen toho, kdo na ně spoléhá, — tedy jest to dobře, neboť tu jsou samé akkusativy jedn. č. středního rodu. Ale klásti akk. místo genitivu, říkati je i tam kde má býti ho, není umělost, nebrž neumělost. Nemůžeme tedy říci jinak než na př.: Jak bohatství nabyl, tak *ho* pozbude (nikoliv: je!); Jest tak krásné počasí, musíme *ho* užiti; (Přines mi vejce); potřebuješ *ho* hned? Umývá nádobí, ale ještě *ho* nedomyla; To dítě přece umřelo? Jest mi *ho* srdečně líto — škoda *ho* jest . . . — I po předložkách, které se dost nálehavě o druhý pád hlásí: bez, od, do, u, okolo, krom, ze, vídáme pád 4. místo 2., a mluva obecná tu vždycky chybuje. Druhý pád od on a ono zní zajisté: jeho a ho, po předložkách užíváme však delšího tvaru, a nemůže tedy býti jinak než: bez něho,

od něho, do něho, dle něho, u něho, okolo něho, krom něho, z něho. Naopak zase místo 4. p. m. kladou po příslušných předložkách pád 2. píšíce: na něho m. *na něj*, pro něho m. *pro něj*, za něho m. *za něj*, před něho m. *před něj*, nad něho m. *nad něj* atd.

3. Čtvrtý pád rodu ženského matou po předložkách s pády jinými; 4. p. tu jest jediný s krátkým i, a jest si tedy velmi snadno pamatovati, že nemůže býti: povím to na ní, nébrž: povím to *na ni*, nikoliv: pošlu pro ní, nebrž: *pro ni*; koupil knihu; co dal *za ni*? (Ale: stojí hruška a myslivec *za ní*.) Je-li dcera mravná, netřeba rodičům *za ni* se styděti, přejou *ji* každou nevinnou radost a potěšují *ji* často malými dary. (Viz také příklady na str. 51.)

Nejlepší pomůcka, kterou můžeme poraditi, aby se 4. p. žensk. rodu (ji, ni) nemíchal s jinými pády (jí, ní), jest tato: Pamatujme si, že on, ona, ono má totéž skloňování co ten, ta, to, s tím toliko rozdílem, že v on, ona, ono po j nastupuje přehlasování. „Ta“ má ve 4. p.: tu, „ona“ tedy má: ju, přehlaseně ji. Kde tedy mohu m. ji, ni mysliti si „tu“, tam jest ji, ni krátké.

4. Šestý pád uvedli jsme hned s předraženým n (njem = něm, níj = ní, str. 115, II), protože bez předložek nikdy nestojí, a po předložkách vsouvá se n. Obecná mluva tu v m. a stř. r. nepřehlasuje pravíc: v ňom, při ňom atd. m. spisovného: v něm, při něm.

5. Sedmý pád jedn. č. m. a stř. rodu píšeme dlouze; aby se rozeznával od 3. p. č. mn. Nejde-li před ním předložka, zní tak, jak jest uveden na obrazci; jest-li řízen předložkou, vsouvá se n. To se týká i všech ostatních pádů. Předložkou nesmí sedmý býti opatřen, mluví-li se o něčem co o nástroji kterým, anebo o místě kudy se co děje: Ďábel jím lomozil tři hodiny; hází míčem, až jím okno roztluče; kdybych se stal králem, byl bych jím jen proto rád, abych mohl míti mnoho krásných zabrad. Ale: Mluvil jsem s ním, šel jsem s ním atd. vždycky s předložkou s, poněvadž tu naznačena společnost (sr. str. 132). Ale už

ode dávna vsouvá se do 7. p. *n* i tehdá, když tento pád co pouhý nástrojník anebo místník stojí bez předložky; zvláště týká se to rodu ženského: (zatřes tou jabloní) proč bych *ní* třásl (m. proč bych jí třásl); to to ní trhlo (m. jí trhlo).

6. Čtvrtý pád m. r. má dva tvary: jej a ji. Tento druhý tvar žije však už jenom ve složení s předložkami: na-ji, pro-ji, za-ji, ve-ji, po-ji atd., se vsutým *n*: na-nji, pro-nji, za-nji, ve-nji, po-nji, stažené: naň, proň, zaň, veň, poň. V předložkách souhláskou zavřených ožívá před tímto *jí* jejich bývalé *ъ*: před-e-ň, nad-e-ň, přes-e-ň, v-e-ň, s-e-ň (já seň [= s něj] nejsem = nemohu se mu vyrovnati silou). — Místo tvaru jej kladou spisovatelé velmi zhusta a obecná mluva vždycky gen. ho a jeho: viděl jsem ho m. viděl jsem jej. Někteří chtějí, aby takovéto zaměňování mělo průchod jen u životných, u neživotných pak aby zůstal akk. jak jej mluvnické předpisuje. Ba i po předložkách čtvrtého pádu už za starodávna kladl se zmatečně gen. m. akk.: před něho m. před něj, na něho m. na něj.

Číslo množné.

7. V 2. p. mn. č. vyskytuje se od počátku 15. století také zdvojené jejich m. jich. Podle německého způsobu vynechávají toto jich i mnozí Češi; tak jsme je viděli vynechané na př. ve větách: Téměř všichni plazi rozmnožujou se vejci, ale nekladou *jich* tolik jako ryby; Jak mnoho lidí přišlo při tom o život, a jak mnoho *jich* oň ještě přijde.

8. Proč dlužno mluvíti a psáti: „Když přijdeš mezi vrány, musíš krákorati jako *ony*.“ Co by bylo: „Nech oni tebou se spravujou a ne ty jimi“, a co: „Nech *ony* tebou se spravujou a ne ty jimi.“ Proč musím říci o stromech „*ony*“, a proč „*oni*“, kdybych myslil na tvar: stromové. (Str. 37, 2hý odst.)

9. Delších tvarů užíváme jen tehdá, je-li na nich důraz. To nechť si pamatujou ti, kteří bez potřeby závažnými tvary „sebe“ a „sobě“ řeč naši hyzdí. Směšné jest psáti „Myslím sobě“; či mohu mysliti také někomu

jinému? Pomalu budou takoví písaři už také psáti: divím sebe, modlím sebe. Jen v jediném snad případě dovoleno jest užiti delšího tvaru i když na něm není důraz, a to jest na př. ve větě: Pověz bratře, jsi *sobě* vědom nějakého přestupku? Ale i tu mohu se mu vyhnouti: *jseš* si vědom nějakého přestupku? Ani po předložkách nebývají vždycky tvary delší: povím to na tě. jednání šlo před se; „zase“ není také nic jiného než složenina z předložky za a zájmena se; před se co příslovku píšeme staženě: přece.

2. Zájmena přivlastňovací č. přisvojovací.

§. 43. Skloňování přivlastňovacích zájmen.

Jedn. č.	{	1. a 5. můj, tvůj, svůj	má, moje, tvá ..	mé, tvé, své, moje ..
		2. mého, tvého, svého	mé, mojí , tvá ..	mého, tvého, svého
		3. mému, tvému, svému	mé, mojí , tvé ..	mému, tvému, svému
		4. mého, můj, tvého ..	mou, moji , tvou ..	mé, tvé, své, moje ..
		6. v mém, tvém, svém	v mé, mojí , tvé ..	v mém, tvém, svém
		7. mým, tvým, svým	mou, mojí , trou ..	mým, tvým, svým
		Mn. č.	{	1. a 5. moji (mí), než. moje, mé ..
2. mých, tvých, svých	mých ..			mých ..
3. mým, tvým, svým	mým ..			mým ..
4. mé, tvé, své, moje ..	mé, moje ..			má, moje ..
6. v mých, tvých, svých	mých ..			mých ..
7. mými, tvými, svými	mými ..			mými ..

§. 44. Proti náměstkám těmto jen dvojako se chybuje:

1. mate se nom. a vok. mn. č. životných s neživotnými (čili s pádem 4.): moje bratři m. *moji bratři* přijeli z Prahy, a v středním rodě nevědomky říkají též: mý slova a mé slova m. *má slova*;

2. klade se německým způsobem velmi zhusta můj, tvůj, jeho, kde má býti svůj. Čech totiž, kdykoliv jest *majetníkem sám podmět* (subjekt, kdo), přivlastňuje mu náměstkou *svůj*, ať jest osoba kterákoliv a číslo jednotné anebo množné. Poznáme to nejlépe z příkladů. Co jest tedy: „Václav přišel o jmění svou nedbalostí“ a co: „Vá-

clav přišel o jmění nedbalostí jeho“; „Každý rád vidí čest otce svého a matky své“ a „Každý rád vidí čest otce jeho a matky jeho“, „Hádá dle skutků svých“ a „Hádá dle skutků jeho“, „Viděl zajíce na své zahradě“ a „Viděl zajíce na jeho zahradě“? Můžeme-liž říci: „Pan polesný byl pochválen za jeho snahu“? (Nikoliv; protože za cizí snahy nebýváme chváleni, nebrž jenom za snahy své.) Jakou radost bude mít pan B., když mu výbor řekne: „Výbor má za svou povinnost, panu B. díky vzdáti za blahodárné účinkování své“? — I v množném čísle jest vždycky: my své, vy své, ačkoliv i v dobrých spisech nalézáme způsobem latinským a německým: my naše, vy vaše. Co jest: oni své a oni jejich? — Je-liž dobře v otčenáši: „jakož i my odpouštíme vinníkům našim“, a proč má býti svým?

Chybně kladou někteří podle němčiny svůj tam, kde má býti pouhé osobní zájmeno si; sie wählten ihn zu ihrem präsidenten jest tedy u nás: volili si jej za předsedu.

§. 45. *Skloňování přivlastňovacích zájmen náš, váš.*

Číslo jednotné:			Číslo množné:		
rod mužský	ženský	střední	mužský	ženský	střední
1. a 5. náš	naše	naše	naši, naše	naše	naše
2. našeho	naší	našeho		našich	
3. našemu	naší	našemu		naším	
4. našeho, náš	naši	naše		naše	
6. v našem	v naší	v našem		v našich	
7. našim	naší	naším		našimi	

Pravopisnou stránku tohoto skloňování probrali jsme v příkladech na str. 51. Stran užívání náměstek těch upozorňujeme na to, co jsme řekli v předešlém §.

§. 46. Mimo: můj, tvůj, svůj, náš, váš máme ještě přivlastňovací zájmena: jeho, její a jejich. Jeho jest 2. p. od osobního zájmena on a ona, její a jejich jsou sesílené genitivy: její m. jí od ona, jejich m. jich od oni, ony, ona. Jeho a jejich se tedy nemůže dále skloňovati, a slýcháme-li přece někdy: jejichho, jejichmu, jest to důkazem, že řečník si není genitivu „jejich“ povědom. Její naproti tomu (m.

jěj) hned od svého vzniku ve 14. století (z jejja = jejé = její) se skloňuje podle boží. Pravíme tedy o *jedné osobě ženské*: v jejích šatech, ale: v jejich šatech, v šatech jejich o více osobách ať rodu jakéhokoliv. Rusové své jeja neskloňují.

3. Zájmena ukazovací.

§. 47. *Skloňování ukazovacích zájmen* ten, ta, to, onen, ona, ono.

Jednotné číslo:			Množné číslo:	
1. ten, ta, to;	onen, ona,	ono	ti, ty, ta; oni, ony, ona	
			<i>než.</i> ty	ony
2. toho, té, toho;	onoho, oné	onoho	těch,	oněch
3. tomu, té, tomu;	onomu, oné,	onomu	těm,	oněm
4. toho, tu, to;	onoho, onu,	ono	ty, ty, ta; ony, ony, ona	
<i>než.</i> ten,	onen			
6. v tom, té, tom;	v onom, oné,	onom	těch;	oněch
7. tím, tou, tím;	oním, onou,	oním	těmi;	oněmi

§. 48. Ukazovací zájmeno *týž*, *táž*, *těž*, místo něhož zhusta slýchati: *ten* samý, *ta* samá, *to* samé, skloňuje se podle svého vzoru *silný*, přibírajíc k jeho příponám své důrazové *ž*: *týž*, *téhož*, *témuž*, *táž*, *těž*(e) *týmž*, *týmiž* atd. Mnohý spisovatel klade *týž* také všude místo pouhého *ten*, ba i kde německé *derselbe* jest pouze naše *on* anebo kde se ani nevyjadřuje, obtěžuje mnohý spisovatel svůj sloh nemotorným *týž*: „Nezbývalo by nic jiného, než aby N. byl požádán, by *týž* své vládě přikázal . . .“ Zde tímto *týž* má se rozuměti *onen* N., a proto jest zde *týž* nemístné; kdyby se měl rozuměti někdo jiný než N., stačilo by pouhé *tento*.

Někdy jest záhodno spojití *týž* *táž* *těž* s *ten* *ta* *to*; jako na př. v jedn. nom. a akk. rodu stř.: *totéž* slovo; dále v mn. nom. rodu m. a ž.: m. *tíž*, *těž* pravíme raději: *titěž*, *tytěž*; tak i v akk.: *tytěž* m. pouhého *těž*. V jedn. gen. a v dat. ž. berme *že* m. *ž*: *téže* m. *těž*.

§. 49. Také ukazovací zájmeno *sám* *sama* *samo* skloňuje se v jedn. a mn. nom., vok. a akk. podle přídavných jmen neurčitých čili podle *had* *sud*, *žena*, slovo; v ostatních

pádech jde podle silný. Napišme si celé skloňování toho zájmena a ukažme, kde se chybuje.

4. Zájmena tázací: kdo, co, ký, který a čím.

§. 50. Kdo jest složeno z *къ* a *то*; ve skloňování toto *до* či vlastně *то* se odsouvá, *ъ* ožívá *со* a přípony pádů berou se od ten. Naše „*со*“ jest vlastně starý 2. p. m. *се-со* nyní *че*ho (jako z *бисом* máme *бычом*) od starých nominativů *че* a *ч*. Z *че-со* vzniklo stažením *чсо* a *со* (jako Mohucký m. Mohučský). Ale staré *ч* a *че* dosud žije po předložkách: *на-ч*, *про-ч*, *за-ч*, *начеж*, *прочеж*, *зачеж*, *ве-ч*, *се-ч*, *в-ни-ве-ч* = *в* *ни*). *Нич* stojí místo *ни-со*. Kdo i *со* mají jen skloňování jednotné. Nominativu *кто* a *со* užívají mnozí také v čísle množném, píšíce na př.: *ти кто бы чтели . . .*, *лиде, со тady были . . .*, avšak lépe jest: *jenž*, *již*, *kteří . . .* „*Кто*“ říkáme o osobách, „*со*“ o věcech.

1. *кто*, 2. *кого*, 3. *кому*, 4. *кого*, 6. *ком*, 7. *kým*.

1. *со*, 2. *че*ho, 3. *чему*, 4. *со*, 6. *чем*, 7. *чим*.

Podle *ном* m. spisovného *нем* jest i tu slýchati v lok. *чом* m. spisovného *чем*. *Кý* a *ктерý* patří skloňováním pod vzor „silný.“ Ale *кý* se skloňuje i v písmě tak jak v obecné řeči, protože výkřiky, v nichž výhradně nyní se ho užívá, vzaty jsou z řeči obecného lidu: *кý*ho *výра*, *кý*ho *шлака*, *кý* *козли* atd. *Чí* se skloňuje pravidelně podle *боží*. O *се-ч* pamatujme si, že tu předložka *с* znamená mocnost, mohoucnost, aby někdo něco vykonal; nesmí se tedy slůvko *се* nadto ještě spojovati se slovy, která zase něco takového znamenají, nesmím tedy říci: „*Чрáníл* jsem tě, *опатровал*, *се*ч *ми* bylo možno,“ *небрž*: *се*ч *ясем* *был* (*с* *со* *ясем* *был*), *без* předložky *пак* ovšem: *со* *ясем* *моhl*.

O *никдо*, *нэкто*, *нэчо*, *кдоси*, *коси*, *ледачо* n. *леcco* atd. *нетреба* šířiti slov.

5. Zájmena vztažná: jenž, ký a který.

§. 51. Nejstarší vztažné zájmeno *jenž*, v ženském rodě *jež* m. *jaž*, *stř. jež* m. *jož*; *mn. č.*: m. *již*, *než*. m. a *ž. jež*, *stř. jež*, skloňuje se úplně jako *он*, *она*, *оно*, *dle* *че*ho si celé skloňování provedme na papíře. Někteří *не*

chtěli a nechtí v nom. a akk. rozeznávají rodu a čísla, pí-
šice: muž, jenž tu stál; žena, jenž tu stála; dítě, jenž tu
stálo; muži, jenž tu stáli; ženy, jenž tu stály; hříbata, jenž
tu stála m.: žena, *jež* tu stála; dítě, *jež* tu stálo; muži,
již tu stáli; ženy, *jež* tu stály; hříbata, *jež* tu stála atd.
Jak nesprávné to jest, posoudíme nejlépe z toho, že hláska
n jedině mužskému rodu náleží.

Pozorujme rozdíl ve větách: „Dívka, na jejíchž lících
ruměnce kvetou,“ a: „Dívky, na jejichž lících ruměnce
kvetou.“ K vztažnému ký uvedeme jen tyto obecně známé
příklady: z Libušina soudu: „Volte muža, ký by vládl vám
po železu,“ a ze Záboje: „Ty píšeš jako Lumír, ký slovy
i pěniem pohýbal Vyšehrad.“

Se zájmenem „jenž“ dlužno se varovati, abychom
nekladli akk. kam patří gen. Tak jsme viděli chybně *ježž*
m. jehož ve větě: Dle náhledu, *jehož* tito botanikové se
přidrží, . . .

Zdvojené ženské *jejíž* skloňuje se podle boží.

Střední *ježto*, když znamená tolik co neboť, poněvadž,
píšeme pro rozdíl obyčejně s š: *ješto*. Na místě toho za-
vládlo nyní neporozuměním skoro výhradně „jelikož.“ Avšak
„jelikož“ jest všude chybně, kde nemůžeme místo něho
řici druhý tvar: *kolikož* neb *pokud*: Dostal tolik ran, *je-
likož* zasloužil; Básník, *jelikož* básník (něm.: als solcher),
ledaco si dovolí.

IV. Číslovka.

§. 52. Číslovky jsou:

1. základní: jeden, dva, tři, . . . sto, tisíc,
milion;
2. řadové: první, druhý, čtvrtý, desátý, stý,
tisící . . .;
3. druhové: dvojí, trojí, čtvrtý atd.;
4. násobné: jednoduchý, dvojnásobný, trojná-
sobný . . .;
5. obecné: všechen, mnoho, málo, kolik, ně-
kolik . . .

1. Číslovky základní.

§. 53. Ze základních číslovek skloňuje se jeden, dva a oba takto ..

Jednotné číslo :			Dvojné číslo :		
1. jeden	jedna	jedno	1. dva	dvě	dvě oba obě obě
2. jednoho	jedné	jednoho	2. dvou		obou
3. jednomu	jedné	jednomu	3. dvěma		oběma
4. jednoho	jednu	jedno	4. dva	dvě	dvě oba obě obě
6. jednom	jedné	jedné	6. dvou		obou
7. jedním	jednou	jedním	7. dvěma		oběma

Mn. č. 1. jedni jedny jedna; 2. jedněch; 3. jedněm; 4. jedny, jedny, jedna; 6. jedněch; 7. jedněmi.

Pády, ve kterých se chybuje, jsou tu vytčeny tučnějším písmem. Místo krátkého dva, oba slýchati i vídati o živých bytostech mužských často dlouze: dvě, obá.

V mn. č. jeden jedna jedno přestává býti číslovkou základní a přestupuje do třídy číslovek druhových.

Také následující dvě číslovky tři a čtyři mají své zvláštní skloňování, ale až na gen. a instr. stejné:

1. tři čtyři, 2. tři čtyř, 3. třem čtyřem, 4. tři čtyři 6. třech, čtyřech, 7. třemi čtyřmi.

I tu o životných mužských bytostech užívají také delšího, nom.: tři čtyři. U čtyři i v písmě vyskytuje se o neživotných a ženských také: čtyry, a v lok. a v instr. pouhé r m. ř: čtyrech, čtyřmi. — Ve „tři“ má lid v gen.: třech, t. j. bere skloňování zájmenné místo jmenného.

Pozn. Podle „dvěma“ i všechny ostatní sklonné částky řeči: jméno podstatné, přídavné a zájmeno má v instr. dvojné číslo, víme-li najisto, že se mluví o dvou osobách, o dvou věcech. Nesmíme tu však másti přípony podstatných mužských přípopami ženských. My je uvedeme v pořádku, v kterém za sebou následují vzory: hadoma sudoma, mužema mečema, ženama zemema kostma, slovoma polema znamenama. „Se svýma dobrýma tetama“ znamená tedy právě toliko tety dvě; „strany, mezi kterýma vznikl spor“ jsou právě toliko strany dvě; „s těma mužema rád rozmlouvám“ atd. Hleďme toto dvojné číslo vždycky raději uváděti než je potlačovati; neopravujme tedy jiným: „Prokop dělal po schodech okovanými botami hřmot,“ nebrž nechme jim jak sluší a patří: okovanýma botama.

§. 54. Číslovky od 5 do 99 mají za pád 1., 4. a 5. své jméno samo; ve všech ostatních pádech přijímají příponu i. Čteme tedy: od pěti do devadesáti devíti. Ve složení s jinými slovy klademe číslovku do gen.: pětičlenný. Tak též u číslovek dva, tři, čtyři, což jest si pamatovati zvláště s číslovkou tři, neboť tu mnozí nejen píšou, ale i jiným opravují chybně: třínožka m. třínožka, tříhlavý m. tříhlavý atd. Také tu nectnost často vidati, že u číslovek od 5 do 99, když se vysloví jak tuto: od pěti do devadesáti devíti, někteří dělají tečku píšice: „od 5. do 99.“, což ale jest vlastně: od pátého do devadesátého devátého, neboť jen k číslovkám řadovým náleží tečka. (Str. 137 —.)

§. 55. Sto skloňuje se podle slovo, tisíc podle meč. V gen. má sto dvojně číslo: dvě stě, ale dále ovšem „sta“: tři sta, čtyři sta atd. Lokál jest jenom: stu. — Tisíc mívá mn. gen. také ještě po starodávnu: deset tisíc. Nepravidelně píšeme: před sto lety, ve sto letech m. před stem let, ve stu let . . .

2. Číslovky řadové.

§. 56. Prvý jest lepší než novější první. Místo druhý bývalo vterý, kteréž dosud zachováno jest ve slově úterý, t. j. druhý (vterý) den, a ve slově vteřina m. latinského sekunda (druhá minuta, minuta podruhé dělená). Od „sto“ zní řadová: stý, podle silný, a od „tisíc“ tisící podle boží.

§. 57. Od čtvrtý počínajíc zachovaly se u číslovek řadových v rodě m. a stř. také zbytky někdejšího jich skloňování jmenného ve spojení s číslovkou půl, kteráž v tomto spojení zůstává nesklonnou: do půl páta vědra, v půl šestu lokte, k půl osmu stu zlatých atd. od neurčitých nominativů: pát páto, šest šesto, osm osmo atd. Obecná mluva klade gen. i místo dativu: k půl čtvrtá korci m. k půl čtvrtu korci. Spisovný pak jazyk sám v instr. přestává na gen. číslovky řadové: s půl deváta grošem nemohli vyjíti.

3. Číslovky druhové.

§. 58. Jeden jedna jedno jest zároveň číslovkou druhovou. Místo ní říkáme též: jednáký jednáká jednaké

podle silný. Místo dvojí říkáme též dvojaký -á -é, m. trojí trojaký -á -é. Všecky ostatní druhové číslovky jsou utvořeny (z číslovek řadových) příponou -erý (84): čtverý, paterý, šesterý, sterý, tisícový. Místo čtverými jest v instr. mn. č. čtvermi. Místo určitých přípon užíváme u „čtverý“ atd. hromadně též přípon neurčitých, jmenných: čtver čtvera čtvero, pater patera patero. Tvary ty se skloňují pak úplně dle svých vzorů a mají platnost statných jmen. Jen místo instr. panuje nom.: se čtvero pacholaty (m. se čtverem pacholat).

Skloňujeme pro cvik: desatero božích přikázání.

Místo dvoje, oboje, troje v r. stř. pravíme též staženě: dvě, obé, tré tam, kde nevíme anebo nechceme přirozeného rodu určití anebo kde mluvíme hromadně: dvě, tré bratrů, dvě holoubátek; stromek bavlny jest listu na tré rozděleného.

Pozn. K číslovkám druhovým přidávají mnozí nevědomky také ještě slovo druh: písmo trojího druhu, m. trojí písmo.

4. Číslovky násobné.

§. 59. Prvá číslovka násobná jest: jednoduchý -á -é; ostatní složeny jsou z tvarů číslovek druhových a ze slova „násobný“: dvojnásobný, trojnásobný, čtvernásobný, pateronásobný. Také odvozují se číslovky násobné příponou -ný, kdež pak ode dva až po pět obyčejně se předpíná ještě předložka po: dvojně číslo (lat.: dualis), dvojná vrata, podvojný groš (doppelgroschen), potrojně řady (dreifache reihen), počtverný vůz (viersitziger wagen). Krom toho jest také přípona atý, itý ve: dvojatý, trojatý, dvojitý, trojitý.

5. Číslovky obecné.

§. 60. Číslovky obecné tvarem svým náleží buď do oboru jmen přídavných, anebo do oboru jmen podstatných a příslovek. Do oboru přídavných jmen určitých: každý, žádný (nižádný), mnohý, všeliký, všelijaký, všelikový, všelikteraký, málokterý (wenig, paucus) některý, kolikátý n. koliký, tolikátý n. toliký, několikátý n. několiký (etlicher), mnohonáctý (mnoho na deset, polsky: kilkanaście a podle

toho: *kilkadziesiąt* = několikánácte. Samo sebou se rozumí, že všechny tyto číslovky se skloňují podle svého vzoru silný.

Obecné číslovky s tvarem přídavných jmen neurčitých byly také: mnoh mnoha mnoho, mál mála málo, kolik kolika koliko, tolik tolika toliko, několik několika několiko. Nyní však jich neužíváme než toliko v rodě středním, a to jen dvou prvních v plném tvaru: mnoho, málo; u ostatních i známku středního rodu obyčejně odsouváme: kolik, tolik, několik m. koliko, toliko, několiko. Tyto neurčité číslovky mají troje sklonění: buď 1. jdou docela podle svého vzoru slovo a mají pak ovšem příslušné podstatné jméno v 2. p.: mnoho lidí, u mnoha lidí, k mnohu lidí, mnoho lidí, v mnohu lidí, s mnohem lidí; málo zrn, do mála zrn, k málu zrn, málo zrn, v málu zrn, s málem zrn; tolik hlav, do tolika hlav, toliku hlav, tolik hlav, v toliku hlav, s tolikem hlav atd.; kdo si mála neváží, po mnohu nech nebaží; v nádeji mnoha neopouštěj mála, bez mála (*es fehlte nicht viel*), na mále, na mnoze, mnohem, málem...; anebo 2. mají krom nomin., akkus. a vok. příponu -a, a podstatné jméno přijde do pádu toho, kterého žádá příslušné časoslovo anebo předložka: *u* tolika měst, *k* tolika městům, *v* tolika městech, *s* tolika městy; *do* několika hodin, *k* několika hodinám, *v* několika hodinách, *s* několika hodinami; od několika dní. Jediné „málo“ zůstává nezměněno: proti málo nepřátelům, v málo dnech, před málo věky; — anebo 3. kolik, tolik, několik skloňuje se pravidelně, ale ne s povahou statného jména, t. j. statné jméno k němu příslušící stojí také v tom pádu, v kterém tolik, kolik, několik, totiž v tom, jakého věta vymáhá: od několika let, k několiku lidem (*zu etlichen leuten*), v toliku zemích. Jenom instr. zní: před několika sty lety, s několika lidmi.

Neurčitá obecná číslovka byla také *veš vša vše*. Mužský její rod zachoval se ve složení: *vesmír*, t. j. všečen mír, všečen svět (Rusové dosud našeho svět v tomto smyslu neznají říkajíce jako naši staří: mír); střední rod zachován také: *vše*. Jinak v mužském a v ženském rodě pravíme: všečen všechna, všecek všecka, všecken všeckna, a v stř.

vedle vše také častěji: všecko, všechno, všeckno. Skloňování jde podle on ona ono:

Jednotné číslo:	Množné číslo:
1. a 5. všechen všecek všecken všechna všecka všeckna všechno všecko všeckno	všickni všeci všickni všechny všecky všeckny všechna všecka všeckna
2. všeho vší všeho	všech a všechněch
3. všemu vší všemu	všem a všechněm
4. živ.: všeho, neživ.: všechen všecek všecken vší všechnu všecku všecknu všechno všecko všeckno	všechny všecky všeckny všechna všecka všeckna
6. ve všem, ve vší, ve všem	ve všech n. ve všechněch
7. vším vší vším	všemi n. všechněmi.

Ve slově vesmír skloňujeme obě částky: všehomíra, všemu míru, ve všem míru, vším mírem.

Obecné číslovky, jak jsme pravili, náleží také do oboru jmen podstatných a příslovek. Takové číslovky jsou na př.: množství, síla, hojnost, nedostatek, ostatek, dost, trochu, trošku, drobet, drobátko, více, méně, drahně.

§. 61. *Poznámky k číslovkám obecným.*

O rozdíle mezi žádný a nikdo zmínili jsme se už v pravopise. — Rozdíl mezi každý a všeliký vysvitníž z vět: všeliké namáhání, tělesné pohybování v té nemoci budiž zakázáno; všeliké léčení jest tu bez účinku; král slíbil, že dá rozkaz, aby vojsko zdrželo se všelikého přechmatu. Ve větách těchto bylo by „každý“ na místě nepatřičném. — Místo „všelijaký“ a „všeliký“ píšou nyní až příliš často: „všelikého druhu“: „pověsti všelikého druhu“ m. všelijaké pověsti a všeliké pověsti (s významem ovšem vždycky jiným). — „Více“ kladou písaři až příliš často m. už; tu si pamatujeme, že proti více stojí méně. Též tak zhusta a mnohem hůře kladou více m. několik. Ale že by bylo vícero a vícery špatně proto, že proti tomu neříkáme méněro a méněřý, nemůžeme podle kolikero kolikerý, několikero několikery atd. připustiti.

V. Sloveso čili časoslovo.

§. 62. Jméno slovesa nazýváme neurčitým způsobem čili infinitivem. Dle infinitivu ustanovujeme, jak se které sloveso časuje, a dělíme v příčině té slovesa na šestero tříd. Všecka slovesa končí se totiž v infinitivě příponou -ti, která šesterým způsobem ke kořeni se připíná:

I. Nés-ti, vés-ti, véz-ti, bí-ti, tří-ti. Zde jest infinitivní přípona -ti spojena přímo s kořenem samým, kterýž vystupuje zřejměji na jevo v přítomném čase: nes-u, ved-u, vez-u, bi-ju, tr-u. Patrně tedy, že vésti jest m. ved-ti, bi-ju m. bi-u. Ved-ti neříkáme proto, že *d* a *t* před *t* se rozlišuje v *s*: mės-ti m. met-ti; v bi-u vsouváme *j* k odstranění průzevu: bi-j-u. To známe z pravopisu, rovněž jako že moci, péci jest m. moh-ti, pek-ti, přítomný čas: mohu, peku. Takováto slovesa náleží do třídy první.

II. Druhá třída obsahuje slovesa, která před -ti mají slabiku **-nou**: mi-nou-ti, pad-nou-ti, bod-nou-ti, ply-nou-ti.

III. Třetí třída obsahuje slovesa, která před -ti mají samohlásku **ě** nebo **e**: vid-ě-ti, hoř-e-ti, um-ě-ti, hled-ě-ti, žel-e-ti, běl-e-ti, drž-e-ti, ház-e-ti, vrac-e-ti *).

IV. Čtvrté třídy slovesa mají před -ti samohlásku **i**: nos-i-ti, čin-i-ti, koup-i-ti.

V. Pátá třída obsahuje slovesa, která mají před -ti samohlásku **a**: vol-a-ti, čes-a-ti, žád-a-ti.

VI. Šestá třída obsahuje slovesa, která mají před -ti slabiky **ova**: mil-ova-ti, boj-ova-ti, děk-ova-ti.

§. 63. Slovesa první třídy mají infinitivy dlouhé; ale ve složení tříslabičném některá dlouhou kmenovou samohlásku krátí a některá nekrátí. Krátí ji časoslova s kmenem

*) Gramatikové zajisté nám odpustí, že družíme i slovesa takováto k třídě třetí. Víme ze zkušenosti, že žákovi bývá velmi těžko ustanoviti, kde e přehlaseno jest a kde ne. Slovákům, u nichž se čeština neporušenější zachovala, ovšem to snadno, neboť oni praví dosud nepřehlaseně: držat, vracat, hádzat . .

Časování sloves

		I. třída					II. třída
osoba		Přípona -ti spojena jest přímo se samým kmenem					Mezi
							NOU
Infinitiv		nes-ti	pí-ti, piju	pí-ti, piati	tří-ti	vi-nou-ti	
způsob ozna- movací	jehn. ě	1.	nes-u	pij-u, -i	pn-u	tr-u	vin-u
		2.	nes-eš	pij-eš	pn-eš	tř-eš	vin-eš
		3.	nes-e	pij-e	pn-e	tř-e	vin-e
	mn. ě	1.	nes-eme	pij-eme	pn-eme	tř-eme	vin-eme
		2.	nes-ete	pij-ete	pn-ete	tř-ete	vin-ete
		3.	nes-ou	pij-ou, -í	pn-ou	tr-ou	vin-ou
způsob rozka- zovací	jehn. ě	2.	nes	pij, pí	pn-i	tř-i	viň
		mn. ě	1.	nes-me	pij-me píme	pn-ě-me	tř-eme
	2.		nes-te	pij-te, píte	pn-ě-te	tř-ete	viň-te
	pří- čestí činné	jehn. ě	r. m.	nes-l	pi-l	pia-l	tře-l
r. ž.			nes-la	pi-la	pia-la	tře-la	vinu-la
r. stř.			nes-lo	pi-lo	pia-lo	tře-lo	vinu-lo
mn. ě		r. m.	nes-li	pi-li	pia-li	tře-li	vinu-li
		r. ž.	nes-ly	pi-ly	pia-ly	tře-ly	vinu-ly
		r. stř.	nes-la	pi-la	pia-la	tře-la	vinu-la
pří- čestí trpné	jehn. ě	r. m.	nes-en	pi-t	pia-t	tře-n	vinu-t
		r. ž.	nes-ena	pi-ta	pia-ta	tře-na	vinu-ta
		r. stř.	nes-eno	pi-to	pia-to	tře-no	vinu-to
	mn. ě	r. m.	nes-eni	pi-ti	pia-ti	tře-ni	vinu-ti
		r. ž.	nes-eny	pi-ty	pia-ty	tře-ny	vinu-ty
		r. stř.	nes-ena	pi-ta	pia-ta	tře-na	vinu-ta
pře- chod- ník pří- tomný	jehn. ě	r. m.	nes-a	pij-e	pn-a	tr-a	vin-a
		r. ž.	nes-ouc	pij-ic	pn-ouc	tr-ouc	vin-ouc
		r. stř.	nes-ouc	pij-ic	pn-ouc	tr-ouc	vin-ouc
	m. ž. stř.	nes-ouce	pij-ice	pn-ouce	tr-ouce	vin-ouce	
pře- chod- ník mi- nulý	jehn. ě	r. m.	nes	pi-v	pia-v	tře-v	vinu-v
		r. ž.	nes-ši	pi-vši	pia-vši	tře-vši	vinu-vši
		r. stř.	nes-ši	pi-vši	pia-vši	tře-vši	vinu-vši
	m. ž. stř.	nes-še	pi-vše	pia-vše	tře-vše	vinu-vše	

čili časoslov.

III. třída		IV. třída		V. třída		VI. třída
kmenem a infinitivní příponou -ti jest :						
e nebo ě		i		a		ova
um-ě-ti	hled-ě-ti	čin-i-ti	vol-a-ti	maz-a-ti	hn-á-ti	mil-ova-ti
um-ím	hled-ím	čin-ím	vol-ám	maž-u, -i	žen-u	miluj-u, -i
um-íš	hled-íš	čin-íš	vol-áš	maž-eš	žen-eš	miluj-eš
um-í	hled-í	čin-í	vol-á	maž-e	žen-e	miluj-e
um-íme	hled-íme	čin-íme	vol-áme	maž-eme	žen-eme	miluj-eme
um-íte	hled-íte	čin-íte	vol-áte	maž-ete	žen-ete	miluj-ete
um-ějí	hled-í	čin-í	vol-ají	maž-ou, -í	žen-ou	miluj-ou, í
uměj	hled	čin	vol-ej	maž	žeň	miluj
uměj-me	hled-me	čin-me	vol-ejme	maž-me	žeň-me	miluj-me
uměj-te	hled-te	čin-te	vol-ejte	maž-te	žeň-te	miluj-te
umě-l	hledě-l	čini-l	vola-l	maza-l	hna-l	milova-l
umě-la	hledě-la	čini-la	vola-la	maza-la	hna-la	milova-la
umě-lo	hledě-lo	čini-lo	vola-lo	maza-lo	hna-lo	milova-lo
umě-li	hledě-li	čini-li	vola-li	maza-li	hna-li	milova-li
umě-ly	hledě-ly	čini-ly	vola-ly	maza-ly	hna-ly	milova-ly
umě-la	hledě-la	čini-la	vola-la	maza-la	hna-la	milova-la
umě-n	hledě-n	čině-n	volá-n	mazá-n	hná-n	milová-n
umě-na	hledě-na	čině-na	volá-na	mazá-na	hná-na	milová-na
umě-no	hledě-no	čině-no	volá-no	mazá-no	hná-no	milová-no
umě-ni	hledě-ni	čině-ni	volá-ni	mazá-ni	hná-ni	milová-ni
umě-ny	hledě-ny	čině-ny	volá-ny	mazá-ny	hná-ny	milová-ny
umě-na	hledě-na	čině-na	volá-na	mazá-na	hná-na	milová-na
um-ěje	hled-ě	čin-ě	volaj-e	maž-e	žen-a	miluj-e
um-ějic	hled-ic	čin-ic	volaj-ic	maž-ic	žen-ouc	miluj-ic
um-ějic	hled-ic	čin-ic	volaj-ic	maž-ic	žen-ouc	miluj-ic
um-ějice	hled-ice	čin-ice	volaj-ice	maž-ice	žen-ouce	miluj-ice
umě-v	hledě-v	čini-v	vola-v	maza-v	hna-v	milova-v
umě-vši	hledě-vši	čini-vši	vola-vši	maza-vši	hna-vši	milova-vši
umě-vši	hledě-vši	čini-vši	vola-vši	maza-vši	hna-švi	milova-vši
umě-vše	hledě-vše	čini-vše	vola-vše	maza-vše	hna-vše	milova-vše

otevřeným, která také minulý čas krátí, a nekrátí ji časoslova s kmenem zavřeným. (V. 89, 10.)

§. 64. Dle *jakosti*, t. j. dle toho, *jakou* činnost časoslovo do sebe má, rozeznáváme: 1. slovesa jednodobá, když děj v nich vyslovený v jistém okamžení se počíná a hned jako v témž okamžení přestává: hodím hodil jsem, dám dal jsem. A ta slovou jinak také *skonalá*. Ve složení s předložkami říkáme jim slovesa končící: donesu, snesu, rozdám, vzdám. Trvá-li však začatý děj dále, jako na př. ve slovesech házím, házel jsem, budu házeti, tedy jest takové sloveso *neskonalé* čili *vícedobé*. Avšak doby tyto zase buď bez přestání následují za sebou, děj slovesem naznačený trvá bez přetržení kratší n. delší čas, jako: nesu, nesl jsem, vezu, ženu, a ta slovou 2. trvacími; anebo vyslovují, kterak činnost v nich obsažená nepřetrženě pokračuje: nosím, nosil, budu nositi, honím, honil jsem, budu honiti, vozím, vozil jsem, budu voziti, a ta slovou 3. pokračovacími čili opětovacími; anebo činnost v nich obsažená v rozličných dobách se opakuje, po kratších nebo delších přestávkách se vracejíc, a ta slovou 4. opakovacími. jako: nosívám, chodívám, sedávám. Zvláštní druh časoslov trvacích jsou časoslova počínavá, jako: blednu, slabnu, řednu, hluchnu atd.

§. 65. Slovesa přestupují z jedné třídy do druhé a význam zůstává buď stejný anebo se s jakostí děje pozměňuje. Tak stávají se trvací pokračovacími a opakovacími: vezu vézti, vozím voziti, bodu būsti, bodám bodati, vleku vléci, vláčím vláčeti, moknu moknouti, mokám mokati; hořím hořeti, hárám hárati, slyším slyšeti, slychám slychati, vidím viděti, vídám vídati; melu mlíti, mlívám mlívati; mluvím mluviti, mluvívám mluvivati; беру bráti, brávám brávati, lhu lháti, lhávám lhávati; obětuju obětovati, obětovávám obětovávati; nosím nositi, nosívám nosívati; natírám natíratí, natírávám natírávati; oznamuju oznamovati, oznamovávám oznamovávati; — časoslova jednodobá přecházejí v trvale končící a v opětavě končící: ochlípnu ochlípnouti, ochlípím ochlípěti; popíchnu popíchnouti, popíchám popíchati;

poskočím poskočiti, poskákám poskákati; — časoslova končící v opětavě končící: odnesu odnésti, odnosím odnositi, odvalím odvaliti, odválím odváletí, zmočím zmočiti, zmáčím zmáčeti zadrnknouti zadrnčeti zadrnkati, sletnouti sletěti slétati; zabouchnouti zabušiti zabouchati atd. Jak se přitom kmenová samohláska obměkčuje anebo souhláska změžďuje atd., viz na str. 129—132. Důležité jest přestupování časoslov z jedné třídy do druhé zvláště nyní proto, že písaři mnozí, němčinou pokaženi, neumějí rozeznávati tvary skonale od neskonalých, trvací od pokračovacích a opakovacích atd. Němec říká jenom: ich gehe in die schule, ich bin in die schule gegangen, a Čech rozeznává: jdu do školy, chodím do školy, chodívám do školy a chodívávám do školy; Němec naše: umíral a neumřel, kupoval a nekoupil nemůže svým sterben a kaufen vyjádřiti atd.

§. 66. Na jinou důležitost při slovese českém upozornili jsme na str. 126, o). Jest to 3. os. mn. č. přítomného času. Mnozí drží se tu vždycky mn. č. vzatého z lidu, jiní pak, tváříce se po nich, matou páté přes deváté píšice: peníze se schází m. scházejí, ale ovšem „s dovolením“ prý: oni chodějí m. chodí. O všem ostatním viz 129 b) až 132.

Co jest přičestí, také jsme vyložili už v pravopise. Rovněž netřeba připomínati, že slovesa končící už tvarem přítomného času vyslovují budoucnost: dám, přijdu, hodím; jiná časoslova mají „budu“: budu chytati, budu se učiti.

§. 67. Rod trpný tvoříme z trpného přičestí a z časoslova býti, jsem, budu, byl jsem: jsem volán, budu volán, byl jsem volán. Často však rod trpný také jinými způsoby opisujeme; nejčastěji slovesem činným s přidáním statného jména slovesného odvozeného od slovesa, jímž trpný rod měl býti vyjádřen: Kdo jiným pohrdá, sám v pohrdání **bývá**. V jak veliké prvé vzácnosti a poctivosti modly byly, v tak veliké zase mrzkosti a potupě budou. Jsi u mne ve vážnosti, v potupě, v podezření, v nenávisti. V té službě jsa byl u veliké potupě ode vsí čeledi. Zdali i to není náramné poctění našeho přirození? Jest bázeň, strach jest (man fürchtet), jest nádej (man hofft). Protož nech

ať sám ten, kdo trestání **přijímá**, pozná že se to z lásky k němu děje. V známost mu to uvedl, kterak **přišel** k tomu uzdravení. Milost má **nevezme** umenšení, nebudou **bráti** umenšení. Sněm **přišel** k odložení. Odejmu plot její a přijde na zpuštění, rozbořím hradbu její a přijde na pošlapání. Skrze toho silného reka peklo k svému zemdlení a tudíž i k zkažení přijde. Žádný z nich cizímu národu nedostal se k usmrcení. A tehďáž přijdou k obnovení svému svatě služby. Nepřišla mi ani k vidění ani k slyšení radost nebeská. Přišel k povýšení, k roztrhání, k utracení, k rozptýlení, k zahanbení, k vydědění, k zrušení, na záhubu, na zkázu.

Ještě obyčejnější opisování rodu trpného jest pomocí zvrtné náměstky se: cvičíme se, dům se dostavuje atd. Kde však se mu jiným způsobem vyhnouti můžeme, vyhněme se.

§. 68. *Časoslova s časováním zvláštním, časoslova nepravidelná a kusá.*

1. Časoslovo dáti má od zdvojeného přítomného kmene da-da v 3. os. mn. č. také dadí v. dají od kmene infinitivního da. Dle toho jest také dvojí přechodník: dada dadouc dadouce a daje dajíc dajíce.

2. Jísti z jed a toto z ad předsutím j má v přítomném čase 3. os. mn. č. jedí; přechodník přítomný: jeda jedouc, jedouce, přech. minulý: jed jedši, jedše. Rozkazovací způsob: jez jezme jezte.

3. Věděti má v 3. os. mn. č.: vědí, v přech. přít. věda vědouc, vědouce, přechodník min. věděv věděvši, věděvše, rozk. zp. věz vězme vězte.

4. Viděti má v rozk. zp.: viz vizme vizte, v 3. os. mn. č. tedy: vidí; v přech. přít.: vida vidouc, vidouce, v min. viděv viděvši, viděvše.

5. Časoslovo býti tvoří své časy od kmenův as (103), bud a by:

přít. č.: jsem jsi (i jseš m. jes-si podle neseš) jest jsme jste jsou;

přít. přech.: jsa jsouc, jsouce;

budu budeš bude atd.; přech. budoucí: buda budouc. budouce (místo kterého však užíváme častěji přítomných přechodníků maje a chtěje). Od by máme starý minulý čas: bych, bysi n. bys, bychom n. bysme, byste, by. Přechodník min. č.: byv byvši, byvše.

Co jest: to bytí a nebytí, jde tu o naše bytí a nebytí? — Ve složeninách jest: dobytí, nabytí . . ; dobudu nabudu, v obecné řeči: dobydu, nabydu.

Nepravidelné časování mají slovesa: jeti, jíti, státi, chtíti, míti, spáti :

1. Jeti má přít. č. jedu jedeš jede, jedeme jedete jedou; — rozk. zp.: jeď jeďme jeďte; přít. přech.: jeda jedouc, jedouce (tedy stejně jako u jísti); přech. minulý: jev jevši, jevše; příčestí činné: jel jela jelo; příč. trpné: jet jeta jeto.

2. Jíti má přít. č.: jdu jdeš jde, jdeme jdete jdou; rozk. zp.: jdi jděme jděte; přech. přít.: jda jdouc, jdouce. Od kořene šed (před širokou samohláskou *chod*) vypůjčuje si přech. minulý: šed šedši, šedše; činné příč. minulé bez d: šel šla šlo. („Příští“ co jm. příd. hodí se dobře m. nemístného mnohdy „budoucí.“ Příští=příchod, záští=zajití, co zašlo=nenávisť, hněv, nepřízeň.)

3. Státi: stanu staneš stane, staneme stanete stanou; rozk. zp.: staň staňme staňte; přech. přít.: stana stanouc, stanouce; příč. činné: stal stala stalo; přech. minulý: stav stavši, stavše. Tak jdou též složená: dostanu, nastanu, ostanu n. zůstanu, vstanu atd.

Od slovesa toho dlužno rozeznávati jiné s dlouhou kmenovou samohláskou: státi stojím stojíš stojí, stojíme stojíte stojí; rozk. zp.: stoj stojme stojte (obyč. chybně: stůj ..); stál stála stálo; stáv stávši, stávše; stání. Dostáti slovu=wort halten.

4. Chtíti: chci chceš chce, chceme chcete chtí (a nenáležitě chtějí); rozk. zp.: chtěj chtějme chtějte; přech. přít.: chtěje chtějíc, chtějíce a chtě chtěc, chtěce; chtěv . . , chtěl . . , chtěn . .

5. Míti: mám máš . . mají; maje majíc, majíce .

měv z měl . . ; přič. trpné: jměn n. jmín, což mnozí matou s jmenován.

6. Spáti: spím spíš spí, spíme spíte spí (neústrojně : spějí podle chtějí, náležejí, návidějí a několika jiných) ; spi spěme spěte; spě spíc, spíce.

Kusá časoslova jsou: dítí, prý, vece, věru a vari.

1. Díím díš dí, díme díte dějí. Složená: převzděti, oděti, poděti — převzděju oděju poděju, převzděj, oděj . . ; převzděje oděje, převzděv oděv; převzděl oděl, převzděn oděn atd.;

Znamená-li dítí se tolik co stávati se, časuje se takto: děje se, dějí n. dějou se, děj se, dále se; tak i: nadítí se an. nadáti se. Od udáti se: událo se, událost;

2. prý přestrojeno jest z praví (praí, praj, prej, prý) ;

3. vece jest m. veca a toto zastaralý minulý čas od vecati (říkati), nyní větiti (praviti) ;

4. věru jest snad m. věřím, jako moravsko-slovenské reku a chcu od říci a chtítí ;

5. vari, varite n. varte jest rozk. zp. od starého variti (varovati).

§. 69. Nejobtížnější bývá začátečníku tvořiti si přechodník a dobře ho užívati. Moravané užívají přechodníků i v obecné řeči, ale jen mužského jednotného pro všechny rody a v obojím čísle; Čechové mají v obecné řeči jen: sedě, kleče, leže, stoje, a i tu málo kdo z obecného lidu jest si toho povědom klada chybným způsobem před ony zbytky v: v leže atd. a nerozeznáváje s Rusem také ani rodu ani čísla. Přechodníkem skracujeme pobočné věty (na př.: „Karel, *když měl ven vyjítí*, nevyšel“), mají-li tyto pobočné věty s větou hlavní týž podmět, t. j. nemluví-li se ve větě poboční o někom jiném než ve větě hlavní; zde jest věta hlavní: Karel nevyšel; podmět v ní jest Karel; věta vedlejší jest: „*když měl ven vyjítí*“ a zase má za podmět Karel, který se rozumí v časoslově měl (*on* měl). Mohu tedy tuto větu pobočnou vysloviti přechodníkem: Karel, *maje ven vyjítí*, nevyšel. V ženském rodě: Sestra, *majíc ven vyjítí*, nevyšla; mu. č.: Děti, *majíce ven vyjítí*, nevyšly.

Přechodník času přítomného klademe, když děje vyslovené ve větě hlavní a pobočné současný jsou: Pozdvihnu ruku a pokynu vám = pozdvihna ruku pokynu vám (vím-li na jisto, že mluví mužský; o ženské by bylo: pozdvihnouc ruku pokynu vám; v mn. č. ať jakéhokoliv rodu: pozdvihnouce ruku pokyneme vám). Pocestný, když zahlídne loupežníka, skrývá se v houští = pocestný zahlídna loupežníka skrývá se v houští. Sedl a usnul = sedna usnul; sedla a usnula = sednouc usnula, sedlo a usnulo sednouc usnulo; sedli, sedly, sedla a usnuli, -y, -a = sednouce usnuli, -y, -a. Až si odpočinu, půjdu dál = odpočina si půjdu dál, odpočinouc si půjdu dál; až si odpočineme, půjdeme dál = odpočinouce si půjdeme dál. Poslali jsme pro zámečníka, neb jsme nevěděli, kam se poděl klíč = poslali jsme pro zámečníka nevědouce kam se poděl klíč. Hrajíce míčem roztloukli okno. Až se naučím česky = nauče se česky, naučím se pak snadno polsky. Ponocný chodě po ulici vyvolává hodiny. Vída známého zastavil jsem se, vidouc známou zastavila jsem se, vidouce známého zastavili jsme se, vidouce známou zastavily jsme se. Im herausgehen drückte er mir die hand = vycházeje tiskl mi ruku. Da ich kein eigenes haus habe = nemaje domu vlastního musím bydleti v cizím. Während sie aus leibeskräften schrien = křičíce co síly měli schovali se honem za plot. Svíce, lidem sloužíc, sama se ztravuje. Nebe, dary berouc, lepší dává. Co se kopřivou býti strojí, hned ze země lezouc pálí. Kdo roste neboje se (ohne sich zu fürchten), sestárne nestydě se (ohne sich zu schämen). Kdo modlitbu říká leže, Bůh ho slyší dřímaje. Své vlasti neznaje běh, ty-li jsi Čech? Zahálky jsa služebníkem, neběduj žes hadrníkem. Jeden z nich prospívati moha nechtěl, druhý chtěje nemohl. (Budete-li pořádně živi =) pořádně jsouce živi dosáhnete dlouhého věku. (In der hoffnung) maje naději, že se brzo vrátím, nebudu ti psáti. (Ačkoli dobře věděl =) dobře věda že chybí, přece se toho nechránil. Kostelník chodě po kostele kadí vonným kadidlem. Mluvíce anebo mlčíce, vždycky jsme jim nevhod. Některá zvířata spí stojíce, některá sedíce. Vidouc jej přicházeti, vykřikla

divka radostí. Vyjížděje (als ich eben ausfahren wollte) z domu slyšel jsem rachot bubnů. Neuměje psátí, kterak se podepíšeš? (Als meine schwester im begriffe war die heimat zu verlassen) sestra z domova odcházejíc plakala.

Nejsou-li však děje věty hlavní a věty pobočné současny, minul-li, mine-li děj věty vedlejší dříve než děj věty hlavní, anebo můžeme-li si jej co dříve minulý mysliti, klademe časoslovo věty pobočné do přechodníku minulého: Přišed k sousedovi nenašel jsem nikoho doma; přišedši k sousedovi nenašla jsem nikoho doma; přišedše k sousedovi nenašli jsme nikoho doma; přišedše — nenašly jsme . . . Nabyv čerstvé síly šel dále; nabyvši čerstvé síly šla dále; nabyvše čerstvé síly šli, šly a šla dále. Vypiv sklenici vody odběhl, vypivši sklenici vody odběhla, vypivši sklenici vody odběhlo; vypivše sklenici vody odběhli, odběhly, odběhla. Když byli pobylí -y, -a několik dní v Praze, domů se vrátili -y, -a = pobyvše několik dní v Praze domů se vrátili, -y, -a. Lada, vyšedši z vln na svět, modré oči měla. Matka, roztrhši na sobě roucho, kvílením a pláčem všecky kouty naplnila. Bořivoj, přijav víru křesťanskou, v Budči školu nařídil. Náš známý, odebrav se do Paříže a do Londýna, zamýšlí tam rozmnožiti své vědomosti. Unavená poutnice lehši na lavici brzo usnula. Plukové, (jak přitáhli =) přitáhše na bojiště, hned na nepřítel doráželi. Dítě procitnuvši nevinně na matku pohlíželo. Israelité, vyšedše z Egypta, dali se Červeným mořem. Zapečetiv listy zazvonil na služebníka; zapečetivši listy zazvonila na služebníka; zapečetivše listy zazvonili, -y na služebníka. Rodiče pohledše na syna svého ztýraného do pláče se dali. Vojsko, poleževši nějaký čas na rovině, táhlo dále na bojiště. Pocestní, nerozuměvše jeho slovům, do hádky se s ním dali. —

Nejnepohodlnější jest přechodník přít. č. jedn. č. rodu mužského tříd 1., b) a 6., a to proto, že se ničím nerozeznává od přít. č. 3. os. j. č.: pije miluje a zas pije miluje. Z té příčiny berou mnozí místo mužského rodu přechodník rodu ženského: milujíc. My podle toho, co jsme pravili v pravopise o miluji, stěhují atd., navrhujíc totiž: miluju, stěhujou,

musíme důsledně žádati, aby m. mužsk. přech. miluje zavádělo se: miluja, a třeba i dále: milujouc, milujouce. Bylo by to aspoň lepší než bráti rod ženský místo mužského, a čtenáři by to bylo příhodnější. U vzoru mazati vyhneme se dvojsmyslnému přechodníku maže druhotvarem „mazaje.“

§. 70. Zvláštní tvar českého slovesa jest tak zvané *supinum*. Rozeznáváť pak se od infinitivu tím, že se končí pouhé *t* (tvrdé) a že má krátkou kmenovou samohlásku; tak z infinitivu milovati, nésti, píti, péci atd. jsou *supina*: milovat, nest, pit, pect. Klademe pak *supinum* po časoslovesch, která vyslovujou pohybování a úmysl: jdu spat, půjdu ležet; a-li vysloven také předmět, ku kterému činnost v *supinu* vyslovená směřuje, stává tento předmět v gen.: pospíchám ujmít mu té radostné zprávy, jdu lovit ryb.

Pozn. Důležité jest přestrojování časoslov středních (t. j. ani činných ani trpných) v činná: mřiti mru — mořiti, růsti rostu — rostím (t. j., činím, aby co rostlo = pěstuju), schnouti schnu — suším, hasnu — hasím (špatně tedy: shasni světlo, nebrž shas; shasnouti (umřítí) mohu jen sám; podobně: skrotnu sám, ale jiného skrotím) atd.

VI. Příslovky.

§. 71. Příslovkami určujeme, kde, kdy a jak se co děje. Máme tedy příslovky místa, času a způsobu. Tyto poslední dělíme zase na příslovky jakosti, kolikosti a vztažnosti.

Příslovky prvotné: ba, ni, ne.

Příslovky od jmen podstatných (genitivu): doma, včera, bezděky (nerad), do pola do poly do polou, odpola odpolu odpoly odpolou, dokonce, dosti dost (m. do syti), shora, zdola (zbytečně: zezhora, zezdola), svrchu, zejtra (zýtra), záhy (za mhy = za mžení, za mihnutí), zpaměti, s předu atd.; — (dativy:) domu dolu a domů dolů; — (akkusativy:) drobet, trochu, trošinku trošičku, večer večír, dnes, letos (den sien = den ten, leto sie = leto to), nahlas, nakvap, naspěch, napřed, naposledy, naschval, naopak, navzdor, okolo, opět (m. opěty), pak, opravdu, vůbec, vůkol, vesměs, vstříc, zároveň, vzhůru, vzdělí, vzhlobí, všíří, vztlouští atd.; —

(lokály:) dole, nahoře, loni (v loni), vnitř, vně (venku), po-
tmě atd.; — (instr.) celkem, dílem, honem, úprkem, místem
a místy, náhodou, předkem (předně), soukromí, podtají, stěží.

Příslovky od jmen přídavných (podle: tuze, draze
od tuhý, drahý): lze od lehý lehký (nesmí se tedy časovati:
lzelo !!), zajisté, jistě, jedině. Od přídavných na cký a ský:
umí česky, polsky; od ostatních na o a ě: snadno, lehko,
vysoce. Stupňování: dobře lépe nejlépe, zle hůře nejhůře
a ostatních nepravidelných jest na str. 92 mezi jinými.
Rád má radší (co přídavné) i radši; jiné příslovky mají
v srovnateli eji: čistěji, pěkněji, měkčeji, střídměji;
rád ma také raději; ve svrchovateli předdráží se nej-: nej-
pěkněji, nejslaběji atd.

Příslovky původu zájmenného: tak, jak, jinak, kterak
(hodí se zvláště dobře místo „že,“ kdyby se toto mělo
opakovati), kam, tam, jinam, sice (=tak), též, také, již již
a už, nato (jest germ. tam, kde má býti „potom“), zatím,
přece, zase atd. — Ze zájmen tázacích a ukazovacích vzni-
kají příslovky také příponami de, dě, da, dy, d, d: kde,
zde (m. sdě), pozdě (m. posdě), kady, tady, kudy, tudy,
vždycky vždy (od ves-dě), teď a tedy; tehdy, onehdy, dokud,
dotud, hned, snad, nikde, nikam, nijak, tudy(ž) a tudí(ž) ..

*Pozn. Tak jest tam na svém místě, kde znamenáme způsob
a míru; jindy má býti „tedy“ anebo nic: Přijdeš-li, dám ti to
(chybně: tak ti to dám).*

Z číslovek: teprv teprva, jen jenom (jedno).

Ze sloves: arci (a rci), bodej bohdej.

VII. Předložky.

§. 72. Předložkami vymezujeme poměry, v kterých
jména podstatná ve větě jsou. Některé pojí se toliko
s jedním pádem, jiné s dvěma a opět jiné se třemi pády.

Předložky jednoho pádu jsou:

1. akkusativu: mimo, ob, po (voda mi šla po kolena),
přes, pro, skrze, vz;
2. dativu: k (ke, ku), proti (protiv);

3. genitivu: bez (beze), dle podle vedle, do, od (ode), u, z (ze), kol (kolkol), okolo, vůkol, místo, strany (se strany), krom a kromě, vně (auszerhalb), prostřed;

4. lokálu: při.

Pozn. Mimo má v obecné řeči gen. a mělo by jej tím spíše míti v řeči spisovné. *Skrze* znamená také příčinu, a není tedy proč pokládati za chybu, řekne-li kdo: skrz něj jsem přišel k ourazu. *Přes* ve mluvení slycháme zmateně tam kde má býti *o*: mluví přes knihu m. o knize; co jest tedy: mluví o plotě přes plot? Někdy ani „pro“ ani „o“ není na místě: divíme se něčemu, smějeme se něčemu, nikoli přes něco.

Předložky dvou pádův (podle rozdílu v otázce):

1. akk. a lokálu: na, o, v (ve);

2. akk. a instrum.: nad (nade), pod (pode), před (přede), mezi.

Předložky tří pádův (podle rozdílu v otázce):

1. akk., dat. a lokálu: po (dativ jest na př.: po česku);

2. akk., gen. a instr.: s (se), za.

S s akk: jest na př.: vody s dostatek, nemohl s nic býti, není s to *aby* (chybně s infinitivem).

VIII. Spojka.

§. 73. Spojky jsou taková slůvka, kterými spojujeme věty a slova a vyznamenáváme, v jakém poměru tato slova a tyto věty jsou.

I. Souřadné: 1. slučovací: a, i, ani, aniž, také, též, tolikéž (gleichfalls; nyní méně správně: taktéž), také i, též i, k tomu, i—i, ani—ani, nejen—ale i, netoliko—ale i, než i, nebrž i, nebrž i také, jak—tak atd.; — 2. dělicí: jednak—jednak, brzo—brzo, někdy—někdy, dílem—dílem, na díle—na díle, něco—něco atd.; — 3. řadicí: nejprve, potom, pak, (tož), teprv, naposledy, posléze atd.; — 4. vykladací: a, a to (und zwar), totiž, jako; — 5. odporovací: ne, a ne, ale ne, ne—ale, ne—než, ne—však; — 6. omezovací: a, pak, však, než, ale, nebrž, jednak, však, s tím se vším (trotz alle dem), nicméně však; — 7. rozlučovací: nebo, anebo (aneb), nebo—nebo, leč—leč, buď—buď atd.; — 8. příčinné:

nebo, zajisté (má v tomto významu [=nebo] vždycky druhé místo ve větě), však, sic jinak, sic bez toho; 9. výsledné: proto, protože tedy, tudý, odtud, podle toho, z toho.

II. Podřadné: 1. místa a času: kde, kdekoli, kam, kamkoli, kady, kudykoli, odkud, pokud (také zdloženě: dokavad, pokavad, ale ne s *ŕ*), jak, jakž, jak jen, jak brzo, jak rychle, jakmile, když, co, dříve než, jeliž, až jeliž (tolik co: kolikž, pokud, zřídka = poněvadž, ješto, protože); — 2. příčiny a důvodu: a, ano, jako, ješto (ježto), jelikož (viz jeliž), když, poněvadž, ať, a tím, že, až. -li, jestliže (skráceně: jestli), ač; — 3. připouštivé: ač, jakkoli, budiž tak že . . ; — 4. srovnací: jakož, rovně jako, co, nežli, než jako; — 5. poměrné: kolik — tolik, jelikož — tolik, čím — tím, podle toho — jakž; — 6. omezovací: pokud, jelikož, co, ješto; — 7. vylučovací: leč, leč že, jedině leč, krom že, toliko že, mimo to že, jedině ač atd.

IX. Citoslovce čili mezislovce.

§. 74. Mezislovce jsou zvuky způsobené rozličnými pohnutími a city, když se tyto mysli zmocňují. Jsou mezislovce radosti a žalosti, libosti a ošklivosti, žádosti a opovrhování, vzvolání a zamítání: a, ach, aha, ejhle, ha, haha, he, hej, hlehle, hlele, hle, oho, hola, ou, čchý, hat, inu, na, nate, nuže, hejsa, hopsa.

Také napodobující slůvka a hlaholy patří sem: titi páti, tintili vantili, trara, hop, buch buch, plesky třesky, bác atd. Dále jména podstatná: běda, bohužel, pohříchu; časoslova: bohdá, bohpmozi, nastojte (t. j., nestojte), nevidáno, přísambůh atd.

REJSTŘÍK.

A.

a, á 6; 69, 1.
 abeceda česká 9.
 abeceda starořímská
 (antikva) 5, IV.
 ácterý, -o 84.
 ai, ay, au 68.
 á krátí se 75; 78;
 79; 160, 4.
 almužna 102.
 Alžběta 102.
 als solcher 193.
 -a m. -y k naznačení
 hromadnosti 135.
 americký americký-
 ský 125.
 -a; mužská jména
 s touto koncovkou
 149, §. 3; 151, §. 6;
 166; 171, §. 22;
 172, §. 24.
 an=a on, ana=a ona,
 ano = a ono 101
 (dole).
 á nekrátí se 76, 77.
 Anen m. Ann 166.
 anděl (chybujou) 163.
 Anežka, Aneška 112.
 -ání, -aní 75.
 anjel anděl 118 (hr-
 delnice); 121.
 antikva č. abeceda
 starořímská 5, IV.

a; řecká jm. stř. r.
 s touto koncovkou
 172, §. 26.
 Asie 102.
 asijský asiatský 125.
 asmi 103.
 a střídá se s o, e,
 ě, u, y 104.
 aterý, o-, ácterý, -o
 84.
 au=au 15, 16.
 au=ou 6, 5; 15.
 a v násloví 102.
 az=jáz, já 102.
 azbuka 3.

B.

babyka 41.
 badatel 91.
 baviti z by 68; 70.
 bdíti buditi 74.
 bič 90, 13.
 bidlo 39.
 bydlo 39 (píchá ho
 dobré bydlo).
 bídný 80.
 Bydžov Bud 41.
 bych bys atd. 127 p).
 býli bějlí 41.
 bylina bu býti 41.
 biřic 54, 3.
 biskup 102.
 bystrý budtrý buditi
 41.

býti bytí 90, 12;
 bytínebytísr. 53; 205.
 blána (nekrátí) 78.
 blíže 83.
 bližní 63; 81.
 bližší 82.
 bodejt, bodejž 116, h).
 boj z bi 68; 71, 4.
 bratří 170, §. 19, 2.
 bratří čeští zjednali
 pravopisu Husovu
 průchod 5, V.
 bředu brodití broď 67.
 Břetislav I., zaklada-
 tel kláštera sázav-
 ského (liturgie slo-
 vanská) r. 1030 2, II.
 Břetislav II. vypudil
 mnichy slovanské
 z kláštera sázav-
 ského r. 1096 2, II.
 březový 80.
 břicho 63.
 břímě 61, 78.
 broď bředu 67.
 brzy brzo 41.

C.

ceta 26.
 -ce u jmen podstatn.
 149, §. 3; 163, 3;
 164, 6.
 cín 40.
 církev 63.

císař 63.
 cizí cizdí 40.
 cizí a vlastní jména
   jakskloujeme 170,
   §. 21—§. 29, 174.
 ctitel 91.
 ctnost 128, q).
 cvičiti 63.
 čárka 137 a 136.
 čárka vynechána 138
   („na str. 7“).
 časoslova dvousla-
   bičná 50, 6.
 časosl. končící 94.
   „ opakovací 94.
   „ pokračovací 94.
   „ trvací 94.
 čber 118 (hrdelnice).
 či čího čímu čím 63.
 čil 89 (dole).
 čilý, čile 63; 89 dole.
 čítánka čítánka čí-
   tánka 75.
 črty 1.
 čten, čtení 129, b).
 čtvero z štyri 69; 70.

D.

další 58; 83; 184.
 dám daďm 116, d).
 daremný 120.
 dáti 204, 1.
 dav 69.
 -dě-, -tě-=-ze-, -ce-
   117, 5.
 dějí od díti 206, 1.
 délka a stupňov. 67.
 -děn, -zen, -žen 131,
   3, 4.
 den 158 (dole).
 děcko dětsko dětisko
   108 (2).
 dělení 142.
 dělídlo 141.
 delší 83 (3).
 desaterý, -o 84.

desky pravdodatné 2.
 děšť 60, 2; 78.
 dýchati 96.
 díra z dr-áti 72.
 dírka 79; 80.
 divadlo, divák 91.
 dle, vedle, podle, (dlé)
   vedlé, podlé 62.
 dobiti, dobytí 39.
 dohlednu 95.
 dolar, tolar 119 (zub-
   nice).
 doléhati 62, (3), (7);
   94, 2.
 domysl dāmysl 96.
 domnění, domněnka
   97, 3; 123.
 domů dolů, domu
   dolu 65.
 dopékám 94, 2.
 doppelgroschen po-
   dvojný groš 195.
 dokavad -ád 59.
 dosavad, -ád 59.
 dostati a dostáti 205,
   3.
 dostatek, dostatečný
   97, 3.
 dost 109 (y); 129.
 dovtip důvtip 96.
 dráč 91.
 drahný drahně 58, 1.
 dražní 80.
 dreifache reihen po-
   trojné řady 196.
 dřič 91.
 dřimnouti 95, dří-
   matí 114, 1.
 drožka 112.
 druh, (sou)druh 97, 3.
 druh (zbytečně u dru-
   hových číslověk)
   196, pozn.
 družička 64, 4.
 důkaz, že předkové
   naši měli písmo

ještě pohané jsou-
   ce 1, 2.
 dumati dumka 64, 4.
 dvěře 60, 2; 78.
 dvojhláska co jest 15.
 dvojhláska jak se
   pozná 15.
 dvojh. máme jen
   jednu 15.
 dvojhlásky 101.
 dvojí 63.
 dvojně číslo 159, §. 11.
 dvousl. druhý stupeň
   příd. krátí 83.
 dvousl. 2. stupeň při-
   slovek nekrátí 83.
 dvoutečka 139.
 d vsouvají náležitě a
   nenáležitě 123, e).
 d, t vysouvají nále-
   žitě a nenáležitě
   124, f)
 dž=č 117.
   E.
 é a ý 19.
 e, é 10.
 -eji 210; viz -ji.
 -ější, -ší, -ějí 183 §. 39.
 é krátí se 60, 2; 78;
   160, 4.
 Eliška 102.
 -en a -ěn 129, b).
 -en a -men 164, 4.
 e: ný, ený 134.
 erz=arci- 102.
 e sesouvá, vysouvá,
   odsouvá se 107,
   2; 108.
 e střídá se s a, ě, i,
   o, u, y 105.
 e stupň. v o, ů, í,
   é, 67, 68; 69, 2;
   95 (dole).
 eště 102.
 e v akk. jedn. i mn.
   č. měkce zakon-

čených podst. m.
60 (dole); 164, 7.
e vysouváme 107 (2).
ě v kterých slovech
60, 2.
-e; vlastní jm. takto
zakončená 171.
e v násloví 102.
evropský 125.
e vsouváme 107 (4).
ě, e dloužíme v í 56,
9; 93, 1.
ě e, i í má moc ob-
měkčovací a změž-
ďovací 33.
-ěnin 162.
ě po c, l, s, z, ř 14.
ě v í, a, á 70; 84.
ě v í s pris. v 69, 70.
ě z ai 13.

F.

ferina 38.
fiala 102.
folglich protož tedy
212, I.
fraktura 5, IV.
František 63.
frinda 38.
frmol chrmol chomol
120.

H.

hadač 90, 13.
hádanka hádánka 75.
hapatyka 102.
hbitý, hbitost 42.
hedbáb 120.
h, ch, k před i a y 35.
h, ch, k změžďuje se
34, 35.
-hy, -chy, -ky 35,
36 (dole).
hlasatel 90, 13.
hlemýžď 41.
hlídač 91.
hlídati, hleděti 68.

hlína hlinka 79.
hmyz 41.
hnůj z hni 71, 4.
ho a jej 186, 2.
hoditi házeti 68.
Holomouc 103.
hospodyně 46.
host 149, §. 3; 158
(dole); 169, 5.
hrabě 180.
hráč 91.
hrdelnice střídají se
118, XV.
hřivna 64.
hrob hřebu 67.
hrom m. horm z hřm-
ítí 72.
hrůzný chybně m.
hrozný 11; 81.
Hus, strážce nového
pravopisu 4, III.
husejm husejch m.
husem husech 168.
hustnu 91.
hvizdnouti hvízdnou-
ti 95.

Ch.

chabnu 59; 91, 14.
chybička rybička 49.
chýše m. chýže 119
(sykavky).
chléb 60, 2; 78.
chlub se chlup 111
(dole).
chmura chmurný po-
šmurný 64, 4.
chod šedl 67.
chtí (oni) 127; 205.
chtíč 91.
chtítí 205.
chval 78.
chvala Bohu 135.
chvátiti chvátati z
chyt 70.
chvíle chvílka 79.

I.

J = I 16.
-í 48 (první závorcky).
-i 52.
-í (bolestí..) 56, 8.
-í a -ejí v 3. osobě
mn. č. přítomného
času 126, o).
-ial, -jal lepší než
-nul a -mul 89.
-íc : zajíc, krajíc, mě-
sic, střevec, tisíc
54, 3.
-ice 48.
-icí, -ící 90, 12.
-ič 49.
-iček, -ínek, -ík, -ín,
-ír 53, 2.
-ička 48.
-ičký 49.
-idlo 48.
idu 108 (2), idu, jdu
102.
-i -e (muži muže)
60, dole.
ié = í 13.
-icha 49.
i, í 10; 24, 3; 30—32.
-ik : křik, vznik, oka-
mžik 54 (před 3).
ík, íček; zvyk, jazyk
jazýček 53, 2, 3.
-ika 48.
-í; jména mužská
takto zakončená
183, §. 38.
í kdy v ě a kdy v i 79.
-iký 49.
ikra 102.
í krátí se v i a ě
75; 79.
-ilý 49.
im begriffe.. časosl.
pokračovacím 208.
imě 61; 102.

- iměti jměti jmění 108 (2).
 -ím, -íš, -í, -íme, -íte, -í 55, 6.
 -í m. -ou v časosl. 50, 7; 55. 6, p).
 -i m. -u v 1. osobě j. č. přít. času časoslov 50, 7.
 ín, ík, íček, ínek, íř 53, 2.
 ín, in 53, 2, 1, 2.
 -in, -ik, -íček (stoliček) 54, 7.
 -ín co druhotvar 162.
 -ina 48.
 -inec 48.
 ínek, ín, ík, íček, íř 53, 2.
 iný 102; -iný 49.
 -inka 49.
 -inký 49.
 i, pravidla o něm 47-52.
 -i, -y; příjmení takto zakonč. 182 §. 37.
 íř, ín, ík, íček, ínek 53, 2.
 i sesouvá, vysouvá, odsouvá se 108 (2).
 iskat 42, 43, 102.
 -isko 48.
 i spojka (y) 49, 5.
 í staž. v rozk. zp. 86.
 -ist 49.
 -istý 102.
 i střídá se s e, ě, y 105.
 -istvý 49.
 -iště 48.
 -iště podle pole 170, 5.
 -ítí, -ití, -ýtí, -ytí 50, 6; 90, 12.
 -ití 53, 2, 6.
 i, u, y sesil. předr. a, o 69, 3.
 i u mužsk. tvrd. životných 44.
 i (u mužsk.), ové, é nemůže státi na otázku koho co 45, 7.
 -iva 48.
 í v ě, e 82 (dole).
 -i ve st. jm. r. m. živ. na otázku kdo, co 51, 9.
 -ivý 49.
 i v j 63.
 í v kterýchsloveh 63.
 i v násloví 102.
 -ivo 48.
 -i v on, ten, onen, můj, tvůj, náš, váš, sám, jeden, všechny, všechen, všechny, veškeren, čtver atd. 51, 52.
 -i v příd. jm. přívl. 51, 9.
 -í v příd. pro všechny rody 54, 5.
 -í v příd. jm. tvrd. u m. živ. na ot. kdo, co 55, 7.
 -i v příd. jm. zkrác. (neurč.) 51, 9.
 í z ě a e 56, 9; 93, 1.
 izba 102.
 -izna 48.
 í zůstává v tříslab. neurč. zp. 88 (dole).
 J.
 j = J 16.
 já, jáz 102.
 jablko 102; 120.
 jader 78.
 jadrný 80.
 jahel 78.
 jakmile 64.
 Jan 59; 161.
 jater 78.
 jazyčnice střídají se 118, XV.
 jazyk 41.
 jedním 63.
 jehně 102.
 jeho.. svůj 189 §. 44, 2.
 jej a ho 186, 2.
 jej a ji 188, 6.
 její 63.
 jelikož=kolikož, pokud 193; 212, II.
 jenž a který 192 §. 51.
 jeti 205, 1.
 jezdecký 92.
 Ježíš Ježíš 63.
 ji, naši, vaši, vši (všecku) 50, 8.
 ji 63 (dole); 187, 3.
 -ji 49, 5; 55, pozn.; 91, 15.
 Jihlava 103.
 jich 188, 7.
 Jiljí 63.
 jím jím 116, d.
 jím ním 187, 5.
 jimač 90, 12.
 jimi 64.
 Jirí 64.
 jísti 204, 2.
 jistý 64.
 jíti 205, 2.
 jitro 64.
 jizba jízba 63.
 jízda, -ný 92.
 jízva jízva 63.
 jméno (proč é) 61.
 jmění 103.
 jmenuju 85.
 jmín od (j)měti (j)mám 103; 124, h.
 jmín (gehalten) a jmenován genannt 206.
 -jí se vynechává a -e odsouvá 92.
 jsem a sem 103.
 j, v, h vsouváme 102.

j v jmění, jmín, pojměti, přijměti 124, h.

K.

kající a kající 90, 12, kajicný, kajicník 90.

12.

kajicnost 90, 12.

kálati z kl-áti 72.

kámen (krátí) 78.

kamení 170, §. 19, 1.

kamení a kameny 53, 2, 5.

káně (ta) 166, 1.

karatel 90, 13.

Karel IV. zavedl slovanskou liturgii „na Slovanech“ r. 1349.

kázání kázání 75.

kazatel 90, 13.

Kbel 113 (hrdelnice).

Kyřil a Method 2, II.

kyřilské písmo, jak je Kyřil vymyslíl 2 a 3, II.

kláda (nekrátí) 78.

klaněti 58; 68.

klášter Sázarvský 2, II.

kliditi kliditi 95.

kmitnu kmitám 95.

kněz 165.

kněží 63; 170, §. 19, 2.

kníha kníha 63.

kníže 180.

knížka 74, 80.

kobyła caballa 40.

koho co (příd. tvrdá)

55, 7 v ( ) a 45, 7.

koj kojiti pokoj z-či-71, 4.

kolíbatí 63.

kolísati 63.

kolu kláti 72.

komnata 58, 1.

komoň 120.

koncovky příslovek 91, 15.

kopyto kópouto pfo-
te 40.

kormoutiti 115, r.

koruna 64, 4.

kov 69.

kráčení 77—92; 82.

kráčení v odv. podst.

na ač, eč, ič, ař,

tel 90, 13.

kráčení v příd. odv.

od časoslov kon-

covkou -cí 90, 12.

krajíc 54, 3.

Kraľodvorský 92, 17.

Králové Hradec, Krá-
lové Dvůr atd. 182.

kráľuju 85.

krasocit 92, 17.

krasopis 92, 17.

„krasopisci“ 14. sto-
letí 22; 24.

krasoumný 92, 17.

krátíme rozk. způsob
jednosl. 85.

krátká ve složení
92, 17.

kratochvilný 80.

křesati z krs 72.

křídlo krydlo 43; 105.

kryl 89 (dole).

křísiti z krs 72.

kříž kryž 44; 105.

křížkovati 85.

křížovati 85.

krov z kry 68; 70.

kuju 69.

kůň 158 a 165.

Kunratice 117 (nr)

kůr (nekrátí) 78.

kůra (kora) 78.

kuře 64, 4.

kůrní kůrový 81.

kur(opění) 64, 4.

kužel kuželka 64, 4.

kvap z kyp 71; 114, 1.

kvas z kys 71; 114, 1.

kvasiti z kysnouti 69.
kvetu 94, 2; 129, b).

L.

lanýž 46.

laskavý 80.

lék, lékař, lékárník,
60, 2; 62.

léno 60, 2; 62.

letopis 92, 17.

ležeti položití lože 67.

libý líbo libost 64.

Libušin soud 2.

líce (to) 170, 1.

lidé 159 a 169, 5.

lidomil, lidomilý, li-
domilost 106, 1.

lichotiti 64.

-lí, -liž, -liv, -mi, -ji
49, 5.

líný 56, 9.

lipový a lípový 80.

lys lis 41.

lísati 42.

lysý lysina lyska ly-
sati 41, 42.

lišiti se 64.

lyska lísa líska 41.

listí a listy 53, 2, 5;
listí 170, §. 19, 1.

listopad 92, 17.

lítati letěti 68.

lítý 63.

lító lítost 63.

lítovati lituju 63; 85.

liturgielatinská 4, III.

-livý 122, b).

l kdy měkké a kdy
tvrdé 150 (dole).

loj lůj z li 71, 4.

loket 158 (dole).

lomiti lámati 68.

lože ležeti 67.

l, r kdy jsou samohl.
71, 72.

l, r stupňujeme 71,
jak 73.

lůž z li 71, 4.
luna 64, 4.
luza 64, 4.
l vsouvají náležitě a
nenáležitě 123, e).
lze 210.

M.

makový 80.
malý z melu 72.
malomocný 92, 17.
manžel (chyb.) 163.
Marie 102.
mařiti z mř-iti 72.
markrabě 118 (hr-
delnice).
máslo, masť 112 (do-
le); 119 (sykavky).
máti, neti 169.
mázdra nozdry 115,
d; 112 (dole).
mě a mně 123.
medjed 107; medvěd
115, pozn.; med-
věd nedvěd 120.
mělký z melu 72.
-men 164, 4.
-men; řecká jména
stř. takto zakonč.
172, §. 26.
měsíc 54, 3.
Meziříčí 56, 9.
-mi 49, 5.
míč 63.
míhati mihnouti 63;
95.
Michal 64.
míjím 95.
myju pomyje my-
dlář 42.
mile 64.
Milek, Mílek 63.
mylek (opilka) 41.
mýlka omyl mul 40.
mý mi 41.
mimo 64; 92, 16;
211, pozn.

my ny (nos) 41; 106.
mířiti miř, měřiti
měř 86.
mírka 79, 80.
mírný 80.
mys 41.
mysl mysliti myslí-
vec myšlenka 41;
42.
myš mus maus 41;
106 (u).
Míšenský 80.
miska 79.
myšlenka myšlénka
62, (5).
miztr 64.
mizeti mizeti 95.
mladnu mládnú 91,
14.
mléčný 80; 81 (2).
mlezivo z mlz- 72.
mnic Chrabr 1.
mn. č. nerozezn. od
jedn. v akk. mžsk.
měkk. (muži muže)
60, 2 (2).
mohutný slovatný 11
(ú); 65, 5.
Mojžiš Mojžiš 63.
mol z melu 72.
mor z mř-iti 72.
mrak z mrz-nouti 72.
mráz z mrz-nouti
73; 78.
muž 64, 4.
muži muže 60, 2, (2).
-m v žensk. jm. 168.

N.

na bíle dni 54, 7,
(2); 183.
načinek, náčinek 98.
naděje, náděje 59;
97, 3; 98.
nahlédám nahlédnu
62, (3), 94, 2.
naléhati 62, (3); 94, 2.

nalézati 62, (3).
naležeti se, náležeti
98.
námitka namítka 98.
nápodobiti napodo-
biti 98.
nápodobivost 99.
nápoj z pi 68; 71, 4.
napotom 60.
následovati 98.
naši, vaši, ji, vši
(všecku) 50, 8.
nastojte 212.
nato, kdy chybně 210.
nauka, náuka 98.
naviděti se, náviděti
98.
navlékám 94, 2.
navštěvenka 91.
navštívenka 91.
navštívenka navště-
venka 98.
navštíviti návštěva 56
9; 63; 93, 1.
nazívati 43 (níž).
nazývati 74.
nazývati nazívati 41.
n, d, t 47, 2.
n, d, t před ě, i, í 33.
n, d, t před i 19.
ne 62.
nebetýčný 92.
ně, dě, tě 33.
nedostizný 92.
nejistější, nejjistější
113—14.
nejjizlivější 113—14.
nejstarší památka pí-
semnictví česk. 2.
není 63.
nerad 135.
nerozeznáváme y a i
po obojetných sou-
hl. ve vyslovov. 24.
nesu nositi výnos nů-
še 67.

neti 169.
 netopýr (nedopýr) 41.
 neunavený a neunavený 134.
 neurčitý zp. tříslab. 86—89.
 neurč. zakonč. statná a příd. 25, 26, 44.
 nevinn m. nevinn 113 (dole).
 nevinný 113 (dole).
 nevinnost 113 (dole).
 neživotné mužské bytosti 45.
 n chybné v tamější 123.
 -ný 122.
 -ný a -ní jmen příd. 180 §. 35.
 nyní nunc nun 41; 63; 92; 106 (u).
 nýti nav 70.
 níže 83.
 nížina 81—2.
 nižší 82; 184.
 n náležitě a nenáležitě vsouvají 123.
 -nlivý 122, b).
 nn 121, 1; 122.
 -nný 122.
 -no-, -ňo- 132 c).
 nozdry 112 (dole).
 nuže 64, 4.
 n ve mně 123.
 n vsouváme 122 b).

•

ó 10; 64, 4; 65 (2).
 obec 116, v.
 oběd 14; 115, pozn.
 obezřelý, obezřelost 124.
 obyčej uk 41.
 obilí 42.
 obojí 63.
 obličej (obličej) 63.

obřady slovanské na Moravě a v Čechách 2, II.
 obšírný 63.
 obzvláště 124, i).
 ocún 65, 5.
 oči: do očí říci 54, 7, (2).
 odkvětati odkvítati 129—30.
 odolati 114.
 odpor z př-íti 72.
 odsouvání 106 a 107.
 odtažitá 77.
 odtaž. jména nekrátí km. samohl. 77.
 ohne zu přechodníkem 207.
 ochablý 59.
 oi, oy, ou 68.
 Olomúc Olomouc 65, 5; 103.
 omyl, mul 40; 106 (y).
 -o; mužská jména takto zakončená 171, §. 23.
 onehdy onehdá 92.
 oním 63.
 oo 16.
 opačný 59.
 opakov. časosl. s -ati, -ám dlouží km. samohl. 94, 2.
 opékám 94, 2.
 opět 109 (y).
 -os; řecká jm. str. takto zakončená 172, §. 26.
 o sesouvá, vysouvá, odsouvá se 109 (1).
 o se stírdá s a, e, u, y 105.
 osyka 41.
 osloviti 69.
 osnova 69.
 o stupň. v á, a 68.

otava ty- 70.
 otázník 135 a 136.
 otčím otčím 63.
 otevřítí otvor 119 (zubnice).
 otrava 69.
 ou=í 23.
 ou, jak se mu vyhneme ve složení 15.
 ou, kdy není dvojhláskou 15.
 ou krátí se 75; 79.
 ou nesprávné 107 (2).
 ou v u ve zdrobnění dvoysl. 79.
 ouzký užší 82.
 oužc, úže 83.
 -ová, 69, 2; 182.
 -ovací, -ující 90, 12.
 -ovati -uju; časosl. s touto koncovkou, a příd. i statná jm. odtud odvozená krátí dlouhou kmenovou samohl. 85.
 -ové 31, 37.
 -ové 60, 2, (2).
 -ové, i (u mužsk.), é nemůže obstáti na otázku koho, co 45, 7.
 -ové nemůže býti na otázku koho co 36.
 -ové ovi 175.
 -ové přídavných jmen přivlastň. 182.
 -ové zosobuje 161, 9; 180.
 -ovi 52, připom.
 -ovi toliko u životných 160, 5.
 -ovi zosobuje 161, 8.
 ovitý 49.
 o v násloví 103.
 ozim (ta) 168, b).
 oznamž 85.

P.

páka (nekrátí) 78.
 pálení z pl-áti 72.
 pán 78 (dole).
 páně 178, §. 33.
 panen m. pann 113
 (dole); 166, 5.
 panenský m. pánnský
 113 (dole).
 paní 63.
 pan-nský 113 (dole).
 pa-, po- 104.
 parní 58, 1; parní,
 parník 80.
 pás pas 59.
 paterý, -o 84.
 pátratel patratel 91.
 pauza (pomlčka) 140.
 pavouk, pavučina 102.
 pazdeří z dr-áti 72.
 pažní 58, 1.
 (péče) pečlivost pe-
 člivý 60, 2.
 pečlivý 80.
 pečuju 85.
 pelyněk peluněk pe-
 luňka 41.
 peníz a peníze 165.
 perla 166, 7.
 Petr Veliký 1689 až
 1725 3.
 picí 90, 12.
 pykati pokáti se 40;
 105.
 pyl pulvis pollen 41.
 pýřavka 41.
 pýřiti 41.
 písemný 120.
 pýsk pisk 41.
 pískadlo pískadlo 91.
 písknoutí písknouti
 95.
 písmo Čechův, Mo-
 ravanův a Slovákův
 po jich pokřtění
 2, II.

písmo fenické 1.
 „ hlaholské 2, II.
 „ kyrilské 2, II.
 „ řecké 1.
 „ římské 1.
 „ ruské čili
 graždanka 3.
 písmo srbské 3.
 „ st. Čechův 1.
 pyšný puchnouti 40.
 píšu 63.
 pitati=chovati 116, 4.
 pytel beutel 40.
 pytel a pitel 41.
 pitva pytva 42.
 pivoňka 102.
 plaziti z plz-nouti 72.
 plémě 61, 78.
 plicní 80.
 plyn 41.
 plýtev 41.
 pluju 69.
 počítati 63.
 podívati 63.
 podstatná jména dle
 rodu 149 §. 1., §. 2.
 podst. jm. m. s měk-
 kou konc. 151, §. 5.
 podst. jm. m. s tvrdou
 koncovkou 150, §. 4.
 podst. jm. německá
 v češtině přecho-
 dníky 207.
 podtají 125, k).
 (pod 124, f).
 pohnutka 91.
 pokavad, -ád 59.
 poklesek, poklések
 62, (4).
 pokoj 71, 4.
 pokryvač 91.
 polibek 63.
 políbení 63.
 políbiti 63.
 polykati vzlykati lo-
 kati 40.

polýkati 74; poly-
 kati 96.
 polívka 63.
 pomáhám 94, 2.
 pomíjející 90, 12.
 pomíjejicný 90, 12.
 pomíjitelný 90, 12.
 pomíjivý 90, 12.
 pomlčka 140.
 pondělí (ten, to) 63.
 poněvadž, -ádž 59.
 ponrava 117 (nr.)
 po-, pa- 105 (o).
 Poříčí 56, 9; 93, 1.
 posílati posýlati 42,
 43.
 poslěz 60, 2; 62.
 posluchač, poslu-
 chárna 91.
 posměvací 90, 12.
 po souhláskách měk-
 kých i, í, 20.
 potřebí 63.
 povinen m. povinn
 113 (dole).
 povinný, povinnost
 113 (dole).
 povinnost 113 (dole).
 povinovati 113 (dole).
 povlékám 94, 2.
 (povlovný) povolný
 114.
 povříšlo z vrěsti 72.
 Poznaň 123, a).
 práč 91.
 práh (krátí) 78.
 prach z prch-nouti
 73.
 prapor praporec, pra-
 porečník 59.
 pra-, pro- 104; 105, o.
 pravopis francouzský
 146.
 pravopis Husův 4,
 III.; 5, V.
 pravopis italský 146.

pravopis maďarský 146.
 pravop. polský 146.
 „ slovozpytný 112.
 „ zvukový 112; 122 (níže).
 pravopis zvukový a slovozpytný nedůsledně 113.
 přece 113; 117 (ds).
 předložky se dlouží 97, 3.
 předložky zbytečně bývají vklád. 125.
 předložky zvlášt a dohromady se slovem 126, n).
 přehlasování 22.
 přehlasování šir. samohl. před ouzk. souhl 23 (dole).
 přechodník 206 ...
 překládati a přesazovati 32.
 překladatelé bible Kralické (1579--1593) mají zásluhu o zavedení pravopisu Husova 5, V.
 přes 211, pozn.
 přesmykování 114, 1.
 přestrojování souhlásek 120, XVI.
 převlékám 94, 2.
 převor 102.
 přezuvky 91.
 pří- 54, 4.
 při- 184 (dole).
 prý 206, 2.
 příbytek 98.
 příbytek 98.
 přidržeti se, přidržeti se 98.
 přidržeti se 99. (přid 124, f.)
 přijímací 90, 12.

přijímač 91.
 příjmení 54, 4.
 přijmi, přijdu 48, 3.
 příležitosti 99.
 přímý 63.
 přípony ženské u mužsk. neživ. 45.
 přísahati přísahati přísahati 98; 99.
 přísámboh 160, 6.
 přiseděti 99.
 přísl. nepravidelné 92 (mezi jinými).
 příslušetí 99.
 přítel a nepřítel 165.
 prolom průlom 96.
 pronikati 95.
 propověď 96.
 prostor ze stř-íti 72.
 provaz 114, 1.
 provaz místo povraz z vrěsti 72; 114, 1.
 průpověď 96.
 průzev 101.
 prvé prve 61 (dole).
 první 195.
 prvotné č. základní samohlásky 13.
 psaní psání 75.
 psík psejček 40.
 půjčiti 97, 3.
 půjdu pudu z poidu pojdu 108 (2).

R.

ř od 12. stol. 34.
 račiž 58, 1; 86.
 racochejl 104.
 rád 210.
 řád řád 59.
 rada 122 (níže).
 radní, radnice 58, 1.
 radno 58, 1.
 radši 63.
 radši raději 59; 2.
 rámě 61.

řása a řasa 78.
 raz-, roz- 104.
 rdousiti 115, r.
 ředitel 91.
 řednu 91.
 řehtati 112.
 retnice střídají se 119.
 řezy 1.
 rýc 91.
 říčný 81, (2).
 řiditel (chybně) 91.
 řídký ředina 63.
 řídší řednu 63; 68.
 -ři, -ni, -di, -ti 35;
 -ry, -ny-, -dy, -ty 35.
 -rý, -ný, -dý, -tý 36.
 rýti rov 70.
 rod trpný jak opisujeme 203, §. 67.
 rod ženský na a 25 a), 44.
 rohožka 112.
 role (ta) 166, 1.
 rouhač, ruhač 91.
 rov 70.
 rozčilený 89 (dole).
 rozčiliti 89 (dole).
 rozdělování 142.
 rozdíl u podst. jm. mužsk. mezi živ. a neživ. 150.
 rozeznávací č. dia-kritické znaky 5, V.
 rozinka hroz- 116, h.
 rozk. způsob jednoslabičný 85.
 rozkvétám rozkvítám 94, 2.
 rozkvétati rozkvítati 129—30.
 rozlišování 116, 4.
 rozpouštění *ó* v *uo* a *ý* v *ay, ey, ej* 13.
 rozřešiti rozhrěšiti 115, r.
 rozzlobiti 113.

- rukojmě 164.
 ruměný ruměnc ru-
 mělka 64, 4.
 runy 1.
 r, ve kterých slovech
 není po něm y 33,
 pozn.
- s.
- sáhati táhati 59 (dole).
 sáhnouti sáhati sa-
 hati 95.
 samohl. dlouhé krá-
 tíme ve zdrobnění
 80.
 samohl. dlouhá krátí
 se v odvoz. příd.
 81, 3.
 samohlásky 9.
 samohl. dlouhé co
 jsou 67.
 samohlásky krátké a
 dlouhé 9.
 samohl. měkké 16.
 samohl. ouzké neb
 měkké 13; 14.
 samohlásky ouzké po
 ouzkých souhl. 22.
 samohl. široké neb
 tvrdé 13; 14; 16.
 samohlásky střední
 14; 16.
 samohláska tvrdá po
 tvrdé souhl. 17.
 sáně saně 78.
 sbor, výbor z bráti 72.
 seč 192 (níže).
 šed(l) chod-íti 67.
 sekera 106 (r).
 sekyra 106 (u).
 šel šedl 116, d.
 sem; byl sem . . 103.
 -seň, -zen, -děn, šen,
 -žen, -zen 130, 131.
 sesouvání 106 a 107.
 shasnu a shasím 209,
 pozn.
- shýbnu 112.
 shoditi schoditi 112.
 shovívati 112.
 shromažďovati 85.
 shromážditi 112.
 schvalní 59.
 -ší. -ější, -ějí 183
 §. 39.
 syčeti sykora osyka
 42.
 sychravý suchý 41.
 sykání (zbavíme se)
 32.
 sykavek skupeniny
 124 g).
 sykavky střídají se
 119.
 šil 89 (dole).
 símě 61, 78.
 synu! proč 74; 161.
 syn sunus sohn 41.
 syn ze sunus 73—4.
 sypati sýpka 41.
 širý širý 63.
 sírka 79.
 sirný 80.
 sirný, syrný (sýrný)
 39.
 širošířý 64.
 sirotek 39.
 syrový 39.
 syrový surový 41.
 syrový surový 106 (u).
 sysel zaisel 40.
 sýt satis satur 40.
 šítí šítí 90, 12.
 sýt sýtý sýtost sy-
 titi 42.
 -ský -ští, -cký -čtí 37.
 skládání slov 106, 1.
 sklenka sklénka 62,
 (5).
 sklo 116, t.
 skloňování podle za-
 končení 149, §. 3.
 skořápka 119 (syk.)
- skoumatel skumatel
 91, 14.
 skracování 143.
 skraloup 119 (syk).
 skrze 211, pozn.
 skupeniny sykavek
 124, g).
 škvařiti z vř-íti 72.
 skvrna, poskvřniti
 119 (sykavky).
 slabiky dlouhé a
 krátké se střídaly
 75.
 slabnu 59.
 slabnu slábnu 91, 14.
 slammík 80.
 -slav 31.
 sláva 68, 69, 102.
 sláva slovu slu 68.
 slepýš 41.
 Slezsko 62 (4).
 sličný 64.
 slynouti slu sluju 41.
 slota zlota 119 (sy-
 kavky).
 slovenský a slovin-
 ský 162.
 slovo 69; 102.
 slovosled 147—8.
 slovutný 11 (ú).
 slovutný mohutný
 65, 5.
 sl, šl 131, 4.
 sluha 149, §. 3., 151,
 §. 6, 166; 171, §. 22.
 slza 166, 7.
 smejkám 119 (sy-
 kavky).
 smrákati ze smrk-
 nouti 72—3.
 směs (ta) 31; 167, a).
 smyčec 41.
 smyk 74.
 smykačí 90, 12.
 smýkati 41.
 smůla (smola) 78.

- snazší 184, pozn.
 sníh (krátí) 78.
 snuju 69.
 snídání snídání 75.
 snovati 69.
 soudruh, druh 97, 3.
 souhlásek přestrojování 120, XVI.
 souhlásek proměny 110—113—121.
 souhlásek rozdělení 110.
 souhlásek skupeniny 110, 113.
 souhlásky obojetné 24.
 souhlásky obojetné jsou měkké 30-32.
 souhlásky obojetné jsou tvrdé 25—30.
 souhlásky zdvojené 114.
 sousto 12.
 spála (nekrátí) 78.
 španielský 125 l).
 spasný 80.
 spátí 206.
 spíže 129.
 spojovník 141.
 spoléhati 62, (3), (7).
 spousta zavedením písma latinského 4, III.
 s předložka 132.
 srostitá jména 77.
 s (s akk.) 211.
 št a ě 117.
 stačiti 97, 3.
 stan 58, 1; 81, 3.
 stánek 81, 3.
 státi 205, 3.
 stavení stavění 130.
 staviti 130.
 šťavný šťavnatý stávný štávnatý 80.
 -ště lokativní co no-
 minativ prachybné 169, 2.
 stesk a stezka 112.
 stežeň, stěžen 129.
 stíhati stihnouti 63.
 stihnouti stíhati 64.
 stinadlo 91.
 s to aby 211.
 stoj 86; 205, 3.
 středník 139.
 střelhibitý 42.
 střevíc 54, 3.
 střída třída 115, čr.
 střídání 118, XV.
 stříhnouti stříhati 64.
 stříhnu stříhám 95.
 stříkač 91.
 st, št, 131, 4.
 stůl ze stl-áti 72.
 stupňov. samohl. 67 až 75.
 št, žď 132, c).
 suma 112 (níže).
 surový a syrový 39 (dole).
 surovina 39 a 40.
 švabach čili písmo mnišské 5, IV.
 svačiti 97, 3.
 svatba svadba svarba 112.
 svíjím 95.
 svítati svitnoůti 63.
 svitnu svítám 95.
 svůj a jeho §. 44, 2.
 -s, -x, -z; vlastní jména takto zakončená 171.
 s, z, vz (rozdíl) 133.
- T.**
- táhnouti táhati tahati 95.
 také 60, 2; 62.
 tak (kdy chybně) 210.
 (taktéž) tolikéž, také tak podobně 211, I.
 tamější 123.
 tečka 136; tečka (chybně) 136.
 tečky m. pomlčky 141.
 tehda tehdá 92.
 -tel 163, 2; 164, 5—.
 témdní (chybně m. týden) 165.
 teprv(e)a 61 (dole).
 též 60, 2.
 týden 165.
 týdny = neděle 165.
 tichý ticho tiše 64.
 tím 63.
 týmě 61, 78.
 tisíc 54, 3; 195.
 týti tuk 70.
 -ti (v časosloveh) 50, 6.
 týž 191, §. 48.
 tlačiti z tlk 72.
 Tóma, Tůma 105.
 tráva, tráviti 69.
 travný travnatý, tráv-
 ný trávnatý 80.
 tři, čtyři 194.
 tříhlavý 195.
 třínožka 195.
 trojí 63; 196.
 trotz alle dem 211, I.
 trouti 69.
 trpytėti se třepot 40; 106.
 trůn (nekrátí) 78.
 trůnní 81.
 ts a čs = c 117.
 tudíž 92.
 tůně (ale: tuna =
 tonne) 64, 4.
 tuze 64, 4.
 tužka 112.
 tvrdošijný 80.
 tvůž z ty 70.

U.

ú 65, 5.
 účel (chybujou) 163.
 uctivý 80.
 ndálý, událo se 90.
 událo se, událost 206, 1.
 udatný z udatý úd 65, 5.
 úchylka uchýlka 98.
 újma 97, 3.
 uk yk yknouti 104.
 uk yknouti zvyknouti zvyk 41.
 u, y ve v 68.
 ů krátí se 78.
 -um a -on; jména cizí takto zakončená 172, §. 25.
 u nejdéle odporovalo přehlasování 23.
 und zwar totiž 211 I.
 ů = ó = uo 11.
 ú = ou 11, 12.
 ú = ou (i) v časosl. 50, 7.
 upřímý upřímný 63.
 Úršula 104.
 u se střídá s a, e, o, y 106.
 ústo, ousto 12.
 utíkati útěk 63.
 u vysuto jest 109.
 u v násloví 104.
 ů v o 78.
 ů v o 160, 4.
 u v ou, ov, av, áv 69.
 uvozovka 139.
 u vsouváme 107 (4).
 úže, ouže 83.
 užitek úžitek 98.
 úzký 184.
 ů z ó 64, 4; 65, (2).
 užší 82.

V.

Václav a Vácslav 117.
 valitiz vl (ve vlna) 72.
 vari 38; 206, 5.
 variti z vř-íti 72.
 vaši, naši, ji, vši (všecku) 50, 8.
 váza (nekrátí) 78.
 vazadlo 91.
 vece 105 (e s ě).
 věděti 204.
 vejce 102.
 veleti voliti vůle 67.
 veliký velky 108 (2).
 věru 206, 4.
 vesdy, vždy 112 (dole).
 vesmír 198.
 větší, věcí. 125 m).
 vezu voziti vývoz vůz 67.
 vy- 38.
 vy 106.
 výbor, sbor z bráti 72.
 vydatý 97, 3.
 vydavatel 91.
 viděti 204, 4.
 vydra (fisch)otter 40.
 viersitziger wagen počtverný vůz 196.
 výheň 41.
 výjimka 115.
 vyju výtí vu 41.
 vykýř 41.
 viklati 38.
 vykladací 90, 12.
 vykladač, vykladatel 90, 13.
 výkřičník 135 a 136.
 vím vídm 116, d.
 výminek 34.
 výmínka 114.
 vinen 121, 1; 122.
 vinen m. vinn 113 (dole).
 vynikati 95.
 vinný 113 (dole); 122.

vinný vinní (vino) 80.
 vyřizovati 85.
 vř z vř-íti 72.
 výše 83.
 Vyšehrad Vyšohrad 22.
 viseti visím visací visutý atd. 38.
 vysychati 96.
 výšina 81—2.
 viskati (hledati) 43; 103.
 vysouvání 106 a 107; 116, d.
 vítati 56.
 vítí viti 90, 12.
 výtí vytí 90, 12.
 výtí vyju, vítí viju a vynu 41.
 vítr 56, 9; (krátí) 78.
 vyvinouti 38.
 vy vos 40.
 vyz vyzina hausen, hausenblase 41.
 vžle 41.
 vkládání souhlásek a celých slabik 121, 1.
 vladař, vladyka 91.
 vladyka vládyka 59.
 vláha z vlh-nu 72.
 vlastní jména 111, pozn.
 vně (venku) 210, auszerhalb 211.
 vniknouti vnočiti 71, 3.
 voda 104.
 (v)oj 103.
 voj 104.
 (v)oko 103.
 voli 104.
 Volyně 41.
 (v)opice 103.
 Voršila Voršula 104.
 (v)os 103.
 (v)oves 103.

vrdlouhati 116, h.
 vřez, vřes 112.
 vřeteno z vrt-ěti 72.
 vrh vrch 112.
 vrchol(chybujou)163.
 všimnoutí všimati 64.
 všimnu všímám 95.
 vsouvání 102.
 vsouvání 106 a 107;
 115, 2.
 vterý 195.
 vůči 54, 7 (2).
 Vuk St. Karadžić 4.
 vůkolí chybně místo
 okolí 11.
 vůle volím velím 67.
 vzdělí 209, §. 71.
 vzhlobí 209, §. 71.
 vzítí na slovo 47,
 p. 3.
 vzlykati polykati lo-
 kati 40.
 vzpomněl 123.
 vz předložka 132.
 vz: převzděti 206, 1.
 vzšíří 209, §. 71.
 vztlouští 209, §. 71.

V.

ý a é 19; ý a ej 19.
 y a i 19, 20.
 y, ý 12; 24, 3.
 y, ý kdy píšeme 37
 až 46.
 -yka 46.
 -yně 46.
 y po h, ch, k, r, n,
 d, t 17, 18.
 y po obojetných sou-
 hláskách 25—30.
 y po obojetných ve
 slovostrědí 40.
 ý staž. v rozk. způ-
 sobě 89.
 y stupň. v ý, u, ov,

vo, ve, av, va, vá
 71.
 -ýš, -ýž 46.
 -ytí 53, 54.
 -yto 46.
 y utvrd. mužsk. neživ.
 27 k b), 28, 29, 45.
 y u mužsk. tvrdých
 životných 45, 7.
 y uprostřed jak po-
 známe kam patří
 39.
 y u středních na -o
 46, 8.
 y, u ve v 68.
 y u žensk. s konc.
 -a 25 a); 44.
 y v akk. mn. 18; 19,
 7. a 8. ř. shora;
 38, 1. ř., 46 (na-
 hoře).
 ý v ej 38, 3; 39.
 y vysuto 109.
 -y v příslovkách 91,
 15.

Z.

zabíhati 93, 1.
 žactvo 59; 62, (4).
 žádaný nižádný ižád-
 ný 134—.
 záděr z dr-áti 72.
 zahaleč 90, 13.
 zahrada 98.
 záhrada 98.
 zajíc 54, 3.
 zajikavý zajíkávký 63.
 zajisté=nebo 212, 1.
 zakázka, zákazka 98.
 základní č. prvotné
 samohlásky 13.
 zaklinací 90, 12.
 zamykati 96.
 zamýkati 74.
 zámínka 98.

zanechati a zůstaviti
 99.
 zastávka 98.
 zástěra ze str-íti 72.
 zatímní 63.
 závoj z ví 71, 4.
 závor z vř-íti 72.
 závorka 141.
 zaživací 90, 12.
 zblo 116, I.
 zdvíhati zdvihnouti
 63.
 zdvihnu zdvihám 95..
 zejtra 43.
 ženu hon honiti 67
 žil 89 (dole).
 žíla žilka 79.
 žilný 80.
 -zi, -ši, -ci 35.
 -zi, -ši, -ci; -zí, -ší,
 -cí z h, ch, k, -hý,
 -chý, -ký 118
 (kdo?).
 zisk získati 42, 43.
 zysk zýskati 42, 43.
 získám 95.
 žito žito živto 116
 (uprostřed).
 žito žito 63.
 zítra zýtra 42, 43.
 zkoušeč 91.
 zkvétám zkvítám
 94, 2.
 změny v pravopise
 českých bratří 5, V.
 změžděninny 110.
 změždování 117, 5.
 zora ze zr-íti 72.
 zosobování 37.
 zpytuju pytám pu-
 tare 41.
 zpráva správa 133.
 z předložka 132.
 zrak ze zr-íti 72.
 zu po česku 184.
 zubnice střídajíse 119

zuřiti zuřivy zuřivost
64, 4.

zůstaviti a zane-
chati 99.

zvěst podle kost
(chybné podle
sud).

zvyk 104; 106 (y).

Zvíkov 63.

zvyk uk 41.

-z, -s, -x; vlastní
jména takto za-
končená 171.

z zbytečné ve slo-
ženinách 125.

žžal, žžavý 114.

Ъ а Ъ jsou samohl.
slabé 73 (dole).

Ъ а Ъ pozn. ve vy-
slovování 74.

Ъ а Ъ, proč k nim
dlužno přihlízeti
73 (dole).

Ъ а Ъ sesilujou se
č. ožívají co o, e,
i 107.

Ъ а Ъ v češtině ne-
máme 73.

Ъ а Ъ v kterém ná-
řečí 73.

Ъ а Ъ v ruštině
73 ( ).

Ъ а Ъ stupňujeme 71.

Ъ ožívá co u а e
107 (1, 2).

Ъ = poloviční y 73.

Ъ stupň. 95 (posl. ř.).

Ъ stupň. v y, ý, o,
u 74.

Ь = poloviční i 73.

Ь stupň. 95 (dole).

Ь stupň. v í, ie, o
75.

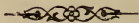
Ь zachov. co měkkost
74.

— znaménko rov-
nosti 141.

*) **), †) ††), 1) 2),
a) b) 141.

† 142.

* 142.

Pravopis a mluvnice

jazyka českého,

jež tu dle potřeby praktické vykládá

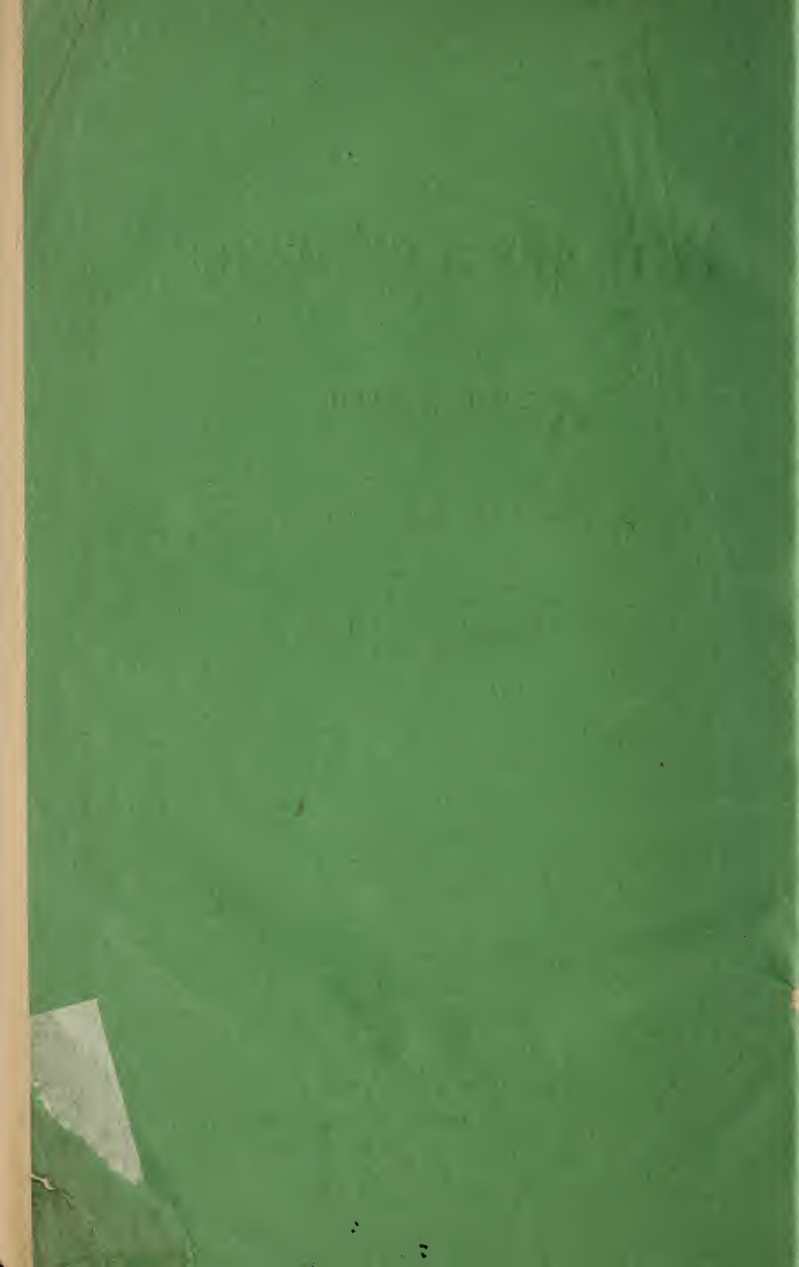
Frant. Otakar Mikeš.

Cena 74 kr.

V PRAZE.

Tiskem a nákladem dra Edv. Grégra.

1867.

Nákladem kněhtiskárny dra Edv. Grégra

(Růžová ulice č. 1416—II.) vyšly a jsou mimo jiné tamtéž i ve všech kněhkupectvích na skladě následující knihy:

Bibliotéka klasikův řeckých a římských. Důležitost tohoto podniknutí pro literaturu naši jest vůbec uznána, a netřeba o tom šířiti více slov. Překlady, které již vyšly a v rukou obecnstva se nalézají, dosvědčují, že nám neschází výborných a dostatečných sil, abychom je přivedli ku konci a vyplnili takto mezeru, která se v literatuře žádného vzdělaného národa již nenalézá. Předplácí se vždy na 10 sešitů 3 zl. r. č., s poštovní zásilkou 3 zl. 60 kr. Jednotlivé sešity prodávají se po 38 kr. Vyšel již sešit 26.

Kupecká bibliotéka, sbírka spisů potřebných každému obchodníkovi, jemuž záleží na tom, aby prováděl živnost s prospěchem a hověl při tom zvláště požadavkům národním. Vydává Ant. Skřivan, majetník učiliště kupeckého. Posud vyšlo: Účetnictví jednoduché 5 (celé) a Nauka o slohu kupeckém 6 sešitů (celé). Cena sešitu 60 kr., v předplacení na 8 sešitů 4 zl., s poštovní zásilkou 4 zl. 60 kr. Účetnictví jednoduché prodává se o sobě za 2 zl. 50 kr. Nauka o kupeckém slohu 3 zl.

Algebra čili počtářství pro vyšší gymnasia. Sepsal Václav Šimerka. Původní tato a od ministerstva vyučování schválená kniha jest od všech autorit mathematických uznána za jednu z nejlepších toho druhu, a zavedena již na několika gymnasiích a realkách v Čechách. S přidavkem o differenciálních počtech za 1 zl. 50 kr.

Stručná nauka o směnkách, od dra A. Mezníka. Knižka tato poslouží všem, jenž se chtějí rychle a důkladně poučiti o směnkách a jich upotřebení. Cena 40 kr., s poštovní zásilkou 48 kr.

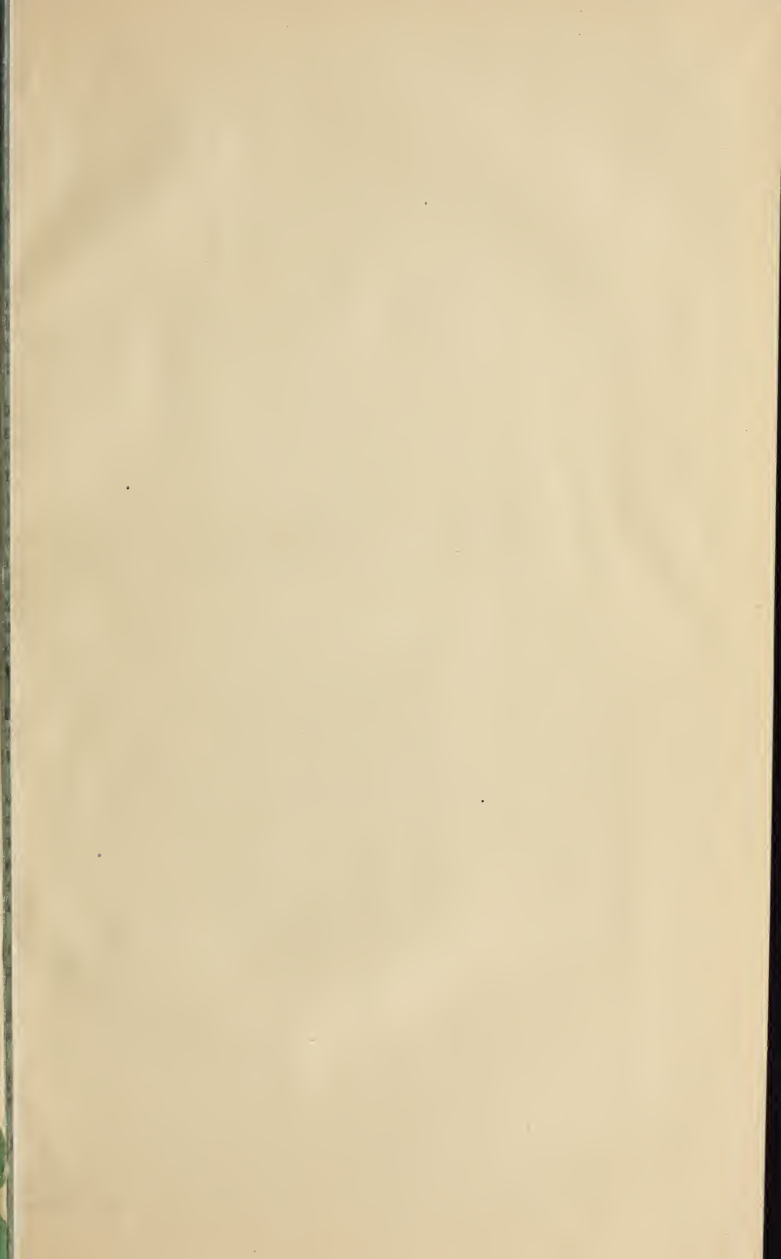
Ga^oč: Statistika země a obyvatelstva království Českého s ohledem na prvotní výrobu, průmysl, národnost a náboženství. S tabulkami statistickými. V knížce této je dle nejnovějších a nejlepších pramenů sestaven počet obyvatelstva, pozemků, daní atd. jednotlivých krajů, okresů, měst v Čechách a poskytne každému přehlední obraz o vlasti naší. Vyšla též v jazyku německém. Cena 50 kr.

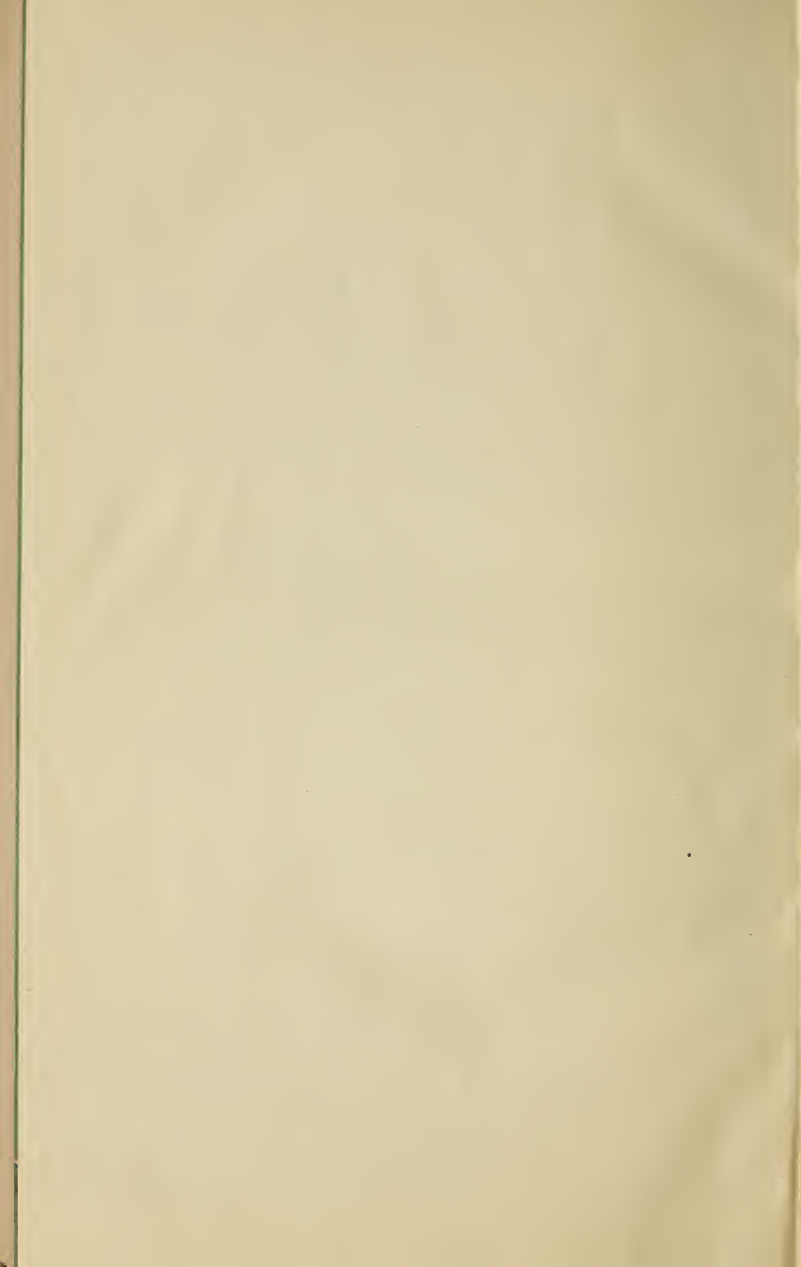
Základové sférické trigonometrie. Sepsal Dr. F. J. Studnička, veřejný docent vyšší matematiky na král. zemském polytechnickém ústavu v Praze atd. atd. Cena 75 kr.

Přednášky o algebraické analýsi, od Gustava Skřivana, profesora na král. zemském polytechnickém ústavu v Praze. Cena 1 zl. 30 kr.

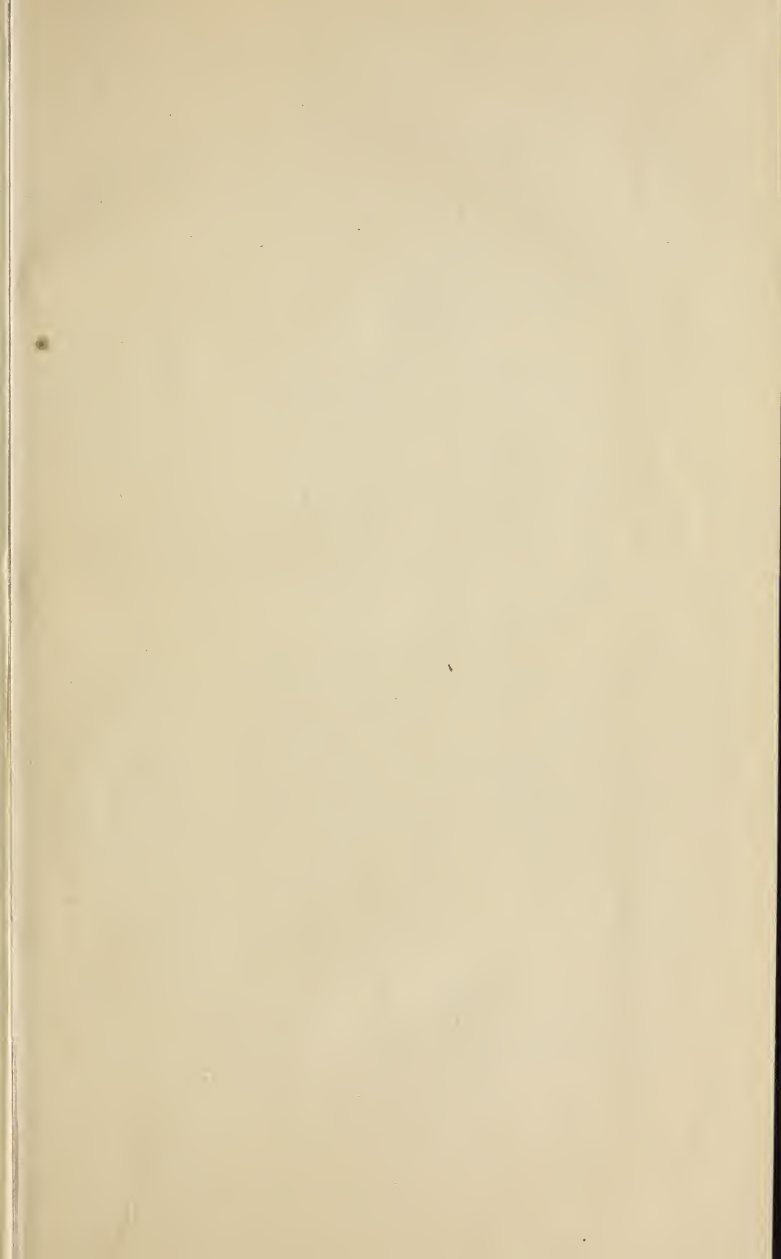
Determinanty a vyšší rovnice, sepsal Martin Pokorný, učitel matematiky a přírodopytu na obecním gymnasiu reálném v Praze. Cena 1 zl. 30 kr.

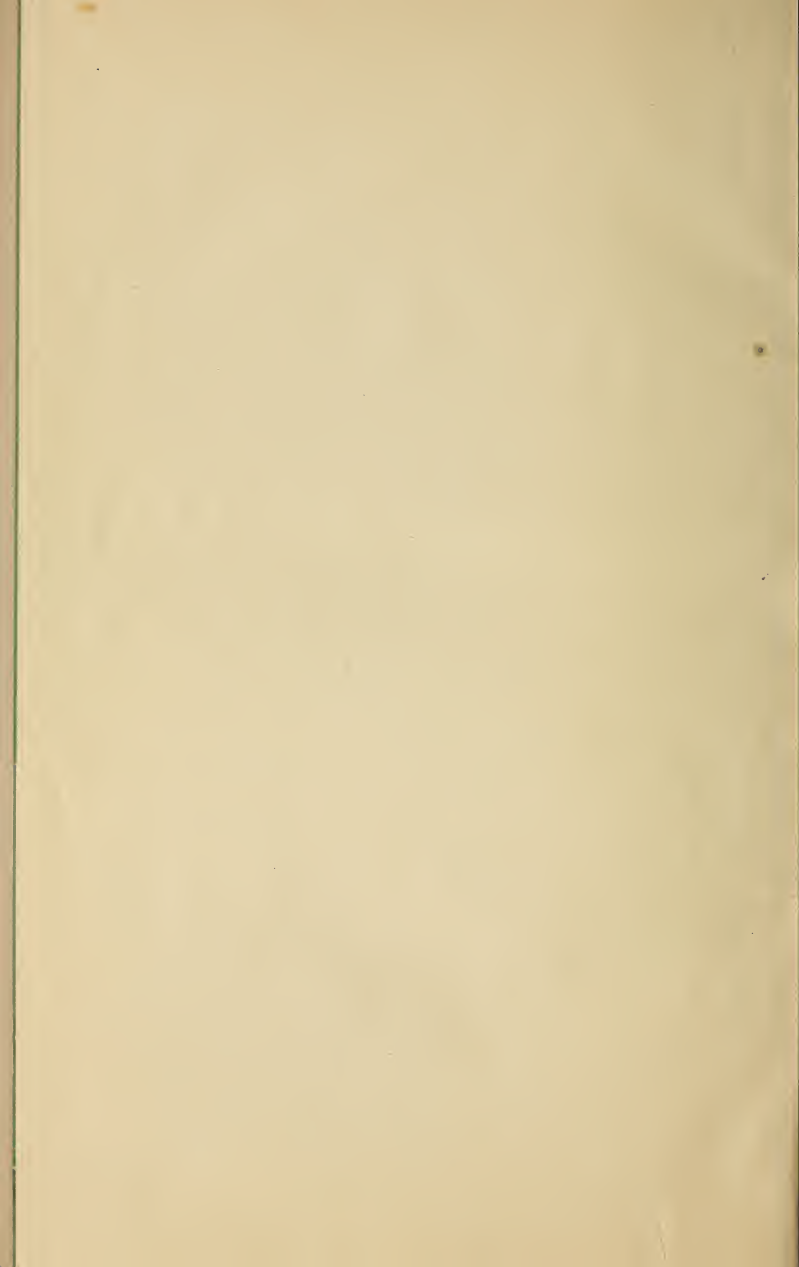
Rodová pravidla latinského jazyka, jež v celku dle dr. Ferd. Schultze veršem podal J. Č. Cena 6 kr.

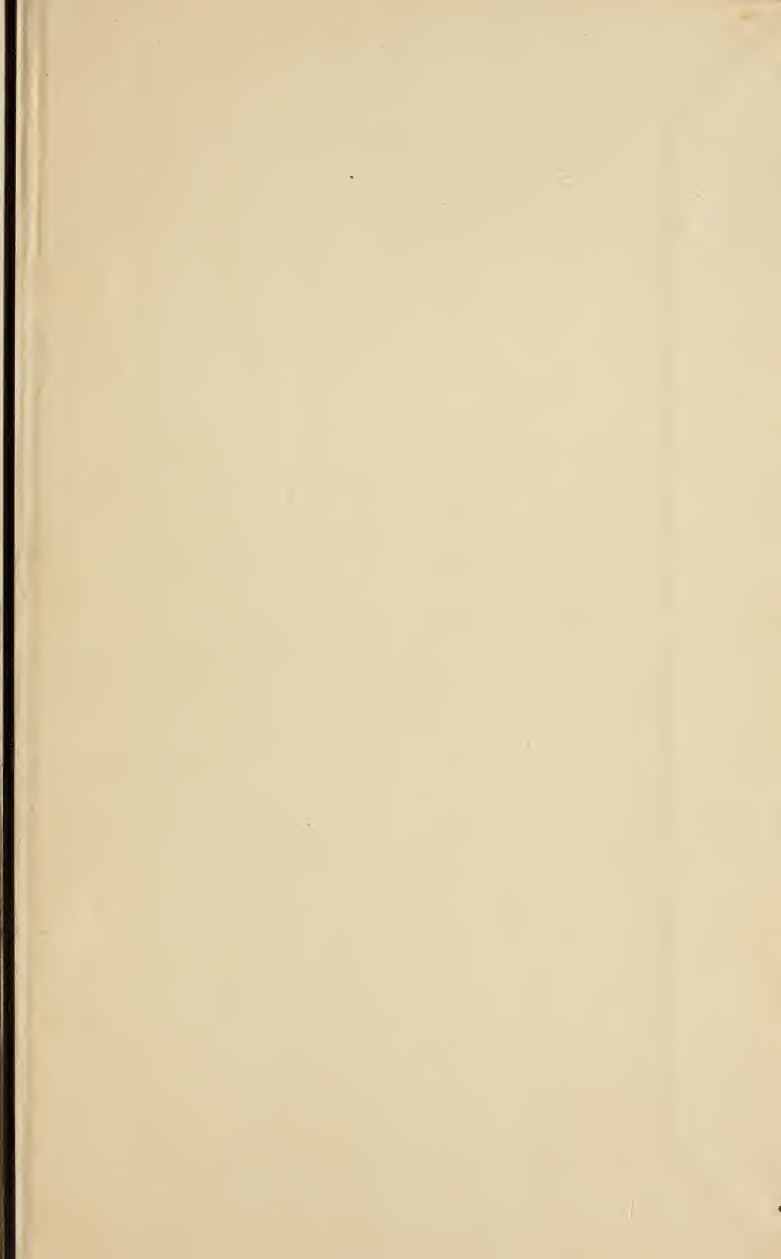

LIBRARY OF CONGRESS

00023914128

